

**ПАЁМИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**

**ВЕСТНИК
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

**BULLETIN
OF THE ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

*Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимӣю методӣ аз соли 2007 нашр мешавад
Научно-просветительский и учебно-методический журнал издаётся с 2007 года
Scientific and educational – methodical journal published since 2007*

№ 3 (40), 2021

САРМУҲАРРИР:

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармaceutӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР:

КАРИМЗОДА М.Б. – номзади илмҳои филологӣ, саркоотиби илми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

КОТИБИ МАСЪУЛ:

МУҲИДДИНЗОДА Б. – мудири шуъбаи педагогикаи муқоисавӣ ва мактаби муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

ЛУТҒУЛЛОЗОДА М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

КАРИМОВА И.Х. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШАРИҒЗОДА Ғ. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НУЪМОҶОВ М. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШЕРБОВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НЕЪМАТОВ С.Э. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ГУЛМАДОВ Ғ. – доктори илмҳои педагогӣ

КАМОЛЗОДА С. – номзади илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи таҳсилот ва технологияи педагогикаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

ИМОМЗОДА М.С. – вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҲИМӢ Ғ.Қ. – президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

САЛОМӢЁН М.Қ. – муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМАТОВА Л.М. – директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ

ҚУРБОНЗОДА Х. – ректори Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Маҷалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Маҷалла ба Феҳристи наирияхои илми тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.06.2019 ворид шудааст.

Маҷалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илми Россия ворид карда шудааст.

Маҷалла таҳти № 059/МҶ 17-уми апрели соли 2018 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст.

Суроға: 734063, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ – 126, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

E-mail: att@maorif.tj **Сомона:** www.aot.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809

2 2 2 2 9 8 0 9

© Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, 2021

Индекси обуна: 77727

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БОБИЗОДА Г.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор, президент АОТ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

КАРИМЗОДА М.Б. – кандидат филологических наук, главный учёный секретарь АОТ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

МУХИДДИНЗОДА Б. – зав. отделом сравнительной педагогики и современной школы Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

КАРИМОВА И.Х. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НУЪМОНОВ М. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШЕРБОЕВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НЕГМАТОВ С.Э. – доктор педагогических наук, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук

КАМОЛЗОДА С. – кандидат педагогических наук, зав. отделом образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

ИМОМЗОДА М.С. – министр образования и науки Республики Таджикистан

РАХИМИ Ф.К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана

САЛОМИЁН М.К. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан

ИМАТОВА Л.М. – директор Института развития образования имени А. Джамии АОТ

КУРБОНЗОДА Х. – ректор Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 03.06.2019.

Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 17 апреля 2018 года за № 059/МД.

Адрес: 734063, г. Душанбе, ул. Айни – 126, Академия образования Таджикистана

E-mail: att@maorif.tj Сайт: www.aot.tj Тел: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809

2 2 2 2 9 8 0 9

© Академия образования Таджикистана, 2021

Индекс подписки: 77727

CHIEF EDITOR:

BOBIZODA G.M. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, the doctor of Biological sciences, doctor of pharmaceutical sciences, professor, The President of AET*

DEPUTY CHIEF EDITOR:

KARIMZODA M.B. – *Candidate of Pedagogical Sciences, Chief Scientific Secretary of AET*

EXECUTIVE SECRETARY:

MUHIDDINZODA B. – *Head of the Department of Comparative Pedagogy and the Modern School of the Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL TEAM:

- LUTFULLOZODA M.** – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
KARIMOVA I.KH. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
SHARIFZODA F. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
NUMONOV M. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*
SHERBOEV S. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*
NEGMATOV S.E. – *Doctor of pedagogical sciences, professor*
GULMADOV F. – *Doctor of pedagogical sciences*
KAMOLZODA S. – *Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL COUNCIL:

- IMOMZODA M.S.** – *Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*
RAHIMI F.K. – *President of the National Academy of Sciences of Tajikistan*
SALOMIYON M.Q. – *first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*
IMATOVA L.M. – *Director of the Institute for the Development of Education named after A. Jami AET*
KURBONZODA X. – *Rector of the Republican Institute for Advanced Studies and retraining of educators*

The journal is published in Tajik, Russian and English languages.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 03.06.2019.

The journal is included in the database Of the Russian science citation index

The journal was registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on April 17, 2018 under No. 059 / MD.

Address: 734063, Dushanbe, 126 Ayni Str., Academy of Education of Tajikistan

E-mail: att@maorif.tj Site: www.aot.tj Tel: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

Subscription index: 77727

© Academy of Education of Tajikistan, 2021

МУНДАРИЧА
СИЁСАТИ МАОРИФ

Саҳ.

БОБИЗОДА Ғ.М., АБДУРАҲМОНОВ Г.Н. Заминаҳои бавҷудоӣ маърифатокии амалӣ (функционалӣ).....	11 - 15
РАҲИМЗОДА Х., ҲАСАНЗОДА Ю.Ю. Ҳамкориҳои педагогии мактаб, оила ва ҷомеа омилҳои муҳими баланд бардоштани сифати кори таълимӣ- тарбиявӣ бо хонандагон.....	16 – 24

МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА

ЗИЁВИДДИНЗОДА З.З., САМАДОВ М.С. Самтҳои асосии сохтор, мундариҷа ва рушди проблемаи таҳсилоти фосилавӣ дар низоми таҳсилоти олиӣ касбӣ дар замони муосир.....	25 – 33
АБДУНАЗАРЗОДА Ш.А. Такмили салоҳияти касбии омӯзгори муассисаи таҳсилоти умумӣ ва танзими дурусти самти фаъолияти педагогии ӯ.....	34 – 40
САМАДОВ М.С., ЗИЁВИДДИНЗОДА З.З. Шароити таълиқи педагогӣ барои ташаккули омодагии ояндаи омӯзгор ба таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ.....	40 – 47
МИРЗОЕВ Ш.С., ҲАҚНАЗАРОВ Т.М. Роҳҳои омодагии кӯдакони нуқсонӣ нутқидошта ба мактаб.....	47 – 54
САҒАРОВА М.М. Нақши осорхонаҳо дар пешрафти ҳунарҳои мардумӣ.....	54 – 56
ҲАҚНАЗАРОВ Т.М. Тавсифи алалия яке аз нуқсонҳои нутқӣ ва роҳҳои ислоҳи он.....	57 – 64
ШОЗИЁЕВА Г.П., ҲУКУМАТОВА Г.Р. Саҳми Сотим Улугзода дар тарҷумаи осори Вилиям Шекспира.....	65 – 75
ЛУТФУЛЛОЕВА П.М., ИҚБОЛОВА З.С. Истифодаи саҳнаҷаҳо барои сайқал додани донишҳои грамматикӣ хонандагон дар дарсҳои забони англисӣ ва корҳои беруназсинфӣ.....	75 – 82
МАҲМУДЗОДА Қ.Н. Равишҳои методологии таҳқиқи ташаккулёбии салоҳиятнокии касбии донишҷӯёни коллеҷҳои тиббӣ.....	82 – 89
МАҲМУДЗОДА Қ.Н. Моҳият ва сохтори салоҳиятҳои касбии донишҷӯёни коллеҷҳои тиббӣ.....	89 – 95
СУЛТОНОВ И.С. Ташаккули тарзи ҳаёти солим бо дарназардошти махсусиятҳои психологӣ, ҷисмонӣ ва маънавии хонандагон.....	95 – 100
МАТРОБИЁН С.Қ., НАЧМИДДИНИЁН Ф.Р. Тасвири забони ҷаҳон.....	100 – 106
АБДУЛОВ Ҷ.М. Экспозитсияи осорхонавӣ ва нақши он дар рушди туризми фарҳангӣ.....	106 – 110

ДАВЛАТШОЗОДА А.
Аҳамияти омӯзиши забон асоси ташаккули фарҳанги суҳан дар фаъолияти касбии кормандони ВҚД..... 110 – 114

ОЛИМИЁН С.Ш.
Нақши матбуоти даврӣ дар бозтоби ҷашни байналмилалӣ Наврӯз..... 114 – 120

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ

НАЗАРЗОДА Р.С.
Татбиқи навъ ва шаклҳои гуногуни саволу масъалаҳои тестӣ дар санҷиши дастовардҳои таълимии донишҷӯён аз силсилафанҳои барномасозӣ..... 121 – 132

АБДУЛЛОЕВА З.Н.
Шаклҳои асосии инкишофи салоҳияти акмеологии омӯзгорони ояндаи математика дар раванди таҷрибаоӯзи педагогӣ..... 132 – 137

ДАВЛАТОВ Р.Ҷ., МУСУЛМОНИ А.
Методикаи ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ бо ёриии барномаҳои компютерӣ..... 137 - 142

Ба таваҷҷуҳи муаллифон 143

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

БОБИЗОДА Г.М., АБДУРАХМОНОВ Г.Н.
Предпосылки возникновения функциональной грамотности..... 11 - 15

РАХИМЗОДА Х., ХАСАНЗОДА Ю.Ю.
Педагогическое взаимодействие школы, семьи и общественности как важный фактор повышения качества учебно – воспитательной работы учащихся..... 16 – 24

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ

ЗИЁВИДДИНЗОДА З.З., САМАДОВ М.С.
Основные направления структуры, содержания и развития проблемы дистанционного обучения в современной системе высшего профессионального образования..... 25 – 33

АБДУНАЗАРЗОДА Ш.А.
Совершенствование профессиональной компетенции учителя общеобразовательного учреждения и правильное регулирование направленности его педагогической деятельности..... 34 – 40

САМАДОВ М.С., ЗИЁВИДДИНЗОДА З.З.
Организационно-педагогические условия формирования подготовки будущего учителя к преподаванию "физическая культура" 40 – 47

МИРЗОЕВ Ш.С., ХАКНАЗАРОВ Т.М.
Способы подготовки говорящих детей к школе..... 47 – 54

САФАРОВА М.М.
Роль музеев в развитии народных ремесел..... 54 – 56

ХАКНАЗАРОВ Т.М.
Описание алалии - одного из дефектов речи и способов его исправления..... 57 – 64

ШОЗИЁЕВА Г.П., ХУКУМАТОВА Г.Р.
Вклад Сотима Улугзаде в переводе произведения Уильяма Шекспира 65 – 75

ЛУТФУЛЛОЕВА П.М., ИКБОЛОВА З.С.
Использование ролевых сценок для улучшения знаний учащихся по грамматике на уроках английского языка и во внеклассных мероприятиях..... 75 – 82

МАХМУДЗОДА К.Н.
Методологические подходы к исследованию формирования профессиональной компетентности студентов медицинского колледжа..... 82 – 89

МАХМУДЗОДА К.Н.
Сущность и структура профессиональной компетенции студентов медицинских колледжей..... 89 – 95

СУЛТОНОВ И.С.
Формирование здорового образа жизни с учетом ментальных, физических и духовных характеристик..... 95 – 100

МАТРОБИЁН С.Қ., НАДЖМИДДИНИЁН Ф.Р.
Языковая картина мира..... 100 – 106

АБДУЛОВ ДЖ.М.
Музейная экспозиция и её роль в развитии культурного туризма..... 106 – 110

ДАВЛЯТШОЗОДА А.
Важность обучения языков в формировании культуры речи в профессиональной деятельности сотрудников ОВД..... 110–114

ОЛИМИЁН С.Ш.
Роль периодической печати в освещении международного праздника Навруз..... 114–120

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

НАЗАРЗОДА Р.С.
Применение различных видов и форм тестовых вопросов и задач в проверке учебных достижений студентов по ряду программистских дисциплин..... 121–132

АБДУЛЛОЕВА З.Н.
Основные формы развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики..... 132–137

ДАВЛАТОВ Р.Д., МУСУЛМОНИ А.
Методология решения экономических задач с помощью компьютерных программ..... 137-142

К сведению авторов 143

CONTENTS

EDUCATIONAL POLICY

Pag.

BOBIZODA G.M., ABDURAKHMONOV G.N.

Background of functional literacy..... 11 - 15

RAHIMZODA Kh., HASANZODA Y.Y.

Pedagogical interaction of school, family and public as an important factor in improving the quality of educational work of students..... 16 - 24

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY

ZIYOVIDDINZODA Z.Z., SAMADOV M.S.

Main directions of the structure, content and development of the problem of distance education in the modern system of higher professional education..... 25 - 33

ABDUNAZARZODA Sh.A.

Improving the professional competence of teachers of a general education institution and the correct regulation of the direction of their pedagogical activity.. 34 - 40

SAMADOV M.S., ZIYOVIDDINZODA Z.Z.

Organizational and pedagogical conditions for forming the preparation of a future teacher for teaching "Physical education"..... 40 - 47

MIRZOEV Sh.S., HAKNAZAROV T.M.

Ways to prepare children with speech problems to school..... 47 - 54

SAFAROVA M.M.

The role of museums in the development of folk crafts..... 54 - 56

HAKNAZAROV T.M.

Description of alalia - one of the speech and ways to correct it..... 57 - 64

SHOZIYOEVA G.P., HUKUMATOVA G.R.

Sotim Ulugzod's contribution to the translation of William Shakespeare's works... 65 - 75

LUTFULLOEVA P.M., IGHBOLOVA Z.S.

Using role-plays to improve students' grammar knowledge in English lessons and extra-curricular activities..... 75 - 82

MAHMUDZODA K.N.

Methodological approaches to research the formation of professional competence of medical college students..... 82 - 89

MAHMUDZODA K.N.

Essence and structure of the professional competences of medical college students..... 89 - 95

SULTONOV I.S.

Formation of a healthy lifestyle taking into account mental, physical and spiritual characteristics..... 95 - 100

MATROBIYON S.K., NAJMIDDINIYON F.R.

Language description of the world..... 100 - 106

ABDULOV J.M.

Museum exposition and its role in the development of cultural tourism..... 106 - 110

DAVLATSHOZODA A.

The importance of language learning in the formation of speech culture in the professional activities of MIA employees..... 110 – 114

OLIMIYON S.Sh.

The role of periodicals in covering the international holiday of Navruz..... 114 – 120

TEACHING TECHNOLOGY

NAZARZODA R.S.

Application of different types and forms of test questions and tasks in checking the learning achievements of students in a series of programming subjects..... 121 – 132

ABDULLOEVA Z.N.

The main forms of development of acmeological competence of future mathematics teachers in the process of pedagogical practice..... 132 – 137

DAVLATOV R.J., MUSULMONI A.

Methodology for solving economic problems with the help of computer programs... 137 - 142

For authors..... 143

СИЁСАТИ МАОРИФ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА
EDUCATIONAL POLICY

ЗАМИНАҲОИ БАВУЧУДОИ МАЪРИФАТОКИИ АМАЛӢ (ФУНКЦИОНАЛӢ)

БОБИЗОДА Гуломқодир Муккамал – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармачевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

АБДУРАҲМОНОВ Гулрӯз Нурмахмадович – сармутахассиси шӯъбаи таҳсилот ва технологияи педагогии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126, **E-mail:** abduraxmonov.1979@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 333 02 79

Дар мақола масъалаи муҳимми раванди таҳсилоти муосир – ташаккули маърифатнокии амалӣ дар хонандагон таҳлилу натиҷагирӣ карда шудааст. Таърихи бавучудойии истилоҳи мазкур ва фаҳмиши муосири он аз назари мӯҳққиқони гуногун оварда шудаанд. Зимни таҳлилу баррасии андешаҳои мухталиф маърифатнокии амалӣ ҳамчун маҷмӯи донишу маҳорат ва малакаҳои тавсиф дода мешавад, ки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ мавриди истифода қарор гирифта, идроки дурусти олами иҷтимоӣ таъмин месозад ва раванди мутобиқати иҷтимоиро ба шароитҳои тағйирёбандаи муҳити атроф таъмин месозад. Ба андешаи муаллифон маърифатнокии амалӣ қисмати муҳимми таҳсилоти муосир маҳсуб ёфта, ба мафҳуми «салоҳиятмандӣ» алоқаи зич дошта, яке аз нишондиҳандаҳои маълумотнокии шахс бахисоб меравад. Ҳамзамон, инкишофи маърифатнокии амалӣ тавасути ташаккули салоҳиятҳои таълимӣ (хондан, навиштан, ҳисоб, таҳлил, ҳулосанамӣ ва ғ.) дар хонандагон имконпазир мегардад.

Вожаҳои асосӣ: маърифатнокии функционалӣ, салоҳиятҳои таълимӣ, ташаккул, дониш, маҳорат, малака, хонанда, омӯзгор.

ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

БОБИЗОДА Гуломқодир Муккамал – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических и фармацевтических наук, профессор, президент Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни – 126, **E-mail:** bobievgt@mail.ru, **тел.:** +(992)888877917

АБДУРАҲМОНОВ Гулруз Нурмахмадович – гл.специалист отдела образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** abduraxmonov.1979@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 333 02 79

Статья посвящена важной проблеме современного образования – формированию функциональной грамотности учащихся. Освещена история возникновения термина и современное его понимание со стороны различных исследователей. На основе анализа разных подходов функциональная грамотность рассматривается как комплекс знаний, умений и навыков, которые применяются во всех сферах деятельности, способствует соответствующему восприятию окружающей действительности и адаптацию к меняющимся условиям современной среды. По мнению авторов функциональная

грамотность выступает важным составляющим современного образования и тесно связана с термином «компетентность»; развитие функциональной грамотности становится возможным путём формирования учебных компетенций (чтение, письмо, счет, анализ, обобщение и др.) у учащихся.

Ключевые слова: функциональная грамотность, учебные компетенции, формирование, знания, умения, навыки, ученик, учитель.

BACKGROUND OF FUNCTIONAL LITERACY

BOBIZODA Gulomqodir Mukkamal – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, Doctor of biological and pharmaceutical sciences, professor, President of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni Str. 126, **E-mail:** bobievgm@mail.ru, **mob.:** +(992)88 887 79 17

ABDURAKHMONOV Gulruz Nurmakhmadovich - Specialist of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126. **E-mail:** abduraxmonov.1979@mail.ru, **mob.:** +(992) 98 333 02 79.

The article is devoted to an important problem of modern education - the formation of functional literacy of students. The history of the emergence of the term and its modern understanding by various researchers are highlighted. Based on the analysis of different approaches, functional literacy is considered as a complex of knowledge, skills and abilities that are applied in all areas of activity, contributes to the appropriate perception of the surrounding reality and adaptation to the changing conditions of the modern environment. According to the authors: functional literacy is an important component of modern education and is closely related to the term "competence"; the development of functional literacy becomes possible through the formation of educational competencies (reading, writing, counting, analysis, generalization, etc.) among students.

Key words: functional literacy, learning competencies, formation, knowledge, abilities, skills, student, teacher.

Дар шароитҳои нави иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҷомеаи муосир ба шахсияти маърифатноке ниёз дорад, ки ба малакаҳои муайян соҳиб буда, ба мақсадҳои дар пешгузоштааш расида метавонад. Ин ҳолат зарурияти ташаккули маърифатнокии амалиро дар хонандагон пеш меорад, то тавонанд муваффақона ба шароитҳои тағйирёбандаи олами муосир мутобиқ гарданд.

Барои ҷомеаи имрӯза тағйироти рузафзуни олами атроф хос аст. Ғояҳои гуногун, технологияҳои мухталиф ба тезӣ якдигарро иваз менамоянд. Ин тағйиротҳо ба соҳаи маориф низ дахл доранд. Фарди имрӯзаро мебояд ба шароитҳои нави ғайрифаъолияти ҳаётии саривақт мутобиқ гардад, мустақилият ва худтақомулдиҳироро омӯзад, аз омилҳои номусоид канораҷӯӣ карда тавонад.

Мафҳуми «маърифатнокии амалӣ» дар ҳуҷҷатҳои ташкилоти байналмилалӣ ЮНЕСКО интиҳои солҳои 60-уми асри гузашта пайдо шуд. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки миёнаҳои солҳои 70-ум мафҳуми «маърифатнокӣ» ё худ «саводноқӣ» таҷдиди назар гардида, мазмуни васеътарро касб кард. Соли 1965 дар Техрон конгресси байналмилалӣ вазирони маориф чихати маҳви бесаводӣ баргузор гардид, ки дар он истилоҳи «маърифатнокии амалӣ» қабул гардид. Пас аз муддате, соли 1978 матни аз ҷониби ЮНЕСКО пешниҳодгардидаи дастури стандартизатсияи байналмилалӣ дар соҳаи маориф таҷдиди назар гардида, тағйир дода шуд. Мувофиқи наشري нави ҳуҷҷати

мазкур шахсе соҳиби маърифатнокии амалӣ шумурда мешавад, ки дар фаъолиятҳои гуногун самаранок ширкат намуда, аз хат, ҳисоб ва хониш барои рушди ҳамаҷонибаи худ истифода мебарад [8, с. 19].

Мафҳуми «маърифатнокии амалӣ» ба маънои всеъаш – ин мавқеъгирии шахс дар ҷомеа мебошад, ки зимни таҳсиоти умумӣ имконпазир мегардад. Имрӯзо маърифатнокии амалӣ омили асосиест, ки барои ишироқи фаъоли шахс дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, маданӣ, иқтисодӣ мусоидат намуда, таҳсилотро тулии тамоми ҳаёт дар назар дорад. А.А. Леонтев моҳияти маърифатнокии амалиро дар маҳорати ҳалли проблемаҳои ҳаётӣ мебинад [9, с. 36]. Мувофиқи нуқтаи назари О.Е. Лебедев, маърифатнокии амалӣ – ин он дараҷаи маълумот аст, ки аз ҷониби хонандагон ҳангоми таҳсил дар муассисаи таҳсилоти умумӣ ба даст меояд [6, с. 115]. Ба андешаи А.М. Новиков «... маърифатнокии амалӣ қисмати муҳими таркибии таҳсилоти касбист» [7, с. 78].

Муҳаққикон Р.Л. Печенюк, В.А. Ермоленко, С.Ю. Черноглазкина маърифатнокии амалиро ҳамчун қобилияти ҳамгирои шахс ҷиҳати амалӣ намудани фаъолияти ҳаётии худ дар ҷомеа бо истифода аз маълумоти аз соҳаи муайян бадастовардашуда медонанд [2, с. 42].

Саҳми назаррасро дар дақиқгардонии мафҳуми маърифатнокии амалӣ П.Р. Атутов гузоштааст [1]. Ба андешаи ӯ истилоҳи мазкур ду ҷанбаро фаро мегирад. Ҷанбаи якум ба омодамоии хонандагон марбут аст: ҳаҷмӣ кофӣ ва зарурии дониш, ки ба хонандагон имконият медиҳад ба фаъолияти оянда ворид гардад. Ҷанбаи дуюм ба ташаккули омилҳои марбут аст, ки ба тақомулдиҳии сифатҳои шахсӣ мусоидат мекунад. Ин ба шахс имконият медиҳад, то ба дигаргунгардии вазъияти иттилоотӣ ва технологӣ эътино намояд.

Мувофиқи назарияи В.А. Ермоленко маърифатнокии амалӣ сохтори мураккаб доша, аз ду ҷузъи асосӣ таркиб ёфтааст: салоҳиятҳои заминавӣ (ҷузъи технологӣ) ва сифатҳои шахсӣ, ки барои амалкарди муваффақонаи фард дар ҷомеа, худтақомулдиҳии ӯ ва инкишофи шахсияташ муҳимманд (ҷузъи шахсӣ). Ба зами ин, дар сохтори маърифатнокии амалӣ ӯ «ҳаста» (дараҷаи маълумотнокӣ) ва «қишр»-ро ҷудо мекунад, ки марбути тағйироти дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ бавҷудоянда буда, боиси баланд гардидани дараҷаи маълумоти умумӣ мегарданд [2, с. 27].

Г.П. Зинченко қайд мекунад, ки имрӯзо шахси дорои маърифатнокии амалӣ метавонад мустақилона омӯзад, андешаронӣ намояд ва донишхояшро на танҳо дар фаъолияти касбияш, балки дар дигар соҳаҳои ҳаёт (оила, ҷомеа) самарманд истифода намояд. Аз ин рӯ, дар ҳар як фард бояд саъю талош ва омодагӣ ба омӯзиши муттасил (доимӣ) тӯли тамоми ҳаёт мавҷуд бошад. Танҳо дар ҳамин сурат маърифатнокӣ метавонад ҷун воситаи муносибати инсон ба олами атроф баромад намояд [3].

Ба андешаи А.С. Тангян «маърифатнокии ҳаққи аққали амалӣ» - ин дараҷаи дониш маҳорат ва малақаҳои мебошад, ки бо пешрафти ҷомеа ва зиёд гаштани талаботҳои шахс баланд мегардад. Дақиқтараш, маҳорати хондану навиштан ҷиҳати ширкати самарманд дар ҳаёти сиёсӣ, шахрвандӣ, маданӣ ва иҷтимоӣ ҷомеа, мусоидат ба инкишофи хеш [11, с. 17].

Солҳои охир афзудани дараҷаи истифодаи воситаҳои навтарини технологӣ, асбобҳои рӯзгор дар ҳаёти ҳаррӯза зинаи баланди маърифатнокиро талаб мекунад. Ин аст, ки маърифатнокии компютерӣ ва техникӣ қисмати таркибии маърифатнокии амалиро ташкил мекунад.

Имрӯзо истилоҳҳои маърифати сиёсӣ маърифати компютерӣ, маърифати экологӣ, маърифати ҳуқуқӣ ва амсоли ин васеъ истифода мегардад, ки сатҳи муайяи донишро дар соҳаи муайян дар назар дорад. Дар луғати истилоҳоти Е.И. Огарев ва В.Г. Анушкин истилоҳи «маърифати амалӣ» ба ду маънӣ шарҳ дода мешавад: маҳдуд ва васеъ. Ба маънои маҳдуд истилоҳи мазкур ҳамчун майл ба истифодаи малақаҳои навиштан, хондан ва шумумурдан барои ҳалли масъалаҳои амалии ҳаёти рӯзмарра

маънидода карда мешавад. Ба маънои васеъ маърифатнокии амалӣ – ин маҳорати истифодаи системаҳои аломатии забонҳои табиӣ ва сунъӣ мебошад.

Дар луғати педагогии энциклопедӣ маърифатнокии амалӣ ҳамчун маҳорати азхуд намудани маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаҳои гуногуни аз лиҳози иҷтимоӣ муҳим тавсиф меёбад, ки ба инсон имконият медиҳанд дар равандҳои иҷтимоӣ ширкат наояд [10]. Ба андешаи Г.М. Каджаспирова маърифатнокӣ дараҷаи мушаххаси азхуднамоӣ ва истифодаи дониш ва маҳоратҳоро ифода мекунад [4].

И. А. Калесникова маърифатнокии амалиро дар доираи таҳсилоти мунтазам баррасӣ намуда, се қисмати асосии онро, ки ба таълими шахс марбут аст, чудо мекунад:

- таълими намудҳои гуногуни маърифатнокӣ;
- маърифатнокии маданӣ (таҳсилоти умумии иловагӣ, ки ба фаъолияти меҳнатӣ марбут нест);

- маърифатнокии таҳасусӣ (касбӣ) [5, с. 15].

Дар баробари ин И. А. Калесникова зинаҳои зерини мазмуни таҳсилотро ҷудо мекунад: маърифатнокии иҷтимоӣ, маърифатнокии компютерӣ, маърифатнокии хониш, ҳисоб ва амсоли ин. Дараҷаи маърифатнокиро ҳадди азхуднамоии системаҳои аломатӣ муайян месозад, ки муҳимтаринашон зеринҳоянд:

- маърифатнокии ибтидоӣ ё худ сода;
- маърифатнокии умумимаданӣ;
- маърифатнокии амалӣ (функционалӣ) [5, с. 16].

Таҳлили боло нишон медиҳад, ки аксари муаллифон ба сифати нишондиҳандаҳои маърифатнокӣ маданият, маърифатнокӣ, салоҳиятмандии касбиро дар назар доранд. Бо дарназардошти ин маърифатнокӣ гуфта, сифати иҷтимоӣ-педагогии шахсро аз қабилӣ фаҳмидан, дарк кардани матни хондашуда, идроки ахбори пешниҳодгашта, ки дар ситемаи муайяни аломатӣ рамзгузорӣ гаштааст, мефаҳманд.

Дар таҳқиқоти солҳои охир намудҳои зерини маърифатнокии амалиро чудо мекунанд:

- 1) маърифатнокии иттилоотӣ – қобилияти дарёфи маълумот аз китобҳо, интернет ва дигар сарчашмаҳои ахбор, коркард ва баррасии он аз якҷанд нуқтаи назар;

- 2) маърифатнокии иртиботӣ – азхуд намудани шаклҳои гуногуни фаъолияти нутқӣ, маҳорати дарки нутқи ғайриоддӣ, озодона баён намудани фикри хеш;

- 3) маърифатнокии фаъолиятӣ – маҳорат ва малакаҳои ташкилотчигӣ, қобилияти банақшагирии ҳадафи фаъолияти худ, амалӣ намудани худназорат, худбаҳдиҳӣ ва амсоли ин;

- 4) маҳорати босаводона на танҳо хондан ва навиштан, балки инчунин суханронӣ намудан.

А.А. Леонтев маърифатнокии амалиро ҳамчун маҳорати тули тамоми ҳаёт татбиқ намудани донишҳои бадастомада ҷиҳати ҳалли масъалаҳои гуногун дар соҳаҳои мухталифи фаъолияти инсон тавсиф мекунад [9, с. 22]. Масъалаи ташаккули маърифатнокии амалӣ дар корҳои Л.М. Перминова нисбатан мукамалтар баррасӣ гаштааст. Ӯ раванди мазкурро дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ омӯхта, ташкилдиҳандаҳои асосии зерини онро чудо мекунад:

1. **Мазмунӣ-фаъолиятӣ.** Он қисматҳои зеринро фаро мегирад: а) маҳоратҳои амалӣ, ки дар имконияти истифодаи маҷмӯи донишҳо ҷиҳати ҳалли масъалаҳои амалӣ ва таълимӣ ифода меёбанд; б) маҳоратҳои умумии таълимӣ (дар синфҳои 5-9 ташаккул меёбанд); в) ҳамкориҳои фард бо институтҳои иҷтимоии шахр, маҳал; г) донишҳо ва маҳоратҳои заминавие, ки барои идомаи таҳсилоти умумӣ ва касбӣ муҳимманд.

2. **Талаботӣ- маромӣ.** Қисмати мазкур омодагиро ба ҷанбаҳои зерин ифода мекунад: а) баланд бардоштани сатҳи маълумотнокӣ; б) фаъолияти иртиботӣ (коммуникативӣ) дар ҷомеа; в) интихоби касб. Ба андешаи муаллифи мазкур таълим дар муассисаи таҳсилоти умумӣ бояд ба ташаккули салоҳиятҳо равона бошад,

мувофиқан маърифатнокии амалӣ маҳз дар муассисаи таълимӣ бояд ташаккул дода шавад.

Ҳамин тариқ, андешаҳои муҳаққиқони гуногунро ҷамъбаст намуда, гуфтан мумкин аст, ки маърифатнокии амалӣ – ин дараҷаи маълумотнокии фард ва ҷузъи раванди таълим маҳсуб меёбад ва дар ягонагии дониш, маҳорат ва малакаҳои фанӣ, ҳамгиросудай байнифанӣ ва инчунин усулҳои кори мустақилонаи марбут ба маҳорати ҳалли масъалаҳои мушаххас дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт ва ҳамкорӣ бо ҷомеа ифода меёбад.

Ба андешаи мо, дар ташаккули маърифатнокии заминавии хонандагон омилҳои зерин таъсиргуздоранд:

- стандартҳои таҳсилот, барномаҳои аълимӣ;
- методҳо ва шаклҳои таълим;
- арзёбии дастовардҳои таълимии хонанда;
- сатҳи салоҳиятмандии омӯзгор;
- иштироки фаъолонаи волидон дар раванди таълиму тарбияи фарзандон.

Таҳлили боло имкон медиҳад хулосаҳои зерин бароварда шаванд:

- маърифатнокии амалӣ қисмати муҳимми таҳсилоти муосир маҳсуб ёфта, ба мафҳуми «салоҳиятмандӣ» алоқаи зич дорад;

- он яке аз нишондиҳандаҳои маълумотнокии шахс аст;

- инкишофи маърифатнокии амалӣ тавасути ташаккули салоҳиятҳои таълимӣ (хондан, навиштан, ҳисоб, таҳлил, хулосанамӣ ва ғ.) дар хонандагон имконпазир мегардад.

- дар раванди ташаккули маърифатнокии амалӣ салоҳияти технологияи омӯзгор нақши муҳим мебозад, ки дар таҷрибаи истифодаи самараноки методҳо ва технологияҳои таълимӣ дар дарс, маҳорати мутобиқ сохтани онҳо ба имкониятҳо ва хусусиятҳои фардӣ-психологияи хонандагон ифода меёбад.

АДАБИЁТ

1. Атутов, П.Р. Политехническое образование и рынок труда // Учащаяся молодёжь и рынок: Сб. научных тр. – М.: Мин. просв., 1994. – 121с.

2. Ермоленко, В.А. Дидактические основы функциональной грамотности в современных условиях / В.А. Ермоленко, Р.Л. Перченко, С.Ю. Черноглазкин. – М.: ИТОП РАО, 1999. – 228 с.

3. Зинченко, Г.П. Универсальный способ деятельности / Г.П. Зинченко // Советская педагогика. – 1990. - № 4. – С. 56-68.

4. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: «Академия», 2001. – 176 с.

5. Колесникова, И.П. Формирование функциональной грамотности учащихся на уроках русского языка и литературы // Молодой ученый. – 2016. - №7. – С. 15-17.

6. Лебедев, О. Е. Образованность учащихся как цель образования и образовательный результат / О.Е. Лебедев//Контроль качества и оценка в образовании: мат. межд. конф. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – С. 113-129.

7. Новыков, А.М. Образовательный проект / А.М. Новыков, Д.А. Новиков. М.: Эгвес, 2004. – 120 с.

8. Образовательная программа – маршрут ученика / под.ред. А.П. Тряпицыной. – СПб.: ЮИПК, 1998. 175 с.

9. Образовательная система «Школа 2010». Педагогика здравого смысла/ под. ред. А.А. Леонтьева. – М.: Баласс, 2003.

10. Педагогический энциклопедический словарь / гл. редактор Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.

11. Танган, С.А. «Новая грамотность» в развитых странах/ С.А. Танган // Советская педагогика. – 1990. - №1. – С. 3-17.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ, СЕМЬИ И ОБЩЕСТВЕННОСТИ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА УЧЕБНО – ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ

РАХИМЗОДА Хуррам – доктор педагогических наук, профессор, ведущий научный сотрудник отдела педагогики и психологии Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, тел.: +(992) 907-98-47-70

ХАСАНЗОДА Юнус Юсуфи – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, Email: ynus.hasanov.87@mail.ru, тел.: +(992) 882-20-22-77

В статье анализируются результаты научного исследования «Взаимодействие семьи, школы и общественности в повышении качества воспитания и обучения» подрастающего поколения. Исследования установило, что абсолютное большинство сельских и городских семей не имеют педагогических и психологических знаний по воспитанию детей и почти не установлены взаимодействия и постоянных связей между школой и семьями учащихся.

Исследователь – педагог рекомендует средства и методы установления и организации взаимодействия школы с семьями учащихся. Верно установленные взаимодействия школы, семьи и общественности являются важным фактором влияющего на повышение качества обучения учащихся в школе. Основную роль в организации взаимодействия должны исполнять классные руководители и родительские комитеты в школе.

Ключевые слова: семья, школа, взаимодействия, воспитание, обучение, педагогика, психология.

ҲАМКОРИИ ПЕДАГОГИИ МАКТАБ, ОИЛА ВА ЧОМЕА ОМИЛИ МУҲИМИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ КОРИ ТАЪЛИМӢ – ТАРБИЯВӢ БО ХОНАНДАГОН

РАҲИМЗОДА Хуррам – доктори илмҳои педагогӣ, профессор, ходими пешбари илмии шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишигоҳи руидаи маориф ба номи Абдурахмони Чомиш Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, тел.: +(992) 907-98-47-70

ҲАСАНЗОДА Юнус Юсуфӣ – унвонҷӯи Пажӯҳишигоҳи руидаи маориф ба номи Абдурахмони Чомиш Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, Email: ynus.hasanov.87@mail.ru, тел.: +(992) 882-20-22-77

Дар мақола натиҷаҳои тадқиқоти «Ҳамкории мактаб, оила ва чомеа дар баланд бардоштани сифати таълиму тарбияи насли наврас» мухтасар таҳлил карда мешаванд. Дар тадқиқот паст будани донишҳои педагогӣ–психологӣ, ки сабаби коста гардидани тарбияи фарзандон муайян гардидааст ва роҳҳои бартараф намудани он муҳокима мегардад.

Дар мақола роҳҳо ва методҳои мустаҳкам намудани робитаҳои мактабу оила ва баланд бардоштани маърифати педагогӣ пешниҳод гардидааст. Яке аз омилҳои муҳими пешбарандаи маърифати педагогии волидон ғаёб намудани қори комитети падару модарони синфҳо ва мактаб муайян карда шудааст.

Вожаҳои асосӣ: оила, мактаб, ҳамкорӣ, тарбия, таълим, педагогӣ, психологӣ.

PEDAGOGICAL INTERACTION OF SCHOOL, FAMILY AND PUBLIC AS AN IMPORTANT FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATIONAL WORK OF STUDENTS

RAHIMZODA Khurram – doctor of pedagogical sciences, professor, leading researcher of the Department of pedagogy and psychology of the Institute for the Development Education named after of Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126, **mob.:** +(992) 907-98-47-70

HASANZODA Yunus Yusufi - Applicant of the Institute for the Development of Education named after Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126, **Email:** yunus.hasanov.87@mail.ru, **mob.:** +(992) 882-20-22-77

The article analyzes the results of scientific research "Interaction of the family, school and the public in improving the quality of education and upbringing" of the younger generation. Studies found that the absolute majority of rural and urban families do not have pedagogical and psychological knowledge to raise children and have almost no interaction and permanent ties between the school and the families of students.

The explorer - teacher recommends the means and methods for establishing and organizing school interaction with students' families. The established interaction of the school, family and the public is an important factor affecting the improvement of the quality of upbringing of students in school. The main role in organizing the interaction should be by class teachers and parental committees in school.

Keywords: families, schools, interactions, upbringing, training, pedagogical, psychological.

Основная цель перестройки содержания образования общеобразовательных школ в Республике Таджикистан - дать каждому ученику глубокие, разносторонние знания, развить индивидуальные способности учащихся и направить полученные ими знания, умения и навыки на благо своего народа Родины. Эта цель утверждена и Законом Республики Таджикистан «Об образовании», в котором отмечается, что "в задачи обучения и воспитания как составных частей образования в условиях демократического, правового, светского государства входят подготовка высокообразованных, творчески мыслящих, гармонично развитых граждан, обладающих глубокими знаниями, умениями, профессиональными навыками, проникнутых идеями миролюбия, гуманизма, патриотизма, социальной справедливости, соблюдения общепризнанных гуманистических ценностей, прав и законов".

Основы принципов гуманизма и демократии, к которым прокладывает путь общество, закладываются в семье и школе. Основную задачу в этом вопросе решает школа. Только школа использует в своей деятельности принципы педагогики, взаимодействия учителя с учеником, руководителей школ, учителей и учащихся, коллектива школы и общественности и имеет возможность воспитать высоконравственных, духовно богатых будущих граждан Республики Таджикистан.

Успешное решение этой задачи зависит, прежде всего, от взаимодействия и постоянного сотрудничества семьи и школы в деле обучения и воспитания подрастающего поколения. Семейное и общественное воспитание в принципе не противоречат друг другу, хотя каждое из них имеет свои особенности. Они не могут заменить друг друга, однако они пополняют друг друга и закрепляют полученные духовные знания в семье и школе. Взаимодействие и сотрудничество семьи и школы

в воспитании детей позволяют добиться желаемого результата и подготовить детей к самостоятельной жизни.

Исследования показывают, что большинство родителей, особенно в сельской местности, не имеют достаточного уровня педагогических и психологических знаний. В своей воспитательной работе они используют традиционные методы народной педагогики, зачастую не учитывая особенностей физиологического и физического развития организма детей, используя методы телесного наказания, не дозволенные ни народной педагогикой, ни современной педагогической наукой. В этой важной области повышения педагогической культуры родителей основная цель принадлежит школе, педагогическому коллективу.

Проведённый опрос среди 200 родителей районов Фирдавси и Яванского района показали, что более 80% из них не имеют представления о педагогических, психологических и возрастных особенностях воспитания детей. Воспитание детей в таких семьях осуществляется в основном по своему семейному опыту и на основе национальных традиций.

Результаты проведенного тестирования показали низкий уровень педагогических знаний родителей, что показано в таблице.

Местность	Образования 9 класс	Общее среднее	Среднее специальное	Высшее	Всего
Городские	4	18	46	32	100
Сельские	21	36	35	8	100

Известно, что при противоречиях семейного и школьного воспитания, например, предъявляемых детям в семье и школе, рассматривается и усложняется педагогический процесс воспитания и снижается эффективность воспитательного процесса. Чтобы достичь необходимого результата в воспитании детей, учителю, прежде всего, необходимо установить постоянное взаимодействие с семьей учащихся и выработать единые требования в семье и школе. Только при таком сотрудничестве с семьей можно добиться желаемых результатов в воспитании подрастающего поколения.

Изучая проблемы сотрудничества и взаимодействия школы и семьи, И. В. Гребенников отмечал, что "отношения в системе "учитель - семья - ученик" должны строиться в соответствии с требованиями педагогической этики при ведущей роли школы и активном участии родителей". Анализ передового педагогического опыта и данные исследований показывают, что названная система успешно функционирует, если между учителем и родителями имеются тесные и систематические контакты в осуществлении целесообразных влияний на детей, если их отношения строятся на взаимном доверии и доброжелательности, если в совместной деятельности с каждой семьей учитель опирается на все то положительно, что имеется в ребенке, и умеет показать пути его развития; если учитель глубоко верит в успех сотрудничества с родителями и ведет постоянную работу, направленную на повышение педагогической культуры отцов и матерей, положительный результат обеспечен.

Материалы исследования подтверждают, что эффективность взаимодействия учителя и родителей значительно повышается, если сотрудничество с родителями учитель исполняет не как служебную обязанность, а как гражданский долг: он ищет пути и методы повышения педагогической культуры родителей для выполнения совместной работы по воспитанию достойных

граждан страны. Учитель должен так заинтересовать отца и мать, чтобы они поняли необходимость повышения педагогических и психологических знаний и в своей деятельности руководствовались этими знаниями.

В Конституции Республики Таджикистан отмечается, что семья находится под защитой государства и определяет обязанности родителей, которые обязаны воспитать духовно и физически развитых граждан, готовых честно и добросовестно трудиться на благо народа и Родины. Следовательно, каждая семья заинтересована в правильном воспитании своих детей; в этом деле школа и учителя должны стать им советниками и партнерами.

Путем привлечения родителей к массовым школьным мероприятиям-родительским собраниям, лекциям и конференциям - школа укрепляет сотрудничество с родителями и одновременно повышает уровень их педагогических знаний. Посещение учителем семей учащихся также является основным фактором укрепления связи и сотрудничества семьи и школы.

Известно, что первые сведения об учителе родители получают от своих детей. Учащиеся имеют привычку делиться мнениями об учителе с родителями: они рассказывают, как он одевается, говорит, как относится к ребятам. По тому, как учитель излагает тему урока - свободно или заглядывая в книгу и конспект - учащиеся делают вывод о знаниях учителя. Наблюдения показывают, что некоторые учителя не соблюдают педагогического такта в отношениях с учащимися, иногда допускают несправедливость при выставлении оценок. Действия педагога через учащихся становятся достоянием родителей. Бывают случаи, когда учащиеся, оправдываясь перед родителями по замечаниям о плохом поведении или плохой успеваемости, обвиняют учителей в необъективном выставлении оценок. У родителей, не знакомых с учителем, складывается отрицательное мнение о его порядочности. Следовательно, сотрудничество учителей с семьями учащихся способствует нравственному воспитанию ребят. Личные контакты учителей и родителей предохраняют детей от обмана, определяют стремление лучше вести себя и учиться.

Психолого-педагогической основой сотрудничества семьи и школы является их общая цель: воспитание трудолюбивых, почтительных, высоконравственных людей, подготовленных к самостоятельной семейной жизни. Этой цели можно достичь, если требования семьи и школы будут едины. Если семья и школа не будут взаимодействовать в вопросах воспитания подрастающего поколения, не будет и единых требований к воспитанникам.

Сотрудничество и взаимодействие семьи и школы должно основываться на взаимопонимании и взаимопомощи. Нельзя считать сотрудничеством обстоятельства, при которых учитель посещает семью и доводит до сведения водителей, что ребенок плохо учится, пропускает уроки, имеет плохое поведение и просит принять меры. Учителю необходимо знать, что наряду с тем, что учащийся плохо учится и неважно ведет себя, у него есть и положительные нравственные качества. Поэтому, сообщая о недостатках учащегося, должно отметить и похвалить его положительные качества и найти совместные пути и действия для исправления недостатков учащегося. Убедившись в добрых намерениях учителя, родители никогда не откажутся от сотрудничества с ним.

Как было отмечено, основная ответственность за организацию и обеспечение взаимодействия и сотрудничества семьи и школы принадлежит классному руководителю. О его обязанностях и деятельности написано много исследований: статей и монографий. Плодотворную работу в этой области осуществили В. М. Коротов, А. И. Болдырев, Р. М. Капралова, И. В. Гребенников, Л. Дунаева, Д. Луцк, Т. В. Воликова и др. Их исследования и методические разработки на основе этих исследований стали достоянием педагогов всех республик бывшего СССР.

Необходимо отметить, что работы упомянутых исследований написаны в 70 - 80-е годы. В них раскрываются задачи классного руководителя, его основные функции и обязанности, формы и методы воспитательной работы в классе, приемы изучения характера учащихся, планирование и учет воспитательной работы в классе, работа общественных ученических и молодежных организаций, пути повышения педагогической культуры родителей и много других вопросов, касающихся воспитательной работы в классе и школе. Однако в настоящее время общественно-политический и экономический строй в республиках бывшего СССР изменился. Изменился он и в Республике Таджикистан. Теперь не действуют политические партии, направляющие работу молодежных организаций, обязывающие общественные организации и предприятия шефствовать над школой в вопросах оказания материальной помощи и участия в воспитательном процессе. В новых условиях большую роль в воспитании учащихся и в организации работы с родителями может сыграть педагогическая литература. Но во все времена из-за небольшого тиража она была недоступна, например, учителям сельских школ. Поэтому учитывая общие положения трудов ведущих исследователей, национальные особенности воспитания и специфические черты времени, мы подготовили и научно обоснованное методическое пособие для учителей, классных руководителей и работников воспитательных учреждений "Общество и семья", путеводитель учителя. В пособии освещены педагогические взгляды мыслителей таджикского народа и ученых СНГ и мира.

В создании дружного и сплоченного коллектива учащихся, педагогов и родителей, в установлении деловых связей с общественностью основную роль играет классный руководитель. Организация и проведение массовых общешкольных, а также классных мероприятий также является обязанностью классных руководителей.

Исследования показали, что многие классные руководители выполняют свои обязанности некачественно и недобросовестно. Их деятельность ограничивается тем, что они проверяют дневники, выставляют в табеля четвертные оценки и проводят итоговые родительские собрания в конце каждой четверти. Собрания у таких классных руководителей проходят на примитивном педагогическом уровне: оглашаются четвертные оценки, критикуются родители нерадивых и неуспевающих учащихся, и сотрудничество классного руководителя с родительским активом прерывается до конца следующей четверти. У таких классных руководителей родительский комитет практически не функционирует. Родители перестают посещать родительские собрания. Взаимодействие школы с родителями и общественностью, еще не окрепнув, распадается.

Исследования показали, что такое положение сложилось во многих школах республики. Анкетирование родителей старшеклассников Яванского и Вахдатского районов показали, что абсолютное большинство родителей не посещают собрания и не участвуют в мероприятиях школы. На вопрос "Участвуете ли Вы в родительских собраниях?" 30% родителей ответили: "Раньше участвовали, в последние годы нет". 26% ответили, что посещают иногда, 24% посещают начале и в конце учебного года и только 20% родителей регулярно бывают на школьных мероприятиях.

Руководители школ и отделов образования объясняют создавшееся положение закономерностью, что трудное экономическое положение влечет за собой всеобщее охлаждение к общественной работе и нежелание заниматься ею. В самом деле, цены на продукты питания и промышленные товары систематически растут; по сравнению с действующими рыночными ценами, оклады учителей мизерны, хотя зарплата работникам образования повышалась несколько раз. Учитывая тяжелое экономическое положение работников образования,

Правительство Республики Таджикистан постановило передать в собственность землю учителям и обеспечить их семенами для посева на первый год, оказать помощь в обработке земли. Это решение Правительства, несомненно, оказало экономическую поддержку сельским учителям, однако возникла другая проблема - вопрос занятости учителей на посевных участках. Городские же учителя, чтобы обеспечить средства к существованию себе и детям, после уроков берутся за любую работу. Поскольку во многих школах не хватает учителей, педагоги берут учебную нагрузку в нескольких школах. Все это оказывает отрицательное влияние на учебно-воспитательную работу учителей и классных руководителей. Но, несмотря на все трудности, в республике много учителей, преданных своему делу. Они добросовестно продолжают выполнять свой долг, беспокоятся о будущем страны. Такие учителя, хорошо зная свой предмет, педагогику и психологию, умеют найти общий язык с учащимися и родителями, устанавливают связи и сотрудничество с общественностью, предприятиями, фирмами и привлекают их к взаимодействию со школой в вопросах оказания педагогическому коллективу шефской помощи в воспитании подрастающего поколения.

Важной задачей классного руководителя является сплочение родительского коллектива и использование его воспитательного потенциала в учебно-воспитательной работе. Это требует от учителя высокой культуры, знаний в области педагогики и психологии, организаторских способностей и уважения родителей: классному руководителю приходится работать с родителями разного возраста, интеллектуального, профессионального и мировоззренческого уровня. Если классному руководителю удастся сплотить родительский коллектив, в учебно-воспитательной работе он добьется желаемого результата.

Естественно; что родители по образовательному уровню, занимаемой должности и месту в обществе отличаются друг от друга, однако одна цель - воспитание детей - объединяет всех. С того дня, как ребенок пошел в школу, он становится цепью, связывающей семью со школой. Посредством детей и школы родители устанавливают связи с учителями и родителями других детей. Они советуются между собой в вопросах воспитания, а иногда оказывают и практическую помощь в воспитании учащихся класса. В этом деле классному руководителю необходимо проявить организаторские способности, создать постоянно действующий родительский коллектив и направить его интеллектуальный заряд на нравственное воспитание учащихся.

Сплочивая родительский коллектив, классный руководитель действует совместно с учителями-предметниками. Если классный руководитель уже несколько лет исполняет эту обязанность в классе, он уже знаком со всеми родителями своих учащихся, а если классный руководитель назначен вновь, первым делом он должен познакомиться с ними. С этой целью на первом же классном собрании руководитель класса предлагает родителям ответить на вопросы анкеты. Она может быть представлена в следующем виде:

1. Фамилия, имя, отчество.
2. Год рождения.
3. Трудовой стаж.
4. Профессия и занимаемая должность.
5. Образование.
6. Выполняемые общественные обязанности.
7. Общественные обязанности в школе.
8. Сколько работающих в семье?
9. Количество детей в семье, их возраст.
10. Кто из старших членов семьи (отец, мать, брат) проживает с вами?

Такова примерная анкета, и классный руководитель может включить в нее все интересующие его вопросы. Анализ ответов на вопросы анкеты позволит классному руководителю получить представление о возможностях родителей в нравственном воспитании детей и оказании помощи в учебе. На основании полученных данных классный руководитель сможет сформировать родительский актив класса и создать родительский комитет. Обязанности родительского комитета обширны: он воспитывает в детях любовь и преданность Родине, трудолюбие, дисциплинированность, высокую сознательность и нравственную чистоту, уважение к людям всех наций и народностей, интерес к истории, литературе и культуре своего народа, ответственность за порученное дело.

Экспериментальная работа в школах №1 и 30 Яванского района показали, что действенный и организованный родительский комитет способен оказать огромное положительное воздействие на учебно-воспитательный процесс и оказать большую помощь классному руководителю и школе.

Исходя из задач, которые поставлены перед родительским комитетом следует отметить, что родительские комитеты под руководством педагогов могут активно влиять на процесс семейного воспитания, направлять и совершенствовать его. В этом плане представляется важным в работе родительских комитетов прежде всего, изучение семейной обстановки как одного из основных условий воспитания и подготовки старшеклассников к семейной жизни. Зная семью, родителей, взаимоотношения между родителями и членами семьи, имея сведения об образовании родителей, месте их работы, об их отношении к воспитанию детей, родительский коллектив может оказать семье своевременную помощь в воспитании детей и подготовке их к самостоятельной жизни.

Как было отмечено, многие учащиеся пропускают занятия по вине родителей, посылающих их продавать на рынке сельхозпродукты, привлекающих к работе во время уроков. В экспериментальных классах было несколько учащихся, пропускающих занятий несколько раз в неделю; родители этих ребят не посещали ни классные, ни родительские собрания. Члены учебно-воспитательной комиссии выяснили, что семьи, воспитывающие таких ребят, имеют большой приусадебный участок, вырастили хороший урожай. Поэтому отец привлек всю семью, в том числе четырех детей-учащихся, к сбору овощей и фруктов и реализации их на базаре. Другой отец семейства привозит товары из Душанбе, а старший сын, ученик XI класса, реализует их на базаре. Члены комиссии и классный руководитель провели беседы с этими родителями; доводы были признаны справедливыми. Родители пообещали не отрывать детей от занятий, посещать школьные мероприятия и сдержали слово: в конце учебного года они стали активистами родительского комитета, а их дети стали передовиками в учебе.

Классные руководители и учителя этики семейной жизни при поддержке родительского актива посещали двух-трех родителей на дому или приглашали их в школу. Темы и тактика бесед с родителями продумывались заранее, и педагоги всегда добивались понимания и солидарности. В индивидуальной работе с родителями важно было убедить последних в искренности намерений помочь в воспитании детей, в подготовке их к семейной жизни. Видя озабоченность учителей и родителей судьбами своих детей, отцы и матери проникались доверием к собеседникам, прислушивались к доброжелательным советам, сами постоянно посещали беседы и лекции в школе. Так, в течение учебного года руководители IX-х классов на каждом классном собрании для родителей проводили беседы о воспитании трудолюбия, ответственного отношения к порученному делу, о подготовке детей к семейной жизни. Например, подробно были раскрыты возрастные особенности старшеклассников, их стремление казаться взрослыми, подражать взрослым, в первую очередь, - отцу. Был освещен вопрос об отношениях

юношей к девушкам.

Подобные беседы проводились дифференцированно с отцами и матерями старшеклассников, и это позволило учителю и учительнице без скованности и чувства стыда рассказать родителям о физиологическом развитии старшеклассников и старшеклассниц, о возрастных особенностях полового созревания, о подготовке к будущей семейной жизни. Для проведения бесед с родителями привлекались члены родительского комитета, среди которых были юристы, врачи, уважаемые в районе ветераны труда и войны. Позитивная сторона проведенных бесед и прочитанных лекций заключалась в том, что родители, приобщаясь к воспитанию детей, воспитывались и сами, повышали свои педагогические знания. Классные руководители воздействовали на родителей косвенно. Например, беседа "Поведение родителей в семье - пример для детей" заставила отцов семейств задуматься о взаимоотношениях с женой и детьми, об атмосфере дома. Ведь супружеские отношения родителей также подготавливают детей к семейной жизни.

Следует отметить, что включенные в повестку собраний беседы и лекции на педагогические темы значительно повышают интерес родителей к этим собраниям. Индивидуальные беседы и групповые занятия с родителями повышают их активность при участии в классных и школьных мероприятиях.

Дифференцированная работа с отцами и матерями, проведенная классными руководителями и учителями предметниками, способствовала их сплочению. У родителей появилась возможность общаться друг с другом, устанавливать межсемейные связи для обмена опытом по нравственному воспитанию детей и подготовке их к семейной жизни. Установление дружеских, доброжелательных отношений оказало благотворное влияние и на отношения обучающихся вместе детей. Отношения старшеклассников заметно изменились: они стали теплыми и дружественными. В случаях пропуска уроков, нарушения дисциплины, получения неудовлетворительной отметки актив класса самостоятельно, без подсказки классного руководителя приглашал провинившегося для беседы. В случае необходимости, ему оказывали помощь и предупреждали, что при повторении проступка вопрос будет вынесен на классное собрание. Таким образом, повышение педагогической культуры родителей и участие их в классных и школьных мероприятиях активизировало и самих учащихся, способствовало нравственному воспитанию на примере родителей и стимулировало подготовку к будущей самостоятельной жизни.

Таким образом, сотрудничество и взаимодействие семьи и школы вооружило родителей теоретическими знаниями по педагогике и психологии, помогло им накопить опыт воспитательной работы. Решая педагогические задачи, обсуждая возникшие педагогические ситуации, выполняя поручения родительского комитета, классного руководителя, учителей-предметников и руководства школы, одни родители усовершенствовали педагогические знания, умения и навыки, другие при их помощи стали постигать сложную науку правильного воспитания детей.

Подготовка молодежи к самостоятельной семейной жизни - это дело государственной важности. Там, где крепка семья, крепко и государство. Все силы общества-семья, школа, общественные и государственные учреждения - должны объединить свои силы для создания крепкой семьи.

Эксперимент, проведенный нами в школах, показал, что если в воспитании детей имеют место взаимодействие и сотрудничество семьи и школы, педагогическая активность родителей возрастает почти до 100%, тогда как в контрольных классах других школ Яванского района она составляла около 50%, а успеваемость учащихся в учебе с 60% повысилась до 90%.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арабов, И. На пороге семейной жизни. – Душанбе. 1990. – С. 177.
2. Алиев, А.К. Новая жизнь – новые традиции. – Махачкала. 1966. – С. 99.
3. Гребенников, И.В. Основы семейной жизни. – Москва. 1991. – С. 210.
4. Ислотов, С. Семья и быт. – Душанбе. 1988. – С. 78.
5. Закон Республики Таджикистан «Об образовании». – Душанбе. 1994. – С. 40.
6. Макаренко, А.С. Мудрость воспитания. – Москва. 1988. – С. 78.
7. Рахимов, Х. Семейное просвещение. – Душанбе. 2017. – С. 212.
8. Рахимов, Х. Семья и общество. – Душанбе. 1999. – С. 232.
9. Лутфуллоев, М.Л. Возрождение таджикской педагогики. – Душанбе. 1997. – С. 147.
10. Сухамлинский, В.А. О воспитании. – Москва. 1975. – С. 272.

**МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY****САМТҲОИ АСОСИИ СОХТОР, МУНДАРИҶА ВА РУШДИ ПРОБЛЕМАИ
ТАҲСИЛОТИ ФОСИЛАВӢ ДАР НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ ДАР
ЗАМОНИ МУОСИР**

ЗИЁВИДДИНЗОДА Зулолиддин Зиёвиддин – унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** zulik.zul@mail.ru, **тел.:** +(992) 928243636

САМАДОВ Миршод Самадович – унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** samadovmir@gmail.com, **тел.:** +(992) 937755554

Дар мақола масъалаи самтҳои асосии сохтор, мундариҷа ва рушди проблемаи таҳсилоти фосилавӣ дар низоми таҳсилоти олии касбӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Инчунин, усулҳои гуногуни омӯзиши таҳсилоти фосилавӣ, ташаккули сифатҳои эҷодии ва ҳавасмандкунонии фаъолияти зеҳнии донишҷӯён, истифодаи технологияи мултимедия, воситаҳои истифодабарии технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ, инчунин асосҳои педагогии омӯзиши таҳсилоти фосилавӣ мавриди муҳокима қарор дода шудааст.

Вожаҳои асосӣ: математика, технология, иттилоот, инноватсия, маориф, тафаккур, парадигма, таҳсилоти фосилавӣ, маҳвора, шабака, раванд, барномарезӣ, педагогика, психология, алгоритм, коммуникатсионӣ, тест.

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТРУКТУРЫ, СОДЕРЖАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ПРОБЛЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ
ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

ЗИЁВИДДИНЗОДА Зулолиддин Зиёвиддин – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** zulik.zul@mail.ru, **тел.:** +(992) 928243636

САМАДОВ Миршод Самадович – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** samadovmir@gmail.com, **тел.:** +(992) 937755554

В статье рассматриваются основные направления структуры, содержания и развития проблемы дистанционного обучения в системе высшего образования, а также различные методы дистанционного обучения, формирование творческих качеств и стимулирование интеллектуальной активности студентов, использование мультимедийные технологии, информационные и коммуникационные технологии. Обсуждаются также педагогические основы дистанционного обучения.

Ключевые слова: математика, технологии, информация, инновации, образование, мышление, парадигма, дистанционное образование, спутник, сеть, процесс, программирование, педагогика, психология, алгоритм, общение, тест.

MAIN DIRECTIONS OF THE STRUCTURE, CONTENT AND DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF DISTANCE EDUCATION IN THE MODERN SYSTEM OF HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION

ZIYOVIDDINZODA Zuloliddin Ziyoviddin – Applicant of the IDE named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., E-mail: zulik.zul@mail.ru, Phone: +(992) 928243636

SAMADOV Mirshod Samadovich – Applicant of the IDE named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., E-mail: samadovmir@gmail.com, Phone: +(992) 937755554

The article discusses the main directions of the structure, content and development of the problem of distance learning in the higher education system, as well as various methods of distance learning, the formation of creative qualities and stimulation of students' intellectual activity, the use of multimedia technologies, information and communication technologies. Pedagogical foundations of distance learning are also discussed.

Keywords: *mathematics, technology, information, innovation, education, thinking, paradigm, distance education, satellite, network, process, programming, pedagogy, psychology, algorithm, communication, test.*

Дар замони муосир, таҳсилоти олии байналмилалӣ дар тамоми ҷаҳон ба принципҳои комилан нав асос ёфтааст. Ҳоло ҳар як истеъмолкунанда дар соҳаи маориф ҳақ дорад, ки талаботи худро нисбат ба шакл ва мундариҷаи раванди таълим пешкаш кунад, ба интиҳоби иттилоот ва захираҳои таълимӣ таъсир расонад. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии ба манфиатҳои донишҷӯёне, ки ба сатҳи муайяни дониши соҳаи муайян ниёз доранд, дар асоси педагогикаи миллии тавачҷӯҳи махсус дода мешавад. Ба ибораи дигар, таълим тадриҷан ба як бахши соҳаи иқтисод табдил меёбад, ба низоме, ки асосан бо назардошти манфиатҳои истеъмолкунанда амалӣ карда мешавад. Тавре ки шумо медонед, ҳама гуна маҳсулот ба бозор танҳо дар шароити муайян ворид мешаванд, ки пас аз он ба онҳо мавқеи устувори иқтисодӣ фароҳам оварда мешавад. Самтгирии низоми муосири таълим ба истеъмолкунанда, албатта, тавассути рушди технологияҳои инноватсионӣ ва коммуникатсионӣ муайян карда мешавад, ки ин яке аз талаботи бозори меҳнат аст.

Пеш аз он ки бевосита ба баррасии таҳсилоти фосолавӣ ҳамчун шакли асосии технологияҳои инноватсионии замони истиқлолият гузарем, истилоҳро аниқ кардан лозим аст. Дар адабиёти муосир оид ба таълим мафҳумҳои «омӯзиш» ва «таълим» ҳамчун синоним ё аз ҷиҳати маъно хеле наздик истифода мешаванд. Дар воқеъ, ин мафҳумҳо шабеҳ нестанд. Фарқи байни онҳо пеш аз ҳама дар сифати натиҷаҳои бадастомада дар ҷараёни таълим мебошад. Раванди таълим ба ин ё он тарз ба ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои мушаххас ва аз ин рӯ маҳдуд равона карда шудааст. Дар ин замина, маориф барои рушди тақомули шахс, пешрафти илм захираҳои азим дорад. Таълим, дар муқоиса бо омӯзиш, ба азхудкунии «дониш - воситаҳо», ташаккул додани онҳо дар асоси дарки ҳамаҷониба ва ба даст овардани гуногунҷабҳа ва якпорчагии тафаккур, мураккабии муносиби классикии ҷаҳони атроф равона шудааст. Маҳз таълим ба шахс имкон медиҳад, ки худро як ҷузъи табиат ҳис кунад, масъулиятро барои мавҷудияти ҳамоҳанги табиат ва инсон дарк кунад, илмро ҳамчун воситаи ба даст овардани ин ҳамоҳангӣ дарк кунад. Ҳамин тариқ, намунаи нави таълимиро метавон дар шакли сегонаи мантиқи ба ҳам алоқаманд таҳия кард: аз тасвири куллии ҷаҳон ба дониши мукамал ва тавассути он ба шахсияти комил.

Дар таҳқиқоти психологӣ ва педагогӣ назарияҳои зеринро фарқ кардан мумкин аст, ки дар асоси он таълими фосолавӣ имконпазир аст: бихевиоризм, психологияи гешталт, психологияи маърифатӣ, назарияи фаъолият, назарияи таълими барномарезишудаанд. Як қатор таҳқиқот оид ба моҳияти барномасозии хаттӣ аз ҷониби

Б.Скиннерро, ки бо назардошти назарияи бихевиоризм таҳия шудааст, баррасӣ мекунад. Сохтани барномаи муассир дар асоси психологияи маърифатӣ дар ҳолати сохтани модели ягонаи иттилоотии донишомӯз, ки дар илм ба кадрӣ кофӣ рушд наёфтааст, имконпазир аст.

Дар педагогика равишҳо дар асоси назарияи алгоритмӣ-эвристикӣ таҳия шудаанд. Назарияи ташаккули марҳила ба марҳилаи амалҳои психикӣ ба П.Я. Галперин бештар маълуманд. Умумияти ин равишҳо дар он аст, ки фаъолият ба амалиётҳои алоҳида тақсим мешавад ва ташаккули кулл тавассути ташаккули ҷузъҳои алоҳидаи он ба амал меояд.

Сатҳи ҷорӣ рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба марҳилаи нави рушди таҳсилоти фосолавӣ тақсими қавӣ мебахшад. Ва дар ин ҷо бояд қайд кард, ки ин шакли таълим таърихи тӯлонӣ дошта, бо таърихи воситаҳои коммуникатсионӣ ва технологияҳои иттилоотӣ пайванди ногустанӣ дорад.

Тавре ки таҳқиқоти онҳо нишон дод, аввалин ёддошт дар бораи таълими истехсолӣ дар робита бо таҳияи усули истифодаи почта барои фиристодани дастурҳо, иттилоот, тестҳо ва дигар маводҳои таълимӣ ва қабули саволҳо ва супоришҳои анҷомшуда аз онҳо рух дод. Муаллифони ин навоарӣ, ки зиёда аз 150 сол пеш пайдо шуда буданд, муаллимаи забони фаронсавии Донишгоҳи Берлин С. Тусен ва узви Ҷамъияти забонҳои муосири Берлин Г. Лангенштейн буданд.

Аммо дар таърих ин шакли таълим аввал дар ИМА мақоми расмӣ ба даст овард, ки соли 1891 дар Донишгоҳи Чикаго бори аввал шӯбаи ғоибона ташкил карда шуд. Каме баъдтар, дигар донишгоҳҳои амрикоӣ ба истифодаи он шурӯъ карданд ва дар асри ХХ ин шакли таълим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар кишварҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ васеъ паҳн шудааст. Дар даҳсолаҳои охир низомии таҳсилоти фосолавӣ дар мамлакатҳои Европа, Океания, Чин ва як қатор дигар кишварҳои рӯ ба тараққӣ ҷорӣ карда шудааст.

Сатҳи ҷорӣ рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионии таҳсилоти фосолавиро ба сатҳи тамоман дигари сифатии рушд мерасонад, ки ин имкон медиҳад таъсири муоширати мустақим байни омӯзгор ва донишҷӯ таъмин карда шавад, ки ин ҳамеша бартарӣ ва хусусияти фарқкунандаи таҳсили фосолавӣ мебошад. Ҳамин тариқ, марҳилаи нави рушди таҳсилоти фосолавӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар бораи шакли нави он, ки низомии қаблан мавҷудаи таълими рӯзона ва фосолавиро муттаҳид менамояд, сухан ронем. Ба андозаи зиёд маҳз имкониятҳои нави технологӣ ва таълимӣ ташаббускори рушди босуръати низомии таҳсилоти фосолавӣ дар даҳсолаҳои охир буданд. Ҳамин тавр, дар ИМА солҳои 70-80 шумораи донишҷӯёни шакли рӯзонаи мактабҳои олі 1,6 баробар ва шумораи донишҷӯёне, ки дар низомии таҳсилоти фосолавӣ таҳсил мекунанд - 2,4 маротиба афзудааст.

Дар Аврупо таълими фосолавӣ дар аввали солҳои ҳафтодум босуръат инкишоф ёфт ва бо эҷоди як қатор алоқаманд аст Донишгоҳҳои кушода (донишгоҳҳои таҳсилоти фосолавӣ). Масалан, дар Британияи Кабир зиёда аз 50% барномаҳои магистрӣ дар соҳаи менечмент бо истифода аз усулҳои таҳсилоти фосолавӣ гузаронида мешаванд. Ташкилоти асосии Аврупо дар ин соҳа Мактаби Кушодаи Тичорати Донишгоҳи Кушодаи Бритониё мебошад.

Дар айни замон, дар ҳар як кишвари Аврупо як гурӯҳи назарраси муассисаҳои таълимӣ мавҷуданд, ки барномаҳои таҳсилоти фосолавиро амалӣ мекунанд, масалан, Маркази миллии таълими фосолавӣ дар Фаронса, Донишгоҳи Балтика ва ғайра.

Аз соли 1991 инҷониб Донишгоҳи Миллии Технологӣ (ИМА) иттифоқи 40 мактаби муҳандисии донишгоҳ мебошад, ки марказаш дар Форт Коллинз, Колорадо мебошад. Аз охири соли 1990, зиёда аз 1000 нафар донишҷӯён бо иштироки фаъолони корпоратсияҳои тичоратӣ - корфармоён барномаҳои дараҷаи муҳандисиро бо истифодаи таълими фосолавӣ омӯхтанд.

Маводҳои соли 1996 асосан ба пешгӯиҳои истифодаи телекоммуникатсияи компютерӣ дар соҳаи таълим равона карда шудаанд ва хусусияти маҳдуди методологӣ доранд. Дар маводҳои соли 1997 далелҳои мушаххаси истифодаи системаҳои таҳсилоти фосилавии ватанӣ дар таълими мутахассисон оварда шудаанд.

Талаботи воқеии Тоҷикистон ба ТФ зери таъсири равандҳое, ки дар ин давра ба амал омада буданд, ташаккул ёфтанд:

- амиқтар шудани бӯҳрони иқтисодӣ, коҳиши истехсолот, афзоиши бекорӣ, мушкилоти объективии ислоҳоти иқтисодӣ, тасҳеҳи сохторӣ;
- оғози ҳаракати Тоҷикистон ба сӯи ҳамкориҳои наздики байналмилалӣ, хотима ёфтани мусаллаҳшавӣ, коҳиши шумораи Қувваҳои Мусаллаҳ, конверсия;
- аз даст додани мавқеи худ дар шаклҳои анъанавии таҳсил, пеш аз ҳама шабона ва ғоибона.

Бозори хидматрасонии таълимӣ барои ТФ дар Тоҷикистон ба ниёзҳои таҳсилот барои таҳсили фосилавӣ мувофиқ аст ва тибқи маълумоти охири, дар як сол 70 ҳазор донишҷӯро ташкил медиҳад. Муаллифони гуногун дар бораи бартариҳои таълими фосилавӣ ва зарурати истифодаи он дар мамлакати мо мақолаву асарҳо навиштаанд. Махсусан устои ДДТТ Салимов Н. бештар ба масъалаи ТФ дар маҷмӯаи рӯзномаҳои гуногун мақолаҳо чоп мекунад ва қайд мекунад, ки он метавонад дар ҳалли баъзе масъалаҳои таълим кӯмак расонад ва гурӯҳҳои зерини иҷтимоии аҳоли ба ин ниёз доранд: ҷавонон аз минтақаҳои дурдаст, ки барои оғози таҳсили рӯзона имконият надоранд; шахсоне, ки дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон хизмат мекунад; донишҷӯёне, ки мехоҳанд таҳсилоти дуҷуми олии гиранд; сокинони минтақаҳои дурдаст ва тараққиқардаи кишвар; кӯдакони дорои эҳтиёҷоти махсус, аз як тараф қобилиятнок ва аз тарафи дигар дорои нуқсонҳои инкишоф; омӯзгорони муассисаҳои гуногуни таълимӣ, ки ба дастгирии иттилоотӣ ва кӯмаки методӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос ниёз доранд. Дар баробари ин, истеъмолкунандаи муҳими эҳтимолии низоми ТФ аҳолии тоҷикзабонҳои кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла кишварҳои Руссия, Осиёи миёна қисман ва одамоне мебошанд, ки барояшон забони тоҷики забони асосӣ мебошад. Пас, таваҷҷӯҳ ба таҳсилоти фосилавӣ пеш аз ҳама бо он вобаста аст, ки он яке аз шаклҳои таълим мебошад, ки имкон медиҳад, ки идеяҳои таълими якумрӣ дар амал татбиқ карда шаванд. Дар маркази ҳамаи барномаҳои таълимӣ шахсе истодааст, ки бояд барои рушди ҳамаҷонибаи қобилиятҳои худ дар тӯли ҳаёташ шароити оптималӣ фароҳам оварад.

Тадқиқотҳои М. Ю. Бухаркина, 1994; Е. И. Дмитриева, 1996, С. Полат, 1994; М. В. Моисеева, 1997 ва ғайра ба масъалаҳои ташкили фаъолияти таълимӣ, ҳангоми омӯзиши ТФ бахшида шудааст. Аммо қисми асосии тадқиқот дар самти таълими фанҳои гуманитарӣ ё махсуси техникӣ гузаронида шудааст. Оид ба масъалаҳои таълими математика дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар ТФ тадқиқотҳо гузаронида нашудааст. Аммо таълими математикиро ҳамчун як ҷузъи муҳим дар низоми таълими бунёдии мутахассиси муосир баррасӣ кардан зарур аст. Агар дар муассисаи таҳсилоти умумӣ тафаккури математикӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун як ҷузъи фарҳанги умумӣ ташаккул ёбад, пас дар донишгоҳ низ он барои рушди тафаккури касбии мутахассисони оянда асос мегардад.

Ғайр аз ин, умумияти усулҳои математикӣ, ки он «забон» -и соҳаҳои дигари дониш мебошад, имкон медиҳад, ки муносибатҳои мавҷудаи объективии илмҳои гуногун, ки бо ваҳдат ва якпорчагии олами моддӣ тавлид шудаанд, ҳосиятҳои онҳоро меомӯзанд.

Раванди ташаккули муҳити муосири иттилоотии ҷомеа дар маҷмӯи талабот ба сифатҳои касбӣ, корӣ ва шахсии мутахассиси муосир осори худро мегузорад. Зимнан, татбиқи амалии принципҳои тарроҳии технологияҳои иттилоотӣ барои таълим, эҷоди усулҳои мушаххаси таълими математика бо истифодаи воситаҳои технологияи иттилоотӣ он қадар ҷолиб нест, ки ҳаёт талаб мекунад. Вазифаи таҳияи технологияҳои

нави таълим бояд дар чорроҳаи тадқиқот дар соҳаи педагогикаи милли, психология ва информатика ҳал карда шавад.

Чанд сол аст, ки дар маркази технологияҳои нави иттилоотӣ дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент дар соҳаи омӯзгорӣ оид ба самаранокии технологияҳои иттилоотии таълим таҷрибаҳо гузаронида мешавад. Объекти таҳқиқот технологияи низоми СМАВД (Системаҳои Маҷмааҳои Автоматикунонидашудаи Воситаҳои дидактикӣ) мебошад, ки дар як қатор муассисаҳои таълимии Тоҷикистон истифода мешаванд. Комплекси маъмулии системаи СМАВД китобҳои дарсӣ барои шиносоии аввалия бо маводи назариявӣ дар мавзӯи маҷмӯаҳо; курсҳои автоматикунонидашудаи омӯзишӣ барои фаҳмидан ва мустаҳкам кардани назария, назорати мобайнӣ ва ниҳоии дониш; симуляторҳои зехнӣ барои ташаккули малакаҳои амалӣ, ҷамъоварии босуръати таҷриба ва рушди ҳисси касбӣ; бастаҳои нармафзор барои автоматизатсияи ҳисобҳо, тарроҳӣ, дигар намудҳои фаъолияти касбии нигаронидашуда. Дар чараёни таҳқиқот бартариҳои технологияҳои иттилоотӣ қайд карда шуданд - фаъолсозии фаъолияти донишҷӯён, хусусияти инфиродии омӯзиш, раҳо кардани омӯзгорон аз назорат ва машварат ва ғайра. Ин ҳулосаҳо, гарчанде ки дар маводи мушаххаси таълимӣ ва барои технологияи мушаххаси таълимӣ ба даст оварда шудаанд, баҳои тахминии миқдориро оид ба самаранокии истифодаи ТИ дар мактабҳои олии медиҳанд, ки пеш аз ҳама на бо рушди малака, балки бо ташаккули дониш, малакаи амалӣ, ҷамъоварии касбӣ ва таҷрибаи маърифатӣ, рушди зехнӣ. Технологияҳои иттилоотии таълим баланд бардоштани сифати тайёркунии хонандагони «суст» -ро таъмин мекунад. Траекторияҳои гуногуни омӯзиш ба ҳар як донишҷӯ имкон медиҳад, ки роҳи мувофиқ ва суръати азхудкунии маводи таълимиро фароҳам орад, коҳиши ҷиддии фарқияти байни сатҳи тайёрии донишҷӯёни бомаҳоратро таъмин менамояд.

Таҳсилоти фосилавӣ ба шумо имкон медиҳад, ки новобаста аз ҷой ва вақт ба таври инфиродӣ таҳсил кунед, ба шумо имконият медиҳад, ки тамоми ҳаёти худро омӯzed. Дар тамоми ҷаҳон шумораи донишҷӯёне, ки технологияҳои таҳсилоти фосилавиро меомӯзанд, афзоиш ёфтааст ва шумораи донишкадаву донишгоҳҳо, ки онҳоро дар раванди таълим истифода мебаранд, зиёданд, бисёр сохторҳои байналмилалӣ таълимӣ эҷод мешаванд ва ғайра мебошад. Дар бисёр донишгоҳҳо, ки низоми таҳсилоти фосилавӣ хуб ба роҳ монда шудааст ва ҳоло он ба низоми таҳсилоти фосилавӣ табдил додашуда факултаҳои махсуси ТФ чори карда мешавад. Бояд қайд кард, ки ин шакли таҳсилот нисбат ба шаклҳои анъанавӣ як қатор афзалиятҳои намоён дорад: дастрасии таҳсилоти олии барои онҳо, ки бинобар синну сол ё вазъи молиявӣ ё оилавӣ худ дар системаи таҳсилоти олии анъанавӣ таҳсил карда наметавонанд; озодии интихоби вақт, ҷой ва сатҳи таҳсилот; имкони бозомӯзии коргарон аз ҳисоби бекорон; сарфа аз хароҷоти нақлиёт; ниёз ба давра ба давра ба муассисаи таълимӣ барои супоридани санҷишҳо ва имтиҳонҳо нест; арзиши пасти интиқоли воситаҳои электронии таълим тавассути каналҳои алоқа дар муқоиса бо арзиши таҳвили маводи чопӣ ба шунавандагон тавассути почтаи анъанавӣ; имконияти воқеии таълими ҳамзамон дар якҷанд муассисаҳои таълимӣ; тавсеаи назарраси робитаҳо байни донишҷӯён ва омӯзгорон тавассути истифодаи почтаи электронӣ, воситаҳои аудиовизуалӣ пура ташкил карда мешавад.

Аз ин рӯ, афзалиятҳои истифодаи васеи технологияҳои нав ва таълими фосилавӣ инҳоянд:

- 1) ташаккули ташкилӣ, идоракунии ва ҳукукии системаи таълими фосилавӣ дар замони муосир;
- 2) таҳия ва татбиқи дастгирии меъёрии технологияи ТФ;
- 3) принципҳои дидактикӣ ва методикаи таълим; муносибати босаводи муосир ба сохтор, мундариҷа ва шаклҳои таъминоти методологӣ ва иттилоотӣ;

4) рушди заминаи таълимию методӣ ва таълимию истехсолии системаи ТФ дар заминаи фондҳои федералӣ ва минтақавии курсҳои таълимӣ;

5) таҳияи усулҳои назариявӣ ва амалии ТФ бо назардошти хусусиятҳои иҷтимоию фарҳангӣ, касбӣ, ахлоқӣ, синну солӣ ва психологӣ донишҷӯён;

6) васеъ чорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ дар донишгоҳҳо ва донишкадаҳо;

7) тайёр кардан, такмили ихтисос ва бозомӯзии ҳайати омӯзгорон, аз ҷумла омодагии махсуси мураббӣён (муаллим-мушовирон) дар ҷараёни ТФ.

Таҳлилҳои илмӣ мо нишон дод, ки рушди инқилоби технологияҳои иттилоотӣ ва таълими фосолавӣ заминае мегардад, ки дар он амалан татбиқи ғояҳои рафъи бӯҳрони таҳсилот, ташкили системаи нави таълимӣ дар асоси ғояҳо ва консепсияҳои таълими якумрӣ, омӯзиш дар тӯли ҳаёти инсон имконпазир мегардад.

Дар замонҳои гузашта сарвати халқҳо аз мавҷудияти захираҳои табиӣ ё заминҳои ишғолшуда вобаста буд. Ҳоло иттилоот ба муҳимтарин мол табдил ёфтааст. Қобилияти гирифтани иттилоот ва истифодаи он шартӣ ҳалқунандаи бокӣ мондан дар рақобати ҷаҳонӣ, ворид шудан ба асри иттилоотӣ мегардад. Ин тамоюл чунин ном гирифтааст: "Иттилоотии Суперхайвэй" (ИМА), "Иттилоотии Хайвэй" (Канада), "Чамбияи Иттилоотии Тоҷикистон". Истифода ва рушди инфрасохтори иттилоотӣ дар таълими фосолавӣ оқибатҳои густурдаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ хоҳад дошт.

Ҳамин тавр, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки таълими фосолавӣ шакли синтетикӣ, ҷудонашавандаи гуманистии таълим мебошад, ки дар асоси истифодаи васеи технологияҳои иттилоотии анъанавӣ ва нави иттилоотӣ ва воситаҳои техникий онҳо, ки барои таҳвили маводи таълимӣ, мустақилона омӯхтани он ва ташкили мубодилаи муколамаи байни муаллим ва донишҷӯён истифода мешаванд. Таълими фосолавӣ алоқа бо муаллимо, ки хоси омӯзиши рӯ ба рӯ мебошад, бо арзиши махсуси хоси мустакил омешиш медиҳад.

Технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, ки дар соҳаи иҷтимоӣ истифода мешаванд, ба шарофати рушди технологияҳои компютерӣ, телевизиони моҳвораӣ, хадамоти почта ба вучуд меоянд ва дар навбати худ ҷузъи муҳими системаи таҳсилоти олии касбӣ мебошанд.

Таҳқиқоти мо нишон дод, ки истифодаи чунин технологияҳо масофаи байни истеъмолкунандаи хидматҳои таълимӣ ва муассисаи таҳсилоти олиро хеле коҳиш медиҳад. Захираҳои таълимӣ, новобаста аз мавқеи ҷуғрофӣ истеъмолкунанда, барои ҳамаи гуруҳҳои чамбият баробар дастрас мешаванд. Шумораи зиёди системаҳои таълими фосолавӣ ва маҷозӣ таҳия карда мешаванд. Яке аз дастовардҳои пешрафтаи ин вирусҳои виртуалӣ дар минтақаи мавзӯ мебошад.

Ғайр аз он, донишҷӯи муосир имконият дорад, ки бо муассисаи таълимӣ ва устодони худ робитаи дуруст дошта бошад. Ҳамаи ин барои шунаванда интиҳоби калон фароҳам меорад ва омодагии бунёдӣ, рушди нерӯи зеҳнӣ талаботи асосӣ барои инсон дар ҷомеаи муосир мебошанд. Инро танҳо тавассути чорӣ намудани принципҳои нави таълим ба даст овардан мумкин аст. Одам дар чунин муҳит сатҳи муайяни фарҳанги иттилоотиро ташаккул медиҳад. Вазифаи асосии раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии пешниҳоди маълумот, балки омӯзонидани тарзи ба даст овардани дониш ва истифода бурдани он мебошад.

Аз ин рӯ, марҳилаи муосири рушди тамаддун, пешрафти илмӣ ва техникӣ ба вучуд омадани чунин мутахассисонро тақозо мекунад, ки тафаккури васеи башардӯстона дошта бошанд, омодагии ҳуби психологӣ дошта бошанд, тавонанд фаъолияти касбиро тибқи қонунҳои созанд, ки муносибати байни ҳосилнокии иқтисодӣ ва эҷодкорӣ, инчунин хоҳиши шахс ба навсозии доимӣ, худшиносӣ. Танҳо чунин сифатҳо ба онҳо кӯмак мекунанд, ки хусусиятҳои технологияҳои инноватсиониро хуб аз худ кунанд.

Ҳуди маънои истилоҳи "**навоарӣ**" яъне таҳсилоти фосолавӣ дар замони муосир ин гуфтаҳоро асоснок мекунад. Инноватсия аз латинӣ тарҷума шудааст, маънои навсозӣ,

тағирот, чорӣ кардани чизи навро дорад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин навсозӣ хело хуб ба роҳ монда шудааст. Дар ибтидо рӯ овардан ба мушкилоти инноватсия - илми инноватсия - дар натиҷаи рушди равандҳои инноватсионӣ дар ҷомеа ба амал омад. Концепсияи инноватсия бори аввал дар таҳқиқоти фарҳангшиносии асри 19 пайдо шуд. Он гоҳ ин ҳамчун ворид кардани баъзе унсурҳои як фарҳанг ба маданияти дигар фаҳмида шуд. Дар ибтидои асри 20, онҳо бори аввал ба омӯзиши қонунҳои навоариҳои техникӣ дар доираи истехсоли моддӣ шурӯъ карданд.

Илми инноватсия ё навоарӣ аз зарурати ба миён омадани фирмаҳо барои рушди хидматҳо ва ғояҳои нав ба миён омад. Аллақай дар солҳои 30-юми асри ХХ дар ИМА, кишваре, ки соҳаи рушди иқтисодӣ дорад, мафҳумҳои «сиёсати инноватсионии ширкат», «раванди инноватсионӣ» муқаррар карда шуданд. Пас, мавзӯи ибтидоии инноватсия қонунҳои иҷтимоии навоариҳои илмӣ ва техникӣ буданд.

Равандҳои инноватсионии педагогӣ хеле дертар - аз охири солҳои 50-уми асри ХХ дар Ғарб ва дар даҳсолаи охир дар мамлақати мо омӯхта шуданд. Инкишофи инноватсияи педагогӣ дар Тоҷикистон бо ҳаракати оммавии педагогикаи милли ва иҷтимоӣ алоқаманд аст. Дар давраи барқамолӣ шӯравӣ зарурати рушди мактабҳо ва гирифтани маълумоти фаврӣ ба миён омад. Аммо аз сабаби набудани кадрҳо дар соҳаи педагогӣ ин равандҳо хеле суст буданд. Аммо, маҳз дар он вақт табиати азими истифодаи ҳама чизи нав афзоиш ёфт. Он гоҳ заминаҳои аввалини технологияҳои инноватсионӣ пайдо шудан гирифтанд. Аз ин ҷиҳат, мафҳумҳои «навоарӣ», «нав» на танҳо дар робита бо соҳаи иқтисодӣ, балки дар соҳаи иҷтимоӣ, алахусус, педагогӣ низ ба қор шурӯъ карданд.

Ҳамин тариқ, дар асоси тадқиқот маълум мешавад, ки технологияҳои инноватсионӣ аввал дар соҳаи иқтисод пайдо шуда, сипас онҳо дар педагогика истифода бурда мешаванд. Дар баробари ин, муносибатҳои бозорӣ ва саноатӣ, ба қадри кофӣ, асосан омили рушди технологияҳои инноватсионӣ дар соҳаи маориф буданд.

Аз ҷумла, давраи гузариш ба муносибатҳои нав дар бозор ва истехсолот як қатор саволхоро дар бораи зарурати роҳнамои нав ба миён овард, ки ба инсон имкон медиҳанд, ки ба падидаҳои ғайриҷашмдошти намудҳои гуногуни фаъолият бомуваффақият посух диҳанд. Дар чунин шароит, инсон, чун қоида, тарси хавфро бештар мекунад, вай қобилияти пешгӯии чизеро камтар мекунад, аммо дар айни замон ӯ омода аст, ки аз қолибҳо даст кашад ва роҳи эҷодкориро пеш гирад. Он гоҳ инсон бо зарурати аз нав дида баромадани талаботи худ ба зиндагӣ, тағир додани нуқтаи назари худ ба ашё ва шахс рӯ ба рӯ мешавад. Барои татбиқи шахсияти фаъол ва фаъолияти иҷтимоии он технологияҳои инноватсионӣ имкониятҳои калон фароҳам меоранд. Онҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки падидаҳои берунаро васеътар дарк кунед. Чӣ тавре ки Л.С. Подымова қайд мекунад, "Инноватсияҳои педагогӣ аз ҷараёнҳои ба ин монанд дар соҳаҳои дигар фарқ мекунанд, пеш аз ҳама, дар он аст, ки объекти таъсир шахсияти донишҷӯ мебошад, аз ин рӯ, маҳз ба такмили раванди ташаккули ин шахсият бояд ҳар навоариҳои педагогӣ равона карда шаванд"

Ба ақидаи қоршиносон, дар солҳои наздик рушди технологияҳои нави инноватсионӣ боиси он мегардад, ки ҳар як коргар ба дониши мувофиқ ба маълумоти олии ниёз дорад. Аз ин рӯ, ҷомеаи муосири иттилоотӣ дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии вазифа мегузорад, ки мутахассисони дорой қобилиятҳои зерин:

- мутобиқ шудан ба тағйирёбии ҳолатҳои ҳаёт, мустақилона гирифтани дониши зарурӣ ва истифодаи бомаҳорат дар амал барои ҳалли масъалаҳои ба миён омада;

- мустақилона, аз ҷиҳати танқидӣ фикр карда тавонанд, ки мушкилоти воқеиятро дида тавонанд ва роҳҳои ҳалли оқилонаи онҳоро бо истифодаи технологияҳои муосир ҷустуҷӯ кунанд;

- бо иттилоот салоҳиятмандона қор карда тавонад (қобилияти ҷамъовариҳои далелҳои барои ҳалли мушкилоти муайян таҳлилшаванда, фарзияҳо барои ҳалли мушкилотро пешниҳод карда тавонад, ҳулосаҳои зарурӣ барорад, намунаҳои омӯрӣ

барорад, хулосаҳои асоснок барорад, натиҷаҳоро барои муайян ва ҳалли масъалаҳои нав ба кор барад);

- ором будан, тамос бо гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ;
- мустақилона дар самти рушди ахлоқ, ақл, сатҳи фарҳангии худ кор барад;

Ҳамин тариқ, самти стратегии рушди системаҳои таълимӣ дар ҷомеаи муосир рушди зеҳнӣ ва ахлоқии шахс дар асоси ҷалби ӯ ба фаъолияти гуногуни мустақилона ва мақсаднок дар соҳаҳои гуногуни дониш мебошад. Раванди таълими инсонӣ муосир дар мактаб, омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ, донишқадаву донишгоҳ хотима намеёбад. Он доимӣ мешавад. Ин амри замон аст. Аз ин рӯ, дар айни замон, зарурати на танҳо ба таҳсили рӯзона, балки ба таҳсили фосилавӣ, ки дар заминаи технологияҳои муосирӣ иттилоотӣ асос ёфтааст, низ ба назар мерасад. Ин технологияҳо шаклҳои нави муоширати инфиродиро ба вучуд меоранд: имрӯз ҳар як шахси ба Интернет пайваस्तшуда метавонад бо ҳамкорон ва дӯстони худ ба осонӣ дар ҳама нуқтаҳои дунё муошират кунад ва ин алоқа нисбат ба алоқаи анъанавии телефони байналмилалӣ хеле арзонтар аст. Технологияҳои нави иттилоотӣ ба ҳама дастрасӣ ба ганҷинаҳои илм ва фарҳанги ҷаҳонӣ - бузургтарин музейҳо ва китобхонаҳои ҷаҳон, оҷонсҳои иттилоотӣ ва нашриётҳо, ба ҳама гуна китобҳо, рӯзномаҳо, маълумотномаҳо ва ғ. Таҳсил бо истифодаи алоқаи электронӣ уфуқи донишҷӯён ва алоқаи онҳоро ба таври назаррас васеъ менамояд, хусусиятҳои инфиродии онҳоро ба назар мегирад, барои азхуд кардани дониш ва малакаҳои муосир имконият фароҳам меорад.

Имрӯз қудрати давлат дар он аст - ин нерӯи зеҳнӣ ва ҳамгироӣ ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ мебошад. Ба ақидаи доктори илмҳои иқтисодӣ С. Комилов, "имрӯз дар Тоҷикистон технологияҳои муосирӣ иттилоотӣ фаъолон таҳия ва истифода мешаванд, системаи коммуникатсионӣ хуб рушд кардааст. Кишвари мо дорои захираҳои азими зеҳнӣ ва мо аз ҷиҳати сарвати мағозаҳои иттилоотӣ аз бисёр кишварҳои пешрафта баробар шуда истодаем. Ин пайраҳи мо, бартарии рақобатии мост".

Дар замони мо барои татбиқи принципҳои усулҳои инноватсионии таълим имкониятҳои зиёди техникӣ мавҷуданд. Баъзеи онҳо, масалан, телеконференсияҳо, истифодаи почтаи электронӣ таҳассуси бештарро талаб мекунанд. Дигарон, ба монанди муколама ва моделсозии бозӣ, ба дараҷаи кофӣ дар раванди таълим мутобиқ карда шудаанд.

Муколама ва моделсозии бозӣ имрӯз дар маркази технологияҳои гуногуни инноватсионӣ қарор доранд. Муколама тафаккурро тавассути вариантҳои гуногуни таҳияи ҳикояҳо дар ҷараёни таълим, яъне ҳолатҳое, ки барои онҳо пешакӣ дидани рафтори иштирокчиён душвор аст, дар бар мегирад.

Моделсозии бозӣҳо дар навбати худ ба дарёфти ҳалли мустақили як мушкили мушаххаси касбӣ ва тағир додан, ислоҳи ҳалли он равона шудааст. Усулҳои муосирӣ асосии моделсозии бозӣҳо - ин микроэлементҳо, ҳалли мушкилоти инфиродӣ, бозӣҳои тичорӣ, омӯзиши иҷтимоӣ ва равонӣ. Дар ҷараёни моделсозии бозӣҳо, вазъи конфликтӣ тавре ба тартиб оварда мешавад, ки донишҷӯ новобаста аз имконнопазирии он бояд ҳалли масъаларо ҷустуҷӯ кунад.

Ин ду равишро метавон бо усули ба истилоҳ синергетикӣ, ки танҳо номуайянии таъсири педагогӣ ва рушди барномарезишудаи шахсиятро дар раванди таълим нишон медиҳад, яқоя кунем. Ин равиш маҳз асоси таҳсилоти фосилавӣ мебошад.

Хулоса, технологияи таълими фосилавӣ, асосҳои усулҳои инноватсионӣ барои кишвари мо маҳсусан муҳиманд. Дар Тоҷикистон, бо шумораи аҳоли, ки дар қаламрави васеъ бо зичии гуногун паҳн шудаанд, бо мавҷудияти бисёр маҳалҳои аҳолинишин, муассасаҳои хурди таълимӣ, таълими фосилавӣ амалан ягона роҳи татбиқи ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон барои гирифтани маълумоти босифат новобаста аз маҳалли зисташон мебошад.

АДАБИЁТ

1. Абдулақимова, Қ. А. Усулҳои ташаккули модели таҳсилоти фосилавӣ [Матн] / Д.А. Абдулақимова, Ш.А. Абдуллаева // Маводи семинари илмӣ- амалии ҷумҳуриявӣ «Таҳсилоти фосилавӣ» бахшида ба 25-солагии ИСТИҚЛОЛИЯТИ Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Хучанд, 2016. - С. 26-29.
2. Аверьянов, Л. А. Роль дистанционного образования в преодолении социальных противоречий нашего времени [Текст] / Л.А. Аверьянов // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2007. - № 11. - С. 8-15.
3. Алиев Анис, Зулолиддини Зиёвиддин дастури методӣ, тарзи кор бо сомонаи таълимии ДОТ дар ш. Панҷакент. Панҷакент соли 2017
4. Андреев, А. А. Введение в дистанционное обучение. Ч. II [Текст] / А.А. Андреев. - М.: МЭСИ, 1997. - 50 с.
5. Барномаи амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ- коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2017, № 443 тасдиқ шудааст.
6. Барномаи рушди иноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, № 227 тасдиқ шудааст.
7. Барномаи татбиқи Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 майи соли 2009, № 307 тасдиқ шудааст.
8. Барномаи ҳамгироии илм ва таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2009, №371 тасдиқ шудааст.
9. Волова, Н.Ю. Педагогические основы дистанционного обучения: Дисс. . канд.пед.наук. Самара, 2000. - 156 с.
10. Волович, М.Б. Наука обучать / Технология преподавания математики. - М.:LINKA- PRESS, 1995.-280 с.
11. Дастурамал оид ба «Методикаи истифодаи технологиям таълими фосилавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти оӣ, миёна ва таҳсилоти иловагии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн]. - Душанбе, 2003. - 15 с.
12. Демкин, В. Нормативная база дистанционного образования [Текст] / В. Демкин, Г. Майер, Т. Трубникова // Высшее образование в России. - 2001. -№ 5. - С. 99-102.
13. Дистанционное обучение [Текст] : учеб, пособие для вузов / под ред. Е.С. Полат. - М.: Владос, 1998. - 192 с.
14. Дистанционное обучение [Текст] : учеб, пособие для вузов / под ред. Е.С. Полат. - М.: Владос, 1998. - 192 с.
15. Исомадинова, Р. М. Технологиям нави информатсионӣ дар низоми таҳсилоти фосилавӣ [Матн] / Р.М. Исомадинова, Н.М. Муллоҷонов // Маводи семинари илмӣ- амалии ҷумҳуриявӣ «Таҳсилоти фосилавӣ» бахшида ба 25-солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Хучанд, 2016.-С. 39-42.
16. Капцов, А.В. Интеллектуальное развитие студентов в вузе // Прикладная психология. - 2002, №3.
17. Комилиён, Ф. С. Информатика. Қисми I. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Ф.С. Комилиён. - Душанбе: «Донишварон», 2019. - 464 с.
18. Комилов, Ф. С. Информатика ва технологияҳои иттилоотӣ [Матн] / Ф.С. Комилов. - Душанбе: ҶДММ «Душанбе-принт», 2016. - 480 с.
19. Комилов, Ф. С. Ҷабҳаҳои омузишии фанни технологияи иттилоотӣ дар гузариши мактаб ба муносибатҳои босалоҳият ба таълим [Матн] / Ф.С. Комилов, Ш.Х. Тағоев, Д.С. Шарапов, Ф.Р. Файзуллоев, Д.Х. Мирзоев // Паёми донишгоҳи омузгорӣ. - 2018. - № 1 (73). - С. 27-37.

УДК 371.134:004

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ
УЧИТЕЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ
И ПРАВИЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАПРАВЛЕННОСТИ
ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

АБДУНАЗАРЗОДА Шоиста Абдуназар - директор Лицея №1 города Бохтар, Хатлонской области, E-mail: shoista.sanginova@mail.ru, тел.: +(992) 00500476

Статья посвящена вопросам совершенствования профессиональной компетенции учителя общеобразовательного учреждения и правильное регулирование направленности его педагогической деятельности. Особый акцент делается на рассмотрение профессионального уровня педагога в контексте его личностных качеств, уровня профессиональной подготовки, мировоззренческих установок.

Автор считает, что применение в образовательном процессе новых технологий, следование требованиям, предъявляемым к компетенциям учащихся, которыми они должны овладеть, общий качественный уровень образовательного процесса во многом определяются профессиональной компетентностью и профессиональным мастерством преподавателя, его готовностью использовать в своей работе новейшие педагогические технологии и утверждает, что успешное внедрение в образовательный процесс инновационных методов и технологий во многом обусловлено научно-методическим обеспечением образовательной сферы, профессиональным уровнем преподавателя, в частности, его методической подготовкой.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, общеобразовательное учреждение, личностные качества, профессиональная подготовка, качественный уровень, профессиональное мастерство, педагогическая технология, образовательный процесс.

**ТАКМИЛИ САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ОМУЌЗГОРИ МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ
УМУМӢ ВА ТАНЗИМИ ДУРУСТИ САМТИ ФАЪОЛИЯТИ ПЕДАГОГИИ Ӯ**

АБДУНАЗАРЗОДА Шоиста Абдуназар - директори Литсейи №1-и шаҳри Бохтар, вилояти Хатлон, E-mail: shoista.sanginova@mail.ru, тел.: +(992) 00500476

Мақола ба масоили такмили салоҳияти касбии омузгори муассисаи таҳсилоти умумӣ ва танзими дурусти самти фаъолияти педагогии ӯ бахшида шуда, дар он ба баррасии маҳорати касбии омузгор дар қаринаи сифатҳои шахсӣ, сатҳи омодагии касбӣ ва ҷаҳонбинии ӯ диққати махсус дода шудааст.

Муаллиф чунин меҳисобад, ки истифодаи технологияҳои нав дар раванди таълим, пайгирӣ қардани талаботе, ки барои шогирдон муқаррар шудаасту онҳо бояд ин салоҳиятхоро азбар кунанд ва сатҳи сифатинокии умумии ҷараёни таълим аз бисёр ҷиҳатҳо ба салоҳияти касбӣ ва маҳорати касбии омузгор ва омодагии ӯ ҷиҳати истифода аз технологияҳои нави педагогӣ вобастагӣ дорад.

Вожаҳои асосӣ: салоҳияти касбӣ, муассисаи таҳсилоти умумӣ, сифатҳои касбӣ, омодагии касбӣ, сатҳи сифатнокӣ, маҳорати касбӣ, технологияи педагогӣ, раванди таълим.

IMPROVING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS OF A
GENERAL EDUCATION INSTITUTION AND THE CORRECT REGULATION OF
THE DIRECTION OF THE IR PEDAGOGICAL ACTIVITY

ABDUNAZARZODA Shoista Abdunazar - Director of the Lyceum №1 of the city of Bokhtar, Khatlon region, *E-mail:* shoista.sanginova@mail.ru, *mob.:* +(992) 00500476

The article is devoted to the issues of improving the professional competence of a teacher of a general education institution and the correct regulation of the orientation of his pedagogical activity. Special emphasis is placed on the consideration of the professional level of the teacher in the context of his personal qualities, the level of professional training, worldview attitudes.

The author considers that the use of new technologies in the educational process, compliance with the requirements for the competencies of students that they must master, the overall quality level of the educational process are largely determined by the professional competence and professional skill of the teacher, his willingness to use the latest pedagogical technologies in his work and approves that the successful implementation of innovative methods and technologies into the educational process is largely due to the scientific and methodological support of the educational sphere, the professional level of the teacher, in particular, his methodological training.

Keywords: *professional competence, general education institution, personal qualities, professional training, quality level, professional skills, pedagogical technology, educational process.*

Для того, чтобы образовательная сфера светского, правового государства, которым является Республика Таджикистан, ставшая на путь строительства демократического общества с развитой рыночной экономикой, соответствовала поставленным стратегическим целям развития, необходимо, чтобы процесс воспитания и образования молодого поколения отвечал общечеловеческим и национальным ценностям, и происходил в полном соответствии с положениям международного права. Другими словами, образовательная система Республики Таджикистан должна развиваться в одном направлении с системами образования ведущих мировых держав [12].

В статьях 12 и 41 Конституции Республики Таджикистан закрепляется всеобщее основное базовое образование, которое включает в себя девятилетнее обучение в общеобразовательных учебных учреждениях. Помимо этого, государством гарантируется возможность получить общее среднее образование в государственных общеобразовательных учреждениях, среднее профессиональное образование, а также среднее специальное и высшее образование на конкурсной основе.

Приоритетное значение развития образовательной сферы в рамках стратегического развития государства в целом объясняется той ключевой ролью, которое образование играет в развитии государства и общества, а также отдельных его граждан. Поэтому трудно не согласиться со словами Эмомали Рахмона, Президента Республики Таджикистан, назвавшего образовательную сферу одним из ключевых факторов развития государства в современных условиях. Встречаясь с представителями таджикской интеллигенции, Лидер нации отметил, что без коренного реформирования системы образования невозможно достичь развития просвещения и культуры нашей страны на должном уровне.

Среди основных принципов реализации государственной образовательной политики называют самостоятельность образовательных учреждений, а также сочетание общественного и государственного управления образовательной сферой.

Перед общим средним образованием ставится задача развить и сформировать самодостаточную, всесторонне развитую личность в детский и юношеский периоды ее

развития, которая адаптирована для полноценной жизни в современных условиях и способна принимать ответственные, взвешенные решения и отвечать за их последствия.

Очень важно понимать направление общественного развития в современном стремительно меняющемся мире. Мы рассматриваем общественный процесс как направление развития общества от простых социальных формаций к более сложным [7].

Рассматривая понятие прогресса относительно общественного развития, мы подразумеваем единство и преемственность исторического развития, когда достижения человеческой культуры, будь то духовные или материальные, сохраняются и развиваются. Целью прогресса человеческой цивилизации является свободное гармоничное и всестороннее развитие человека, его освобождение.

Степень прогресса того или иного общества оценивается по тому, какие условия в нем созданы для свободного развития личности и как они направлены на удовлетворение ее материальных и духовных потребностей. Образовательная сфера является движущей силой и ключевым фактором общественного развития, который во многом обеспечивает «...стабильность в обществе, преемственность духовных и материальных достижений народа, позволяет сохранить и приумножить физическое и нравственное здоровье молодого поколения, воспитать свободную, ответственную, творчески активную личность» (В.И. Загвязинский).

Специфика педагогической деятельности определяет ее особое место среди других видов деятельности. По справедливому мнению большинства психологов, философов и социологов, для любой деятельности человека характерны отношения и взаимосвязи объект-субъектного характера, где сам человек, в зависимости от его роли в системе конкретных отношений или процессов, выступает к в роли объекта или субъекта тех или иных исторических процессов. Вместе с тем, в рамках педагогической деятельности между этими категориями складываются особые взаимоотношения и они наполнены особым содержанием.

Именно педагог выполняет важнейшую функцию воспитания молодого поколения, он должен сформировать молодую генерацию граждан Республики Таджикистан, на которую возложена задача продолжить традиции и достижения минувших поколений и построить новое современное общество, страну, которая буде занимать достойное место в ряду ведущих стран мира. Выдающуюся роль педагога в развитии общества отмечали такие выдающиеся деятели, как Д. Дидро, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, И.Г. Песталоцци, Л.Н. Толстой и многие другие просветители, педагоги и гуманисты. Особый акцент делается на рассмотрение профессионального уровня педагога в контексте его личностных качеств, уровня профессиональной подготовки, мировоззренческих установок.

Я.А. Коменский считал, что мастерское владение умением воспитывать и обучать, а также высокие нравственные качества являются необходимыми качествами настоящего педагога.

По мнению выдающегося чешского гуманиста, личность педагога является ключевым фактором успешности учебно-воспитательного процесса. Педагогическая система Я.А. Коменского основана на гуманистических принципах, таких как нравственность, духовные качества, формирование развивающего образовательного пространства, личность ребенка и т.д..

К.Д. Ушинский отмечал, что педагог, отвечающий современным тенденциям педагогической мысли, является важным элементом единого организма, который противодействует человеческим недостаткам и невежеству, он является неким продолжателем всего прогрессивного и благородного, созданного предыдущими поколениями, тех людей, которые посвятили жизнь поиску истины и благу людей.

К.Д. Ушинский в своих работах особый акцент делает на роль воспитателя и самого воспитательного процесса в семье, обществе. Воспитание, по его мнению, представляет собой целенаправленный процесс становления личности маленького человека во всех ее аспектах. Выдающийся русский педагог был убежден, что процесс

воспитания может значительно расширить диапазон человеческий возможностей, как интеллектуальных и духовных, так и физических [16].

По мнению еще одного выдающегося российского педагога, Л.С. Выготского, одним из крупнейших грехов с позиции педагогической науки является пассивная роль учащегося в образовательном процессе. Такое положение основано на глубоко порочной, по мнению мыслителя, идее о центральной положении педагога и второстепенной роли его подопечных. Л.С. Выготский справедливо считал, что учащийся, его активность являются ключевыми факторами успешного учебно-воспитательного процесса. Функция же преподавателя должна состоять в правильном регулировании и придании необходимой направленности этой деятельности.

Педагог должен пристально следить за воздействием на ребенка социального окружения, и при необходимости направлять его социальную активность в необходимое русло, способствуя его становлению как полноправного члена общества. По мнению выдающегося российского психолога и педагога, целью воспитания должно стать не механическое накопление определенных знаний и выработки навыков, а приобретение способностей творческого характера, которые позволят молодому человеку органично влиться в общество, быть готовым к сложностям и своеобразию социальных отношений. Те знания, которые ребенок получает во время учебы в школе, не должны выполнять роль мертвого груза, быть далекими от жизни. Для того, чтобы ученик хорошо усвоил тот или иной учебный материал, ему должно быть интересно. В этом заключается очень важная функция педагога - обеспечить эту заинтересованность, которая является мощной движущей силой познавательного процесса [16].

Л.С. Выготский не поддерживал мнение о том, что стремление сделать образовательный процесс максимально легким и доступным способствует успешной учебе. Он считал, что преподаватель должен во время занятий создавать проблемные ситуации, которые бы активизировали мысленную активность ученика. Ведь именно трудные ситуации, необходимость решать проблемы, по справедливому мнению выдающегося ученого, вызывают потребность в мышлении. Такой педагогический прием вынуждает ученика выполнять роль исследователя, находящегося в поисках истины, преподаватель же при этом только умело направляет и корректирует этот процесс. На начальном этапе ученику удается достичь чего-либо при помощи преподавателя, в дальнейшем же такие же действия уже будут подвластны ему без посторонней помощи.

Личность учителя во все времена обладала в народе особым статусом, что можно увидеть как в высказываниях выдающихся мыслителей Востока, в трудах средневековых и современных ученых, в многочисленных письменных источниках, включая современную литературу, посвященную педагогической теории и практике.

Например, еще в Древнем Египте учитель передавал свой опыт знания своему ученику, ставившемуся после окончания обучения его помощником. Между ними возникали духовные отношения отца и сына [1, С. 46].

Древнеиранский ученик проживал у учителя дома и отношение к наставнику основывалось на чувстве глубочайшего уважения [2, С. 55].

Сократ считал, что учитель прежде всего должен распознать в своем ученике его природу и пробуждать в нем лучшие человеческие качества, должен определить и развивать в нем его интерес к той или иной учебной дисциплине или виду деятельности [3, С. 74].

Выдающийся ученый и мыслитель Востока Аль-Фараби считал, что учитель должен владеть основами науки воспитания и воспитывать молодежь на принципах достижения человеческого духа и разума. Хорошего учителя, по мнению мыслителя, отличает доброта, забота о детях, стремление направить их в результате обучения по правильному жизненному пути [4, С. 131].

Помимо профессионального мастерства педагога и знаний, важной значение, по мнению Аль-Фараби, имеют его мировоззренческие установки. Мыслитель сравнивает учителя с главой государства, несущего огромную ответственность за молодое

поколение, поскольку от воспитания моральных качеств нового поколения в значительной степени зависит будущее всего общества [5, С. 132].

По мнению Аль-Фараби, хороший учитель отличается доброжелательным отношением к своим ученикам и ко всем окружающим, справедливостью, грамотностью, мудростью и требовательностью. Вместе с тем он умеет находить к каждому ребенку индивидуальный подход, способен к проявлению твердости и непримиримости к недостаткам и нерадивому отношению к учебе и своим обязанностям [6, С. 133].

Для современного Таджикистана проблемы, связанные с качеством образования и работой педагогов по обучению молодого поколения также являются весьма актуальными. По мнению академика М. Лутфуллоева, с самых ранних лет развития ребенка педагог учит его мышлению, созиданию, готовит к жизни «под безоблачным небом». Отличительной чертой педагогической деятельности, считает автор, является творческий подход к работе, предполагающий умение анализировать, думать и применять свои выводы в практической работе. На учителя ложится двойная ответственность, он не только отвечает за результаты своей работы, но и прививает чувство ответственности своим подопечным. В связи с этим учитель применяет в своей работе как принципы и теории общего характера, так и законы конкретных учебных дисциплин [14, С. 29].

По мнению М. Лутфуллоева, успех профессиональной деятельности преподавателя определяется комплексом его человеческих качеств, мастерством педагога и совокупностью профессиональных знаний.

На основе вышесказанного можно прийти к выводу, что современная педагогическая наука и практика убедительно доказала зависимость уровня полученных знаний как в контексте их приобретения, так и формирования нравственных качеств и научного мировоззрения учащихся, от организации методов, форм образовательного процесса и его содержательной составляющей. Деятельность представляет собой одну из ключевых педагогических категорий. Если деятельность преподавателя основывается на принципах педагогики и науки, то она будет направлена на решение задач по развитию ребенка, сможет обеспечить неразрывность и последовательность воспитательного и учебного процессов, позволит придать получаемым знаниям высокое качество и системность, укрепит и повысит эффективность взаимодействия между преподавателем и учащимся, будет способствовать воспитанию всесторонне развитого члена общества [17, С. 14].

Среди ключевых профессиональных компетенций современного преподавателя следует назвать способность к созданию развивающего образовательного пространства, позволяющего учащимся максимально реализовать свой творческий и интеллектуальный потенциал.

Проанализировав ситуацию в образовательной системе Республики Таджикистан, мы выявили ее основные проблемы:

- неудовлетворительный профессиональный уровень педагогических кадров и несовершенная управленческая система образовательной сферой не позволяет эффективно использовать ресурсы, а частному сектору полноценно конкурировать на рынке образовательных услуг;
- качественный уровень образования демонстрирует тенденцию к снижению, что вызвано недостаточным профессиональным уровнем педагогов, их хронической нехваткой и низким уровнем заработной платы в системе образования, что особенно остро отражается на ситуации в сельских районах;
- применение устаревших педагогических методик, задержка с обновлением содержательной составляющей образовательных программ;
- дефицит учебников и справочного материала по отдельным учебным дисциплинам;
- проблемы со свободным доступом к образованию детей из незащищенных слоев населения, а также недостаточный охват средним образованием девочек.

Среди основных проблем общеобразовательной системы Республики Таджикистан следует отметить недостаточную квалификацию преподавателей, низкий уровень материально-технического обеспечения образовательных учреждений, что не позволяет создать благоприятные условия для полноценного образовательного процесса и вынуждает руководство образовательной сферой прибегать к реструктуризации учреждений системы общего образования.

Между тем, применение в образовательном процессе новых технологий, следование требованиям, предъявляемым к компетенциям учащихся, которыми они должны овладеть, общий качественный уровень образовательного процесса во многом определяются профессиональной компетентностью и профессиональным мастерством преподавателя, его готовностью использовать в своей работе новейшие педагогические технологии. К сожалению, с образовательной системе и поныне действуют архаичные административные формы руководства, которые подразумевают «воздействие на подчиненных через применение власти, насаждение жесткой дисциплины и угрозе дисциплинарных взысканий» [8, С. 251].

Управление в учреждениях системы общего образования Республики Таджикистан основано на нормативно-правовой базе, утвержденной соответствующими органами исполнительной власти республики. Вместе с тем, работа педагога предполагает необходимость наличия значительного пространства для творческого поиска, импровизации, возможности варьировать применением тех или иных педагогических методов и приемов в зависимости от конкретных особенностей текущего образовательного процесса [13, С. 10].

Успешное внедрение в образовательных процесс инновационных методов и технологий во многом обусловлено научно-методическим обеспечением образовательной сферы, профессиональным уровнем преподавателя, в частности, его методической подготовкой.

Реформирование образовательной сферы предполагает усиление требований к профессиональной компетентности современного учителя. Он должен владеть новейшими педагогическими технологиями учебно-воспитательного процесса, демонстрировать высочайший уровень компетентности и профессионализма. Поэтому в настоящее время особенно актуальной становится необходимость иметь высококвалифицированный педагогический состав, способный внедрять новые педагогические методики, быть мотивированным к непрерывному личностному и профессиональному самосовершенствованию.

Именно эти факторы обусловили резкое повышение спроса на новый тип преподавателя, который обладает креативным подходом к своей работе, высоким уровнем квалификации и способностью успешно конкурировать на современном рынке педагогических кадров. Преподаватель, который обладает высоким уровнем профессиональной компетентности, должен демонстрировать педагогическое мастерство в ходе образовательной деятельности, хорошее взаимодействие со своими учениками, достигать хороших результатов в учебно-воспитательной работе [15, С. 34]. Совершенствование профессиональной компетентности представляет собой процесс приобретения и развития профессиональных навыков, что позволяет вывести на новый качественный уровень профессиональное мастерство, обогатиться новым опытом, что предполагает процесс постоянной работы по личностному и профессиональному самосовершенствованию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атахонов, Т., Лутфуллоев, М., Шарипов, Ф.. Педагогические очерки (учебное пособие). Душанбе: Маориф, 2005. – С. 46.
2. Атахонов, Т., Лутфуллоев, М., Шарипов, Ф.. Педагогические очерки (учебное пособие). Душанбе: Маориф, 2005. – С. 55.

3. Атахонов, Т., Лутфуллоев, М., Шарипов, Ф.. Педагогические очерки (учебное пособие). Душанбе: Маориф, 2005. – С. 74.
4. Атахонов, Т., Лутфуллоев, М., Шарипов, Ф.. Педагогические очерки (учебное пособие). Душанбе: Маориф, 2005. – С. 131.
5. Атахонов, Т., Лутфуллоев, М., Шарипов, Ф.. Педагогические очерки (учебное пособие). Душанбе: Маориф, 2005. – С. 132.
6. Грядова, Д.И.. Философия. Структурный курс основ философии. Учебное пособие. - М., 2003. - 265 с.
7. Закон Республики Таджикистан «Об образовании». Маърифати омузгор, №№7-8, 2013.
8. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. 2. - М.: Педагогика, 1982. - 576 с.
9. Конституция Республики Таджикистан. - Душанбе: Адиб, 2016. - 159 с.
10. Лутфуллоев, М. Современная дидактика. - Душанбе, 2001. – С. 29.
11. Шарифзода, Ф. Обучающая деятельность: пути улучшения качества знаний и воспитания // Маорифи Тоҷикистон, 2008. № 2. С. 14.
12. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Кн. 1. - Душанбе, Ирфон, 2009. - 459с.
13. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Кн. 2. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 328с.
14. Эмомали Рахмон. Таджикистан: десять лет независимости, национальное единство и создание. В 3-х томах. - Душанбе, 2001.

ШАРОИТИ ТАШКИЛИЮ ПЕДАГОГӢ БАРОИ ТАШАККУЛИ ОМОДАГИИ ОЯНДАИ ОМУЗГОР БА ТАЪЛИМИ ФАННИ "ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ"

САМАДОВ Миршод Самадович – унвонҷӯи Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** samadovmir@gmail.com, **тел.:** +(992) 937755554

ЗИЁВИДДИНЗОДА Зулолиддин Зиёвиддин – унвонҷӯи Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** zulik.zul@mail.ru, **тел.:** +(992) 928243636

Дар мақола масъалаи мазкур чихати шароити ташкилию педагогӣ барои ташаккули омодагии омузгори оянда ба таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ, инчунин татбиқи ташаккули технологияи педагогӣ таҳқиқ шудааст. Таъкид карда мешавад, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ технологияи ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ ба усул ва сифати таълими назария ва методикаи муаллими фанни тарбияи ҷисмонӣ вобаста аст.

Инчунин, дар мақола зикр мегардад, ки омодагии омузгори оянда барои таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ як қисми тарбияи ҷудонашавандаи шахсият мебошад, ки дар раванди фаъолият ташаккул меёбад. Ин як хусусияти сифатист, ки хоҳиши худшиносӣ ва инкишофи худро ифода намуда, сатҳи инкишофи қобилиятҳои психологӣ донишҷӯён, фарҳанги тафаккур, муносибати шахсӣ ба фаъолияти касбии омузгори ояндаро таъмин менамояд.

Вожаҳои асосӣ: технология, усулҳо, муошират, фаъолият, маҳорат, малака, шароит, худшиносӣ, корҳои мустақилона, педагогика, принцип, фаъолият, педагогика, варзиш, меъёр.

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ПРЕПОДАВАНИЮ
"ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА"**

САМАДОВ Миришод Самадович – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** samadovmir@gmail.com, **тел.:** +(992) 937755554

ЗИЁВИДДИНЗОДА Зулолиддин Зиёвиддин – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** zulik.zul@mail.ru, **тел.:** +(992) 928243636

В статье рассматривается данный вопрос с точки зрения организационно-педагогических условий формирования готовности будущих учителей к преподаванию предмета «Физическая культура», а также применения педагогических технологий формирования. Авторы статьи отмечают, что технология формирования готовности студентов к обучению в вузе зависит от методики и качества преподавания теории и методики учителя физического воспитания.

В статье также отмечается, что готовность будущего учителя к преподаванию предмета «Физическая культура» является неотъемлемой частью развития личности, которая формируется в процессе деятельности. Это качественная характеристика, выражающая стремление к самопознанию и развитию и обеспечивающая уровень развития психологических способностей учащихся, культуру мышления, личностное отношение к профессиональной деятельности будущего учителя.

Ключевые слова: технология, методы, общение, активность, умение, компетентность, условия, самопознание, самостоятельная работа, педагогика, принцип, деятельность, педагогика, спорт, норма.

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE
PREPARATION OF A FUTURE TEACHER FOR TEACHING
"PHYSICAL EDUCATION"**

SAMADOV Mirshod Samadovich – Applicant of the IDE named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., **E-mail:** samadovmir@gmail.com, **Phone:** +(992) 937755554

ZIYOVIDDINZODA Zuloliddin Ziyoviddin – Applicant of the IDE named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., **E-mail:** zulik.zul@mail.ru, **Phone:** +(992) 928243636

The article discusses this issue from the point of view of organizational and pedagogical conditions for the formation of the readiness of future teachers to teach the subject "Physical culture", as well as the use of pedagogical technologies of formation. The authors of the article note that the technology of forming students' readiness for teaching physical education at a university depends on the methodology and quality of teaching the theory and methodology of a physical education teacher.

The article also notes that the readiness of the future teacher to teach the subject "Physical culture" is an integral part of personality development, which is formed in the process of activity. This is a qualitative characteristic that expresses the desire for self-knowledge and development and ensures the level of development of the psychological abilities of students, the culture of thinking, the personal attitude to the professional activity of the future teacher.

Keywords: technology, methods, communication, activity, skill, competence, conditions, self-knowledge, independent work, pedagogy, principle, activity, pedagogy, sport, norm

Тағйир додани талабот ва арзишҳои ҷомеаи муосир тағйироти мувофиқро дар муносибат ба таҳсилот дар маҷмӯъ ва алалхусус ба таҳсилоти олий тақозо мекунад. Концепсияи ислоҳоти таҳсилоти педагогӣ нияти сохтани низоми сифатан нави тайёр кардани кадрҳои педагогиро нишон медиҳад, ки барои тайёр кардани муаллим ба мактаби рӯ ба тараққӣ ва рушдбанда пешбинӣ шудааст. Мувофиқи ин, баъзе ҷанҳо аз стандарти давлатии таҳсилот аз байн мераванд, баъзеи дигар бо дархости вақт ва мактаб пайдо мешаванд. Аз ин рӯ, мо пайдо шудани як ҷанни навро дар силсилаи ҷанҳои умумии педагогӣ дар нақшаҳои таълимии насли нав қонунӣ мешуморем. Ин назария ва методикаи таълими ҷанни тарбия ҷисмонӣ мебошад.

Азбаски ҳар як низоми педагогӣ танҳо дар сурати риоя шудани шароити мувофиқ бомуваффақият амал карда метавонад аз ин рӯ шароитҳоеро муҳайё кардан лозим аст, ки ба ташаккули омодагии ояндаи таълими ҷанни тарбияи ҷисмонӣ дар ҳаёти воқеии замони муосир мусоидат кунанд.

Ин масъала дар асарҳои як қатор муаллифони бурунмарзи мавзӯи омӯзиш гардид. Аз ин рӯ, дар раванди дарки назариявии омодагии ояндаи омӯзгори оянда ба таълими ҷанни «Тарбияи ҷисмонӣ» ва санҷидани минбаъдаи марҳилаҳои ташаккули он мо кӯшиш кардем, ки шароити зарурии ташкилию педагогиро равшан намоем. Дар айни замон, муваффақияти муайян кардани шароити ташкилию педагогӣ аз возеҳии таълими ҳадафи ниҳойӣ ё натиҷаи ба даст овардашуда, аз фаҳмидани он, ки такмили таълим, чун қоида, тавассути татбиқи шароит ба даст оварда мешавад; дар марҳилаҳои муайян, шароити ташкилию педагогӣ метавонад дар натиҷаи ба даст омада дар раванди татбиқи онҳо амал кунад.

Дар адабиёти истинод калимаи «ҳолат» ҳамчун муҳит (муҳит, вазъияте), ки дар он чизе рух медиҳад, шарҳ дода мешавад ё ҳамчун маҷмӯи равандҳо, муносибатҳои барои пайдоиш, мавҷудият ё тағйирёбии объекти додасуда. Ҳар як падида, ашё танҳо дар робита бо дигар равандҳо, падидаҳо ба шарте табдил меёбад, ки пайдоиши бомуваффақияти онҳо, рушд, такмилёбӣ ба он вобаста аст.

Дар педагогика мафҳумҳои "шароит" ҳамчун қисмҳои таркибии муҳите ҳисобида мешавад, ки донишҷӯ дар он рушд мекунад. Системаи ҳама шароити зиндагӣ муҳити инсонро ташкил медиҳад. Ҳамин тавр, Л.Г.Устинова шароити педагогиро ҳамчун шароите ишора мекунад, ки барқасдона дар раванди таълим фароҳам оварда шудааст ва онҳо бояд ташаккули самарабахши раванди заруриро таъмин кунанд [154].

Тадқиқоти мо ба ташаккули омодагии оянда ба омӯхтани ҷанни «Тарбияи ҷисмонӣ» бахшида шудааст, аз ин рӯ, мо тамоми шароити дар поён овардашударо дар ин ҷанба баррасӣ хоҳем кард. Мувофиқи ин, на ҳама шароити таълим умуман муҳим аст, балки танҳо он шароите, ки ба ташаккули бомуваффақияти омодагии донишҷӯён ба фаъолияти касбӣ ҳамчун омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ мусоидат мекунад.

Аз нуқтаи назари фаъолияти касбӣ танҳо ба ҳолатҳо, зеро ташаккули омодагии донишҷӯён ба фаъолияти касбӣ равандест, ки ягонагии субъективӣ, ботинӣ ва хоричӣ, моҳият ва падидаест, имконпазир ва ба сабаби аст.

Фикри васеъ паҳншуда дар бораи он, ки сатҳи баланди дониш шартӣ зарурии ташаккули мутахассиси хуб аст, ки аз қадимулайём вучуд дошт, дар шароити муосир худро бо далели оддӣ он, ки маълумоти ҷамъкардаи инсоният ва мавҷудияти он наметавонад ба таври ҷисмонӣ коркард карда шавад, худро сафед намекунад инсон. Бе мавқеи фаъоли омӯзгори оянда ба касбияти баланд ноил шудан ғайриимкон аст. Тағйирот дар системаи таълими муаллимон ба амал меоянд, аммо хеле суст ва на дар миқёси объективӣ ва зарурӣ. Яке аз сабабҳои зиёди ин паст будани сатҳи маърифатӣ мебошад. Ба гуфтаи М.И. Лисина, фаъолияти маърифатӣ «ҷои сохториро ба сатҳи талабот наздик мегирад. Ин ҳолати омодагӣ ба фаъолияти маърифатӣ аст, ҳолате, ки қабл аз фаъолият ва онро тавлид мекунад» [91, с.22].

Инкишофи фаъолияти маърифатӣ дар раванди таълимии муаллимони оянда хеле муҳим аст, зеро он бо хоҳиши донишҷӯ ба ворид шудан ба моҳияти падидаҳои

омӯхташаванда, истифодаи усулҳои нав, бартараф кардани мушкилот ва қобилияти ворид намудани унсурҳои навигарӣ ба усулҳои иҷроӣ вазифаҳои таълимӣ ҳос аст. Ғайр аз он, дар фаъолияти маърифатии донишҷӯ, фаъолияти маърифатӣ дар хусусиятҳои волои донишҷӯ, матонат ва истодагарӣ дар расидан ба ҳадаф, манфиатҳои маърифатии васеъ ва доимӣ зоҳир мешавад.

Раванди ташаккули фаъолияти маърифатӣ хусусияти барҷастаи иҷтимоӣ дорад, аммо дар айни замон, он бениҳоят инфиродӣ мебошад, ки дар он шартҳои асосӣ фидокорӣ донишҷӯ мебошад, ки дар омодагии мақсаднок ва расидан ба ҳадафҳои асосӣ ва миёна (марҳила) ифода ёфтааст. Дар раванди таълим ташаккули муназзам ва пайдарпайи сифатҳои шахсӣ ба назар мерасад, ки дар навбати худ ба суръат, амиқи азхудкунии дониш, малака ва маҳоратҳо таъсири ҳалқунанда мерасонанд.

Барои ҳалли бомуваффақияти масъалаҳои таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» созандаи фаъоли шахсияти фард шудан лозим аст, бояд дар раванди фаъолияти таълимӣ, илмӣ ва варзишии донишҷӯ барои худшиносӣ шароит фароҳам овард. Ин падидаи аз ҷиҳати сохторӣ мураккаби психикаи инсон ду зерсохторро дар бар мегирад: дониш дар бораи худ ва муносибат ба худ.

Чамъ шудан дар раванди худшиносӣ, дониш дар бораи худ дар шакли мафҳуми якум пайдо мешавад, иборат аст иборат аз тасвирҳои мушаххаси ман, ҷисм, воқеъ, идеал, нақш ва ғ. Инъикос ҳамчун як ҷузъи худшиносӣ барои омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ дар фаъолияти касбӣ барои ошкор сохтани сустиҳои ӯ ва ошкор сохтани имконоти мавҷудаи рушди минбаъдаи худ ва афзоиши касбӣ зарур аст. Омӯзиши моҳият, вазифаҳо ва намудҳои инъикос ба асарҳои Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, М.В.Кларин, Т.Ю. Колошина, В.А.Метаева, Г.Ф.Похмелкина, И.Н. Семенова, С.Ю. Степанов бештар таалуқ дорад.

Инъикос, тавре ки луғати психологӣ нишон медиҳад (аз лотинӣ *reflexio* - ақиб гаштан) раванди шинохти худ аз ҷониби субъекти амалҳои дохилӣ ва ҳолатҳои раванӣ мебошад. Инъикос на танҳо дониш ё фаҳмиши худ субъект, балки равшан кардани он аст, ки чӣ гуна дигарон «инъикоскунанда», хислатҳои шахсии ӯ, **умедвори** эмотсионалӣ ва муаррифии маърифатӣ (бо маърифат) -ро медонанд ва мефаҳманд. Вақте ки мундариҷаи ин ғояҳо мавзӯи фаъолияти муштарақ мебошанд, шакли маҳсуси инъикос - муносибатҳои субъектӣ-рефлексӣ инкишоф меёбанд. Дар бораи мавқеи рефлексивии донишҷӯён сухан ронда, мо ҳамчун зухуроти он дохилӣ, худидоракунии-худдорӣ, муқоисаи худ бо дигарон, танқид, ки шартҳои муҳим барои омодагии муаллими оянда барои таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» мебошанд, алоҳида қайд карда мешавад.

Инкишофи инъикос ба омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ имкон медиҳад, ки аз як тараф, ҳолати ботинии кӯдакро фаҳманд, ӯро эҳсос кунанд, мавқеи худро ишғол кунанд, рафторро пешгӯӣ кунанд, тағйиротро дар рафтори донишҷӯён таъсир расонанд ва мушоҳида кунанд, аз тарафи дигар, фаъолияти худ, раванди омӯзгориро аз нигоҳи танқидӣ таҳлил кунанд ба фаъолияти онҳо баҳо диҳед, онҳоро ислоҳ кунед, худшиносӣ гузаронед. Дар раванди ташаккули омодагии оянда ба омӯхтани фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" мо ба нишондиҳандаҳои зуҳури мавқеи рефлексивии шахс таъкид кардем: танқидии тафаккур, хоҳиш ва қобилияти савол додан, мавқеи худро исбот ва асоснок кардан, мувоҷиҳа гузаронидан, ба қорҳои худ баҳои мувофиқ дод.

Шартҳои навбатӣ, ки ба ташаккул ёфтани омодагии ояндаи омӯзгори оянда ба таълими фанни «тарбияи ҷисмонӣ» вобаста ба хусусиятҳои фаъолияти таълимию касбӣ-варзишӣ мусоидат мекунад, ин ба донишҷӯён дар интиҳоби интиҳоби имконоти ҳалли масъалаҳои қори илмӣ ва методӣ, алалхусус шаклҳои таълим мусоидат мекунад, таносуби қори мустақилона, инфиродӣ ва синфӣ, мӯҳлатҳо ва усулҳои ҳифзи натиҷаҳои фаъолияти онҳо.

Мустақилияти донишҷӯ ҳамчун шахс имконияти озодии интиҳоб, зуҳури мустақилиятро дар тафаккур ва амалҳои амалӣ муайян мекунад, ки дар навбати худ бидуни қобилияти фикр кардан ва мустақилона амал кардан ғайримкон аст.

Ин ба донишчӯ имкон медиҳад, ки системаи дониш ва малакаҳоро самараноктар азхуд кунад, онҳоро дар фаъолияти касбии оянда ва худомӯзӣ эҷодкорона истифода барад; ҳалли мушкилоти касбӣ бо роҳи касбӣ ва мустақилона; дидан ва мустақилона таҳия кардани мушкилот, интиҳоб кардани роҳҳои ҳалли онҳо; мустақилона фаъолияти касбии худро ташкили ва танзим мекунад; навъҳои гуногуни барномаҳои таълимӣ, дастурҳо, адабиётро пайдо мекунад ва дар татбиқи як фанни муайян самарабахштаринро интиҳоб мекунад; ки барои рушди минбаъдаи касбӣ, эҷодкорона ва иҷтимоигардонии шахс амалӣ менамояд. Таъмини озодии интиҳоб дар истилоҳоти таълимӣ низ муҳим аст, зеро он ба рушди фаъолияти донишчӯён ҳам дар раванди таълим ва ташаккули манфиатҳои маърифатии ӯ, қобилиятҳои эҷодӣ, ташаккули муносибат ба дигарон ҳамчун арзиши бечунучаро, қобилияти баҳо додан ва чен кардани қобилиятҳои инфиродии ӯ ва имкониятҳо, нишон додани ташаббус, мустақилият, дарк кардани имкониятҳои шахсӣ.

Озодии интиҳоб душвории байни «ичро кардан» ё «ичро накарданро» дар назар надорад, балки интиҳоби шаклҳои гуногуни таълим ва назорат, усулҳо ва усулҳои омӯзишро, ки фазои таълимиро ба вучуд меоранд, дар назар дорад; озодии интиҳоб ин як имконияти интиҳоби шахсан муҳимтарин ва барои донишчӯ дар давраи муайян муҳим, усули кори тарбиявӣ, ҳолатҳои мебошад, ки қобилияту таҷрибаи шахсии ӯ амалӣ карда шаванд, натиҷаҳои баландтарини фаъолияти таълимӣ, тайёрии касбӣ ва рушди фаъолият, мустақилият, ташаббус, эҷодкорӣ.

Ҷанбаи муҳимтарини раванди таълим дар мактабҳои олии санҷиши мунтазами сатҳи дастовардҳои таълимии донишчӯён мебошад. Инкишофи ҳавасмандии мусбати таълим, ҷаҳонбинии илмӣ ва малакаҳои касбӣ дар донишчӯён бештар аз объективӣ, саводнокии омӯзгорӣ ва дурустии методологии он вобаста аст. Таҳсил бидуни маълумоти мунтазам ва воқеъбинона дар бораи он, ки донишчӯён маводро чӣ тавр меомӯзанд, дониши ба дастовардашонро барои ҳалли масъалаҳои амалӣ чӣ гуна истифода мебаранд, пурра буда наметавонад. Мо чунин мешуморем, ки яке аз шартҳои раванди ташаккули самарабахши омодагии муаллими оянда барои таълими фанни "Тарбияи ҷисмонӣ" истифодаи системаи рейтинг мебошад. Системаи назорати рейтингӣ «Ҷаркшавӣ» -и донишчӯро ба фаъолияти фаъоли маърифатӣ, марҳила ба марҳила назорати объективии дониш, истифодаи васеи худидоракунии ва худ баҳо додан ба дониши онҳо, идоракунии дақиқи тамоми марҳилаҳои фаъолияти таълимии онҳо аз ҷониби муаллим пешбинӣ мекунад.

Он инчунин ба шумо имкон медиҳад, ки ҳам чараҳои раванди таълим дар маҷмӯъ ва ҳам дастовардҳои як хонандаи инфиродиро назорат кунед, ки ин имкон медиҳад, ки ба сатҳи таълими шахсият бирасем. Мо бархӯрдҳои гуногуни муаллифонро ба ифшои мафҳуми «рейтинг», ки дар адабиёти муосири педагогӣ мавҷуданд, таҷдиди назар кӯзардем. Ҷамин тавр, ин мафҳум ба тариқи хеле якҷониба ҳамчун ҷамъи ҳолҳои, ки донишчӯ дар муддати муайян ба даст овардааст, аз рӯи формулаҳои муайяне, ки дар ин давра тағир наёфтаанд, баррасӣ карда шавад.

Рейтинг, аввалан, усули таҳқиқоти психологӣ-педагогӣ ва сотсиологӣ, сониян, системаи тарроҳии модули мебошад таълими самарабахш дар донишкада ва донишгоҳ, сеюм, нишондиҳандаи арзёбии инфиродӣ, воситаи танзими фаъолияти истеҳсолии донишчӯ мебошад.

Ҷамин тарик, рейтинг (англисӣ rating - баҳогузорӣ, иқтидори техникӣ, коэффитсиенти инфиродӣ) таъин карда мешавад ё муайян карда мешавад, ки дар натиҷаи ҷамаи намудҳои дарсҳо, ҳалли вазифаҳои назоратӣ, иҷрои корҳои инфиродии эҷодӣ, супоридани имтиҳонҳо ё тестҳои фарқкунанда.

Рейтинги ҳамчун усули ба тартиб даровардани донишчӯён мувофиқи ҳолҳои ба дастномада нисбат ба ҷадвали муқаррарии панҷбаллағӣ як қатор бартариҳои назаррас дорад. Онро метавон ҳамчун роҳи баҳодихии дастовардҳои таълимии донишчӯён баррасӣ кард, аммо, тавре ки таҷрибаи истифодаи рейтинг нишон дод, пеш аз ҷама он

системаест, ки раванди таълимро ба тартиб меорад ва ба самаранокии он фаъолонатаъсир мерасонад.

Қорӣ намудани чунин системаи пайгирии сатҳи дастовардҳои таълимии донишҷӯён худ аз худ сифати таълимро беҳтар намекунад, балки барои баландбардоштани самаранокии он заминаҳои ҷиддӣ ба вучуд меорад, зеро он кори мустақили ҳар як донишҷӯро на танҳо дар давоми ҷаласа, балки дар тамоми раванди таълим талаб мекунад.

Рейтинг ҳамчун нишондиҳандаи тағирёбии фаъолияти донишҷӯён ташаккули арзёбии интегралро таъмин менамояд, ки инҳоро инъикос мекунад:

- шиддат ва самаранокии кори таълимгирандагон дар давраи назоратии вақт (семестр, соли хониш, тамоми вақти таҳсил дар донишкада ва донишгоҳ);
- малака ва қобилиятҳои донишҷӯён дар азхудкунии маводи таълимӣ;
- қобилияти донишҷӯ ба фаъолияти мустақилонаи эҷодӣ дар фанни таълимӣ;
- ҷойгоҳи ҳар як донишҷӯ дар силсилаи умумии шунавандагон аз рӯи натиҷаҳои пешрафт дар давраи назоратии вақт (ҳафта, моҳ, семестр, соли хониш).

Шиддат ва самаранокии кори донишҷӯ аз рӯи андоза ва дараҷаи афзоиши рейтинг дар ҳафта, дар давоми як моҳ, семестр, соли хониш муайян карда мешавад; дараҷаи ноил шудан ба ҳадафи таълим - аз рӯи арзиши таносуби рейтинг ба дастномада ба рейтинг ҳадди имкон дар давраи муайянд, омӯзиш, ки самти рушди ҳар як фардро муайян мекунад. Ҷамъбасти гуфтаҳои гуфта шуда, қайд кардан мумкин аст, ки назорати рейтингӣ вазифаи бозпасгирӣ ва вазифаи ба назар гирифтани сатҳи азхудкунии маводи таълимро дар системаи омӯзгор ва шогирд иҷро мекунад.

Он барои гирифтани маълумот дар бораи ҳолати омодагӣ дар мавзӯи гурӯҳҳои муайяни донишҷӯён хизмат мекунад. Омӯзиши мушкilotи тайёрии касбии омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ низ ба зиддияти байни мундариҷа ва ҷузъҳои амалиётӣ ишора мекунад.

Аз ин рӯ, мо чунин мешуморем, ки шартҳои муҳими такмили фаъолияти амалии касбии донишҷӯён муносибати шахсӣ-фаъолонатаъсир дар ташкили дарсҳо мебошад. Аз нигоҳи назариявӣ, муносибати шахсӣ-фаъолият яке аз заминаҳои методологии ташаккул ва системаи ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимӣ мебошад.

Он аз эътироф иборат аст, ки ташаккули шахсият ҳамчун як субъекти худогоҳонаи ҳамкорӣ дар фаъолияти эҷодии ҳуди донишҷӯён ба амал меояд. Моҳияти амиқи муносибати шахсӣ-фаъолият ба раванди ташаккули омодагии донишҷӯён ба фаъолияти касбӣ дар он аст, ки он на танҳо ба азхудкунии дониш, балки ба усулҳои ин азхудкунӣ, ба моделҳо ва усулҳои тафаккур ва фаъолият, ба рушди нерӯҳои маърифатӣ ва эҷодӣ равона карда шудааст нерӯи инсонӣ.

Мо муносибати шахсӣ-фаъолиятро ба раванди таълим - ҳамчун раванди мақсаднокӣ педагогии ташкил ва ҳавасмандгардонии фаъолияти эҷодии фаъоли донишҷӯён дар азхудкунии дониш, малака, ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ, биниш ва эътиқодоти ахлоқӣ ва эстетикӣ, равияи касбии шахс бо истифодаи оптималии усулҳои гуногун, ки ба рушди соҳаҳои зеҳнӣ ва эҳсосоти шахс мусоидат мекунанд.

Рабиши шахсият-фаъолият, ҳуди ташкили раванди таълимро ҳамчун ташкили (ва идоракунии) фаъолияти таълимии донишҷӯён ба назар гирифта, маъноӣ аз нав равона кардани раванди умумиро ба таҳия ва ҳалли онҳо аз вазифаҳои мушаххаси таълимӣ (маърифатӣ, таҳқиқотӣ, лоиҳакашӣ, дигаргунсозӣ ва ғ.) дорад.

Усули шахсӣ-фаъолонатаъсир, ки дар раванди фанни омӯхташуда татбиқ мешавад, дорои хусусияти дучониба мебошад: аз як тараф, ин ҳавасмандгардонии фаъолияти маърифатист, ки донишҷӯён дар ҳама шаклҳои фаъолияти таълимӣ ва дар вақти беруназсинфӣ, ҳангоми мустақилона омӯختани маводи муайянкардашуда мундариҷаи барномаи таълимӣ, ё иштирок дар чорабиниҳои варзишӣ; ва аз тарафи дигар, ин маҷмӯи кулли вазифаҳои таълимӣ мебошад, ки донишҷӯ дар асоси муносибати шахсӣ-

фаъолият дар шакли паёми илмӣ, навиштани эссе, таҳияи варақаи тестӣ, азхудкунии амалӣ ва ба донишҷӯён додани малака ва малакаҳои иҷроӣ техникаи ҳаракатҳои моторӣ ва ғ. Ҳамин тариқ, самаранокии ташаккули омодагии муаллими оянда ба таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» аз ҳисоби маҷмӯи ташкилӣ ва шароити педагогие, ки ташаккули самараноки малака ва хислатҳои шахсият, мушкилии чузъҳои онро муайян мекунад.

Мо ба чунин шартҳо риоя мекунем:

- худшиносӣ ва рушди худ, ки ба дарки ҳамешагӣ, хоҳиши ҷустуҷӯи қарорҳои аслии фавқуллода, тафаккури танқидӣ, хоҳиш ва қобилияти савол додан, мавқеи ҳудро исбот ва асоснок кардан, мувоҳида гузаронидан, ба фаъолияти худ баҳои мувофиқ додан аст;

- фаъолияти маърифатии донишҷӯён, ки дар мураккабии тадричан афзояндаи фаъолияти ҷустуҷӯии ҳалли масъалаҳои педагогӣ зоҳир мешавад, баланд хусусиятҳои чапи донишҷӯ, матонат ва истодагарӣ дар расидан ба ҳадаф, манфиатҳои маърифатии васеъ ва устувор;

- озодии интихоби имконоти иҷроӣ вазифаҳои кори илмӣ ва амалӣ;

- санҷиши муназзами сатҳи дастовардҳои таълимии донишҷӯён дар асоси истифодаи низоми назорати рейтингӣ;

- фаъолияти маърифатии донишҷӯён, ки дар мураккабии тадричан афзояндаи фаъолияти ҷустуҷӯии ҳалли масъалаҳои педагогӣ зоҳир мешавад, баланд хусусиятҳои чапи донишҷӯ, матонат ва истодагарӣ дар расидан ба ҳадаф, манфиатҳои маърифатии васеъ ва устувор;

- озодии интихоби имконоти иҷроӣ вазифаҳои кори илмӣ ва амалӣ;

- санҷиши муназзами сатҳи дастовардҳои таълимии донишҷӯён дар асоси истифодаи низоми назорати рейтингӣ;

- муносибати шахсӣ-фаъолиятӣ ба ташкили дарсҳо, ки ба истифодаи имкониятҳои инкишофи шахсии донишҷӯ, ки ба хусусиятҳо ва қобилиятҳои инфиродии ӯ мувофиқанд, дар ҳалли масъалаҳои таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» ва фаъолияти касбии оянда, табдил додани ӯ ба мавзӯи фаъоли таълимӣ имкон медиҳад фаъолият, ки кодир аст онро мувофиқи талабот, ниятҳо, манфиатҳои онҳо барқарор кунад.

Хулоса, технологияи ташаккули омодагии донишҷӯён ба таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ вобаста аст ба усулҳо ва сифати таълими назария ва методикаи муаллими тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. Омодагии омӯзгори оянда барои таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» як қисми тарбияи ҷудонашавандаи шахсият мебошад, ки дар раванди фаъолият ташаккул меёбад. Ин як хусусияти сифатист, ки хоҳиши худшиносӣ ва инкишофи ҳудро ифода намуда сатҳи инкишофи қобилиятҳои психологӣ донишҷӯён, фарҳанги тафаккур, муносибати шахсӣ ба фаъолияти касбии омӯзгори ояндаро таъмин менамояд.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» 1993, 2004, 2013.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ». Душанбе, 2003.
3. Бабушкин, Г.Д. Детерминанты профессионального саморазвития специалистов по физической культуре // Психология и педагогика средней и высшей школы. Омск, 1998. - № 1. - С. 5-14.
4. Бальсевич, В.К. Физическая культура для всех и каждого. М.: ФиС, 1988.-232 с.
5. Виленский, М.Я. Физическая культура в профессионально-ценностных ориентациях студентов и процесс их формирования: методология и теория // Теор. и практ. физ. культуры. 1991. - № 11.-С. 27-30.
6. Виленский, М.Я., Сафин Р.С. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей. -М.: Высш. шк., 1989. 164 с.

7. Маркова, А.К. Психология профессионализма. М.: МГФ «Знание», 1996.-308 с.
8. Сахно, А.В. Подготовка специалистов новой формации в области физической культуры и спорта: методический анализ // Теор. и практ. физ. культуры. 1990. - № 12. - С. 17-19.
9. Чернов, К.Л., Кузнецов В.К. и др. Подготовка кадров для спорта и физической культуры в условиях рыночной экономики // Теор. и практ. физ. культуры. 1998. - № 12. - С. 28-3
10. Ш. Сафаров., Раҳматова, Т. Д., Шарипов, М. «Психологияи варзиш (дастури таълимӣ-маҷмӯи лексияҳо)» Душанбе, 2018, 240саҳифа.
11. Раззоқов, Х. С., Ятимов, Б.Қ. «Психологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» Душанбе, 2017,278саҳифа
12. Ш. Сафаров, М. Шарифов «Фалсафаи варзиш» Душанбе, Бухоро, 2016, 456саҳифа.
13. Ан. Г.Д., Умарова Т.М., Аманов И.Т. «Педагогика и психология высшей школы» Душанбе-2003, 360стр.
14. Щукина, Г. И. Познавательный интерес как педагогическая проблема: Автореф. дис.... д-ра пед. наук / Г. И. Щукина. - Д., 1969. - 32с.152
15. Яковец, Т.Я., Комплекс педагогических условий формирования готовности студентов к самообразованию: Автореф. дис.... канд. пед. наук / Т.Я. Яковец. -Курган, 1999,-22с.
16. Яковлева, Л.С. Формирование готовности будущих учителей к педагогической рефлексии: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л. С. Яковлева -М., 1991.-17с

РОҲҲОИ ОМОДАСОЗИИ КҶДАКОНИ НУҚСОНИ НУТҚӢ ДОШТА БА МАКТАБ

МИРЗОЕВ Шухрат Сайдаҳмадович – номзади илмҳои педагогӣ, омӯзгори фанни забони англисии Мактаби байналмилалӣ Президентӣ, ш. Душанбе, кӯчаи Карамов, **E-mail:** rvmadad@mail.ru, **тел.:** (+992)987505328

ҲАҚНАЗАРОВ Толибҷон Меҳриддинович – унвонҷӯи Дошишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров,16, **E-mail:** thaknazarov@inbox.ru, **тел.:** +(992)918989798

Дар мақола сухан дар бораи кӯдакони нуқсони нутқи дошта ва роҳу усулҳои бартараф намудани нуқсонҳои онҳо дар ҷараёни таълим меравад. Дар рафти таҳлил мо нуқсонҳои нутқии кудаконро аз қабилӣ: ташаккул наёфтани таркиби овозии нутқ; пурра ташаккул наёфтани ҷараёнҳои фонематикӣ; омода набудан ба таҳлили овозию ҳарфӣ ва ҷамъбасти таркиби овозии нутқ; истифода бурда натавонистани усулҳои гуногуни калимасозӣ; ташаккул наёфтани сохти имлоии нутқ ошкор намудем. Барои ҳали ин мушкилотҳо як қатор роҳу усулҳоеро пешниҳод менамоем, ки иҷрои онҳо метавонанд ба беҳбуд намудани нуқсонҳои нутқии дар кӯдакон буда, кӯмаке расонанду барои коршиносони ин соҳа машғулиятҳои натиҷабахше бошанд. Илова барин дар мақола мо як чанд хусусиятҳои фарқкунандаи кӯдакони нуқсони нутқи доштаро нисбат ба кӯдакони мушкилоти нутқи надоштаро овардаем, ки омӯзгорон метавонанд аз рӯи ин хусусиятҳо чунин кӯдакоро дар ҳол аз миёни дигар кӯдакон фарқ карда бо онҳо машғулиятҳои махсусе гузаронанд.

Вожаҳои асосӣ: тафаккур, нуқсони нутқӣ, лакнатзабон, ташаккул, ирода, бурро, мушоҳида, талаффуз, маҳорат, худбаҳодиҳӣ.

МИРЗОЕВ Шухрат Сайдахмадович – кандидат педагогических наук, преподаватель английского языка Международной президентской школы, г. Душанбе, ул. Карамова, **E-mail:** rvmadad@mail.ru, **тел.:** (+992)987505328

ХАКНАЗАРОВ Толибджон Мехриддинович – соискатель Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафарова, 16, **E-mail:** thaknazarov@inbox.ru, **тел.:** +(992)918989798

В статье речь идёт о детях с дефектами речи и способах их усранения в процессе обучения. В ходе анализа были выявлены дефекты речи у детей, такие как: отсутствие вокального строения речи; неполное формирование фонематических процессов; неподготовленность к фонетическому анализу и обобщению фонетической структуры речи; неумение использовать разные способы словообразования; отсутствие орфографической структуры речи. Для решения этих проблем мы представили в статье ряд способов, реализация которых может помочь исправить дефекты речи у детей и стать эффективным тренингом для специалистов в этой области. Кроме того, в этой статье мы представляем некоторые отличительные черты детей с нарушениями речи по сравнению с детьми с проблемами речи, которые позволяют учителям отличать таких детей от других детей и проводить с ними специальные занятия.

Ключевые слова: мышление, дефект речи, невнятная речь, формирование, воля, смекалка, наблюдательность, произношение, умение, чувство собственного достоинства.

WAYS TO PREPARE CHILDREN WITH SPEECH PROBLEMS TO FOR SCHOOL

MIRZOEV Shuhrat Saidakhmadovich – Candidate of Pedagogical Sciences, English teacher of the International Presidential School, Dushanbe, Karamov st., **E-mail:** rvmadad@mail.ru, **mob.:** (+992)987505328

HAKNAZAROV Tolibjon Mehriddinovich – Applicant of the Kulyab State University named after A. Rudaki, Kulyab, S. Safarov, st. 16, **E-mail:** thaknazarov@inbox.ru, **mob.:** +(992)918989798

This article deals with children with speech impediments and ways to eliminate them in the learning process. In the course of the analysis, we identified speech defects in children, such as - lack of vocal structure of speech; incomplete formation of phonemic processes; unpreparedness for the phonetic analysis and summarizing the phonetic structure of speech; inability to use different methods of word formation; lack of spelling structure of speech. In order to solve these problems, we have presented in the article a number of ways, the implementation of which can help to improve the speech defects in children and be an effective training for experts in this field. In addition, in this article, we have listed some of the distinguishing features of children with speech disorders compared to children who don't have speech problems, which allow teachers to differentiate such children from other and conduct special classes with them.

Keywords: thinking, speech impediment, slurred speech, formation, will, sharpness, observation, pronunciation, skill, self-esteem.

Давраи барвакти бачагӣ барои инкишоф ёфтани нутқи кӯдак давраи хеле мусоид ба ҳисоб меравад, ки онро давраи сензитивии инкишофи нутқ меноманд, зеро раванди

инкишофи нутқ нисбат ба дигар равандҳо дар ҷойи аввал, дар марказ меистад. Инкишофи нутқи кӯдак, пеш аз ҳама, аз муносибати калонсолон вобаста аст, яъне, муоширати калонсолон ба инкишофи нутқи кӯдак бевосита таъсир мерасонад [3, с.135].

Ҳангоми ошкор шудани мавҷудияти нуқсонҳои нутқии импрессиивӣ (фаҳмидани нутқи нигаронидашуда) дар кӯдак, кӯшиш намудан лозим то ба ӯ барвақттар ёриро ислоҳию инкишофӣ расонида шавад. Зеро инкишофи ақлии кӯдак, ҷараёни ба мактаб омода кардани ӯ ва мактабхонӣ, аз барвақттар расондани ҷунин ёри вобастагӣ дорад. Аксар вақт атрофиён оид ба кӯдаки бенутқ гумондоранд, ки ӯ ақлан ақибмонда аст, вале ин ақида куллан нодуруст аст, зеро ақлан ақибмондагӣ нуқсонҳои алоҳида буда, аломат ва хусусиятҳои зоҳиршавии худро дорад. Албатта, ақибмонӣ дар инкишофи кӯдаки бенутқ ҷой дошта метавонад, вале ин танҳо натиҷаи мунтазам инкишоф наёфтани нутқ аст. Бинобар ин, мушкилии асосиро зуд бартараф кардан лозим аст, то он минбаъд ба оқибатҳои манфӣ оварда нарасонад.

Масалан, ба андешаи мутахассисони тоҷик З.П. Раҳмонов ва Д.З. Раҳмонова лакнатзабонӣ яке аз душвортарин норасогиҳои нутқ ба ҳисоб рафта, бартарафнамоии он хеле душвор аст. Тавре маълум аст, вайроншавии суръати нутқ ба лакнатзабонӣ оварда мерасонад, яъне ин бештар ҳангоми талаффуз карда натавонистани баъзе калимаҳо ба вучуд меояд. [9, с.63]

Таълими идроки амалҳо дар якҷоягӣ бо ташаккули маҳорати кӯдак барои идроки номҳои объектҳои ҷараён гирифта метавонад, аммо агар волидайн мушоҳида кунанд, ки ин кор ба кӯдак душворӣ меорад, бояд бе саросемагӣ, тадричан давра ба давра амалро бо кӯдак иҷро кунанд.

Мо гуфта наметавонем, ки таълимиро маҳз аз омӯзиши кадом калима-номҳои амалҳо сар кардан беҳтар аст. Волидайн кӯдаки худро беҳтар медонанд. Аз ин рӯ маҳз амалҳои интихоб карда метавонанд, ки ба кӯдак писанданд.

Ин ҷо мехоҳем якчанд тарзҳои иҷроии амалҳоро пешниҳод намоем. Масалан, волидон ва ё мураббӣ-омӯзгор қарор додааст идроки амали «Қарсақзанӣ»-ро ба кӯдак фаҳмонад. Барои иҷроии он вақт ва ҷойи муносибро фикр кардан лозим аст, зеро ҳамеша ва дар ҳама ҷо қарсақ задан чандон дуруст нест. Суруди хушҳолкунандаи бачагонро гузошта, мувофиқи зарби оҳанг қарсақ зада, сипас ба кӯдак супориш додан лозим: «Қарсақ зан.»

Ҳангоми аз тарафи кӯдак тақлид нашудан ба амалҳои калонсол, усули амалҳои якҷояро истифода бурдан лозим, яъне аз дастони кӯдак дошта, амалҳои лозимӣ дар якҷоягӣ бо калонсол иҷро бояд шаванд. Баъди иҷроии якҷояи супориш боз як бори дигар ба кӯдак супориши иҷроии амал дода мешавад. Агар кӯдак дар ин ҳолат амалҳои даркориро иҷро кунанд, дар лаҳзаҳои мувофиқ ҳам супориш додан мумкин аст: «Қарсақ зан!» Таълими дарки супоришоти дигар, ба монанди «Бардор», «Бишин», «Ҷамъ кун», «Ба ҷояш гузор» ва ғ., ҳамин хел сурат мегирад.

Вақте кӯдак якчанд амал ва калимаҳоро ба ҳам мувофиқ созад, ба ташаккули маҳорати фарқи ду амал гузаштан лозим. Амалҳои бояд интихоб шаванд, ки аз рӯи садо аз ҳамдигар якбора фарқ кунанд, масалан «Қарсақ зан» ва «Бишин». Калимаҳои, ки аз рӯи садо ба ҳам наздиканд, ҷараёни таълимиро дар аввали кор душвор гардонидани метавонанд. Масалан, фарқи амалҳои «Тақ-тақ кун» ва «Қарсақ зан» барои кӯдаке, ки дар ин кор ҳанӯз таҷриба надорад, хеле душвор аст. Ба ҷунин фарқият вақте гузаштан мумкин аст, агар кӯдак калима-амалҳои бо садо фарқкунандаро мефаҳмад.

Барои таълим ҳамон ашёҳои интихоб кардан лозим аст, ки аз рӯи таъиноти вазифа ба кӯдак хуб шиносанд ва ба ҳиссиёти манфии ӯ сабаб намешаванд. Таълими дарки амалҳои, ки ба истифодаи қалам вобастаанд, мисол меорем. Қалам ва қоғазро рӯи миз дар назди кӯдак гузошта, супориш дода мешавад: «Расм каш!», назорат бурдан лозим, то ӯ бо қалам иҷроии амали дигарро то лаҳзаи дастури калонсол сар накунад. Агар кӯдак иҷроии амалҳои даркориро оғоз накунад, ба ӯ хотиррасон кардан лозим аст, пасон як бори дигар супориш такрор мешавад. Баъдан дар назди кӯдак якчанд ашё,

масалан қалам ва оиначаро гузошта, аз нав дастур дода мешавад: “Расм каш!” Таълими дарки амалҳои гуногуни қор бо ашӯҳо ба ҳамин тарз ҷараён мегирад ва дар раванди таълим тағйир додани шароитҳо мувофиқи мақсад аст.

Масалан, супориши “Расм каш!”-ро на танҳо дар паси миз, балки дар кӯча ҳам дода метавонем, ба сифати асбоби расмкашӣ ҷӯбчаро истифода бурдан мумкин аст. Ин барои он лозим аст, ки маҳорати ташаккулёфтаи кӯдак ба одати доимии ӯ табдил ёбад.

Тавре маълум аст, имрӯз дар ҷаҳон тамоюли афзоиши шумораи кӯдакони дар инкишоф нуқсондошта мушоҳида мешавад, ки пайдоишу ба вучуд омадани онҳо аз омилу сабабҳои мухталиф вобастаанд. Миёни ин гурӯҳ кӯдаконе мавқеи намоёнро ишғол намудаанд, ки соҳиби зехн, шунавоӣ ва биноии муътадиланду вале нутқашон нуқсон дорад. Аксарияти чунин кӯдакон ба мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба таълим фарогиранд, ки дар он ҷо бо як қатор мушкилиҳои хусусияти таълимию фардӣ дошта, дучор меоянд. Нутқи дурусту инкишофёфта яке аз нишондиҳандаҳои асосии омода будани кӯдак ба таҳсили бомуваффақият дар мактаб аст. Нуқсони нутқии ба ақибмонӣ оварда расонида бошад, нобоварии кӯдакро ба қувваи худ ба вучуд меорад, ки ин оянда оқибатҳои манфӣ дошта метавонад. Дар аксар ҳолатҳо кӯдакон ба дараҷаи муайян на танҳо дар талаффузи овоз, балки дар таркиби луғавӣ, сохти имлогии нутқ ва ҷараёнҳои фонематикӣ ҳам нуқсондоранд, ки ин ҷараёни ба мактаб омода кардани кӯдакониро душвор мегардонад.

Барои ташаккули нутқи мукамал нуқсонхоёро, ки ба муоширати озоди кӯдак бо коллектив ҳалал мерасонанд, бартараф кардан лозим аст, зеро асоси ташаккули шахсияти ҳаматарафа инкишофёфта дар синни томактабӣ гузошта мешавад. Тарбияи кӯдак дар солҳои аввали ҳаёт бештар аз ҳама муваффақияти инкишофи мукаммали минбаъдаи ӯро муайян менамояд.

Боғчаи кӯдакон зинаи аввал ва масъули низоми умумии соҳаи маорифи ҳисобида мешавад, вобаста ба ин, дар назди кормандони соҳаи педагогика вазифаи умумии такмили пурраи қори таълиму тарбия дар боғчаи кӯдакон ва бехтаргардонии омодагии кӯдакон ба мактаб гузошта шудааст. Яъне дарки аҳамият ва моҳияти ба мактаб мувофиқи мақсад омода кардани кӯдакон барои муаллимон басо муҳим аст. Ба мактаб рафтани кӯдак лаҳзаи тағйироти қуллӣ дар ҳаёти ӯ ба шумор меравад: ӯ ба зинаи нави муносибат бо атрофиён қадам гузошта, шаклҳои нави фаъолиятро аз худ мекунад. Ба мактаб омода кардани кӯдакон вазифаи масъулиятнок буда, тамоми доираҳои ҳаёти кӯдакро дар бар мегирад.

Дар ин раванд, омодагии психологӣ ва иҷтимоӣ ба мактаб яке аз ҷанбаҳои муҳими ин вазифа аст, ки инҳоро дар бар мегирад:

- омодагии ҳавасмандӣ (кӯшиш ва хоҳиши хондан доштани кӯдакон);
- омодагии зехнӣ (инкишофи ҷараёнҳои маърифатии хотира, таваҷҷуҳ ва фикрронӣ; тасаввурот дар бораи ҷойи зист ва вақт, олами ҳайвонот ва наботот, падидаҳои ҷамъиятӣ);
- омодагии ирода (инкишофи худназораткунӣ, маҳорати шундан ва итоат кардан);
- омодагии иҷтимоию психологӣ.

Омодагии иҷтимоии таҳсил дар мактаб ба шаклҳои нави муошират, ба муносибати нав ба муҳити атроф ва худ омода будани кӯдакро дар бар гирифта, ба тарзу шакли таҳсил дар мактаб вобаста аст. Ин таркиби омодагӣ дар кӯдакон ташаккул ёфтани сифатхоёро дар бар мегирад, ки онҳо ба шарофати ин сифатҳо бо кӯдакони дигар ва калонсолон муошират карда метавонанд. Кӯдак ба мактаб, ба синф меояд, ки дар он ҷо кӯдакон ба қори умумӣ машғуланд ва ба ӯ зарур аст, ки бо кӯдакони дигар дуруст муносибат кунад, ба ҷамъияти кӯдакон ворид шавад, бо дигарон якҷоя қор кунад ва маҳорати итоат ва муҳофизат карданро дошта бошад [4, с.36].

Ҳамин тавр, ин таркиб дар кӯдакон ташаккули талабот ба муошират бо дигарон, маҳорати итоат кардан ба манфиату одатҳои гурӯҳи кӯдакон ва қобилияти инкишофёбандаи иҷрои нақши мактабхон дар муҳити мактабро пешбинӣ менамояд.

Дар кӯдаконе, ки ба синфи яқум мераванд, мавҷудияти нуқсонҳои гуногуни нуткиро мушоҳида кардан мумкин аст: пурра инкишоф наёфтани нутқ, дизартрия, ринология, лакнатзабонӣ, алалия ва ғайраҳо.

Тасдиқи пурра инкишоф наёфтани нутқ нишонаҳои зеринанд: нуқсонҳои фонетикию фонематикии нутқ, соҳти луғавию имлоӣ ва таркиби маъноӣ, ки ин дар навбати худ, ҷараёни ба мактаб омода кардани кӯдакони дар инкишоф нуқсондоштаро душвор мегардонад.

Бисёр вақт нуқсонҳои устувори нутқии кӯдакон оризаҳои неврологӣ ва психопатологӣ доранд, ки онҳо ба функсияи вегетативӣ зарар мерасонанд, аз ин рӯ, мушкилиҳои таҳлили онҳо дар шароитҳои нав бештар меафзояд. Дар чунин кӯдакон ҳавасмандии суст, талаботи кам ба муоширати нутқӣ, ташаккули хоси шаклҳои наву марказии психологӣ, аз ҷумла қобилияти муоширати озод бо калонсолон, яъне қобилияти амал кардан дар доираи супориш мушоҳида мешавад.

Одатан, кӯдакони нуқсонҳои нутқӣ дошта муддати дароз бозӣ карда наметавонанд, яқраванд, дар ҳолатҳои алоҳида негативизм нишон медиҳанд, дар онҳо майл ба ноустувории ҳислат, гузариш аз ҳолати ҳардамҳаёли ба ҳолати ақибмондагӣ мушоҳида мешавад. Инчунин, мушкилиҳои ҷиддӣ, ки дар ташкили рафтори нутқии кӯдакони нуқсонҳои вазнини нутқӣ дошта мушоҳида мешаванд, ба муоширати онҳо бо атрофиён таъсири манфӣ мерасонанд.

Агар кӯдакон ягон қори умумиро бо супориши шахси калонсол иҷро кунанд, ҳар як кӯдак кӯшиш мекунад, қорро мустақилона, бе тавачҷуҳ ба ҳамсолон ва бе ҳамкорӣ бо онҳо иҷро намояд. Нақши кӯдак дар бозӣ, аз хусусиятҳои миқозу ҳислати ӯ вобаста аст, бинобар ин, дар ҳар як коллектив кӯдакони “Ситора”, “Маъқул” ва “Ҷудошуда”, “Номувофик” мушоҳида мешаванд. Дар байни кӯдакони “Номувофик” ва “Ҷудошуда” аксар кӯдаконе ҳастанд, ки воситаҳои муоширатиро хуб наметавонанд ва дар фаъолиятҳои кӯдаконе на ҳамеша муваффақият ба даст меоранд. Маҳорати бозии онҳо одатан суст инкишоф ёфта, бозӣ хусусияти сохтакорона дорад; кӯшиши муоширати чунин кӯдакон бо ҳамсолон бемуваффақият анҷом ёфта, баъзан ба қаҳру ғазаби кӯдакони “Номувофик” оварда мерасонад.

Умуман, имкониятҳои муоширатии кӯдаконе, ки вайроншавии намоёни нутқӣ доранд, бо маҳдудияти намоён фарқ карда, аз рӯи ҳамаи андозаҳо аз меъёр хеле пастанд. Барои аксарияти чунин кӯдакон қобилияти фавақулуддаи ангезиш хос буда, он ба аломатҳои гуногуни неврологӣ вобастагӣ дорад, ки дар натиҷа бозихое, ки аз тарафи мураббӣ назорат карда намешаванд, баъзан шаклҳои басо номуташаккилона мегиранд. Бисёр вақт кӯдакони ин гуруҳ умуман худро ба ягон қор андармон карда наметавонанд, ки ин аз ташаккули нокифояи малакаҳои фаъолияти якҷояи онҳо дарак медиҳад.

Худбаҳодихии кӯдак дар муоширати ӯ бо атрофиён нақши калон мебозад. Худбаҳодихӣ асоси худогоҳӣ буда, ба дараҷаи талабот вобастагӣ дорад, худбаҳодихӣ ва дараҷаи талабот мувофиқ ва номувофиқ шуда метавонад, ки ба номувофиқӣ аз ҳад зиёд ё аз ҳад паст баҳо додан мумкин аст. Худбаҳодихӣ ва дараҷаи талаботи кӯдак ба некӯаҳволии ҳиссиёт, муваффақият дар намудҳои гуногуни фаъолият ва рафтори кӯдак дар маҷмуъ таъсири зиёд мерасонад. Худбаҳодихии кӯдаконе, ки нуқсонҳои вазнини нутқӣ доранд, одатан паст аст ва кӯдаконе, ки худбаҳодихии паст доранд, бечуръат, одамгурез, нобовар ва камгап буда, ҳаракатҳои маҳдуд аст. Онҳо хеле ҳассосанд, бесабаб гиря мекунанд, ба ҳамкорӣ майл надоранд ва худро ҳимоя карда наметавонанд. Чунин кӯдакон пурҳаяҷон буда, ба худ боварӣ надоранд ва ба фаъолият бо душворӣ дохил мешаванд, пешакӣ аз ҳалли супоришҳое, ки гӯё барои онҳо душворанд, даст мекашанд, вале бо дастгирии шахси калонсол метавонанд ин супоришҳоро ба осонӣ ҳал кунанд. Кӯдаке, ки худбаҳодихии паст дорад, сустҳаракат ба

назар мерасад, дурудароз ба ичрои супориш оғоз намекунад ва аз он дар хавотир аст, ки максатро нафаҳмида метавонад супоришро нодуруст иҷро кунад, инчунин фаҳмидан меҳодад, ки оё шахси калонсол аз ӯ розӣ аст ё не. Яъне супориш чӣ қадар муҳим бошад, иҷрои он ҳамон қадар барои кӯдак душвор мегардад, чунин кӯдакон одатан дар гурӯҳи ҳамсолон мавқеи пасти иҷтимоӣ дошта, ба гуруҳи кӯдакони "Аз чамъият дур шуда" меафтанд ва ҳеҷ кас бо онҳо дӯст шудан намеҳодад.

Кӯдак ҳатто бо доштани таваҷҷуҳ ба муошират бо калонсолон дар чараёни сӯҳбат аксар вақт аз як мавзӯ ба мавзӯи дигар мегузарад, зеро таваҷҷуҳи маърифатии ӯ кӯтоҳмуддат аст ва сӯҳбат аз 5-7 дақиқа зиёд давом намекунад. Қисми зиёди кӯдакони ин гурӯҳ аз калонсолон дурӣ мечӯянд, яъне онҳо одамгурезанд, ба калонсолон кам муроҷиат мекунанд, шармгинанд ва аз муошират бо калонсолон худдорӣ мекунанд.

Мушкилии дарки нуқсонҳои худ барои ташаккули шахсияти кӯдаке, ки вайроншавии нутқӣ дорад, хеле муҳим аст. Нуқсон дар ҳиссиёту ирода ва шахсияти кӯдаконе, ки нуқсонҳои нутқӣ доранд, на танҳо коршоҷиҳои онҳоро паस्त ва вазнинтар мегардонад, инчунин ба нуқсонҳои рафтору падидаҳои номутобикии иҷтимоӣ оварда мерасонад.

Ҳамин тавр, маҷмуи нуқсонҳои нутқӣ ва инкишофи маърифатии кӯдаконе, ки вайроншавии вазнини нутқӣ доранд, ба ташаккули алоқаҳои мукаммали муоширатии онҳо бо атрофиён ҳалал расонида, алоқи онҳоро бо калонсолон душвор гардонид, минбаъд ба канораҷӯӣ аз гурӯҳи ҳамсолон оварда мерасонад.

Хусусиятҳои зикршуда дар инкишофи кӯдакони нуқсонҳои нутқӣ дошта худ ба худ бартараф намешав он аз муаллимони кори махсус ташкилшудаи ислоҳиро талаб мекунад. Ҳангоми ташкили кори омодаسازیи кӯдакони нуқсонҳои нутқӣ дошта, хусусиятҳои психологӣ, дараҷаи нуқсонҳои нутқӣ ва сифатҳои шахсияти онҳоро ба назар гирифтани лозим аст.

Таҳлили мо, ки ба омодаسازیи бачаи нуқсонҳои нутқӣ дошта ба мактаб бахшида шудааст, мушкилиҳои зерини гуруҳи кӯдакони ошкор намуд:

- ташаккули наёфтани таркиби овозии нутқ. Кӯдак овозҳои ҳамаи гурӯҳи фонетикиро дуруст ва бурро талаффуз карда наметавонад;

- пурра ташаккули наёфтани чараёнҳои фонематикӣ, яъне кӯдак овозҳои забони модариро намешунавад ва фарқ намекунад;

- омода набудан ба таҳлили овозию ҳарфӣ ва чамъбасти таркиби овозии нутқ;

- истифода бурда натавонистани усулҳои гуногуни калимасозӣ, нодуруст истифода бурдани калимаҳои навозишкорона, дар шакли даркорӣ сохта натавонистани калимаҳо, аз исми сохта натавонистани сифат;

- ташаккули наёфтани сохти имлоии нутқ; истифода бурда натавонистани нутқи муфассал, кор карда натавонистани бо ҷумлаҳо; ҳарчанд ҷумлаҳои оддиро сохта метавонад, алоқаи калимаҳоро дар ҷумлаҳо мебинад, вале ҷумлаҳои дуҷумлаҷа ва аъзоҳои ҷидаи ҷумларо фарқ карда наметавонад; ҳикояро нақл карда наметавонад ва ба мазмуни он сарфаҳм намеравад; мустакилона ҳикоя-нақл тартиб дода наметавонад.

Ҳамин тавр, ташаккули нутқи дурусти имлоӣ, хушоҳанги луғавӣ ва буррои фонетикӣ, ки муоширати нутқӣ ва омодагӣ ба мактабро имконпазир мегардонад, дар системаи умумии кори ислоҳӣ дар муассисаҳои томактабӣ ва оила яке аз вазифаҳои муҳим аст.

Таркибҳои асосии таъсири ислоҳӣ ба ташаккули шаклҳои нави психологии коммуникатсияи ихтиёрӣ дар машғулиятҳои логопедӣ:

- бозҳои сужавӣ-нақшофарӣ;
- бозҳои қоидадор;
- бозҳои ва машқҳои, ки супоришҳои таълимиро такмил медиҳанд.

Вобаста ба ин, Е.Е. Кравцова пешниҳод мекунад, ки усулҳои муайяни методӣ барои ташаккули сатҳи муошират бояд истифода бурда шаванд:

- кори якҷоя-бозӣ, ки дар он кӯдакон бояд амалҳои худро ҳангоми ҳалли супориши умумӣ ҳамроҳанг кунанд;

- мушоҳидаи бозии якҷояи кӯдакон аз тарафи логопед, ба онҳо ёд додани кори якҷоя, маслиҳат додан, ёрӣ расондан;
- ба бозӣ дохил кардани кӯдакони мухлис, ки як иштирокчӣ ё дастаро дастгирӣ карда, барои ба роҳ мондани муносибатҳои мусобиқавии бозигарон ёрӣ мерасонанд;
- дохил кардани кӯдаки идоракунанда, ки бозии ҳамсолонро "барандагӣ" мекунад, вале худаш дар он иштирок намекунад;
- дохил кардани ду кӯдаки идоракунанда бо мавқеи ба ҳамдигар зид, ки вазифаи ягонаи бозиро ҳал карда, муносибатҳои мусобиқавиро нигоҳ медоранд;
- ба кӯдак омӯзонидани иҷрои нақши ду шарик бо мавқеи ба ҳамдигар зид ва ташаккули маҳорати ӯ барои баррасии ҳаматарафаи вазъияти бавучудода. Бозии қоидадор ба дидактикӣ ва серҳаракат (гурӯҳӣ, даставӣ, бозӣ-муҳоҷиса, сужавӣ, мусиқӣ ва ғ.) тақсим мешаванд [6, с.72].

Хулоса, ба мактаб омода будан ё набудани кӯдак бо сатҳи инкишофи нутқии ӯ муайян мегардад. Асоси омодагии нутқии кӯдакон ба мактаб нутқи шифохӣ аст, аз ин рӯ солҳои аввали ҳаёти кӯдак бояд ба азхудкунии амалии нутқи шифохӣ бахшида шаванд. То мактабхон шудани кӯдак кори инкишофи нутқ қисмҳои зеринро дар бар мегирад: инкишофи нутқи кӯдакон ва хушоҳангу бурро будани он, инкишофи шунидани нутқ, пурмазмун гардонидани нутқ ва тақмили шаклу сохтори нутқ. Ҳар қадар нутқи шифохии кӯдак ҳангоми ба мактаб рафтани ӯ инкишофёфта бошад, ҳамон қадар хондану навиштанро ёд гирифтани осон мешавад ва нутқи хаттии азбаркарда мукамалтар мегардад.

Ба аксари кӯдакони нуқсонӣ нутқӣ дошта ҳаҷми нокифояи луғати мавзӯӣ, феълӣ ва луғати аломатҳо, мушкилиҳо дар мувофиқати исму сифат, ғалатҳо дар мувофиқати шумора ва исм, инчунин ғалатҳо дар истифодаи пешояндҳо хосанд. Ҳангоми нақл дар кӯдакон вайрон шудани паиҳамии мантиқии ҳодисаҳо мушоҳида мешавад, қисмҳои алоҳидаро мепартоянд, шахсонӣ амалкунандаро "гум мекунанд"; кӯдакон танҳо бо номбар кардани амалҳо маҳдуд мешаванд, такрори ҳамон як калимаҳо мушоҳида мешавад.

Ҳамин тавр, то фаро расидани давраи мактабхонӣ кӯдакони нуқсонӣ нутқӣ дошта, барои бомуваффақият аз худ кардани барномаи мактабӣ заминаи кофӣ доранд. Бинобар ин, ислоҳи саривақтии нуқсонӣ нутқӣ шартӣ зарурии ба мактаб омода кардани кӯдакон ва ба шароитҳои нави иҷтимоӣ мутобик гардондани онҳо аст.

АДАБИЁТ

1. Асосҳои таҳсилоти инклюзивӣ. Китоби дарсӣ. (Зери таҳрири гуруҳи корӣ). Душанбе, 2013
2. Гриншпун, Б.М. Классификация речевых нарушений// Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов/Под ред. Л.С. Волковой: В 2 кн. - М., 1995. - Книга 1.
3. Дадобоева, М. Логопсихология./Дастури таълимӣ-методӣ. Душанбе, ДДОТ ба номи С. Айни.2019-152 с.
4. Детская психология: Учеб. Пособие /Под ред. Л.Л.Коломинского, З.А.Пенько. - М., 1988.
5. Инклюзивное образование для детей младшего школьного возраста. Материалы учебно-практического семинара. Душанбе, 2008.
6. Кравцова, Е.Е. Психология и педагогика. Краткий курс: учебное пособие. Москва, 2016. 320 стр.
7. Лебединский, В.В. Нарушение психического развития у детей: Учеб. пособие. - М., 1985.
8. Луғати тафсирии истилоҳоти педагогика. (зери таҳрири гуруҳи корӣ). Душанбе.1988.
9. Маводи конференсияи 4-уми байналмилалӣ «Таҳсилоти фарогир: мушкилот ва ҳустуҷӯии роҳҳои ҳалли он». Душанбе, 2018.

10. Нарзуллоева, М. Психологияи бачагона. Қисми 1. -Душанбе, 2007.

11. Обидова, М.И. «Табобати кӯдакони лакнатзабон ба воситаи афсона». Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои муосири тайёрии касбии методии муаллими синфҳои ибтидоӣ дао мактабҳои олии педагогӣ», Душанбе, 2013.

12. Обидова, М.И. Этиология, дараҷа, зухурот ва роҳҳои пешгирии лакнатзабонӣ. Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Нақши зан дар инкишофи илм ва таҳсилот». Душанбе, с.2014, Эр-граф, 2014.

НАҚШИ ОСОРХОНАҲО ДАР ПЕШРАФТИ ҲУНАРҲОИ МАРДУМӢ

САФАРОВА Мумтоз Махмадишарифовна – унвонҷӯи Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** mumtoz.safarova@bk.ru, **тел.:** + (992) 931 90 11 90

Дар мақола муаллиф оид ба нақши осорхонаҳо дар баланд бардоштани маърифати фарҳангии мардум, хусусан насли наврас ва ҷавонон маълумот ироа кардааст. Муаллиф перомуни ҳунарҳои мардумӣ, ки қисман аз байн рафта буданду бархе ҳатто анқариб аз ёдҳо рафтаанд, нуқтаи назари худро бо асноди саҳеҳ матраҳ намудааст. Маҳз осорхонаҳо, ки навҳои гуногунро дар бар мегиранд, метавонанд насли имрӯзаро бо фарҳанг, урфу одат ва анъанаҳои миллии қавмҳои гузашта ошно созанд. Сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, махсусан осорхонаҳо ҳамеша ҳамчун маводи воқеӣ ҷиҳати омӯзиши таърихи ҳунарҳои мардумӣ хидмат менамоянд. Гузашта аз ин, сайёҳони ҷаҳонӣ ба василаи ҳамин ҷанбаҳо – осорхонаҳо метавонанд ба ҳунарҳои мардумӣ, урфу одат ва дигар суннатҳои миллати мо ошно шаванд.

Вожаҳои асосӣ: ҳунарҳои мардумӣ, урфу одат, осорхона, сайёҳӣ, анъанаҳои миллии, қавмҳои гузашта, тарбия, насли имрӯза, арзишҳои миллии.

РОЛЬ МУЗЕЕВ В РАЗВИТИИ НАРОДНЫХ РЕМЕСЕЛ

САФАРОВА Мумтоз Махмадишарифовна – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **Email:** mumtoz.safarova@bk.ru, **тел.:** + (992) 931 90 11 90

В данной статье автор представил информацию о роли музеев в повышении культурного просвещения народа, особенно в воспитании молодежи. Следует отметить, что автор по поводу народных ремесел, которые частично исчезли, даже буквально исчезли из памяти, изложил свою точку зрения дискуссионными фактами. Именно музеи, включающие различные типы, могут предшествовать сегодняшнему поколению с культурой, обычаями и национальными традициями прежних народов. Следует отметить, что туризм и народные ремесла, особенно музеи, всегда служат реальным материалом для изучения истории народных ремесел. Более того, туристы посредством этих аспектов – могут знакомиться с народными ремеслами, обычаями и другими традициями нашей нации.

Ключевые слова: народные ремесла, обычаи, музей, туризм, национальные традиции, прошлые общины, воспитание, сегодняшнее поколение, национальные ценности.

THE ROLE OF MUSEUMS IN THE DEVELOPMENT
OF FOLK CRAFTS

SAFAROVA Mumtoz Mahmadsarifovna – Applicant of the Institute for the Development of Education named after Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126, **Email:** mumtoz.safarova@bk.ru, **mob.:** + (992) 931 90 11 90

The article deals with the information about the role of museums in improving the knowledge of historical culture of the Tajik people. Especially, it has got a great influence in the education of the new generation and the youth as well.

It should be pointed out that the author highlighted her points of view about those folk crafts that has been partly, even completely disappeared and are not existed nowadays.

These are just museums, including variety of historical articles can make aware the young generation of art, national traditions and customs of our ancestors.

It should be reminded that tourism and folk crafts, especially museums always serve as real factors for studying the history of folk crafts. Consequently, all the visitors of the world who visit our country can learn a lot about folk crafts, culture, traditions and customs of our nation through learning the heritage of the mountainous country of us.

Key words: *folk crafts, traditions and customs, museum, tourism, national traditions, ancestors, education, young generation, national values.*

Мусалам аст, ки Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ омили муҳими мусоидаткунандаи рушди ҷомеа ва рӯйдоди таърихӣ буда, дар назди кишрҳои ҷомеа вазифаи муҳимро мегузорад, ки иҷрои онҳо рушду тавсеаи кишвари моро дар соли ҷорӣ ва ояндаи наздик таъмин менамояд. Паёми навбатӣ инъикосгари воқеии пешрафту шукуфоии Тоҷикистони маҳбуб ва идомаи кор бунёдкориву созандагӣ чихати таъмини зиндагии шоистаи сокинони мамлакат ба ҳисоб меравад.

Тавассути паёми Президенти кишвар саҳифаҳои қору пайкори миллати тоҷикро варақгардон намуда, роҳҳои таҳкими минбаъдаи рушди устувори сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлакат муайян карда шудааст. Аз ин рӯ, дар кишвари азизамон қорҳои ободониву созандагӣ, аз ҷумла марказҳои саломатӣ дар деҳот, мактабу кӯдакгонҳо, қорхонаҳои нави саноатӣ, биноҳои нави маъмури маишӣ, шӯъбаҳои қорҳои дохилӣ, амният, адлия, суд, нозироти андоз, роҳҳои мошингард, боғҳои фарҳангӣ, қасрҳои фарҳангӣ, зеристгоҳҳои барқӣ, майдончаҳои варзишӣ, таҷдиду азнавсозии идома ёфтаистода аст. Дар аксари шаҳру ноҳияҳо майдони Парчам ва Рамзи давлатӣ бунёд ёфта, барои истироҳати сокинон боғу гулгаштҳо сохта шудаанд. Дар ин радиф ташкили осорхонаҳои миллӣ, таърихӣ, этнографӣ ва амсоли ин боиси пешрафти ҳам иқтисодиёти кишвар ва ҳам маърифати мардуми мо мегардад.

Аз таширф ба осорхонаҳо сокинони Тоҷикистон метавонанд оид ба фарҳанг, урфу одат ва анъанаҳои миллии мо бархурдор шаванд. Дар роҳи инкишофи ҳунарҳои санъати дастӣ муаммоҳои гуногун нухуфтаанд, ҳатто бархе аз онҳо дар ноҳияҳои шимолӣ Тоҷикистон қариб аз байн рафтаанд. Нақши осорхонаҳо дар ин ҷода басо муҳим мебошад. Дар осорхонаҳо таҷассуми ҳунарҳои миллӣ дар ороиши сару либос, ҷиҳози хона, муҳити зист ва ғайра мушоҳида мешавад. Масалан, барои омӯзиши таърихи либос асарҳои санъати тасвирӣ, меъморӣ, адабиёт, ҳуҷҷатҳои таърихӣ, ки зиндагии маишии мардум ва фарҳангӣ даврҳои гузаштаро инъикос месозанд, сарчашмаҳои асосӣ ба ҳисоб мераванд. Шакл ва хусусияти сару либос дар ҳама давру замон фарҳанги маънавии халқ, урфу одат ва муносибати мардумро ба ин ё он падидаву ҳодиса нишон медиҳад. Тағйири шаклу намуди ҳамаи навъҳои либоси миллӣ ба хусусияти ин ё он минтақа вобаста аст. Аз ин рӯ, омӯзиши либоси миллӣ ва тағйири шаклҳои он робитаи либосро бо таърихи этникии миллӣ ошкор месозад, ки онҳоро мо дар осорхонаҳои этнографӣ мушоҳида менамоем.

Зарур аст, ки дар таълими фанҳои таҳассусӣ аз қабилӣ кандакорӣ, гачкорӣ, наққошӣ, кашидадӯзӣ, кундалрезӣ, армуғонсозӣ ва ғайра анъанаҳои миллии халқамон самаранок истифода шаванд. Масалан табақтарошӣ яке аз ҳунароҳои суннати тоҷикон аст, ки ба сохтани табак, кафлесу қошук ва дигар зарфҳои чӯбӣ марбут мебошад. Дар замони тадқиқоти илмӣ дар соҳаи тарбияи ҷавонон бо назардошти таълими ҳунароҳои мардумӣ мавқеи назаррасро ишғол мекунад. Ҳадафи осорхонаҳо баҳодихӣ ва таҳлили рушди ҳунармандӣ ва таъсири он, ба ҷавонон омӯзонидани ҳунароҳои аҷдодӣ, бо таъба онҳо ташаккул додани ҳунароҳои наву муосир мебошад.

Санъати ороишӣ, ки робитаи хеле зич дорад бо зиндагии мо, тавассути офаридани ашёи гуногун ва ороиши меъморӣ амалӣ мешавад. Инкишофи ҳунароҳои меъморӣ, кулолгарӣ, мисгарӣ, заргарӣ, колинбофӣ ва кашидадӯзӣ ба рушди наққошӣ низ мусоидат кардааст. Ороиши либос бо зардӯзию кашидадӯзӣ, гулдузии куртаҳои чакани халқҳои Осиёи Миёна ҳар яке бо сабки хос инкишоф ёфтаанд, зеро дар тури асрҳо ороиши сарулибос (бисёртар дар қухистон), ҷиҳози хона ва ашёи рӯзгор, хуллас, аз бисоти тифл то ҷиҳози арусӣ, дар ҳуди хонадонҳо ба иҷро расонида мешуд.

Барои омӯхтани таърихи сарулибоси миллий, ҷиҳози хонаводаи миллии ҳар як халқ, барои онҳое, ки бо таърих ва фарҳангӣ он халқ шинос шудан мехоҳанд, аз ҷумла, санъатшиносон, кормандони театр рассомон ва намояндагони соҳаҳои дигари фарҳанг муҳим аст. Аз тарафи дигар, дар ҷараёни шиносои бо таърихи либоси миллий то андозае аз вижаҳои либоси миллии халқҳои дигари ҳамсоя низ огоҳ шуда, монанди ё тафовут, иртибот ва таъсири этникию фарҳангии онҳоро ба ҳамдигар дармеёбем, ки ин ба муайян кардани этногенезиси халқҳои Осиёи Миёна мусоидат мекунад.

Осорхонаҳои кишвар гувоҳи меҳанд, ки мардуми тоҷик тӯли асрҳои зиёд дар рушду нумуи илму фарҳанг ва ҳунари башарӣ саҳми арзанда гузошта аст. Ҳунароҳои мардумии мо бешумор буда, мо бояд онҳоро омӯзем ва тарғибу ташвиқ намоем. Зеро ҳунароҳои мардумӣ инъикосгари миллати тоҷик дар байни миллатҳои дигар мебошанд.

Барои ҳунармандони асил қабул гардидани солҳои 2019-2021 “Соли рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” тақони ҷиддӣ бахшид. Зеро барои онҳо шароити мусоид фароҳам омад, ки ҳунари хешро бештар инкишоф диҳанд. Ҳунароҳои мардумӣ яке аз самтҳои муаррифгари кишвар махсуб мешавад. Бигузор ҳунари онҳо писанди ҳамагон гардад ва маҳсули бомеҳрофаридаи онҳо зеби қошоҳо бошад.

Раванди ҷаҳонишавӣ ба ташаккули фарҳангҳои миллий хатар эҷод карда, доираи истифодаю рушди онҳоро хеле маҳдуд сохта истода буд. Аз ин рӯ, иқдоми пешгирифтаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба эҳё ва рушди ҳунароҳои мардумӣ ибтиқори зарури ҷиҳати ҳифз ва нигоҳдошти ин сарвати гаронмояи миллат мебошад.

Ҷеҳраи фарҳангии халқи тоҷик дар ҳунароҳои мардумии он равшантар инъикос ёфтааст. Аз ин рӯ ҳунароҳои мардумиро ҳифз бояд карду барои раванқу ташаккули онҳо шароити созгор муҳайё бояд намуд. Нақши осорхонаҳои мардумии мо дар ҳама минтақаҳои Тоҷикистон дар ин самт хеле бузург мебошад.

АДАБИЁТ

1. Орлова, Л.А. методические рекомендации по созданию и работе школьных музеев – Душанбе, 1984,-38с
2. Строев, К.Ф. Краеведение -М. Просвещение, 1967, с5
3. Гафуров, Б. Тоҷикон. Китоби якум.- Душанбе, 1998.

ТАВСИФИ АЛАЛИЯ – ЯКЕ АЗ НУҚСОНҲОИ НУТҚӢ ВА
РОҲҲОИ ИСЛОҲИ ОН

ҲАҚНАЗАРОВ Толибҷон Мехриддинович – унвонҷӯи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** thaknazarov@inbox.ru, **тел.:** +(992)918989798

Дар мақолаи мазкур маълумотҳо дар бораи алалия ҷамоварӣ шудаанд. Омилҳои гирифтӣ шудан ба ин беморӣ ва фикру ақидаҳои олимону мутахассисони соҳаи психология дар ҷ гардидаанд. Кӯдаконе, ки ба ин беморӣ гирифтӣдоранд дорои чунин аломатҳо мебошанд: нуқсонҳо дар ҳаракат; хашмгинии аз ҳад зиёд; нафаҳмидани нутқи калонсолон; набудани малақаҳои оддӣ худхизматрасонӣ; ғалатҳо дар ҷумлабандӣ ва тасриф, фарқ накардани шумораҳо; ақибмонӣ дар инкишофи ақл; муошират бо калонсолон бо имою ишора.

Дар мақола қайд карда мешавад, ки кӯдакони дорои алалия буда, бештар нуқсонҳои нутқӣ дар онҳо мушоҳида карда мешавад. Аз мушоҳидаҳо бар меояд, ки табоботи чунин бемориҳо ба тариқи зайл ба роҳ монда мешаванд: машғулиятҳои логопедӣ; масҳи логопедӣ; табоботи рефлексӣ бо ҷараёни пасти электрик

То ҳол ба тариқи дорую дармонҳо табобат кардани алалияро аз ҷониби ягон олими соҳаҳои дахлдор пешниҳод нашудааст, аммо бо тариқи дору табобат кардан дар омӯзиш қарор дорад.

Вожаҳои асосӣ: рефлекс, омехтакунӣ, занҷирӣ, талаффузӣ, алалияи таҳриқӣ, логорея, алалияи сенсорӣ.

ОПИСАНИЕ АЛАЛИИ - ОДНОГО ИЗ ДЕФЕКТОВ РЕЧИ И
СПОСОБОВ ЕГО ИСПРАВЛЕНИЯ

ХАҚНАЗАРОВ Толибҷон Мехриддинович – соискателъ Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафаров, 16, **E-mail:** thaknazarov@inbox.ru, **тел.:** +(992)918989798

В этой статье собрана информация об алалии. Отражены факторы подверженности этому заболеванию и мнения ученых и специалистов в области психологии. У детей с этим заболеванием наблюдаются следующие симптомы: нарушение движения; чрезмерная раздражительность; непонимание взрослой речи; отсутствие базовых навыков самообслуживания; ошибки в предложении и описании, неразличимость чисел; умственная отсталость; общение со взрослыми с помощью жестов.

У детей, употребляющих алоэ вера, чаще возникают проблемы с речью. Замечено, что лечение таких заболеваний проводится следующим образом:

- логопедические занятия;
- логопедический массаж
- рефлексотерапия слабым электрическим током.

На сегодняшний день лечение алалии лекарствами не было предложено ни одним ученым в соответствующих областях, но лекарственная терапия все еще изучается.

Ключевые слова: рефлекс, контотминатсия, импрессив, экспрессивный, алалия возбуждения, логарифм, сенсорная алалия.

DESCRIPTION OF ALALIA - ONE OF THE SPEECH DEFICIENCIES AND WAYS TO CORRECT IT

HAKNAZAROV Tolibjon Mehriddinovich - Applicant of the Kulyab State University named after A. Rudaki, Kulyab, S. Safarov, st. 16, **E-mail:** thaknazarov@inbox.ru, **mob.:** +(992)918989798

This article has collected information about alalia. Factors of exposure to this disease and the views of scientists and specialists in the field of psychology are reflected. Children with this disease have the following symptoms: -disorders in movement; - Excessive irritability; - misunderstanding of adult speech; - lack of basic skills of self-service; - errors in sentence and description, indistinguishability of numbers; - mental retardation;-communicating with adults through gestures.

Children with alalia are more likely to have speech defects. It is noted that the treatment of such diseases is carried out in the following way:

- speech therapy classes;
- speech therapy massage
- reflexology with weak electric current

On this day, the treatment of alalia with drugs was not been proposed by any scientist in the relevant areas, but drug therapy is still being studied.

Keywords: *reflex, mixing, chaining, pronunciation, excitatory alalia, logarithmic, sensory alalia.*

Забон системаи аломатҳои калимагӣ, воситае мебошад, ки бо ёрии он муносибати байни одамон ба вучуд оварда мешавад. Ин муносибатҳо дар натиҷаи он ба вучуд меоянд, ки дар онҳо нутқ ҳаст. Нутқ дар тамоми фаъолият ва ҳаёти ҳаррӯзаи одамон мавҷуд аст.

Аввалин шуда дар бораи вайроншавии нутқ невропатологҳо П.Брока (1861) ва К.Вернике (1873) маълумот доданд. П.Брок нишон додааст, ки вазифаҳои муҳаррикии нутқ дар қисмати сеюми рахҳои пешонаи нимқурраи чапи майнаи сар паҳн мешаванд, К.Вернике бошад, қисмати маркази сенсории нутқро нишон додааст, ки он дар қафои қисмати сеюми рахҳои чаккаи майнаи сар ҷойгир аст. [13, с.74]

Алалия дар кӯдакон ба маънои дақиқ пурра набудани нутқ ё нуқсонии намоёни нутқро мефаҳмонад, ки бо шунавоии ба меъёр мувофиқ ва зехни дар аввал солим зоҳир мешавад. Сабабҳои пайдоиши паиҳами ин беморӣ дар вақти таваллуд осеб дидани минтақаҳои нимқурраи чапи майнаи сар буда, ин минтақаҳо қобилиятҳои забон, бемориҳои мағзи сар ё осебҳои онро, ки кӯдак дар айёми тифлӣ ё ба ибораи дигар дар давраи пеш аз нутқ аз сар гузарондааст, назорат мекунанд.[1, с.127]

Алалия бо дер пайдо шудани аксуламалҳои нутқ, аграмматизм, нокифоя будани захираи луғавӣ, нуқсонҳои ҳичосозӣ, ҷараёнҳои фонематикӣ ва талаффузи овоз зоҳир мешавад. Муайян намудани минтақаҳои осеби майнаи сар барои ошкор кардани шаклҳои алалия аҳамияти калон дорад. Масалан, ҳангоми осеб дидани қисми пешонӣ ва фарқи сар дар кӯдак алалияи таҳриқӣ (ҳаракатӣ) ва ҳангоми осеб дидани чаккаи сар аллалияи сенсорӣ (эҳсосӣ)-ро ташхис кардан мумкин аст. Шаклҳои гуногуни нуқсонии нутқ бо тағироту имкониятҳои комилан мухталифи кӯдакон дар оянда тавсиф меёбанд. Аммо чунин гурӯҳбандии ин беморӣ шартӣ буда, дар амалияи клиникӣ ба ҳам мувофиқат пайдо кардани шаклҳои сенсорӣ ва таҳриқии алалияи нутқ мушоҳида мешавад.

Нуқсонии фаъолияти қисмҳои муайяни майнаи сар ба пайдоиши алалия дар кӯдакон оварда мерасонад, ки он бо нуқсонҳои сабуки нутқ ва нуқсонҳои дараҷаи миёна ё вазнин зоҳир мешавад (кӯдак то даҳсолагӣ баъзан то дувоздаҳсолагӣ гап намезанад ё нутқи ӯ аз захираи луғавии хеле каммазмун иборат буда, он бо аграмматизм тавсиф меёбад, ҳарчанд таҳсили тӯлонӣ дошта бошад ҳам).

Аломатҳои алалияти таҳриқӣ дар кӯдакон зеринҳоянд:

- нуқсонҳои нутқи экспрессивӣ (талаффузӣ) дар заминаи хуб фаҳмидани нутқи мурочиаткунанда;
- дер ташаккул ёфтани нутқи ҷумлабандӣ, ки баъди чорсолагии оғоз меёбад;
- каммазмун будани марҳилаи пеш аз нутқ, бисёр вақт суҳанони норавшан комилан вучуд надоранд.

Ба ин беморӣ нуқсонҳои дағали сохти грамматикӣ хос буда, ин нуқсонҳо дар нокифоя будани мувофиқати калимаҳо дар ҷумлабандӣ, ҷинс ва шумора, ҷойивазкунии ҳиҷоҳо дар дохили калима, истифодаи нодурусти пешояндҳо дар нутқ, набудани шаклҳои феълӣ ва ғ. зоҳир мешаванд.

Алалияти таҳриқӣ дар кӯдакон бо нокифоягии намоёни захираи луғавӣ зоҳир шуда, асоси нуқсонҳои малакаҳои таълимӣ аз рӯи намуди дисграфия (нуқсонҳои хатнависӣ) ва дислексия (нуқсонҳои хониш), вайрон шудани гнозиси (идроки) маконӣ ва нуқсонҳои таҳриқ дар шакли апраксия (нуқсонҳои ҳаракат) ба шумор меравад. Ба ғайр аз ин, алалияти дар мувофиқат бо клиникаи ибтидоӣ ва парокандаи неврологӣ, инчунин осеби нимкураи асосӣ чараён гирифта, ба имконпазирии малакаҳои экспрессивии нутқ вобастагӣ дорад. Дар кӯдаке, ки ҳолати психикии ӯ чунин патология дорад, бисёр вақт аломатҳои синдроми психоорганикии гуногундараҷа мушоҳида мешавад, ки онҳо бо вайрон шудани коршоямӣ ва яқоя бо нуқсонҳои инкишофи зеҳнӣ, парокандагии таваҷҷуҳ ва сустҳаракатӣ зоҳир мешаванд.

Алалияти сенсории нутқ бо нуқсонҳои фаҳмидани нутқи мурочиаткунанда ва вайроншавии дағали ҷанбаи фонетикӣ он ва бо набудани садочудокунӣ зоҳир мешавад. Дар кӯдакон ташаккули сусту душвори муқоисакунии калима ва объект ба назар мерасад. Онҳо ба суҳанони атрофиён сарфаҳм рафта наметавонанд, ки дар натиҷа нутқи экспрессивии онҳо хеле каммазмун мешавад. Чунин кӯдакон калимаро нодуруст талаффуз мекунанд, овозҳои ҳамсадоро фарқ карда наметавонанд, ба нутқи атрофиён эътибор намедиханд, ба садои ҷеғзанӣ эътино намекунанд, вале ба ғалоғулаи диққатҷалбкунанда ақсуламал нишон медиханд. Дар онҳо эҳолалия (такрори калимаҳои бегона) мушоҳида мешавад ва таваҷҷуҳи шунавоии онҳо нуқсон дорад, аммо оҳангу лаҳни нутқи онҳо бетағир боқӣ мемонад. Дар инкишофи психикии онҳо аломатҳои осеби органикии майнаи сар мушоҳида мешавад ва бисёр вақт ин аломатҳо яқоя бо пурра инкишоф наёфтани ақл ошкор шуда метавонанд.

Оқибатҳои алалияти дурудароз, баъзан ҳатто дар тамоми муддати ҳаёт боқӣ монда метавонанд. Ҳамаи таркибҳои нутқи кӯдакони алалиядошта дер пайдо мешаванд. Сохти грамматикӣ, захираи луғавӣ ва талаффуз ба худ хос, суст ва номутаносиб ташаккул меёбанд. Кӯдакон дар охири давраи тифлӣ аз 9 то 100 калима захираи калима дошта метавонанд, вале ин дурнамои бемориро муайян намекунад. Луғат хеле суст ва дар ҳар як давраи инкишоф нисбатан каммазмун пурра мешавад. Ба ғайр аз ин, вайроншавии таркибҳои калима хосанд:

- ҷойивазкунӣ (ба ҷои «ширин» – «шинир»);
- персевератсия (такрори устувор) – (ба ҷои «об» – «обобоб»);
- партофтани ҳарфҳо («шиин»);
- контоминатсия (омехтакунӣ) (ба ҷои калимаҳои «сафеда ва зардӣ» – «сафдӣ»).[11, с.168]

Инчунин, бисёр муҳаққиқон ҳиҷосозии ғалатро қайд мекунанд. Миқдори чунин ғалатҳо дар баробари инкишофи нутқ ва хасташавии кӯдак зиёд мешавад. Ду намуди аграмматизмҳо ҷудо карда мешаванд: импрессивӣ (занҷирӣ) ва экспрессивӣ (талаффузӣ). Дар кӯдаконе, ки алалияти таҳриқӣ доранд, амалан ҳамеша аграмматизми импрессивӣ ва дар кӯдаконе, ки алалияти сенсорӣ доранд, аграмматизми импрессивӣ мушоҳида мешавад. Сохти грамматикӣ нутқ дер ва номутаносиб ташаккул ёфта, давраҳои ташаккул надорад.

Ҳамаи шаклҳои алалия бо бетартибии таркибҳои лафзӣ ва ғайринутқии фаъолияти психикӣ тавсиф меёбанд. Вазифаҳои ғайринутқиро кӯдак мувофиқи давраи синнусолӣ бе душворихоии намоён (маъно ва паиҳамии образҳои сюжетӣ, монандиҳои графикӣ ва ғ.) иҷро мекунад. Сусти шудани суръати ташаккули нутқ бо дер фаро расидани марҳилаҳои муайяни пеш аз нутқ ифода меёбад. Яъне, ғут-ғут кардан, суханҳои норавшан, калимаи ибораҳои алоҳидаи чунин кӯдакон бо ақибмонӣ ташаккул ёфта, кам шудани марҳилаҳо ё пурра набудани онҳо ба назар мерасад. Дар баробари дарозшавии муҳлатҳои ташаккули функцияҳо, дурудароз нигоҳ доштани марҳилаҳои пештар азхудшудаи ташаккули нутқ хос аст: нутқи эгосентрик (худпарастона), муваққатан ивазшавии нутқ ба имою ишора ё фарёдҳои баланди ғайришифохӣ. Инчунин бисёр вақт каммазмунии захираи луғавӣ, аграмматизм ва лакнати забон мушоҳида мешавад.

Аксар вақт дар кӯдакони алалиядошта аксуламалҳои неврозӣ, ки ҷавоб ба нуқсонҳои мавҷудаи нутқ аст, ба назар мерасанд. Ба ғайр аз ин, кӯдаконе, ки чунин патология доранд, бо хасташавии аз ҳад зиёд, тавачҷуҳи сусти ва коршоямии заиф тавсиф меёбанд. Дар онҳо ақибмонии такрорӣ инкишофи психика ба назар мерасад. Дар давраҳои гуногуни ташаккули нутқ дар алалияи таҳриқӣ набудани нутқи раван мушоҳида шуда, лакнати забон пайдо мешавад.

Дар ҷараёни кори ислоҳӣ хангоми алалия бояд хусусияти нуқсонҳои нутқ, хислатҳои шахсияти кӯдак, шавку ҳавас ва иқтидори ислоҳии ӯро ба назар гирифтани лозим аст. Бештар ба бартараф намудани ҷанбаҳои неврозӣ дар хислати кӯдак ва тарбияи шахсияти бошууру соҳибирода бояд диққат дод.

Алалияи таҳриқӣ

Алалияи таҳриқии нутқ дар натиҷаи осеб дидани маркази Брок, яъне минтақаи пешонӣ ва фарқи сар пайдо мешавад. Чунин патология бисёр вақт дар кӯдаконе, ки аз тарафи шахсонӣ наздик бо гиперопека (ғамхорӣ аз ҳад зиёд) фаро гирифта шудаанд, ба вучуд меояд. Гиперопека сабаби муайян дошта метавонад. Масалан, кӯдак дар навбодӣ ё тифлӣ ба бемории чиддӣ гирифтӣ мешавад ё ба сабаби таваллуди душвор осеб мебардорад. Чунин кӯдакон аз ҳад зиёд якрав, хашмгин ва инчиқ мешаванд.

Тавсифи алалияи таҳриқӣ

Алалияи таҳриқӣ бо ақибмонӣ дар инкишофи фаъолияти ҳаракати узвҳои талаффуз зоҳир мешавад. Кӯдакон ҳаракатҳои талаффузиро нисбатан душвор иҷро мекунад: боло бардоштани забон ва дар ҳамин ҳолат нигоҳ доштани он, лесидани лабон ва ғ. Ба ғайр аз ин, дар кӯдаке, ки алалияи таҳриқӣ дорад, набудани маҳорати худхизматрасонӣ дида мешавад: бастанӣ бандҳои пойафзол, мустақилона гузарондани тугмаҳо. Инчунин вайроншавии ҳаракат мушоҳида мешавад. Кӯдакони бемор бо як пой ҷаҳида наметавонанд, аз болои ғӯлаҷӯб гузашта наметавонанд, бисёр вақт пешпо хӯрда меафтанд, дар зерӣ садои мусиқӣ рақсида наметавонанд. Нутқи кӯдаконе, ки алалияи таҳриқӣ доранд, аз якҷанд давраҳои инкишофи нутқ иборат аст: аз қомилан набудани нутқ то нутқи муфассали тамоюлдошта.

Нутқи кӯдаконе, ки алалияи давраи якум доранд, барои шунавандаи оддӣ пурра нофаҳмо аст. Масалан, “тя бах” афтодани пиёлари мефаҳмонад. Барои фаҳмидани суханони кӯдак вазъияти мушаххас ва имою ишораи ӯро ба назар гирифтани лозим аст. Бисёр вақт кӯдаконе, ки чунин патология доранд, наметавонанд ҳиссиёти худро бо ёрии калимаҳо ифода карда, чизи барояшон даркориро нишон диҳанд.

Барои давраи дуюми инкишофи нутқ пайдоиши маҳорати баён бо шакли барои атрофиён бештар фаҳмои баъзе мушоҳидаҳо хос аст, масалан, “атата фуфа хаид” “дада пуфак харид”-ро мефаҳмонад.

Кӯдаконе, ки давраи сеюми инкишофи нутқ доранд, ибораҳои муфассалтари ғалатҳои луғавӣ ва грамматикидоштаро истифода мебаранд.

Хусусияти ин шакли алалия дар он аст, ки кӯдакон нутқи ба онҳо мурочиатшударо мефаҳманд. Онҳо наметавонанд бо хоҳиши падар ё модар расми даркориро, ки дар он

ягон предмет ё мавҷудоти зинда тасвир шудааст, интихоб намоянд. Кӯдакони бемор танҳо маъноӣ луғавӣ калимаро мефаҳманд, вале бандакҳо, пешояндҳо ва префиксро дарк карда наметавонанд.

Ба сабаби аксуламали мувофиқи кӯдакон ба мурочиати калонсолон ва аз тарафи онҳо иҷро шудани супоришҳои оддӣ хавфи надида мондан ва гузарондани беморӣ вучуд дорад. Зеро, ба фикри волидон, модоме ки фарзанди онҳо ҳама чизро мефаҳмад, вале сухан намегӯяд, маълум мешавад, ки ӯ фақат танбалӣ мекунаду халос.

Ташхиси алалияти таҳриқӣ дар кор бо фарзанд асос ёфта, дар ҷараёни он иқтидори нутқи ӯ ошкор карда мешавад. Бо мақсади аниқ ва пурра кардани ташхис электроэнцефалограмма истифода бурда мешавад. Инчунин санҷиши имкониятҳои шунавоии кӯдак ва инкишофи зехнии ӯ гузаронда мешавад.

Ислоҳи алалияти, пеш аз ҳама, ба такмили механизмҳои фаъолияти нутқ ва ташаккули асосҳои нутқи кӯдак равона шудааст, ки он минбаъд тадриҷан инкишоф ёфта ва дар система ташаккул ёфтани нутқро имконпазир мегардонад. Дар ҳамаи марҳилаҳои ислоҳ ба ташаккули тасаввуроти кӯдак дар бораи муҳити атроф мувофиқи меъёри синнусолии ӯ бештар диққат додан лозим аст.

Дурнамои алалияти таҳриқӣ ба ташхиси саривақтӣ, вазнинии паталогияи асосӣ, дараҷаҳои нуқсонӣ нутқ, мавҷуд будани қори дурусти ислоҳӣ ва табобатию барқароркунии вобастагӣ дорад.

Алалияти сенсорӣ

Кӯдаконе, ки алалияти сенсорӣ доранд, нутқи фаъол ва шунавоии беосебро ташаккул дода метавонанд. Аммо дар ҷунин кӯдакон фарқ дар байни маъно ва садоҳои калимаҳо дида мешавад, ки дар натиҷаи он фаҳмидани нутқ душвор мегардад. Кӯдакон нутқро намефаҳманд, аз ин рӯ, нутқро истифода намебаранд, ки ин ба пайдоиши нуқсонҳои иловагӣ оварда мерасонад: душвории ба роҳ мондани алоқа бо атрофиён, дарки нодурусти бинӣ, ақибмонӣ дар инкишофи ақл.

Бисёр вақт ба кӯдакони бемор ташхиси нодуруст гузошта мешавад, масалан, аутизм ё олигрофрения. Дар натиҷаи гузоштани ташхиси нодуруст қори ислоҳӣ натиҷаи дилхоҳ намедихад.

Кӯдаке, ки алалияти сенсорӣ дорад, ба садоҳо эътибор намедихад, ӯ метавонад овозҳои пастро шунавад ва ба садоҳои гӯшхарош аксуламал нишон надихад. Ҷунин кӯдакон бо душвории зиёд калимаҳои алоҳидаро аз ёд мекунаанд ва дар хотир нигоҳ медоранд. Луғати каммазмунӣ кӯдаконе, ки ҷунин паталогия доранд, хеле суст пурра мегардад, номувофиқӣ дар байни предмети ифодашаванда ва фаҳмиши маъноӣ калимае, ки онро ифода мекунад, ба назар мерасад.

Бисёр вақт кӯдакон нутқи атрофиёнро сахарӣ бехтар дарк карда метавонанд, чунки бевосита баъди хоб қобилияти фаъолияти қори қишри майнаи сар хеле баланд мешавад. Дар баробари зиёд шудани ҳастагӣ нутқфаҳмии кӯдакон хеле паст мешавад. Аҳён ҳолатҳое ҳам ба назар мерасанд, ки кӯдак бегоҳӣ нутқро бехтар мефаҳмад, чунки баъди истирохати шабона ҷараёни боздорӣ фаъол шуда метавонад.

Нутқфаҳмии кӯдакон ҳангоми баландшавии нутқ бехтар намешавад, ки ин фарқ кардани кӯдакони алалияти сенсоридоштаро аз кӯдакони сустшунаво имконпазир мегардонад. Садоҳои гӯшхарош ба пайдоиши боздорӣ муҳофизатии берунӣ дар майнаи сар оварда мерасонанд, ки дар натиҷа ҳуҷайраҳои пурра инкишофнаёфта аз фаъолият бозмемонанд. Нутқи пасту оромро кӯдаки бемор нисбат ба нутқи баланд ё фарёд бехтар дарк мекунад. Истифодаи дастгоҳҳои шунавоӣ ҳам ба бехтар шудани нутқфаҳмии кӯдакони алалиядошта мусоидат намекунад.

Бисёр вақт дар кӯдаконе, ки ҷунин паталогия доранд, гиперактузия (нуқсонӣ шунавоӣ) дида мешавад ва он бо афзоиши таъсирпазирӣ аз садоҳое, ки барои атрофиён бефарқанд, масалан, овози қоғазӣ ғичимшаванда ё оби чаканда ифода меёбад. Одатан дар шахсонӣ солим, ки ҷунин садоҳоро мешунавад, ягон аксуламал дида намешавад, ба истисноӣ ҳолатҳое, ки агар шахс ҳаста ё хашмгин бошад.

Кӯдаконе, ки алалияти сенсорӣ доранд, чунин садоҳоро бо ҳассосият дарк мекунанд. Дар натиҷа ба ин садоҳо ақсуламали дарднок нишон медиҳанд: нороҳат мешаванд ва аз дарди гӯш ё сар шикоят карда, гиря мекунанд.

Нутқи кӯдакони алалиядошта бисёр ғаёл буда, бо логорея (сергапӣ) зоҳир мешавад, ки дар он кӯдак ҳамаи калимаҳои медонистаашро бетартибона такрор мекунад. Кӯдак маънои калимаю ибораҳои пештар ё ҳозир шунидаи худро нафаҳмида, онҳоро талаффуз мекунад, ки кӯдак ба калимаю ибораҳои бо чунин тарз талаффузшуда сарфаҳм намераванд ва онҳоро ба хотир намегиранд.

Кӯдаке, ки алалияти сенсорӣ дорад, нутқи худ ва оҳанги садоашро бо шавқу завқ шунида метавонад. Ба нутқи кӯдаки алалиядошта имою ишораи зинда ҳамроҳ мешавад. Худи нутқ оҳанги таъсирбахш дорад.

Кӯдаконе, ки алалияти сенсорӣ доранд, нутқи худро идора карда наметавонанд. Сухани онҳо аз рӯи маъно ғалат ва аз рӯи шакл ноаниқ буда, бисёр вақт нутқи “оташини” онҳоро фаҳмидан душвор аст. Ивазшавии калимаҳо зиёд ба назар мерасад. Инчунин дар нутқ партофтани калимаҳо ва омехта кардани калимаҳои гуногун дида мешавад. Нутқи кӯдаке, ки алалияти сенсорӣ дорад, дар мачмӯъ ғаёлнокии баланд дошта, ин ба сабаби камтаваҷҷуҳӣ ба суханони атрофиён ва назорат накардани нутқи худ рӯй медиҳад. Нутқи чунин кӯдакониро ҳамчун воситаи муошират истифода бурдан номумкин аст.

Ба ғайр аз аломатҳои дар боло номбаршудаи кӯдаконе, ки алалияти сенсорӣ доранд, дар онҳо нуқсонҳои шахсият, душвориҳои гуногуни рафтор, ақибмонии такрорӣ дар инкишофи ақл мушоҳида мешаванд. Малакаҳои нутқ ҳамчун танзимкунанда ё худтанзимкунандаи рафтору амали кӯдаки бемор истифода шуда наметавонанд.

Дар чараёни кори ислоҳӣ ҳангоми алалияти пеш аз ҳама, ба назар гирифтани лозим аст, ки дар кӯдакони алалияти сенсоридошта имкониятҳои инкишофи нутқ беосеб буда, имконияти нутқомӯзии онҳо дар асоси шунавоӣ осебпазир аст.

Дурнамои алалияти сенсорӣ ба вазнинии беморӣ ва оғози саривақтии кори ислоҳӣ вобастагии бевосита дорад. Кӯдакони бо даҳлати дурусту комилан мутобиқи табибон, машғулиятҳои доимии логопедӣ, инчунин амалҳои дахлдори наздикон малакаҳои нутқро ба таври маъмулӣ аз худ мекунанд, ки ин барои муошират ва донишомӯзию ҷаҳонфаҳмии онҳо имконият фароҳам меорад.

Алалияти дар кӯдакони

Аломатҳои аввалини алалияти, новобаста ба шакли он, дар кӯдакони дар синни дусолагӣ равшан намоён мешаванд, вақте ки узвҳои майнаи сар то дараҷаи муайян инкишоф меёбанд ва кӯдакони барои талаффуз кардани калимаҳо кӯшиш мекунанд. Агар таваҷҷуҳ саривақт оғоз наёбад, ин беморӣ дар синни наврасӣ авҷ мегирад.

Аломатҳои асосии алалияти дар кӯдакони:

- нуқсонҳои дар ҳаракат;
- хашмгинии аз ҳад зиёд;
- нафаҳмидани нутқи калонсолон;
- набудани малакаҳои оддии худхизматрасонӣ;
- ғалатҳои дар ҷумлабандӣ ва тасриф, фарқ накардани шумораҳо;
- ақибмонӣ дар инкишофи ақл;
- муошират бо калонсолон бо имою ишора.[11, с.88]

Алалияти бемории маккор аст. Бисёр вақт кӯдакони ба суханони атрофиён сарфаҳм нарафта, аз онҳо дур мешаванд, канорагирӣ мекунанд ва одамгурез мешаванд, ки ин барои нодуруст гузоштани ташхис сабаб шуда метавонад. Аксар вақт ба чунин кӯдакони ташхиси аутизм ё ақланақибмонда мегузоранд. Ба ғайр аз ин, баъзан сатҳи шунавоиро муайян карда наметавонанд.

Бинобар ин, дар навбати аввал, масъулияти саривақт ошкор кардани ин беморӣ маҳз ба зиммаи волидон гузошта мешавад. Барои ин марҳилаҳои инкишофи нутқи кӯдакро омӯхтан лозим аст.

Инчунин хеле суғуст ёд гирифтани малакаҳои нутқ, пешравии суғуст ё пурра мавҷуд набудани пешравӣ дар давоми муддати тӯлонӣ нишонаи муҳими нуқсонҳои инкишофи нутқ аст.

Ташхиси дифференсиалии алалия дар якҷанд меъёрҳои муқоиса асос меёбад:

- дар шакли таҳрикии алалия дар сатҳи идрок нутқфаҳмӣ бенуқсон буда, дар шакли сенсории алалия нуқсонҳои амиқ дорад;

- нутқфаҳмии кӯдаконе, ки алалияи таҳрикий доранд, ба меъёри синнусолии онҳо мувофиқ буда, дар кӯдаконе, ки алалияи сенсорӣ доранд, номувофиқ аст, вале онҳо ба дарки биноии талаффузи шахси суҳангӯянда каме беҳтар шуда метавонанд;

- шунавоии кӯдаконе, ки алалияи таҳрикий доранд, бенуқсон буда, шунавоии кӯдаконе, ки алалияи сенсорӣ доранд, нуқсон дорад;

- дар алалияи таҳрикий эҳолалия нест, вале дар алалияи сенсорӣ эҳолалия ҳаст;

- кӯдаконе, ки алалияи таҳрикий доранд, дар такрори калима ё ибора душворӣ мекашанд, вале кӯдаконе, ки алалияи сенсорӣ доранд, калима ё ибораро бемалол такрор мекунанд, вале ба маънои он сарфаҳм намераванд;

- кӯдаконе, ки алалияи таҳрикий доранд, ба муоширати ғайришифоҳӣ ва нутқӣ майл доранд, вале кӯдаконе, ки алалияи сенсорӣ доранд, хоҳиши муошират кардан надоранд ё ба он ворид шуда наметавонанд.

Қор бо кӯдакони алалиядошта, хусусан машғулиятҳои нутқиро дар шакли бозӣ гузарондан лозим аст. Танҳо дар чунин шакл қори ислоҳӣ самаранок шуда, кӯдакро ҳаста намекунад. Машғулият бо логопед бояд ба инкишофи хотира ва таваҷҷуҳ, ташаккули маҳорати фарқ кардани предметҳои гуногун, қобилияти муқоиса ва ҷамъбаст кардани предметҳо равона карда шавад.

Инчунин барои ташаккули малакаҳои нутқ сарбориҳои ҷисмонӣ ва ҳамагуна машқҳо, ки ба инкишофи таҳрики хурд мусоидат мекунанд, ғайрибаҳшанд.

Таботати алалия

Дар як қатор ҳолатҳо алалия дар баробари инкишофи кӯдак ба таботат паси сар шуда метавонад. Вале бисёр вақт ба даҳлати тиббӣ ва логопедӣ алалияро бартараф кардан номумкин аст. Агар ислоҳи алалия дуруст ва дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шуда, саривақт оғоз ёбад, малакаҳои нутқ пурра инкишоф меёбанд, инчунин қобилиятҳои ақлии кӯдак беҳтар гашта, ӯ ба ҷаҳони воқеӣ хуб мутобиқ мешавад. Ислоҳи саривақтӣ ба кӯдакони имконият медеҳад, ки дар оянда бо ҳамсолону қалонсолон пурра муошират ва ҳамкорӣ карда тавонанд.

Муоина бояд пурра ва бо ҳамкориҳои бевоситаи духтури кӯдакони, асабшинос ва логопед гузаронда шавад. Муайян намудани дараҷаҳои осеби майнаи сар хеле муҳим аст, чунки дараҷаи вазнинии беморӣ ба он вобастагӣ дорад.

Дараҷаи сабуки алалияро бо машғулиятҳои логопедӣ ва машқҳои ҳонагӣ ислоҳ кардан мумкин аст, ки дар ин ҷараён кӯдак хеле зуд қалимаҳо ва грамматикаро меомӯзад. Ислоҳи логопедии шаклҳои гуногуни алалия ба афзоиши захираи луғавӣ мусоидат карда, ғалатҳои нутқи кӯдакро бартараф мекунад. Аммо чунин намуди таботат танҳо бо машғулиятҳои доимӣ самаранок аст.

Дар ҳолатҳои вазнин, вақте ки нуқсонҳои дағали марказҳои нутқ мавҷуданд, таботат самаранокии камтар дошта метавонад.

Бо мақсади таъмини самаранокии бештари ислоҳи алалия таботати маҷмуиро истифода мебаранд, ки он аз се қисм иборат аст:

- машғулиятҳои логопедӣ;

- масҳи логопедӣ (таъсиррасонӣ ба мушакҳои талаффуз барои муътадил гардондани тонуси мушакҳои нутқ, ки ин талаффузи овозхоро осон мекунад);

- табобати рефлексӣ бо ҷараёни пасти электрик (кувваи барқ), ки мақсади он ғаёл гардондани минтақаҳои қишри майнаи сар буда, ин минтақаҳо ба хоҳиши сухан гуфтан, талаффуз кардан, захираи луғавӣ ва ғ. ҷавобгаранд.

Самаранокии табобат бо дору илман исбот нашудааст, вале кор барои ташаккули малақаҳои нутқ дар асоси табобат бо дору ҷараён дорад, ки мақсади он ғаёл гардондани инкишофи узвҳои майнаи сар аст. Инчунин табобати физиологӣ, табобати лазерӣ ва табобат бо об истифода бурда мешаванд. Дар ҳамагуна намудҳои алалия корро бо инкишофи таҳриқи умумӣ ва хурд, ташаккули функцияҳои когнитивии психика: хотира, фикрронӣ ва таваҷҷуҳ оғоз кардан муҳим аст. Машғулият ва кор бо кӯдакони алалиядошта дар шароитҳои хона бо истифодаи маводи аёнӣ дар табобати алалия аҳамияти калон дорад.

АДАБИЁТ

1. Асосҳои логопедия. Дастури таълимӣ-методӣ. Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни. – Д., 2020. 186 саҳ.
2. Асосҳои таҳсилоти инклюзивӣ. Китоби дарсӣ. (зери таҳрири гурӯҳи корӣ). Душанбе, 2013.
3. Иматова, Л., Туронов, С. хусусиятҳои педагогӣ-психологии кӯдакони дорони нуқсонҳои нутқӣ. Душанбе, 2013.
4. Луғати тафсирии истилоҳоти педагогика. (зери таҳрири гурӯҳи корӣ). Душанбе, 1988 саҳ. 10, 17, 21, 29, 30, 67, 68, 69, 117.
5. Муоинаи кӯдаконе, ки нутқашон нуқсон дорад. Душанбе, 1989.
6. Нарзуллоева, М. Психологияи баҷагон. Қисми 1. Душанбе, 2007.
7. Обидова, М.И., Қадамшоева О. «Табобати кӯдакони лакнатзабон ба воситаи афсона» Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои муосири тайёрии касбии методии муаллими синфҳои ибтидоӣ дар мактабҳои олии педагогӣ», Душанбе, 16-17 майи 2013. с. 183-186.
8. Педагогикаи коррекционӣ. Китоби дарсӣ. Зери таҳрири Б.Раҳимов. Душанбе, 2011.
9. Фарзандон ҳама азизанд. Дастур барои кормандони муассисаҳои томактабӣ ва волидон. (зери таҳрири гурӯҳи корӣ) Душанбе, 2014.
10. Большакова, С. Е. Речевые нарушения у взрослых и их преодоление. – М., 2002. – 160 с.
11. Винарская, Е.Н., Богомазов Г.М. Возрастная фонетика. Книга для логопедов. – Томск, 2001. – 246с.
12. Волкова, Г. А. Логопедическая ритмика: Учеб. для высш. учеб. заведений., - М., - 2003. – 272с. – (Коррекционная педагогика).
13. Волкова, Г. А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно-методическое пособие. – СПб., - 2005. – 144с.
14. Логопедия/ Под ред. Л.С.Волковой, С.Н.Шаховской. – М., 1998. – 480с.
15. Основы логопедии / Под ред. Т.В.Волосовец. – М., 2000. – 200с.
16. Основы логопедии с практикумом по звукопроизношению / Под ред. Т.В. Волосовец. – М., 2002. – 200с.
17. Парамонова, Л. Г. Логопедия для всех. – М., 2002. – 333с. – (Как воспитать гения).

УДК: 891.550

**ВКЛАД СОТИМА УЛУГЗАДЕ В ПЕРЕВОДЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
УИЛЬЯМА ШЕКСПИРА**

ШОЗИЁЕВА Гулмо Парвонашоевна – кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, **E-mail:** dr.shoziyoevag@gmail.com, **тел.:** +(992) 93 547 78 93

ХУКУМАТОВА Гуландом Раджабалиевна – соискатель Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафаров, 16, **E-mail:** hukumatzoda_2020@gmail.com, **тел.:** + (992) 880018800

В статье авторы исследуют вклад Сотима Улугзода в переводе произведений Уильяма Шекспира. Переводы Сотима Улугзода показывают, что в Таджикистане растет влияние английских классиков, особенно Уильяма Шекспира.

Также после переводов Сотима Улугзода различные идеи, особенно гуманистические, стали более популярными в творчестве современных писателей.

Таким образом, следует отметить, что вклад Сотима Улугзода в перевод произведений Уильяма Шекспира изучен не полностью таджикскими учеными и литературоведами. Поэтому в статье авторы постарались осветить данный вопрос.

Ключевые слова: перевод, идея, Уильям Шекспир, перс, исследователь, автор, произведения, процесс.

**САҲМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА ДАР ТАРЧУМАИ ОСОРИ
ВИЛЯМ ШЕКСПИРА**

ШОЗИЁЕВА Гулмо Парвонашоевна – номзади илмҳои филологӣ, ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, **E-mail:** dr.shoziyoevag@gmail.com, **тел.:** +(992) 93 547 78 93

ХУКУМАТОВА Гуландом Раҷабалиевна – унвонҷӯйи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** hukumatzoda_2020@gmail.com, **тел.:** + (992) 880018800

Дар мақола муаллифон саҳми Сотим Улуғзодаро дар тарҷумаи осори Виям Шекспир мавриди пажӯҳиш қарор доданд. Зимни тарҷумаҳои Сотим Улуғзода маълум мегардад, ки нуфузи осори классикони англис, ба вижа Виям Шекспир дар Тоҷикистон баланд мегарадад. Ҳамчунин пас аз тарҷумаҳои Сотим Улуғзода ғояҳои гуногун, бавижа гуманистӣ дар асарҳои осори нависандагони муосири бештар гардиданд.

Ҳамин тавр боиси қайд аст, ки саҳми Сотим Улуғзода дар тарҷумаи осори Виям Шекспир аз ҷониби муҳаққикон ва адабиётшиносони тоҷик пурра таҳқиқ нашудааст. Бинобар ин дар мақола кӯшиш намудем, ин масъаларо таҳлил намоем.

Вожаҳои асосӣ: тарҷума, ғоя, Виям Шекспир, Форс, муҳаққиқ, саҳм, осор, сайёҳон.

SOTIM ULUGZOD'S CONTRIBUTION TO THE TRANSLATIONS OF WILLIAM SHAKESPEARE'S WORKS

SHOZIYOEVA Gulmo Parvonashoevna – Candidate of Philology Sciences, Leading Specialist of the Institute of studying of the issues of the Asian and European countries, **E-mail:** dr.shoziyoevag@gmail.com, **mob.:** +(992) 93 547 78 93

HUKUMATOVA Gulandom Rajabaliyeva – Researcher of Kulyab State University name after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, Republic of Tajikistan, Kulyab city, 16 Safarov str. **E-mail:** hukumatzoda_2020@gmail.com, **tel.:** + (992) 880018800

In this article, the authors explore the contribution of Sotim Ulugzoda to the translation of the works of William Shakespeare. The translations of Sotim Ulugzoda show that the influence of English classics, especially William Shakespeare, is growing in Tajikistan.

Also, after the translations of Sotim Ulugzoda, various ideas, especially humanistic ones, became more popular in the work of modern writers.

Thus, it should be noted that the contribution of Sotim Ulugzoda to the translation of the works of William Shakespeare has not been fully studied by Tajik scientists and literary critics. Therefore, in the article we tried to analyze this issue.

Keywords: translation, idea, William Shakespeare, Persian, author, researcher, works, process.

Сотим Улугзода является одним из знаменитых таджикских писателей, переведившийся мировых произведений, в основном творчество английских поэтов и писателей.

Нужно отметить, что Сотим Улугзод внес большой вклад в переводе произведения английских корифеев литературы, особенно творчества Уильяма Шекспира.

Своим трудом Сотим Улугзода оставил миру великое творчество и переводов. Изучение переводов Соти́ма Улугзода на таджикском языке имеет столетнюю историю. Его переводы привлекло внимание многих ученых и исследователей различных областей. С помощью его переводов жизнь и творчество Уильяма Шекспира изучались не только востоковедами и переводчиками, но и лингвистами, историками и даже западными правителями. Для более точного и глубокого анализа статуса Уильяма Шекспира в Таджикистане, мы рассмотрим следующие вопросы:

- вклад Соти́ма Улугзода в переводе творчества Уильяма Шекспира на таджикском языке;

- влияние творчество Уильяма Шекспира в творчестве Соти́ма Улугзода.

Так как английская литература появилась как совокупность письменных произведений и созданных на английском языке жителями Британских островов (включая Ирландию) в первой половине VII века, переводилась во многих языках мира.

Первые сведения о У. Шекспире и его сборнике появились в таджикской критике и литературоведении в начале XX века. Печатались они, в основном, на страницах газет и журналов. Его произведения переводились сначала С. Улугзода и Ц. Бану Лахути, а затем Н. Нурджановым и К. Ки́ромом, которые обсуждены в научных трудах - в статьях и очерках.

Нужно отметить, что переводы творчество Уильяма Шекспира анализировались раньше в монографиях таджикских литературоведов Шозиёевой Г.П. и Джамили Мурувватиён.

Переводы Уильяма Шекспира на таджикский язык более приближенные, привлекательные и доступные, чем их переводы на другие языки, так как жизнь и бытие, описанное в них существует в литературе наших предков и изображены много веков назад в творчестве Рудаки, Дакики, Фирдоуси.

Следует отметить, что высокие мысли, содержащиеся в наследиях наших предков заключены лишь в рамках поэзии. Чем благозвучней и привлекательней поэзия, тем она доступней и сегодня, чтобы точнее изложить или обосновать свою мысль любой человек обращается к этому богатому наследию классиков. Поэтому перевод наследия любого мирового литератора на персидско-таджикский язык приобретает особый оттенок и талантливый переводчик переведет его с учетом восточных элементов.

В таджикской литературе переводом произведений поэта в основном занимались талантливые переводчики Ц. Бану и А. Лахути.

В их переводе ритм, рифма и психологические аспекты поэзии сохранены в рамках персидско-таджикского стиха и читатель вначале подумает, что это персидско-таджикская поэзия.

В период Советского Союза и Независимости Таджикистана в литературоведении появились ряд научных исследований востоковедов и литературоведов, изучающих богатое наследие поэтов и писателей мировой литературы. Безусловно, эти возможности появились благодаря научным, литературным и культурным связям таджикской литературы, где художественный перевод играл не последнюю роль. Начиная с 20-30-х годов таджикский читатель узнал наследие европейских благодаря переводам Сотима Улугзода, особенно английских поэтов и писателей, среди которых было не мало произведений Шекспира.

Об этом Ц. Бану пишет так: «Выразительные образы Шекспира иногда напоминали Абулькасиму Лахути дорогие ему образы из классической поэзии, что значительно облегчало их перевод и поэтическое звучание». Перевод наследия У. Шекспира свидетельствует о высоком поэтическом мастерстве Абулькасима Лахути.

Переводы всемирно известных произведений Уильяма Шекспира дались именно Сотим Улугзода и Цецилия Бану, которые на протяжении многих лет трудились над бессмертной творчестве Уильяма Шекспира. Именно высокий переводческий и поэтический талант этих двух личностей представили миру ценные произведения великих поэтов.

Исследователь и театральный критик Н. Нурджанов высказал свое мнение о тонкостях перевода А. Лахути и Ц. Бану произведений Уильяма Шекспира: «При переводе свободных стихов Шекспира, которые отсутствуют в таджикской поэзии, Абулькасим Лахути и Ц. Бану нашли особую форму в виде прозы с мелодичной темой, в очень напряженные моменты, оформленные монологами и мудрыми изречениями. В классической таджикской литературе эта форма имеет древнюю традицию». [5, с. 67].

Следует отметить, что из творчества У. Шекспира на таджикский язык были переведены два известных произведения. «Отелло» Уильяма Шекспира переведен в 1940 году, в начале Великой Отечественной войны известным поэтом советского периода Абулькасимом Лахути и талантливым переводчиком Ц. Бану. Потом это дело досталось Сотимом Улугзода. Также переводами произведений Шекспира занимались и известный таджикский писатель Джалол Икрами. Очевидно, что перевод талантливого английского писателя Уильяма Шекспира в таджикской литературе - явление новое.

Предисловие к этому всемирно известному произведению Уильяма Шекспира было написано Ф. Астафьевым, который считал перевод «Отелло» важным культурным достижением для таджикского читателя того периода (40-е годы XX века): «Перевод трагедии «Отелло» великого английского драматурга Уильяма Шекспира на таджикский язык имеет огромное культурное значение. Это произведение открывает яркую страницу в истории западноевропейской драматургии, которая сегодня находит свое идейное созвучие. Постановка литературного наследия Шекспира в таджикском искусстве говорит о важности этого произведения» [11, с. 5]. Содержание данного всемирно известного произведения, которое наполнено гуманизмом, самопознанием и патриотизмом, было полезно для духовного воспитания народа.

Проблема воспитания человечества в добре и толерантности, патриотизме, самосознательности является всегда актуальной. Потому наследие великого Уильяма

Шекспира до сих пор вызывает интерес исследователей, ученых, критиков, историков, психологов, переводчиков, философов и др.

На страницах газеты «Советский Таджикистан» («Тоҷикистони советӣ») в 1964 была опубликована информационная статья «Асарҳои Шекспир ба забонҳои халқҳои СССР» («Произведения Шекспира, переведенные на языки народов СССР»), в которой обсуждалась неповторимость его творческой личности. Как стало известно, в те времена произведения Уильяма Шекспира были переведены и изданы большими тиражами на множество языков Советского Союза [3, с. 2].

Действительно, ценное наследие Шекспира в период Советского Союза было составлено и издано в 15 советских республиках. Его наследие не только переводилось, но и обсуждалось в научных исследованиях известных шекспироведов. В этом плане огромный вклад внесли опытные переводчики С. Маршак, В. Левин, Ю. Корнеев, М. Морозов, Б. Пастернак, Ю.И. Лифшиц, М. Шайзаде, А. Лахути, Ц. Бану и др.

Ц. Бану, в одном из своих воспоминаний рассказала о своей работе над переводами Шекспира: «В процессе работы над переводом «Отелло» и еще двух отмеченных трагедий, мне было предложено перевести и произведения А.С. Пушкина. Выразительную поэзию «Моцарт и Сальери», «Каменный гость», «Русалка» нельзя было переводить как попало, они требовали тщательной работы над формой. Мое знание английского языка позволяло переводить произведения Шекспира непосредственно с оригинала и глубоко проникнуться их духом.

Наряду с другими произведениями Шекспира в Таджикистане переведены и опубликованы его «Сонеты». Кутби Киромом, признанным таджикским поэтом, ярко и художественно переведены 74 сонета.

Так, следует отметить, что наследие Уильяма Шекспира переведено и изучено таджикским литературным сообществом на должном уровне и до сих пор обсуждаются на литературных собраниях высочайшего научного ранга.

В таджикском театроведении пьесы Уильяма Шекспира широко изучены таджикским исследователем и критиком Н. Нурджановым, который дал высокую оценку идейно-тематическому содержанию произведений Уильяма Шекспира, посвятив каждому из них глубокий, детальный разбор. По его мнению, в 1979 году в таджикском театре впервые была поставлена пьеса Уильяма Шекспира «Гамлет» (перевод С. Улугзода), и этот шедевр до сих пор является крашением программы театра Лахути [5, с. 76-83].

В «Гамлете» Уильяма Шекспира описание семейных несчастий похоже на бытовые перипетии в «Шахнаме».

«Гамлет» является одним из значимых произведений в творчестве Уильяма Шекспира, поскольку оно показывает не только историю мести сына за отца, но и способы преодоления чувств зла, ненависти, лжи и других негативных эмоций. Гамлет считается храброй и мудрой личностью, он всегда стремился к истине, был очень честным человеком и не прощал лжи.

Главный герой произведения Гамлет был современным человеком, главным оружием которого являлся разум:

If it assume my noble father's person,
I'll speak to it, though hell itself should gape
And bid me hold my peace. I pray you all,
If you have hitherto conceal'd this sight,
Let it be tenable in your silence still;
And whatsoever else shall hap to-night,
Give it an understanding, but no tongue:
I will requite your loves. So, fare you well:
Upon the platform, 'twixt eleven and twelve,
I'll visit you.

[16, с. 99].

Подстрочный перевод:

*Если он примет лицо моего благородного отца,
Я поговорю с ним, хотя ад должен зевать
И велел мне молчать. Прошу вас всех,
Если ты до сих пор скрывал это зрелище,
Пусть в вашем молчании все же будет прочно;
И что бы ни случилось сегодня ночью,
Дай ему понимание, но без языка:
Я отплачу за твою любовь. Итак, прощаюсь:
На платформе двадцать одиннадцать двенадцать,
Я приеду к вам.*

Перевод С. Улугзода:

*Гар боз ояд дар қиёфаи падар,
Дар гуфтугӯ мешавам, гарчи дӯзах
Во шаваду маро гӯяд: «Хомӯи!»
Шумо ин сирро минбаъд ҳам ба ҳеҷ кас
Нагӯед, ҳар чи ки имшаб хоҳед дид,
Худ бифаҳмед, лек бар забон наёред.
Харидорам шиқ, сидқу вафоятонро
Хайр. Ман дар соати дувоздаҳ меоям.*

[10, с. 29].

Несмотря на то, что главные герои Шекспира в «Гамлете» в борьбе за правду и добро попадают в капкан смерти, все же они неоднократно одерживают победу над злом. Гамлет до конца мстит за смерть отца и, позже, матери:

Think it no more;
For nature, crescent, does not grow alone
In thews and bulk, but, as this temple waxes,
The inward service of the mind and soul
Grows wide withal. Perhaps he loves you now,
And now no soil nor cautel doth besmirch
The virtue of his will: but you must fear,
His greatness weigh'd, his will is not his own;
For he himself is subject to his birth:
He may not, as unvalued persons do,
Carve for himself; for on his choice depends
The safety and health of this whole state;
And therefore must his choice be circumscribed
Unto the voice and yielding of that body
Whereof he is the head. Then if he says he loves you,
It fits your wisdom so far to believe it
As he in his particular act and place
May give his saying deed; which is no further
Than the main voice of Denmark goes withal.

[16, с. 16].

Перевод:

*Считайте, что не более. Природа
Не только рост размеров тела, мышцы,
Но и развитие души и мозга.
Быть может он и любит вас сейчас,
Желание чисто от пятен грязи.
Но помни о его высоком сани,
Не властен над собой со дня рожденья,
Не примет без советников решение,
Сам не отрежет лакомый кусок.*

*Им правят интересы государства,
Которому он будет голова,
Поэтому хоть искренни слова,
Когда он говорит, что любит вас,
Он поступить, как хочется не сможет.
Его свободу ограничил сан,
Решает круг влиятельных Датчан,
Он делает, что говорят другие.*

[12, с. 16].

Перевод (С. Улугзода):

*Ҳамин. Бовар кун ба ман.
Табиат ба инсон рушду балоғат
Дода, на танҳо нерӯи қисму қон
Мефизояд бар ӯ. Ҳарчи баландтар
Бошад маъбад, ҳамон қадар ақлу дил
Имон меоварад ба он. Мумкин, ҳозир
Ошиқи туст ӯ. Ҳаваси покаширо
Макр фосид намегардонад. Лек битаре:
Ҳоким нестанд бузургон бар ҳирсу оз,
Шоҳзода побанди наслу насаб аст.
Мухтор нест ӯ луқмаи хосташиро
Худ бихӯрад, монанди дигар мардум.
Охир, ҳаёту осудагии давлат
Баста ба интихоби шаҳзодааст.
Валекин интихобаи ҳам набояд
Хилофи хоҳиши тани ӯ бошад,
Ки ӯ сар аст бар он тан. Пас, аз ин рӯ
Вай изҳори муҳаббат агар қунад,
Ту хушёр бош; ҳамон қадар бовар кун,
Ки он қадарро насаби олии ӯ
Қоиз мегардонад ва ин саранҷом
Меёбад ба рағбӣи халқи Дания.*

[10, с. 28].

В «Гамлете» Уильям Шекспир в описании западных традиций говорит устами Гамлета:

*Au, marry, is't:
But to my mind, though I am native here
And to the manner born, it is a custom
More honour'd in the breach than the observance.
This heavy-headed revel east and west
Makes us traduced and tax'd of other nations:
They clepe us drunkards, and with swinish phrase
Soil our addition; and indeed it takes
From our achievements, though perform'd at height,
The pith and marrow of our attribute.
So, oft it chanceth in particular men,
That for some vicious mole of nature in them,
As, in their birth-wherein they are not guilty,
Since nature cannot choose his origin-
By the o'ergrowth of some complexion,
Oft breaking down the pales and forts of reason,
Or by some habit that too much o'er-leavens
The form of plausive manners, that these men,*

Carrying, I say, the stamp of one defect,
Being nature's livery, or fortune's star,-
Their virtues else--be they as pure as grace,
As infinite as man may undergo-
Shall in the general censure take corruption
From that particular fault: the dram of eale
Doth all the noble substance of a doubt
To his own scandal.

[16, с. 19].

Перевод:

*Да, мой друг, обычай,
Я здесь рождён, но нарушать его
Приятней и полезней, чем блюсти.
Хулит датчан и запад, и восток
За пьянство порицают все народы
И прозвищами свинскими грязнят.
Оно пятнает славные деянья,
И портит мненье доброе о нас.
Такое часто и с людьми бывает,
Благодаря порочному пятну,
В котором сами люди не виновны.
Ну, например, незнатное рожденье
(Ведь, выбрать не дано происхождение),
Несносная в характере черта,
Которая нам затмевает разум,
И просто нехорошая привычка,
Приятное испортят впечатленье,
Об обхожденье, чести и уме.
Пускай и добродетели чисты,
И благодать настолько бесконечна,
Насколько может в человеке быть -
Один изъян, зла малая частица
Способны породив сомненья.
Навеки опозорить человека.*

[16, с. 19].

Талантливый переводчик С. Улугзода перевел эти стихи следующим образом:

*Бале, расму одат аст ин
Ба фикрам, - гарчи ин чо зодаам ман.
Ва бар расму одат хӯ гирифтаам, -
Риоя накардан ба ин русумот
Беҳтар аст аз риоя кардан ба он.
Ҳаёҳуи мастона дар Шарку Фарб
Бадном месозад моро байни халқҳо;
Майзада меноманд моро; хукона
медихандамон. Дар воқеъ
Бар замин мезанад ин шаъни моро
Иллоте гар дорад кас ҳарчанд гуноҳ
Ба вай набошад зеро нуқси миқоз
Дар интихоби манишааш мухтор нест,
Ё зиёд будани ягон моддае,
Ки ниҳоди ақл аз он хароб гаштааст,
Ё ин ки саъю кӯшиши аз барои
худо дар чашии дигарон хуш кардан, -*

*Агар аз ин қабил айбе ҳаст ҳамчун
Доге дар мизоч ё тамгаи қисмат,-
Бо ҳамин як айб кас дар чаши мардум
Ҳама фазлу камолоташиро яксар
Зои мегардонад, як мисқол бадӣ
Сад ман некиро барбод меравонад.*

[10, с. 36-37].

Выясняется, что после того как Клавдиус, убив своего брата сел на престол, взял в жены мать Гамлета, и каждый день проводил в роскоши, таким образом проявил неуважение западным традициям и нормам поведения. Автор открыто осуждает действия своего героя, предупреждая о том, что они способны вызвать негодование любого народа, в том числе и на Западе (West), в западных странах (Европа и Америка) и на Востоке (East), восточных регионах, в число которых входит Персия (Persia).

Все это указывает на то, что Шекспир был осведомлен о восточных традициях и чтит их.

Такая же картина присутствует и в «Гамлете» Уильяма Шекспира, где отец Гамлета был убит своим братом Клавдиусом:

*O, this is the poison of deep grief; it springs
All from her father's death. O Gertrude, Gertrude,
When sorrows come, they come not single spies
But in battalions. First, her father slain:
Next, your son gone; and he most violent author
Of his own just remove: the people muddied,
Thick and unwholesome in their thoughts and whispers,
For good Polonius' death; and we have done but greenly.
In hugger-mugger to inter him: poor Ophelia
Divided from herself and her fair judgment,*

[16, с. 87].

Перевод:

*Ты потерял отца, отец – отца,
Все трауром отдали смерти долг,
Так было и так будет до конца.
Зачем же ты упрямишься в печали,
И принимаешь слишком близко к сердцу
То, что давно является обычным?
Строптивость недостойная мужчины,
Пред Богом грех, и грех перед отцами -
Должны вы это понимать и сами.
Что толку бесконечно объяснять –
Что каждый должен боль свою унять,
Ведь чувство благородное любви.*

[12, с. 12].

Перевод (С. Улугзода):

*Аз гаму гусса аст ин: сабабгориш - марги падар.
Ох, Гертруда, офат якка-якка намеояд, чамъ меояд.
Падари вай кушта шуд; фарзанди шумо дур;
бадарга шуд бо гуноҳи худаи;
доир ба мурдани Полоний дар халқ
ҳар хел овозаҳои фасодангез паҳн шудааст.
Пинҳонӣ гӯрондани вай аҳмақӣ буд.
Офелия аз ақлу ҳуш бегона.*

[10, с. 158].

Смерть отца для Гамлета стала самым тяжелым моментом жизни. В борьбе с врагом отца Гамлет был вынужден забыть о доброте и гуманности, чтобы отомстить за содейнное. Мечь Гамлета - не знак жестокости, а знак справедливости и правды.

После того как убили отца Гамлета, его призрак постоянно появлялся перед сыном, который поведал ему о страшном злодеянии: когда король мирно отдыхал в саду, его брат влил ему в ухо смертельный сок белены. «Так я во сне от братственной руки / Утратил жизнь, венец и королеву». Призрак просит Гамлета отомстить за него. «Прощай, прощай. И помни обо мне» - с этими словами призрак исчезает. Мир перевернулся для Гамлета... Он клянётся отомстить за отца. Он просит друзей хранить в тайне эту встречу и не удивляться странности его поведения. Чтобы одолеть преступника, которым являлся родной дядя, Гамлет притворился сумасшедшим, дабы быстрее достичь своей цели. Король обеспокоен поведением Гамлета. Его совесть отягощена убийством, он не знает, что кроется за поступками Гамлета — сумасшествие? Или что иное?

В его драме подмечено каждое внутреннее колебание человеческой души, использованы необходимые слова, чтобы передать трагедию общества - преступление, совершённое ради богатства и власти. Узнав о тайне смерти отца, Гамлет клянётся выполнить завет - отомстить:

O all you host of heaven! O earth! What else?
 And shall I couple hell? O, fie! Hold, hold, my heart;
 And you, my sinews, grow not instant old,
 But bear me stiffly up. Remember thee!
 Ay, thou poor ghost, while memory holds a seat
 In this distracted globe. Remember thee!
 Yea, from the table of my memory
 I'll wipe away all trivial fond records,
 All saws of books, all forms, all pressures past,
 That youth and observation copied there;
 And thy commandment all alone shall live
 Within the book and volume of my brain,
 Unmix'd with baser matter: yes, by heaven!
 O most pernicious woman!
 O villain, villain, smiling, damned villain!
 My tables, - meet it is I set it down,
 That one may smile, and smile, and be a villain;
 At least I'm sure it may be so in Denmark.

[16, с. 7].

Перевод:

*О воинство небес! Земля и ад!
 Кого ещё призвать? Уф! Тише, сердце!
 Не старьтесь мышцы, стан держите прямо.
 Да, добрый призрак, голова в смятенье,
 Но в ней хранится память о тебе.
 Забыть тебя? Скорей сотру все мысли,
 Забуду изречения из книг,
 Записанные мной со дня рожденья
 Все наблюденья жизни зачеркну,
 Упрячу твой приказ в глубинах мозга,
 Один приказ не смешанный ни с чем.
 Так будет, в том тебе клянусь я небом!
 О, самая коварная из женщин!
 Будь проклят ты, улыбочивый подлец!
 Я врежу в память: можно улыбаясь,
 С улыбкой оставаться подлецом.*

Такое в нашей Дании возможно.

[12, с. 26].

Перевод (С. Улугзода):

*Эй лашқари осмонҳо! Эй замин! Боз чӣ?
Эй ҷаҳаннам? - На, гумном шавад ҷаҳаннам.
Ором шав, эй дил, ором! Мушакҳои ман,
Суст нашавед, танамро устувор доред.
Фаромӯшат накунам? Оре, то даме
Ки бар ин каллаи хом мурғи ҳофиза
Ошён дорад, ман фаромӯш намекунам.
Оҳ, ман аз варақҳои ҳофизаи худ
Навиштаҷоти кӯҳан, ҳарфи китобро,
Ҳам нақшу хатҳоеро, ки ҷавониям
Ва таҷриба пасандоз намуда буданд,
Метарошам дар китоби майнаам ман
Панди туро, танҳо панди холисагро
Менависам, ба номи Худоям савганд!
Эй зани ҳалоковар! - Эй марди ҳабис,
Ҳабиси ботабассум, ҳабиси малъун!
Бояд ба ин тахтача нависам ин ки
Бо табассум мумкин аст зиндагӣ қардан
Ва бо табассум ҳабис будан ҳам мумкин
Оре ҳеч набошад, дар Дания - мумкин*

[10, с. 44].

Целью автора при создании этого произведения было побуждение справедливости и добра в обществе. И каждый должен следить за своими поступками, чтобы в жизни не сталкиваться с аморальными людьми. Труд, написанный тысячи лет назад этими двумя талантливыми поэтами, бессмертен и забываем.

Запад как Восток одна из древнейших частей человеческой цивилизации с тысячелетней историей, всегда, притягивающий будоражащий умы мировых ученых своей богатой культурой, научными и литературными источниками.

Данная статья посвящена изучению актуальных вопросов переводов неразработанных в таджикском литературоведении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Восток - Запад, - Москва: Наука, 1988. -291 с.
2. Восток / Литература Ирана X-XV в., Сборник второй [под ред. А.А. Болотникова, А.Н. Тихонова, К.И. Чайкина], -М.-Л.: Academia, 1935. - 491 с.
3. Қудратов, Р. Шекспир дар диёри тоҷикон // Р. Қудратов. Тоҷикистони советӣ, 1964, 24 апрел
4. Мурувватиён. Дж. Поэтика переводов Сотима Улугзода / Дж. Мурувватиён. - Душанбе: ЭР-граф, 2020. -276 с.
5. Нурҷонов, Н. Саҳна ва таҳияи классикон (дар мисоли «Ҳамлет»-и Шекспир) // Н. Нурҷонов. Садои Шарк, 1982, № 1, с. 76-83.
6. Нурҷонов, Н. Шекспир дар саҳнаи тоҷик // Н. Нурҷонов. Шарқи Сурх, 1964, № 4, с. 66-74.
7. Почоев, С. Устоди суҳан (ба муносибати 400-солагии зодрӯзи В. Шекспир) // С. Почоев. Пионери Тоҷикистон, 1954, 26 апрел
8. Пулодов, Ю., Қамаров А. Адиби ҷовид (ба ёдбуди 400-солагии зодрӯзи Вилиям Шекспир). / Ю. Пулодов, А. Қамаров // Ўзбекистони Сурх, 1964, 22 апрел
9. Шекспир в мировом литературе (Сборник статей). -М.-Л., 1964. -383 с.
10. Шекспир, В. Ҳамлет. Шохзодаи Дания (тарҷумаи С. Улугзода), -Душанбе: Ирфон, 1978. -221 с.

11. Шекспир, В. Отелло (тарҷумаи А. Лоҳутӣ ва С. Бону), -Сталинобод-Ленинград, 1940. -192 с.
12. Шекспир, У. Гамлет (перевод Н. Самойлова). -Москва, 2018. -33 с.
13. Шозиёева, Г.П. Фирдоуси и Шекспир / Г.П. Шозиёева. - Душанбе, 2021. -300 с.
14. Шозиёева, Г.П. Қойгоҳи осори адибони классики форсии тоҷикӣ дар Англия (дар мисоли осори Ҳаким Фирдавӣ) / Г.П. Шозиёева. Вестник Таджикского государственного университета (Серия филологических наук, № 2, 2021, с. 195-199.

**ИСТИФОДАИ САҲНАЧАҲО БАРОИ САЙҚАЛ ДОДАНИ ДОНИШҲОИ
ГРАММАТИКИИ ХОНАНДАГОН ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ВА
КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНӢ
(дарсҳои намунавӣ ва ҳафтаҳои фанӣ)**

ЛУТФУЛЛОЕВА Парвина Маҳмадуллоевна – номзоди илмҳои педагогӣ, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. С. Айни, 126. E-mail: Shohin_7875@mail.ru, тел.: +(992)917 21 45 49

ИҚБОЛОВА Зарангез Сафаралиевна – омӯзгори фанни забони англисии мактаби байналмилалӣ Президентӣ дар шаҳри Душанбе, унвонҷӯии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. С. Айни, 126. E-mail: zigbolova@mail.ru, тел.: +(992) 918 48 88 14

Муаллифон дар мақолаи худ ҳадаф, муҳимият ва роҳҳои осон гардонидани таълими грамматикаи забони англисиро ба воситаи саҳначаҳо дар раванди дарс, ки хонандагон метавонанд дар дарсҳои намунавӣ ва ҳафтаҳои фанӣ низ онҳоро истифода баранд, шарҳу тафсир дода, дар бораи баъзе хусусиятҳои хос дар самти таълим ва асоси мушкилиҳои мавҷудаи ин самт шарҳу эзоҳ додаанд. Инчунин дар мақола ҳадафҳои ташаққул ва рушди салоҳиятҳои коммуникативӣ барои муошират дар раванди таълим, корҳои умумӣ, самтҳои истироҳат ва вақтузаронӣ, баланд бардоштани фарҳанги дарк кардани матнҳои аслий (бадеӣ, рӯзномаву маҷаллавӣ, реклама - маълумотдиҳӣ) равшан ва возеҳ нишон дода шудаанд, ки омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ ва миёна аз онҳо истифода карда метавонанд.

Муаллифон дар мақола роҳҳои бедор намудани истеъдод ва ҳисси кунҷковии хонандагон равшан ва возеҳ кушода дода шуда, нозуқиҳои ин кор зикр гардидааст. Бозӣҳо, ки дар ин мақола пешкаш гаштаанд, метавонанд дарсҳоро ҷолиб ва хотирмон гардонанд ва ба осонӣ грамматикаи забони англисиро дар хотираи хонандагон ҷой диҳанд.

Вожаҳои асосӣ: муошират, театрӣ, саҳнача, тақлид, нақшофарӣ, бозӣ, усул, таҷассум, таҳиялот, тасаввурот, басаҳнагузорӣ, вачд.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РОЛЕВЫХ СЦЕНОК ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ЗНАНИЙ
УЧАЩИХСЯ ПО ГРАММАТИКЕ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ВО
ВНЕКЛАССНЫХ МЕРОПРИЯТИЯХ
(открытые уроки и предметные недели)**

ЛУТФУЛЛОЕВА Парвина Маҳмадуллоевна – кандидат педагогических наук, заместитель директора Института развития образования имени А. Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. С. Айни, 126. E-mail: Shohin_7875@mail.ru, тел.: +(992)917214549

ИҚБОЛОВА Зарангез Сафаралиевна – преподаватель английского языка Международной Президентской школы в Душанбе, соискатель Института развития

образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. С. Айни, 126. **E-mail:** zigbolova@mail.ru, **тел.:** +(992) 918 48 88 14

Авторы в своей статье объясняют цель, важность и способы облегчения преподавания грамматики английского языка с помощью ролевых сценок с участием учеников, которые учителя могут использовать на открытых уроках и предметных неделях. Также в статье освещаются вопросы особенностей преподавания, обучения и существующих проблем в этой области.

Кроме того, статья направлена на формирование и развитие коммуникативных компетенций для общения в процессе обучения, совместной деятельности, в сферах отдыха и досуга, повышения культуры понимания оригинальных текстов (художественная литература, газеты и журналы, реклама и информация). А также показано четкое и однозначное использование их учителями начальных и средних общеобразовательных учреждений.

Ключевые слова: Общение, театрализованный, сценка, имитация, ролевая игра, спектакль, метод, воплощение, воображение, представление, постановочный, восхищение.

USING ROLE-PLAYS TO IMPROVE STUDENTS' GRAMMAR KNOWLEDGE IN ENGLISH LESSONS AND EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES (demonstrative lessons and subject weeks)

LUTFULLOEVA Parvina Makhmadulloevna - candidate of pedagogical sciences, deputy director of the Institute for the Development of Education named after A. Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, st. S. Ayni, 126. **E-mail:** Shohin_7875@mail.ru, **Phone:** +(992)917214549

IGHBOLOVA Zarangez Safaraliyeva - English teacher at "International Presidential School" in Dushanbe, Applicant of the Institute for the Development of Education named after Abdurahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni st, 126, **E-mail:** zigbolova@mail.ru, **Phone:** +(992) 918 48 88 14

In this article, the authors explain the purpose, importance and ways to facilitate teaching English grammar through role-plays in the classroom that students can also use in demonstrative lessons and subject weeks. The authors also discuss some of the features of teaching, learning and existing problems in this area.

In addition, the article is aimed at the formation and development of communicative competencies for communication in the learning process, joint activities, in the areas of recreation and leisure, increasing the culture of understanding of original texts (fiction, newspapers and magazines, advertising and information). It also shows a clear and unambiguous use of them by teachers of general, primary and secondary education.

Also in the article, the authors explain the ways to awaken the students' talent and curiosity clearly and note the nuances of this work. The games published in this article can make lessons interesting and memorable, as well as make it easier to memorize English grammar.

Key words: communication, theatrical, scene, imitation, role play, performance, method, embodiment, imagination, performance, staged, admiration.

Айни замон, ҳадафи асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таълимӣ, ин омӯзонидани муошират бо забони англисӣ мебошад. Омӯзгори эҷодкор ҳамеша кӯшиш мекунад, ки дар ҷустуҷӯи роҳҳои гуногуни таълим ва воситаҳои нави эҷодӣ ҳавасмандгардонии омӯзиши мавзӯи нави худ ва сохтани дарси диққатҷалбкунанда

бошад, то ки дар он ҳама якҷоя кор кунанд: ҳам хонандагон ва ҳам омӯзгор. Мо баъд аз таҷрибаҳои зиёд, истифодаи сахнаҷаҳоро яке аз чунин воситаҳо медонем.

Истифодабарии сахнаҷаҳо дар дарси забони англисӣ ин муоширати воқеӣ, зиёд шудани фикру андешаҳои нав, эҳсосоти нав ва дар маҷмӯъ ҳамаи он ҳиссиёте мебошад, ки дар дарсҳои ҳаррӯзаи мо қариб ки истифода намешавад. Вақте ки хонандагон дар раванди дарс сахнаҷа нишон медиҳанд, ин ҳамеша барои онҳо ва ҳам барои омӯзгорон дарси хотирмон мегардад. Яъне истифодаи сахнаҷа дар раванди таълими забони хоричӣ ба азхудкунии забон ва аз ҷониби хонандагон ғаёлона истифода бурдани он мусоидат мекунад.

Истифодаи ин усул дар омӯзиши забони англисӣ яке аз равишҳои маъмул буда, дар он хонандагон бо ҳолати воқеӣ ва нақшҳои худ шинос мешаванд ва олами воқеиро меомӯзанду дарк мекунанд. Ин як шакли санъати ҳосест, ки ҳиссиёт, ҳаракат ва равиши фикрро дар худ таҷассум намуда, дар натиҷа берун аз мактаб дар ҳаёти муқаррарӣ рушд меёбад. Нақш офаридан, як роҳи ҳоси изҳори эҳсосот мебошад ва ин намуди таракқикардаи таҳсил дар он ифода меёбад, ки хонандагон маводро қориазёд накарда, балки онро амалан иҷро менамоянд.

Омӯзгорон ҳангоми бо хонандагон кор кардан, дарк мекунанд, ки шогирдони онҳо олами атрофро бо истифода аз тахайюлот ва иштирок дар бозӣ меомӯзанд.

Робитаи байни ҳаёлот ва ҷаҳони воқеӣ бошад ба рушди забон мусоидат мекунад. Маҳорати муошират ҳангоми таҳияи сахнаҷаҳо ё муколамаҳои муайян инкишоф меёбад. Ба монанди он ки: "Ин мағозаи мо хоҳад буд ва инҳо мизочони мо ҳастанд"- гуфта, омӯзгор ба мизи дар як гӯшаи синф гузошташуда ва ба хонандагон ишора мекунад. Вақте ки ба хонандагон нақшҳо ва дастурҳо пешниҳод мекунанд: "Ман фурушанда мешавам ва ба шумо пешниҳод мекунам ва шумо ҳамчун мизоч бояд харидорӣ намоед!"- гуфтан пас, раванди дарс ба кулӣ тағйир меёбад. Аммо мо омӯзгорон инро бояд ба назар гирем, ки баъд аз машқи хаттӣ, ташкили чунин бозӣ шояд бе самар монад ва хонандагон дар мадди аввал мумкин, ки ба ин пешниҳоди шумо розӣ нашаванд. Аммо барои диққати онҳоро ҷалб кардан, метавонед ба онҳо имкон диҳед ва ё аз онҳо хоҳиш намоед, ки бозиеро, ки худашон мехоҳанд, ташкил кунанд, аммо бигузор дар доираи мавзӯи грамматикӣ нав бошад ва калимаҳои нав низ дар он истифода бурда шаванд.

К.Д. Ушинский чунин мешуморид, ки бозиҳо то як андозае эҷодкардаи ҳуди инсон мебошанд, ки беасар намонанд, балки ба дараҷаи муайян ба шахсияти ӯ кӯмак мекунанд. [4] Ҳатто як бозии тахайюлӣ дар бораи қудрати забон ба хонандагон тасаввурот ва фаҳмиши нав медиҳад. Хонанда ба бозии худ дигаронро ҷалб намуда, дарк менамояд, ки истифодаи калимаҳо ба онҳо имконияти ҳикоя намудан ва ё намоиш ташкил карданро медиҳанд. Якҷоя кардани сахнаҷаҳо ва омӯзиш ба хонандагон натиҷаи хуб ба бор меорад.

Ба хонандагони синфҳои болоӣ таҷрибаи воқеӣ, аз ҷумла, ҳам шифоҳӣ ва ҳам хаттӣ лозим аст, ки бо он хонандагон имкон меёбанд, ки якҷоя кор кунанд, якдигарро дастгирӣ намоянд, инкишоф ёбанд ва дунёро аз нуқтаи назари гуногун бинанд. А.С. Макаренко хотирнишон намудааст, ки арзиши асосии бозӣ ва маънои ҳоси он дар он аст, ки он ғаёлияти гуруҳиро нишон дода, муносибатҳои ҷамъиятиро меомӯзонад. [5] Аз ин лиҳоз, ҳангоми таълими забони англисӣ, яъне якҷоя кардани "хонанда ва сахнаҷа", яке аз омезишҳои беҳтарин ва зарурӣ мебошад.

Ҳангоми истифодаи сахнаҷа, омӯзгор имконият дорад, ки тамоми малакаҳои заруриро самараноктар ва ҳам ба таври зарурӣ инкишоф диҳад. Аз ҷумла, хондан, гуфтан ва навиштанро. Масалан, мумкин аст, ки "Театри хонандагон" - ро таъсис диҳед ва хонандагон ҳама якҷоя як ҳикоя ё қисмате аз онро хонда, барои худ нақшҳо интихоб карда ва ба шакли сахнаҷа дароранд. Боз ҳам ҷолибтар мешавад, агар омӯзгор аз хонандагон хоҳиш кунад, ки мустиқилона ягон ҳикоячаи хурдаконе нависанд ва онро нақшофарӣ намоянд. Ин метавонад як ақидаи хеле хуб бошад. Ва дар синф ё гуруҳ агар

хонандагоне, ки маҳорати рассомӣ доранд, омӯзгор метавонад аз маҳорати онҳо низ истифода барад. Яъне аз хонанда хоҳиш карда мешавад, ки қисмҳои асосии ҳикояро аз таҳайюлотӣ худ тасвир намояд. Албатта ин метавонад каме вақтро талаб кунад, аммо хонандае, ки маҳорати расмкашӣ дорад, бо камоли майл меҳаҳад маҳорати худро дар назди дигар толибилмон нишон диҳад ва кӯшиш мекунад, ки баъд аз як ё ду дарс расмҳои хоҳишнамудаи омӯзгорро тайёр намояд. Баъд аз омода шудани расмҳо, онҳоро сараввал омехта гузошта, сипас аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки онҳоро ҷо ба ҷо гузоранд. Яъне кадоме аз қисмати ҳикоя аввал, баъд дуюм, сеюм ва ҳоказо меояд. Баъди дуруст гузоштани расмҳо, омӯзгор метавонад аз хонандагон хоҳиш кунад, ки сахначаро мувофиқи расмҳо намоиш диҳанд. Ин як қисми таҷрибае ҳаст, ки бо хонандагон гузаронида шудааст ва натиҷаи хуб ҳам дорад.

Инчунин усулҳои намунавие вучуд доранд, ки омӯзгорон бе ягон мушкилӣ онҳоро дар раванди дарс истифода бурда метавонанд. Яке аз усуле, ки ҷаҳонбинӣ ва ҳозирҷавобии хонандаро инкишоф медиҳад, усули зерин мебошад: Шумо метавонед ба хонандагон қисмате аз ҳикояро пешкаш кунед ва онҳо боқимондашро мустақилона ҳам аз номи қаҳрамонӣ, ки ба онҳо писанд аст ва ҳам ба ҳайси муаллиф баромад кунанд. Ба ин тарз толибилмон метавонанд тасаввуроти худро ба забон оварда нутқи шифоҳии худро сайқал диҳанд.

Гузашта аз ин омӯзгорон метавонанд боз иҷрои сахначаҳоеро ташкил кунанд, ки каме вақти зиёдтарро мегиранд ва танҳо як маротиба аз ҷониби хонандагон иҷро карда мешаванд. Инҳо метавонанд порчаҳо аз ягон дoston, ҳикоя ва ё афсонаҳои ба ҳама маълум бошанд. Тайёр намудани чунин намоишҳои сахнавӣ каме вақтро талаб мекунад, аммо баъд аз таҷриба гузаронидан, гуфтан мумкин аст, ки кори омӯзгор бенатиҷа намеронад. Ин гуна намоишҳоро хонандагон метавонанд дар дарсҳои намунавӣ ва ё ҳафтаҳои фанӣ дар толори калони муассисаҳои таълимӣ пешкаши омӯзгорон ва дигар толибилмон гардонанд. Вақте ки хонанда дар толор бо дигар забон баромад мекунад, ин тамоман як ҳиссиёти дигар ба онҳо медиҳад. Пеш аз ҳама омӯзгор бояд, ба онҳо фаҳмонад, ки дар ҳар як лаҳзаи намоиши дар рӯи сахна баргузоргашта, қаҳрамони асосӣ онҳое ба ҳисоб мераванд, ки нақши худро бозӣ карда истодаанд. Сипас ҳар як хонанда худро ҳангоми намоиш қаҳрамони асосӣ тасаввур карда, бо як завқи баланд, нақши худро иҷро менамояд.

Ҳангоми истифодаи усули басаҳнагузории намоишҳо дар дарсҳои забони англисӣ ва берун аз онҳо, инҳоро бояд дар хотир дошт:

1. Намоишҳои сахнавӣ метавонанд дар вучуди хонандагон эҷодиёти ҳалли мушкилот ва қабули қарорҳоро бедор кунанд.

Ҳангоми пайдо шудани ягон ҳолатҳои ногувор хонандагон малакаи ҳалли мушкилотро пайдо намуда, фаҳманд, ки барои ҳалли онҳо чӣ кор кардан ва ё чӣ гуфтан лозим аст.

Ба ин восита, муассисаи таълимӣ ба маконе табдил меёбад, ки хонандагонро ба таври мустақилона фикр карданро меомӯзонад. Нақшофарӣ ба рушди тафаккури хонандагон мусоидат намуда, минбаъд тавачҷӯҳи онҳоро ҳангоми қабули қарорҳо зиёд менамояд.

2. Намоишҳои сахнавӣ як қисми ҳаёти ҳақиқӣ ва воқеие бошанд, ки ба хонандагон дар мубориза бо душвориҳои зиндагӣ кӯмак кунанд.

Намоишҳои сахнавӣ ба хонандагон имконият медиҳанд, ки нақшо ва тарзи рафтор намуданро машқ кунанд ва ҳамзамон минбаъд дар ҳаёти воқеиашон аз онҳо истифода баранд.

3. Нақшофарӣ муоширати шифоҳиро инкишоф диҳад.

Ба воситаи қаҳрамонҳои гуногун, муколамаҳо, сахнаҳо ё намоишҳои хурд, хонандагон имконият доранд, ки малакаи ҳалли мушкилотро ба тариқи шифоҳӣ коркард намуда, барои дарк ва эҷод намудан ҷой фароҳам оранд. Ҳамчунин

хонандагон истифодаи гуногуни пахлуҳои муоширатро тавассути истифодаи бадан, ифодаи рӯй ва садо амалӣ мекунад.

4. Намоишҳои сахнаӣ имкон диҳанд, ки фишори равонӣ ба нестӣ бурда шавад.

Хонандагон нақшҳои гуногунро иҷро намуда, метавонанд эҳсосоти воқеии худро бидуни тарс ё муҳокима изҳор намоянд. Онҳо дар нақши муайян буда метавонанд роҳи ҳалли мушкилоти худро пайдо кунанд, ё баръакс, имконят доранд, ки вучуд доштани мушкилотро фаромӯш созанд.

5. Намоишҳои сахнаӣ ба ҳамкориҳои байни хонандагон вусъат бахшида, ба инкишофи малакаҳои дигари иҷтимоӣ мусоидат менамояд.

Фаъолияти якҷоя ҳамкориро инкишоф дода, онро вусъат мебахшад. Барои ҳар як хонанда ҳангоми фаъолият дар гурӯҳ, муҳим будани худро эҳсос намудан, хело муҳим аст. Маҳз нақшофарӣ ба хонандагон барои худшиносӣ ва баёни эҳсоси худ чунин имкониятро медиҳад.

6. Нақшофарӣ ба хонандагон барои омӯختан ва дар ёд доштани арзишҳои маънавӣ кӯмак менамояд.

Нақшофарӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки онҳо муҳим будани арзишҳои маънавию, ки онҳо аллакай медонанд (некӣ, хушбахтӣ, дӯстӣ, шаъну шараф ва ғ.), ба кадрӣ имкон амиқтар дарк кунанд. Нақши омӯзгор дар ин ҳолат аз васеъ кардани мафҳуми ин арзишҳо ва тақвияти зарурати истифодаи онҳо дар ҳаёт иборат аст.

7. Нақшофарӣ омӯзиши забони интихобкардари шавқовартар мегардонад.

Истифодаи бозиҳои нақшофарӣ дар равиши дарсҳо ҳамеша дарсро шавқовар ва осон мекунад. Истифодаи чунин тарз тавачҷӯҳи хонандагонро зиёд намуда, раванди аз худ кардани донишро барояшон осон мегардонад. Хонандагон муҳокимаи мушкилоти ҳаётан муҳим, ҷустани роҳи ҳалли онҳо ва татбиқи дониши андӯхта дар ҳаёти воқеиро дӯст медоранд. Яъне ҳангоме, ки аз онҳо пурсида мешавад, ки барои интихоби мағозаи беҳтарин, либосҳои замонавӣ, тӯҳфа барои волидон ё дӯстон, тарабхона бо хӯроқҳои болаззат, ороишгар, тарроҳ, хатсайр, филми шавқовар, мусиқии беҳтарин, китоби шавқовар, интихоби дӯст, интихоби донишгоҳ, интихоби касб ва ба монанди инҳо чӣ тавр роҳи ҳал метавон пайдо кард, онҳо бо камали майл ҳангоми иҷро намудани муколама бо якдигар кӯмак мекунад.

Ҳамин тариқ, омӯзгорон бо истифода аз бозиҳои таълимии гуногун барои машқ кардани грамматикаи забони англисӣ ва аз худ намудани малакаҳои муошират ба толибилмон кӯмак хоҳанд кард. Моҳирона табиати бозии нақшофариро бо сатҳи донишҳои забони англисӣ пайвастан ва амалҳои хонандагонро ба сатҳи муайяни фаъолияти эҷодӣ равона кардан барои омӯзгор хеле муҳим аст.

Ин ҷо якчанд мисол оиди мавзӯҳои грамматикӣ забони англисӣ оварда шудааст, ки омӯзгор бе мушкилӣ барои шавқовар намудан ва мустаҳкам гардонидани мавзӯи нав онҳоро ба тариқи иҷро намудани нақш дар дарси худ истифода бурда метавонад.

Бозии № 1. Ному бозӣ: What are they (is she/he) doing!

Мавзӯи грамматикӣ: “Замони ҳозираи давомдор”. “Present Continuous Tense”.

Баъд аз пурра фаҳмондани мавзӯ, барои иҷро намудани ин бозӣ омӯзгор ду хонандаро ба тахтаи синф барои нақшофарӣ даъват мекунад. Ин ду хонанда амали пешниҳодкардаи омӯзгорро иҷро мекунад ва дигар хонандагон бояд даст боло намуда, амали иҷрокардаи онҳоро ёбанд ва бо истифода аз замони ҳозираи давомдор амалҳои иҷрошудаи онҳоро гуянд.

Омӯзгор барои дарсашро шавқовартар гузаронидан метавонад аз ашӯҳои аслии истифода барад, ки ҳамаи шогирдон бо дидани ин ашӯҳо ба ваҷд омада, майли дар ин бозӣ иштирок намуданро кунанд. Ин ашӯҳо метавонанд - тӯби футболбозӣ, гитор, дастпӯшакҳои муштзанӣ, ракеткаи теннисбозӣ, тӯбчаи хурд, баландгӯяк, ғиччак, қайчӣ, хароратсанҷ, метр ва ба монанди инҳо бошанд.

Ду хонандаи интихобшуда, даспӯшакхоро ба дастонашон кашида, бо якдигар муштзаниро вонамуд мекунад. Бозиро омӯзгор худаш бо ҷумлаи саволии замони ҳозираи давомдор оғоз мекунад.

Teacher: What are they doing?

Хонандае бо интихоби омӯзгор ҷавоб мегӯяд:

Pupil: They are boxing to each other.

Сипас омӯзгор саволи худро бо феъли ёридиҳандаи “to be” оғоз мекунад, то ки ҷавоби тасдиқӣ ё инкорӣ гирад.

Teacher: Are they boxing?

Хонандаи дигар ҷавоб мегӯяд: Yes, they are boxing.

Баъди ин амал омӯзгор дигар хонандаро ба тахтаи синф даъват мекунад ва аз ӯ хоҳиш мекунад, ки амали дигареро иҷро намояд. Дар навбати худ хонанда баландгӯякро ба даст гирифта, суруд хонданро нишон медихад.

Омӯзгор ҷумларо ҳам бо калимаи саволии “what” ва ҳам бо феъли ёридиҳандаи “to be” оғоз мекунад.

Teacher: What is she doing? Is she dancing?

Хонандаи дигаре ҷавоб мегӯяд: No, she is not dancing. She is singing.

Дар ҳар ҳолат хонандагон ашӯҳои мувофиқи завқашонро интихоб намуда, худро дар нақши асосӣ тасаввур мекунад. Хонандаи дигар метавонад бо истифода аз шона ва кайчӣ худро дар нақши сартарош бубинад ва ба тарзи амали ӯ чунин савол гузошта мешавад:

Teacher: What is a hairdresser doing?

Pupil 2: He is cutting a customer's hair.

Баъд аз фаҳмонидани соҳти саволҳои замони ҳозираи давомдор ва ба онҳо ҷавоб гардонидан, омӯзгор ҷойи худро бо хонандагон иваз мекунад. Хонандагони хоҳишманд метавонанд дар ҷойи омӯзгор истода, аз дигар ҳамсабақони худ савол пурсанд ва аз онҳо посух гиранд. Ба монанди:

Pupil 1: What is he doing?

Pupil 2: He is playing the guitar.

Pupil 1: Is he singing?

Pupil 2: No, he is not singing. He is playing the violin.

Pupil 1: Are they playing football?

Pupil 2: Yes, they are.

Хонандагон метавонанд чунин ҳолатҳоро низ бо ёрии омӯзгор иҷро намоянд:

A doctor is listening to a patient's heart.

A customer is complaining about food in a restaurant.

Two students are moving a desk.

Two people are quarrelling because of remote control.

The dressmaker is measuring girl's dress.

Ҳамин тавр, хонандагон бо навбат ашӯҳоро гирифта, нақши варзишгарони муштзан, футболбозон, сароянда, ғичҷакнавоз, теннисбоз, сартарош, дӯзанда, пешхизмат, мизоҷон ва духтурро иҷро менамоянд ва бо саволу ҷавобҳо мавзӯи грамматикӣ “Замони ҳозираи давомдор”-ро мустаҳкам мегардонанд.

Бозии № 2. Номии бозӣ: I can (can't) do!

Мавзӯи грамматикӣ: Феъли модалӣ “can”

Омӯзгор аввал аз хонандагон мепурсад, ки оё онҳо мехоҳанд мисли хунарпешаи машҳури англис Мистер Бин нақши бесадоро иҷро намоянд. Сипас омӯзгор аз як хонанда хоҳиш менамояд, ки кадом корро метавонад ё наметавонад бе садо, аммо бо имову ишора ба ҳамсинфони худ нишон диҳад. Расул бо ҷунбондани дастону пойҳояш ва бо иваз намудани шакли рӯйи худ, ҷи гуна тавонистан ва натавониستاني ягон корро мефаҳмонад. Баъд аз имову ишораи ин хонанда, омӯзгор аз дигар хонандагон мепурсад, ки оё ба онҳо маълум шуд, ки Расул ҷи кор карда метавонад, ва ҷи кор карда наметавонад?

Teacher: What can Rasul do and what he cannot do?

Хонанда ҷавоб мегардонад: Rasul can play table tennis, but he cannot swim and play basketball.

Саволҳо метавонанд, бе истифода аз калимаи саволӣ, яъне бо феъли модалӣ оғоз шуда, посух гардонидани шаванд. Ба монанди:

Teacher: Can Rasul swim and play basketball?

Pupil: No, he can't.

Teacher: Can Rasul play big and table tennis?

Pupil: Yes, he can.

Сипас, хонандагон бо навбат ба бозӣ ҳамоҳанг карда мешаванд. Бозӣ то он вақте идома меёбад, ки ҳамаи хонандагон дар он иштирок карда, маҳорати актиёрии худро нишон диҳанд ва бо ишора ба ҷой кор қобилият доштан ва ё надоштани онро фаҳмонанд.

Бози №3. Номҳои бозӣ: Харид ва реклама. Shopping and advertisement

Мавзӯи грамматикӣ: “Замони Ҳозира” (Present Simple)

Барои наврасон ин бениҳоят мавзӯи ҷолиб ва диққатҷалбкунанда мебошад. Мо метавонем, барои фаҳмонидани ва мустаҳкам намудани мавзӯи грамматикӣ “Замони ҳозира” (Present Simple) инро интихоб намоем. Сӯҳбат бо воҳурии ду дӯст пас аз харид оғоз мешавад. Дар аввал ду хонанда ба тахтаи синф даъват карда мешаванд. Сипас омӯзгор барои фаҳмонидани бозӣ яке аз либосҳои худро таъриф мекунад.

Teacher: This is a new tie. This is black and white. This tie has different colours. It is silk. You can buy it from the “Defacto” shop. It has three years guaranty. You can wash it easily. It suits to any type of shirts. It is not expensive.

Баъд аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки бо ҳамин тарз яке аз либосҳои, ки онҳо хариданд, барои дигарон таъриф кунанд.

Pupil 1: This is a new T-shirt. It is very modern. This is also very comfortable. You can wear it with jeans and classic trousers. It has all sizes and different colours. The material is cotton. You can buy it from “Iskandar” shop.

Pupil 2: My suit is also fashionable. It is reversible. If you want, you can wear it with black side and if you don't want this colour, you can wear it with red side. You can wear it with denim or classic trousers. Also it fits with any type of shoes and shirts. It is not expensive. You can find it from “Saodat” shop.

Баъд аз иҷрои машқ аз дигар хонандагон пурсида мешавад, ки кадоме аз ҳамсинфони худро тавонистанд диққати онҳоро ба рекламаи худ ҷалб намоянд ва онҳоро бовар кунониданд, то ки аз намуди либосҳои онҳо барои худ харидорӣ намоянд. Ҳамин тариқ, дигар хонандагон низ ба тахтаи синф баромада, яке аз либоси интихобкардаи худро таъриф мекунанд ва фикри дигаронро оиди рекламаи худ мефаҳманд. Ҳамзамон хонандагон нутқи шифоҳии худро сайқал дода, мушқилоте, ки дар баён намудани фикру андешаи худ доштанд, аз байн мебаранд. Мавзӯи нав ба пуррагӣ мустаҳкам мегардад ва толибилмон бо ин мавзӯӣ ҷумлаҳои мураккаб, ё ин ки матн сохтанро низ меомӯзанд.

Хулоса, нақши истифодабарии сахнаҷаҳо ва бозиҳои грамматикӣ дар таълими забони англисӣ хеле зарур аст. Дар рафти истифодаи сахнаҷаҳо дар дарсҳо, таълимгирандагон тарзҳои муоширатро бо забони омӯхташон аз худ мекунанд, онҳо калимаҳо ва сохторҳои грамматикӣ навро меомӯзанд, ба худ ва ба дониши худ эътимоди бештар пайдо мекунанд ва истифодаи воқеии забони англисиро мебинанд. Ҳангоми нақшофарӣ дар хонандагон нерӯи нав пайдо шуда, дар онҳо ҳавасмандии зиёд дида мешавад, ба шакли нав таҷассумкунӣ ва ё тағйиротро меомӯзанд, нақши дигаронро мебаранд, дар гурӯҳ ва бо ҳамсинфони худ якҷоя кор карданро меомӯзанд. Ин ба рушди инкишофи малакаи муошират, ки ҳангоми омӯзиши забон хеле муҳим аст, мусоидат мекунад. Толибилмон забонро меомӯзанд, то ки бо он муошират карда тавонанд ва дар вақти нишон додани сахнаҷа ва сухан гуфтан нутқи онҳо худ аз худ кушода шудан мегирад. Аҳамияти хуби ташкил намудани бозиҳои таълимӣ дар он аст, ки хонандагон бо шунидани калимаи “бозӣ” ва ё “сахнаҷа”, худро бештар оғоз ҳис

мекунанд ва кӯшиш мекунанд, ки қобилияти сухандони худро бо забони омӯхта истодаашон нишон диҳанд. Вақте ки эҷодкори хонандагон авҷ мегирад, он замон раванди дарс низ шавқовартар мегардад. Иштироки омӯзгорон дар ин раванд имкон медиҳад, ки на танҳо ба шогирдон дастур диҳанд, балки ҷараёни таълимро низ аз дохил идора кунанд. Баъд аз истифодабарии сахнаҷо ва мустақкам намудани ҳар як мавзӯи грамматикӣ нав ва пурра ба саволҳои худ посух гирифтанд, омӯзгорон метавонанд аз натиҷаҳои воқеии ба даст овардаи худ, яъне аз ҷараёни таълим баҳра баранд.

АДАБИЁТ

1. Белянко, Е. А. Драматизация в обучении английскому языку. — Ростов-на-Дону, 2013.
2. Ахраменко, Е. В. Использование приема драматизации при обучении английскому языку. — 2017. — № 46 (180).
3. Макаренко, А.С. Игра // Макаренко А.С. Собрание сочинений. М. 1957. Т.4. С.54.
4. Яцковец, А.С. Взгляды отечественных и зарубежных учёных на феномен игры. № 68. С.190-205
5. Коньшева, А. В. Игра в обучении иностранному языку: теория и практика. Мн., 2008.
6. Михайленко, М.Е., Машевская, С.М. Драматические игры на уроках английского языка – 2014.
7. Колесниченко, Е. С. Обучающие драматические игры на уроках английского языка в начальной школе / Е. С. Колесниченко. — 2019.
8. Настольная книга преподавателя английского языка: Справ. пособие/ Е. А. Маслыко, П. К. Бабинская, А. Ф. Будько, С. И. Петрова. — 2004.
9. Интерактивные занятия как форма развития коммуникативных навыков при проведении выездного языкового лагеря. – Первое сентября. Английский язык. – 2009. – №5. – с. 4 – 5.
10. Финлей-Джонсон. Драматизация как метод преподавания. М., 1917.
11. Рогова, Г.В. О некоторых путях повышения мотивации изучения иностранного языка у школьников 4 – 7 классов // ИЯШ. – 1999. – № 6. – С. 60-61.
12. Безгина, Е.Н. «Театральная деятельность школьников на английском языке», «Творческий центр», Москва, 2008.

УДК 371.134:004

РАВИШҶОИ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ТАШАККУЛҶИИ САЛОҲИЯТНОКИИ КАСБИИ ДОНИШҚҶҶНИ КОЛЛЕҶҶОИ ТИББӢ

МАҲМУДЗОДА Қумринисо Нурали – муовини директор оид ба қорҳои тарбиявии Коллеҷи тиббии шаҳри Кӯлоб, вилояти Хатлон, **E-mail:** mahmudzoda.tarbiya@mail.ru, **тел.:** +(992) 93 935 53 23

Дар мақола оид ба равишҳои методологӣ аз лиҳози ояндадории онҳо, таҳкурсии методологӣ ва назариявии ташаккулҷи касбии шахсияти мутахассиси оянда мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ҳамчунин, истилоҳи дар илми муосир ба қадри кофӣ дар миқёси густарда истифода мешавад, дар зимн пажӯҳишгарон дар мавриди мавқеи он дар миёни дигар таърифҳои илмӣ, инчунин муайянкунии муҳтавои он аз тавофуқ ва иттифоқи назар ҳанӯз хеле дур мебошанд. Баррасии мафҳуми “равиши методологӣ”-ро муаллиф аз таҳқиқи ҷузъҳои асосии он, яъне аз мафҳумҳои “методология” ва “равиш” оғоз намудааст.

Моҳияти истилоҳи “методология” ва вижагиҳои рушди маърифати илмӣ мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқ қарор гирифта, таъкид мешавад, ки таҳлили миқдори қобили мулоҳизаи таҳқиқоти илмӣ тайи ду даҳсолаи охир тағйироти ҷиддиро нисбат ба ҳадафҳои таҳсилот, равишҳо оид ба мухтаво, инчунин арзишҳои он нишон додааст. Ҳамзамон бо афзудани ин гуна таҳқиқот мубрамияти зарурати таърифи истилоҳи “методология” низ боло меравад.

Вожаҳои асосӣ: методология, рушди маърифати илмӣ, ҳадафҳои таҳсилот, равиши методологӣ, шахсияти мутахассиси оянда, таҳкурсии методологӣ, ҳадафҳои таҳсилот, таҳқиқоти илмӣ, падидаҳои ҳамгироёна, дониши муосири педагогӣ.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО КОЛЛЕДЖА

МАХМУДЗОДА Кумринисо Нурали – заместитель директора по воспитательной работе Медицинского колледжа города Куляба Хатлонской области, **E-mail:** mahmudzoda.tarbiya@mail.ru, **тел.:** +(992) 93 935 53 23

В статье рассматриваются методологические подходы с точки зрения их перспективности, методологические и теоретические основы профессионального развития личности будущего специалиста. Указывается, что этот термин широко используется в современной науке, при этом исследователи все еще далеки от согласования его положения среди других научных определений, а также определения его содержания. Обсуждение понятия «методологический подход» автор начал с рассмотрения его основных компонентов, а именно понятий «методология» и «подход».

Суть термина «методология» и особенности развития научного знания представляют интерес для исследователя, при этом отмечается, что анализ значительного объема исследований за последние два десятилетия показал существенные изменения в образовательных целях и подходах. Одновременно с увеличением количества таких исследований возрастает и потребность в определении термина «методология».

Ключевые слова: методология, развитие научных знаний, образовательные цели, методологический подход, личность будущего специалиста, методологические основы, образовательные цели, научное исследование, интегрированные явления, современные педагогические знания.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCH THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF MEDICAL COLLEGE STUDENTS

MAHMUDZODA Kumriniso Nurali – Deputy Director for Educational Work of the Medical College of the city of Kulyab, Khatlon region, **E-mail:** mahmudzoda.tarbiya@mail.ru, **mob.:** +(992) 93 935 53 23

The article examines methodological approaches from the point of view of their prospects, methodological and theoretical foundations of the professional development of the personality of a future specialist. It is indicated that this term is widely used in modern science, while researchers are still far from agreeing on its position among other scientific definitions, as well as determining its content. The author began the discussion of the concept of

"methodological approach" by considering its main components, namely, the concepts of "methodology" and "approach".

The essence of the term "methodology" and the features of the development of scientific knowledge are of interest to the researcher, while it is noted that the analysis of a significant amount of research over the past two decades has shown significant changes in educational goals and approaches. Simultaneously with the increase in the number of such studies, the need for a definition of the term "methodology" also increases.

Keywords: *methodology, development of scientific knowledge, educational goals, methodological approach, personality of a future specialist, methodological foundations, educational goals, scientific research, integrated phenomena, modern pedagogical knowledge.*

Дар шароити кунунӣ фаъолиятҳои ба ҳалли проблемаҳои ҷанбаи методологидошта нигаронидашуда, ҳам дар соҳаи донишҳои умумиилмӣ ва ҳам, аз ҷумла дар педагогика, ба таври назаррас фаъол гардидаанд. Равишҳои мазкур дар ҳоли ҳозир вазифаи самтҳои калидиро дар соҳаи омӯзиши тайёркунии касбии омӯзгорон иҷро мекунанд.

Дар ин робита мо дар назди худ мақсади зеринро гузоштем: маълумоти равишҳои методологиро аз лиҳози ояндадорӣ онҳо омӯхта, таҳкурсии методологӣ ва назариявии ташаккулёбии касбии шахсияти мутахассиси оянда муайян карда шавад.

Истилоҳи “равиши методологӣ” дар илми муосир ба қадри кофӣ дар миқёси густарда истифода мешавад ва дар зимн пажӯҳишгарон дар мавриди мавқеи он дар миёни дигар таърифҳои илмӣ, инчунин муайянкунии муҳтавои он аз тавофуқ ва иттифоқи назар ханӯз хеле дур мебошанд.

Баррасии мафҳуми мазкурро мо аз таҳқиқи ҷузъҳои асосии он, яъне аз мафҳумҳои “методология” ва “равиш” оғоз намудем.

Моҳияти истилоҳи “методология” мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқоне, ки ба омӯзиши вижаҳои рушди маърифати илмӣ бо шумули педагогика машғул мебошанд, қарор гирифтааст. Таҳлили миқдори қобили мулоҳизаи таҳқиқоти илмӣ тайи ду даҳсолаи охир тағйироти ҷиддиро нисбат ба ҳадафҳои таҳсилот, равишҳо оид ба муҳтаво, инчунин арзишҳои он нишон додааст. Ҳамзамон бо афзудани ин гуна таҳқиқот мубрамияти зарурати таърифи истилоҳи “методология” низ боло меравад.

Тавре ки маълум аст, методология дар асоси ташкили намудҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ аз фаъолияти илмӣ, сиёсӣ, техникӣ, зебоишиносӣ, идоракунии ва ғайра қарор дорад.

Дар марҳилаҳои аввалияи инкишофи тамаддун нақши методология дар робитаҳои байни одамон ва олами атроф ҷандон муайяну мушаххас набуд. Аммо ҳамзамон бо тадриҷан ба фаъолияти меҳнатии инсон ворид гардидани амалиёти ҷанбаи зеҳнидошта, замоне ки инсон самтҳои муносибро барои расидан ба ҳадаф таҳия мекард, дар натиҷа ҷудошавии методология ба шакли алоҳидаи маърифати ақлонӣ ба вуқӯъ омад. Пешрафти техника, илм, истехсолот ва умуман фарҳанги инсонӣ ба он боис гардид, ки методология мавриди таваҷҷуҳи афкори фалсафӣ қарор гирифт. Принсипҳои ба таври объективӣ ташаккулёфта ба меъёрҳо ва шаклҳои гуногуни методҳои мантиқан санҷидашудаи дарёфт намудани натиҷаҳои маҷхул таҳаввул ёфтанд [1, С. 35 -41].

Ҳамин тавр, мо метавонем ибраз намоем, ки равиши ягона дар илми муосир нисбат ба таърифи моҳияти методология вучуд надорад. Чунин сершумории равишҳои пешниҳодшаванда аз мо наметавонад тамоюлро пинҳон дорад, ки тибқи он равишҳои таърифи моҳияти методология аз бисёр ҷиҳат бо ақида дар бораи самти илмӣ ҳамчун методи бо диалектика ва назарияи маърифат ва фалсафа робитаи наздикдошта маҳдуд мегардад. Э.Г.Юдин амсилаи сохтори дониши методологиро баррасӣ намуда, пешниҳод мекунад, ки дар он чор савияи зерин ҷудо карда шавад: технологӣ, илмӣ мушаххас, умумиилмӣ ва фалсафӣ. Ба он нукта таваҷҷуҳ кардан зарур аст, ки функцияи асосии методология як навъ нишона ё дастурмаълум будан аст.

Таҳлили таҳқиқоти дигар, ки дар онҳо мавзӯи равишҳои методологӣ нисбат ба тайёркунии касбии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии баррасӣ шудаанд, фаҳмиши моро нисбат ба ин ё он равишҳо тасдиқ менамояд, аммо, мутаассифона, масъалаҳои навъиносии дар ин таҳқиқот, асосан, дар берун аз доираи таваҷҷуҳи муаллифон боқӣ мондаанд.

Мо чунин ҳисоб мекунем, ки дар назди равиши антропологии корбастшаванда ба равандҳои дар донишомӯзони коллеҷҳои тиббӣ ташаккулёбии салоҳиятҳои касбӣ вазифаи рушди сифатҳои шахсияти онҳо, ҳавасмандӣ ба худтакмилдиҳӣ матраҳ аст, ки дар асоси онҳо ғаълонокии маънавии фард қарор дорад. Корбурди чунин равиш ба ташаккулёбии салоҳиятнокии касбии табибони оянда баҳисбгирии як силсила унсурҳои ҷаҳонбинии онҳоро пешбинӣ менамояд, ки ба инкишофи онҳо бояд таваҷҷуҳро дар ҷараёни таъсиррасонии педагогӣ равона намуд.

Унсурҳои антропологии чунинанд:

1. Афзалиятнок эътироф кардани арзишҳои антропологии.
2. Дуруст дарк намудани он нукта, ки дар назди тарбия танҳо ҳадафҳои гуманистӣ қарор доранд.
3. Муносибат бо бемор аз мавқеи ҳам объект ва ҳам субъекти ташаккули салоҳиятҳои касбӣ.
4. Дидгоҳ ба тарбия, ҳамчун яке аз унсурҳои калидии салоҳиятнокии касбӣ, инчунин ҳамчун ба муносибатҳои байниҳамдигарии субъект ва объект.
5. Идроки далели он, ки ташаккули самараноки салоҳиятнокии касбӣ зарурати равиши муштараки субъект ва объектро дар бораи инсон, ҷараёни бемории ӯ пешбинӣ менамояд.
6. Дидгоҳ нисбат ба ҳар як бемор, ҳамчун ба шахсияти дорои ҳуқуқҳои ҷудонопазир ва дорои арзиши бузург.

Агар равиши антропологии дар қаринаи масъалаҳои методологӣ баррасӣ гардад, он гоҳ онро бояд ба методологияи ҷанбаи умумии миқдодӣ мансуб донист, зеро мо ба мавқеи ҷаҳонбинӣ сару қор дорем ва ҷунки он фарогири дидгоҳи маъмулии инсон ба соҳти ҷаҳони атроф, соҳтори иҷтимоӣ ва ҳуди инсон мебошад.

Равиши антропологии дар қаринаи парадигмаи гуманитарии таҳсилот, умуман маърифати илм, мубрамии вижа касб менамояд, ҷунки фанҳои гуманитарӣ ба ҷаҳони маънавии фард, маънии зиндагии ӯ ва нишонаҳои арзишии шахсияти ӯ нигаронида шудаанд. Арзиши равиши антропологии дар тиб мусаллам ва бебаҳс аст, зеро самтгирии ин намуди ғаълоият бо шумули ҷузъҳои илмию амалии он ба инсон бо ҷаҳони маънавии ӯ, солимии ҷисмонӣ равоии ӯ нигаронида шудааст [6, С. 15-19].

Мо равиши антропологию ҳамчун падидаи мансуббуда ба таҳсилоти тиббӣ ва педагогика, ки иборат аз маҷмӯи равишҳои ба ҳифзи солимии одамон нигаронидашуда мебошад, баррасӣ менамоем.

Парадигмаи гуманитариро омӯхта, мо наметавонем танҳо ба таҳлил ва баррасии масъалаҳои дахлдошта ба ҳолати қорҳо дар илм таваққуф дошта бошем. Ин гуна соҳтор бояд ба афзалияти арзишҳои дар маҷмӯи худ ташаккулдиҳандаи том дар шахсияти фард асос ёфта бошад. Дар ин робита С. В. Кулневич ва Е. В. Бондаревская моро ба мавҷудияти тамоюлоти зерин дар рушди таҳқиқоти тамомияти шахсияти инсон, ки бо тиб алоқаи бевосита дорад, мутаваҷҷеҳ месозанд [3]:

- аломатҳои ҷанбаи равандию муҳтавоидошта, бо шумули натиҷа, воситаҳо, муҳтаво, объект, субъект, раванд, шароит ва шакл;
- аломатҳои ҷанбаи маъноидошта: маҳоратҳо, донишҳо, эҷодиёт, арзишҳо, раванди таълиму тарбия, ормонҳо;
- аломатҳои ҷанбаи илмию таҳсилотидошта: технология, назария, концепсия, методология, парадигма, идеология ва ғайра;
- аломатҳои ҷанбаи таҳсилотидошта: касб, иҷтимоишавӣ, худташаккулдиҳӣ, зехният, илм, фарҳанг, таҷриба ва ғайра.

Баррасии таҳсилоти гуманитарӣ аз мавқеи равиши антропологии, ки С.В. Белов пешниҳод мекунад, дидгоҳи ӯро ҳамчун низом ва ягонагии раванди ташаккулёбии

фарди ичрокунандаи нақши субъекти созанда, нақши шахс дар муносибат бо шахси дигар, ҳамчун фарди беҳамторо дар назар дорад [7].

Равиши антропологиро дар робита бо ташаккулёбии салоҳиятнокии касбӣ дар донишомӯзони муассисаҳои миёнаи тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуда, бояд қайд кард, ки мафҳуми мазкур ба қадри кофӣ пурғунҷоиш буда, аз мақулаҳои чун тамомияти фаъолияти касбӣ ва ҳаёти табиб, таҳсилоти тиббӣ, раванди педагогӣ ва ҳуди фард иборат аст.

Ҳангоми баррасии парадигмаи таҳсилоти гуманитарӣ аз мавқеи низоми арзишҳо, мо мебинем, ки донишомӯзон дар қаринаи мазкур на ҳамчун шахсияти ба таври механикӣ азхудкунандаи кадом як маҷмӯаи донишҳои омода, балки ҳамчун инсонии омӯзандаи ҳақиқат тавсиф мешаванд. Дар миёни донишомӯз ва омӯзгор дар ин ҳол чунин муносибатҳои байниҳамдигарӣ танзим мешаванд, ки дар асоси онҳо ҳусни тафохум, эътимод, мубодилаи озодонаи афкор, кори муштарак оид ба ҷустуҷӯи шаклҳои бештар муносиби ташкили фаъолияти таълимӣ қарор дорад. Инсон аз дидгоҳи назарияи гуманитарӣ, на танҳо ҳамчун ҳомили зехният балки ҳуди зехният баррасӣ мегардад.

Дар миёни олимони барҷастае, ки дар инкишофи антропология саҳми бузург гузоштаанд, номҳои М. Бубер, Х. Плесенер, А. Гелен, М. Шелерро номбар намуд, ки дар таълифоти онҳо миқёси густардаи равишҳои шарҳу тафсири мафҳуми инсонро мушоҳида менамоем [7].

Тавре ки натиҷаҳои таҳқиқоти манбаъҳои адабиёти илмӣ шаҳодат медиҳанд, антропология аз нуқтаи назари таълимоти махсус дар бораи инсон ба омӯзиши ҷанбаҳои маънавӣ, биологӣ ва ҷисмонии ӯ нигаронида шудааст. Ин ба мо имконият медиҳад ибраз намоем, ки дар донишомӯзон инкишофёбии салоҳиятнокиҳои касбӣ ба таври мувозӣ ҳамроҳ бо ташаккули ҷузъҳои муҳимтарини фарҳанги касбии ӯ амалӣ мегардад.

Пешниҳод менамоем, ки муносибатҳои миёни бемор ва корманди тиббӣ ба воситаи тавсифномаи зерин тасаввур гардад:

1. Дидгоҳ ба корманди тиббӣ ҳамчун субъекти фаъолияти мутахассис дар соҳаи худ, ки ба бемори ичрокунандаи нақши объект ёри тиббӣ мерасонад. Дар ин ҳол бемор, ки корманди тиббиро чун “падар” мепазирад ва он пешопеш ҳамеша ҳақ мебошад, мутеъона ҳамаи дастуроти корманди тиббиро иҷро мекунад ва ҳангоми ҳамагуна ҷараён доштани беморӣ, ҳатто дар ҳолати номусоид, ба ҳеҷ вачҳ шакку шубҳаро дар мавриди дурусткории ӯ ба худ роҳ намедиҳад ва тамоми айбро ба беморӣ ҳавола менамояд;

2. Мавқеи пешбарандаро бешубҳа корманди тиббӣ дар ихтиёр дорад, бемор бошад, дар ин ҳол нақши субъетро иҷро мекунад. Дар миёни онҳо муносибате ба монанди робитаҳои миёни фурушанда ва харидори хизматрасониҳои дорои ҷанбаи молиқӣ пулидошта барқарор мегардад. Ин ҳам ба воситаҳои ҳуди бемор ва ҳам имтиёзҳои давлатӣ марбут мебошад. Маҳз ҳамин навъи муносибатҳо дар асоси аксарияти даъвоҳо нисбат ба муассисаҳои муолиҷавӣ қарор доранд;

3. Бемор - субъект аст, ки аз корманди тиббӣ расонидани ёриро талаб мекунад, дар ин ҳол, аз мавқеи ҳуди корманди тиббӣ ӯ нақши объекти даъворо иҷро мекунад. Маҳз ба чунин ҷобачогузориҳои нақш этикаи масъулиятнокӣ асос ёфтааст, ҳарчанд ки чунин мавқеъро на дар ҳамаи ҳолатҳо метавон пайравӣ намуд.

Ҷанбаи чунин муносибатҳо аз бисёр лиҳоз бо савияи салоҳиятнокии касбии корманди тиббӣ вобастагӣ дорад ва табибон дар қари худ метавонанд бо тамоми навъҳои номбурдаи ҳамкориҳои мутақобила бо беморон дучор шаванд. Кормандони тиббӣ ба монанди ҳамагон инсонҳо мебошанд ва набояд онҳоро аз будашон зиёд муболиға намуд, ба онҳо ҳам иштибоҳоту камбудихо ва ба беморони онҳо ҳам хос мебошад. С.П.Боткин ва М.Я.Мудров ба муолиҷа кардани ҳуди инсон, аммо на бемории ӯ даъват мекарданд, онҳо дар асоси концепсияи худ он нуктаро қарор дода буданд, ки барои инсон ягонагии ҷисм ва руҳ хос мебошад.

Бемор бемориро ҳамчун ҳолати организм, ки дур аз вазъи муъдадил мебошад, қабул мекунад ва меҳодад, ки бо ёрии мутахассисони салоҳиятнок бо беморӣ мубориза намояд, дар ин кор бо хушӣ бо ҳар ки ба ёрии ӯ меояд, ҳамкорӣ мекунад. Дар ҳамин ҳол ҳолатҳое ҳам мешаванд, вақте ки бемор бо кормандони тиббӣ низоъ ҳам мекунад ва аз қабули ёрии тиббӣ худдорӣ карда, чунин ҳисоб мекунад, ки ба он ниёз надорад.

Салоҳиятнокии касбии корманди соҳаи тиббӣ бояд ба рушди ӯ ҳамчун мутахассиси касбӣ бо шумули ҷузъҳои шахсиятӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ ва ҷисмонӣ мусоидат намояд.

Маҳорати беморро иттифоқчии худ сохтан, таҳия намудани хатти рафтори ӯ дар раванди муолиҷа бояд дар раванди таълими касбӣ рушд намояд. Касбияти корманди тиббӣ ҳамроҳ бо рушд ёбии сифатҳои ахлоқӣ ва маънавӣ, донишҳо ва малакаҳои касбии ӯ дар коллеҷи тиббӣ ташаккул меёбад. Тавре ки пурсиши донишомӯзони муассисаҳои таълимии миёнаи тиббӣ нишон медиҳанд, тақрибан 84% донишомӯзон муътақиданд, ки ин донишҳо барои кормандони тиббӣ лозиманд, дар ин ҳол, онҳо набудани маводи таълимии дахлдорро дар барномаҳои таълимии амалкунанда қайд намуданд.

Тавре ки маълум аст, дар барномаи таълимии коллеҷҳои тиббӣ асосан, ба тиб ва биология ҳамчун илмҳои асосӣ дар бораи одам таъкид карда мешавад. Чунончи, М.Фуко тибро “ҳамшираи калонии ҳамаи илмҳои самти гуманитарӣ” номида буд, аммо фанҳои гуманитарии бо антропология алоқамандбуда, дар зимн, ба ташаккул ёбии салоҳиятнокии касбӣ дар донишомӯзони муассисаҳои таълимии тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири мусбат доранд [2, С. 148-251].

Маҳз фанҳои гуманитарӣ, ки дар раванди таълим корманди ояндаи тиббӣ онҳоро фаро мегирад, ба ӯ азхудкунии донишҳои ҳамгирошударо, умуман, дар бораи табиат, доир ба одам, сохти ҷисмонӣ руҳонӣ ӯ ва бемориҳо имконпазир месозад. Савияи касбияти корманди соҳаи тиб дар шароити кунунӣ аз бисёр ҷиҳат бо қобилияти ӯ ба худтаҳлил, савияи фарҳанги технологӣ ва таҳқиқотии ӯ муайян карда мешавад.

Тавре ки натиҷаҳои мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, ҷанбаи гуманитарии равиши антропологӣ нисбат ба ташаккул ёбии салоҳиятнокии касбӣ дар донишомӯзони коллеҷҳои тиббӣ дар робитаи мутақобилаи миёни корманди соҳаи тиб ва бемор, ҳамчунин умуман бо олами атроф зоҳир мегардад.

Минбаъд ҳангоми баррасии масъалаҳои марбут бо равиши антропологӣ ба ташаккул ёбии салоҳиятнокии касбӣ дар донишомӯзони коллеҷҳои тиббӣ, мо ба назарияи гуманитарӣ таъя хоҳем намуд, зеро маҳз назарияи мазкур ғояҳои асосии ин равишро дар бар мегирад. Тавре ки С.А.Гончаров қайд мекунад, маҳз тавассути методологияи инсонгароёна ба мо муяссар мегардад, ки робитаи мутақобилаи одам ва олами атрофро муқаррар созем, ҷойгоҳи инсонро дар ин ҷаҳон идрок намоем.

Мо, дар ин ҳол, таҳти мафҳуми субъективият (зехният) сифати ботинии ташаккулдиҳандаи воқеияти субъективӣ, муҳтаво ва самтгириро мефаҳмем, ки боиси пайдоиши рафтори инсон ва фаъолияти ӯ мегардад [4].

Ҷанбаи антропологии фаъолияти инсон ба пайдошавии мафҳуме ба монанди “бемории тамаддун” дар илми тиб мусоидат намуд, ки тавассути он ҷузъи ҷаҳонбинӣ дар раванди ташаккул ёбии салоҳиятнокии касбӣ дар донишомӯзони коллеҷҳои тиббӣ мубрам мегардад.

Гуфтаҳои боло ба мо имкони таҳмин кардани онро фароҳам месозанд, ки бемории баррасишаванда ҳамчун ихтилоли равандҳои психологӣ ва биологӣ дар инсонро сарфи назар аз мавқеи фарҳанг нисбат ба ин падида бояд ба ҳолатҳои ҷанбаи патологидошта мансуб донист.

Мо бо он муаллифон ба он андеша ҳамфикрем, ки беморӣ иборат аз таҷрибаи ҷанбаи психоиҷтимоӣ буда, дар зимн, бояд он нуктаро ба назар гирифт, ки ихтилоли ҷараёни муътадили равандҳои иттилоотӣ дар организм заминаи ҷиддии беморӣ мебошад. Барои пешгирии бемориро омӯхтан ва он ҳадафи асосии тиб мебошад, донишомӯзони коллеҷҳои тиббӣ дар раванди таълим ба ҳалли масъалаҳои омода мешаванд, ки дар худ ҷанбаҳои руҳонӣ ҷисмонӣ ва психологию отифавии табиати

вучуди инсонро ҳамроҳ таҷассум мекунанд. Ҳамин тавр, корманди соҳаи тиб руҳонии ҷисмонӣ мегардад ва ба ҷойи наҷот сухан дар бораи ҳифзи саломатӣ меравад⁴³ [9].

Масъалаҳои вобаста ба соҳаҳои рӯҳ ва маънавият барои дониши гуманитарӣ афзалиятнок мебошанд, ки он барои мо дар қаринаи таҳқиқотамон вобаста ба равиши антрополгӣ дар робита бо ташаккули салоҳиятнокии касбӣ дар донишомӯзони коллеҷҳои тиббӣ муҳим аст.

Дониши гуманитарӣ ҷанбаи маънавии инсонро меомӯзад, дар ин ҳол тиб таваҷҷуҳи худро ба моҳияти ҷисмонии ӯ мутамарказ намудааст. Омӯхтани фанҳои гуманитарӣ аз тарафи кормандони ояндаи тиббӣ имкони густариши дидгоҳи онҳоро фароҳам намуда, ба онҳо дидгоҳи зиддидогматикиро нисбат ба табиати инсон, бемории ӯ ва равишҳои пешгирӣ ва муолиҷаи онҳоро талқин мекунад. Мо чунин мешуморем, ки шарҳу тафсири яктарафаи мафҳуми “саломатӣ” фақат бо ҳолати физиологии организми инсон, бидуни дарназардошти ҳолати руҳонӣ, азобҳо ва дард маҳдуд мебошад.

Лозим аст, ки тафовути миёни солوماتии антропологӣ ва биологиро идрок намуд. Таҳти мафҳуми саломатии биологӣ мо ҳолати инсонро, ки онро объективӣ гуфта метавонем, идрок мекунем, яъне онро метавон бо натиҷаҳои дақиқи силсилаи таҳлилҳои марбутатаи химиявӣ ва физикӣ, нишондоди олот тавсиф намуд.

Нуктаи назар ба саломатӣ ҳамчун ба ҳолати куллии организми инсон фаҳмиши саломатиро ҳамчун хайру офият дар ҳамаи ҷузъҳои иҷтимоӣ, психикӣ ва ҷисмонӣ далолат мекунад, аммо ба набудани ин ё он беморӣ маҳдуд намегардад.

Агар дар зиндагии инсон мушкилот ва нохушиҳо ба вуқӯ оянд, ӯ метавонад ан азобҳои руҳӣ ранҷур гардад. Саломатӣ ба маънои васеи он бо ҳолати отифавии инсон, сарфи назар аз хушҳолӣ, қаноатмандӣ, шавқу завқ, андух, маъюсӣ ё афсурдаҳолӣ вобастагӣ дорад.

Гуфтаҳои болоро хулоса карда, қайд менамоем, ки мафҳуми саломатӣ на танҳо ҳолати ҷисмонии организми инсонро инъикос менамояд, балки падидаи мазкур хеле васеътару мураккабтар нисбат ба равиши маҳдуди тиббӣ мебошад.

Аз нуктаи назари тиббӣ, беморӣ бо сабаби халалдоршавии амалкардии организми инсон ба вуқӯ меояд, чунки фақат, сирфан бо воситаҳои тиббӣ мушкилоти инсонро, ки ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва маънавий доранд, ошкор кардан имконнопазир мебошад.

Бо қорбурди равиши антропологӣ ба ташаккули салоҳиятнокии касбӣ дар корманди соҳаи тиббӣ, инчунин саломатии инсон, мо омилҳои динӣ, ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва сиёсиро дар ҷаҳорҷӯби сохтори шахсиятии фард ба назар мегирем.

Тавре ки аз таҷриба бармеояд, дар шароити кунунӣ, ки бо рушди босуръати пешрафти техникӣ, бо шумули соҳаи тиб тавсиф мегардад, даҳолати сунӣ дар чунин соҳаҳои ҷанбаҳои табиӣ табиати инсон, аз қабилӣ таваллуди кӯдак ва бордор кардан, тағйир додани тааллуқи ҷинсӣ ва ғайра имконпазир гардидааст. Олимони муътақиданд, ки чунин имконот мубориза бо беморӣҳои ирсии одамро фароҳам оварда, онҳо барои ҳифзи саломатӣ умедворкунанда мебошанд.

Дар ин ҳол бисёр намоёндогони илмҳои гуманитарӣ изҳори ташвиш мекунанд, ки ҳамзамон бо ҷанбаҳои воқеан мусбати пешрафти илму техника дар соҳаи тиб, хатари он вучуд дорад, ки ба истилоҳ “одами табиӣ” метавонад ба вучуди худ хотима дода, дар инкишофи худ ба роҳи “худофарӣ” равон шавад.

Бо нуктаи назари низомӣ ягонаи том будани организми инсон мувофиқа карда, метавонем ба савол дар бораи ҷиғунагии хусусиятҳои муштараки мавҷуда миёни равишҳои гуногуни илми тиб ва ғояҳои антропогенӣ имкони посух доданро пайдо намоем. Ба ақидаи И.Г. Фомичева ҳуди принципҳои инсонмарказӣ посухро ба саволи матраҳгардида ва маҳз: принципҳои инфиродисозӣ, мубодилаи озодонаи афкор, раванди табиӣ такмилёбии донишҷӯёнӣ коллеҷи тиббӣ дар ростои захираи билқувваи ақлонӣ ва эҷодии ӯро инъикос мекунанд [8].

Ҳамин тавр, ҳамаи равишҳои аз тарафи мо баррасигардида бо ҷанбаҳои мусбат ва камбудҳои хоси худ фарқ мекунанд, як имкониятро фароҳам намуда, ҷиҳати дигарро маҳдуд месозанд, барои расидан ба баъзе ҳадафҳо самарабахш бошанд, барои

халли дигар масъалаҳо коршоям нестанд. Метавонем тасдиқ намоем, ки чун қоида, корбасти равишҳои мазкур бо омилҳои ҷанбаи низомофардошта вобастаанд, ки тақия асосӣ болои онҳо буда, имкони таҳқиқи ин ё он зухуроти педагогиро аз ин ё он дидгоҳ имконпазир месозад.

Азбаски барои ҳар яке аз ин равишҳо дар алоҳидагӣ норасоҳои муайян ҳос мебошанд ва имкон намедиханд, ки масъалаҳои матраҳшуда дар маҷмуъ таҳқиқ гарданд, он гоҳ мантиқӣ мебуд, ки захираи билқувваи онҳоро муттаҳид созем, то ки онҳо ба ҳамон падидаҳои ҳамгироёна посух диҳанд, ки ба дониши муосири педагогӣ ҳос мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Абаев, Ю. К. Техницизм и клиницизм / Ю. К. Абаев. // Здоровоохранение. - 2011. - № 6. - С. 35 -41.
2. Абдулгалимов, Р.М, Абдулгалимова Г.Н. Актуализация антропологического подхода к процессу формирования профессионального мировоззрения будущего врача // Мир науки, культуры, образования. - Горно-Алтайск: 2018. - №5(72). - С. 148-251.
3. Бондаревская, Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учебное пособие. - Ростов -на-Дону, 1999. - 560 с.
4. Колесникова, И. А. Педагогическая праксиология: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / И. А. Колесникова, Е. В. Титова. - Москва: Издательский центр «Академия», 2005. - 256 с.
5. Фирсова, А.Е. Применение антропологического подхода в современной отечественной педагогической теории и инновационной образовательной практике: дис.... к-та пед. наук: 13.00.01 - Волгоград. 2014. - 186 с.
6. Фирсова, А.Е. Сущностные характеристики антропологического подхода в педагогике / А.Е. Фирсова // Известия Волгоградского Государственного педагогического университета. Серия «Педагогические науки» №7(71), 2012. - С. 15-19.
7. Фомичева, И. Г. Педагогика и психология/Учебно-методический комплекс. Тюменский государственный ун-та, 2005. - 319 с.
8. Фомичева, И. Г. Философия образования: некоторые подходы к проблеме. - Новосибирск: изд-во СО РАН, 2004. - 242 с.
9. Kleinman A. Patients and Healers in the Context of Culture. An Exploration of the Borderland between Anthropology, Medicine and Psychiatry. Berkeley, 1980.

УДК 371.134:004

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ КОЛЛЕДЖЕЙ

МАХМУДЗОДА Кумринисо Нурали - заместитель директора по воспитательной работе Медицинского колледжа города Куляба Хатлонской области, **E-mail:** mahmudzoda.tarbiya@mail.ru, **тел.:** +(992) 93 935 53 23

В данной статье автором рассмотрены вопросы особой актуальности и необходимости подготовки студентов медицинских колледжей, обладающих конкурентоспособностью и высокой квалификацией, позволяющих им осуществлять успешную профессиональную деятельность.

Автор утверждает, что удовлетворить потребность страны в квалифицированных специалистах, система высшего образования Республики Таджикистан должна проводить целенаправленную деятельность, направленную на подготовку студентов колледжей, которые бы обладали всем комплексом профессиональных компетенций и при формировании у будущего медицинского работника профессиональной компетентности в стенах колледжа следует придерживаться принципов сотрудничества

между преподавателем и студентом, который должен соблюдаться не только в деле профессионального становления, но и в личностном развитии.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, высшее образование, профессиональная деятельность, личностное развитие, динамика современных преобразований, междисциплинарная интеграция, совершенствование методики преподавания.

МОҲИЯТ ВА СОҲТОРИ САЛОҲИЯТҲОИ КАСБИИ ДОНИШЧҶҶҶНИ КОЛЛЕҶҶҶОИ ТИББӢ

МАҲМУДЗОДА Кумринисо Нуралӣ – муовини директор оид ба корҳои тарбиявии Коллеҷи тиббии шаҳри Кӯлоб, вилояти Хатлон, **E-mail:** mahmudzoda.tarbiya@mail.ru, **тел.:** +(992) 93 935 53 23

Муаллиф дар мақолаи мазкур масъалаҳои муҳим ва зарурати омода намудани донишҷӯёни коллеҷҳои тиббиро, ки рақобатпазирӣ ва тахассуси баланд ба онҳо имкон медиҳад, ки фаъолияти бомуваффақияти касбиро анҷом диҳанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Муаллиф таъкид мекунад, ки барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти кишвар ба мутахассисони соҳибкасб низоми таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҷорабинҳои мақсадноки тайёр намудани донишҷӯёнеро, ки дорои доираи пурраи салоҳиятҳои касбии тиббӣ мебошанд, ба роҳ монанд ва хангоми оморасозии мутахассисони тиббӣ дар коллеҷ бояд принципҳои ҳамкории байни омӯзгор ва донишҷӯ, на танҳо дар такмили ихтисос, балки дар рушди шахсият низ риоя карда шаванд.

Вожаҳои асосӣ: салоҳиятҳои касбӣ, таҳсилоти олии, фаъолияти касбӣ, рушди шахсият, динамикаи дигаргуниҳои муосир, ҳамгироии байнисоҳавӣ, такмили усулҳои таълим.

ESSENCE AND STRUCTURE OF THE PROFESSIONAL COMPETENCES OF MEDICAL COLLEGE STUDENTS

MAHMUDZODA Kumriniso Nurali - Deputy Director for Educational Work of the Medical College of the city of Kulyab, Khatlon region, **E-mail:** mahmudzoda.tarbiya@mail.ru, **mob.:** +(992) 93 935 53 23

In this article, the author considers the issues of particular relevance and the need for training students of medical colleges with competitiveness and high qualifications, allowing them to carry out successful professional activities.

The author argues that to satisfy the country's need for qualified specialists, the higher education system of the Republic of Tajikistan should carry out targeted activities aimed at training college students who would have the full range of professional competencies, and when developing professional competence in a future medical worker within the walls of the college, the principles of cooperation should be adhered between teacher and student, which must be observed not only in professional development, but also in personal development.

Keywords: professional competence, higher education, professional activity, personal development, dynamics of modern change, interdisciplinary integration, improvement of teaching methods.

Совершенствование образовательной системы в современных условиях является одним из аспектов социально-экономического прогресса в целом. Прямая связь между ними обуславливает развитие технологий, содержательной составляющей, средств и методов обучающего процесса в современном обществе.

Для образовательной системы Республики Таджикистан в настоящее время приобрела особую актуальность необходимость подготовки студентов колледжей, обладающих конкурентоспособностью и высокой квалификацией, позволяющих им осуществлять успешную профессиональную деятельность.

Чтобы удовлетворить потребность страны в квалифицированных специалистах, система высшего образования Республики Таджикистан проводит целенаправленную деятельность, направленную на подготовку студентов колледжей, которые бы обладали всем комплексом профессиональных компетенций.

Широчайший спектр подходов к определению профессиональной компетенции подтверждает многоплановость и сложность этого понятия.

Профессиональная компетенция основана на накопленных знаниях, которые тесно переплетены с компетенциями, носящими характер прикладных. Именно на этом фундаменте происходит формирование и дальнейший личностный и профессиональный рост специалиста.

Подготовка в стенах медицинских колледжей специалистов непосредственно связана с формированием у них профессиональной компетентности в ходе учебного процесса и во многом зависит от уровня взаимодействия учебного заведения с общественными организациями, структурами рынка труда на основе учета интересов всех сторон этого процесса [6, С.178-189].

Будущий медицинский работник формирует свою профессиональную компетентность уже в ходе обучения в медицинском колледже, в рамках которого он формирует ее качественный фундамент, основываясь на деятельностном подходе личности совместно с развитием личностной системы ценностей.

При формировании у будущего медицинского работника профессиональной компетентности в стенах колледжа следует придерживаться принципов сотрудничества между преподавателем и студентом, который должен соблюдаться не только в деле профессионального становления, но и в личностном развитии. Речь идет о совместной работе в понимании имеющихся проблем, определении задач и целей, что в итоге служит развитию каждой их сторон взаимодействия.

Педагогическое взаимодействие на всех уровнях образовательного процесса становится одним из важнейших факторов, способствующих формированию у будущего медика среднего звена профессиональной компетентности в стенах медицинского колледжа. Следует принимать во внимание и тот факт, что неотъемлемым элементом профессиональной компетентности медика является творческий аспект, который побуждает специалиста к постоянному совершенствованию, изучению инновационных технологий и методов работы, содействует его профессиональному росту.

Можно считать успешной формирование у молодых медиков профессиональной компетентности, если они научились в медицинском колледже самостоятельной работе, умению определять задачи и цели в своей профессии, способности сосредотачиваться на решении приоритетных задач, связанных с профессиональной деятельностью, с применением современных технологий, проявлять при этом такие человеческие и профессиональные качества, как эмпатия, толерантность и милосердие, быть готовыми к эффективному сотрудничеству, уметь объективно оценивать свою профессиональную деятельность [1, С. 35 -41].

Между тем, как свидетельствуют результаты наблюдений, будущие медики далеко не всегда обладают достаточной мотивацией к учебе, что не может не оказывать негативного влияния на формирование их профессиональной компетенции. Это обусловлено тем, длительное время педагогический состав профессиональных учебных заведений не ставил перед собой задач, направленных на совершенствование профессиональных и личностных качеств будущих медиков, имелись существенные

пробелы в теоретических наработках по вопросу формирования в учебных заведениях необходимых педагогических условий, позволяющих студентам проявлять стремление к самосовершенствованию и самоанализу.

Используя компетентностный подход в образовании, мы можем по иному взглянуть на вопросы, касающиеся качественного уровня подготовки будущих специалистов. Ключевым критерием, согласно которому оценивается качественный уровень образования, является профессиональная компетентность, рассматриваемая как интегральная характеристика будущего медика, с помощью которой оценивается его готовность к решению задач профессионального характера, которые могут возникнуть в реальной работе (О.Е. Лебедев, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына).

Целью формирования у студентов медицинского колледжа профессиональной компетентности является развитие их профессиональных качеств, основываясь на принципах эмпатии, интегративности, универсальности и милосердия.

Рассматривая вопросы, связанные с формированием у будущих медиков профессиональной компетентности, следует уделить пристальное внимание аксиологической составляющей, которая является одним из ключевых компонентов личностной структуры, поскольку именно она позволяет регулировать и направлять деятельность человека во всех сферах [2, С. 613]. По мнению А.В. Кирьяковой, которое мы полностью поддерживаем, именно ценности обеспечивают взаимосвязь между окружающей действительностью, и внутренним миром индивида, выполняя функцию смыслообразующего фундамента, лежащего в основе профессиональной компетентности будущего специалиста. Уровень эффективности формирования у будущих медицинских работников профессиональной компетентности во многом обусловлен тем, каковы направления становления системы ценностей развиваются у студентов в период учебы в колледже.

Профессиональная компетентность молодого специалиста характеризуется максимальной реализацией всего потенциала личности, стремлением выявить весь спектр творческих возможностей с тем, чтобы в полной мере добиться поставленных целей как в профессиональной деятельности, так и в личной жизни. Этот процесс носит целенаправленный, сознательный характер, при этом личность полностью раскрывается, реализуются ее индивидуальные особенности, направленные на совершенствование ее профессиональных качеств. На ценностях зиждется основа личности, они напрямую влияют на формирование у студентов медицинского колледжа профессиональной компетентности, в целом на всю их деятельность, определяют его поступки и поведение. Еще одной функцией аксиологической составляющей является то, что она мотивирует и стимулирует поведение личности во всех областях ее деятельности [3].

Значительное влияние на формирование у будущих медиков среднего звена профессиональной компетентности оказывают следующие факторы: образовательный уровень учащегося колледжа, его профессиональный и социальный статус, уровень его профессионального опыта, какова сфера деятельности в медицине, стремление и возможности заниматься самообразованием, реализовать себя в рамках профессиональной деятельности. От того, как сочетаются эти факторы, во многом зависит динамика и эффективность формирования у студента медицинского колледжа профессиональной компетентности.

Следует констатировать, что сейчас выявлены явные противоречия между традиционной моделью обучения, которая в основном ориентирована на накопление конкретных навыков и знаний профессионального характера и потребностью современного общества в специалистах, обладающих сформированной профессиональной компетентностью. Возникновение такой проблемы обусловлено недооценкой роли ценностного аспекта личности, в результате чего учащийся колледжа становится винтиком в массовом «производстве» традиционной образовательной системы. Особую актуальность приобретает необходимость определения педагогических и дидактических условий, необходимых для формирования у будущих

специалистов профессиональной компетентности в ходе их обучения в средних медицинских учебных заведениях.

Профессиональное мировоззрение в учебном процессе следует рассматривать как категорию, предполагающую развитие ценностного, психологического и нравственного аспектов культуры, формирование коммуникативных способностей и культуры мышления специалиста. Это, во-первых, способствует личностному росту будущего профессионала, во-вторых, позволяет ему стать активным участником созидательного процесса освоения будущей специальности [8, С. 5].

На процесс формирования профессиональной компетентности у студентов медицинских колледжей Таджикистана значительное влияние оказывала отечественная методологическая традиция в медицинской сфере. Между тем, для современной медицины далеко не всегда удавалось избежать разногласий между практическими наработками и теорией, между действиями и знаниями, которые неизбежно возникают в динамике пациента при неопределенном развитии ее течения. Таким образом, в медицинских колледжах необходимо подготавливать таких специалистов, которые бы были готовы воспринимать инновации и новейшие исследования в медицинской науке.

В своей будущей деятельности сегодняшние учащиеся средних медицинских учебных заведений будут нести серьезную ответственность не только за физическое состояние пациентов, но и за их психическое здоровье. Поэтому профессия медика является чрезвычайно важной для современного общества. Она относится к деятельности, которую относят к субъект-субъектному типу, что предполагает действия в самых разнообразных психологических и социальных ситуациях, а это, в свою очередь, требует от специалиста-медика готовности работать в условиях значительного напряжения, как психоэмоционального, так и умственного.

Отметим, что на сегодняшний день процесс становления медицинского работника носит двойственный характер, и включает в себя сочетание получения навыков, знаний и умений с формированием профессионально значимых качеств.

По мнению Б.А. Ясько, в настоящее время мы можем говорить лишь об этапе становления системы психологического сопровождения личности будущего медицинского работника среднего звена на всех стадиях его развития как профессионала [7, С. 68-70].

Мы считаем, что для более результативного формирования у будущих медицинских работников среднего звена в Республике Таджикистан профессиональной компетентности все большее значение начинает играть информационно-технологическая составляющая, которая постоянно изменяется и совершенствуется. На основе вышесказанного мы приходим к выводу, что для процесса становления профессиональной компетенции будущего медицинского работника характерно постоянное совершенствование и высокая динамика изменений.

С каждым годом рынок труда выдвигает все новые требования к уровню подготовки студентов медицинских средних учебных заведений, что далеко не всегда учитывается учебными планами, а иногда даже происходит сокращение учебных часов по тем или иным дисциплинам, что негативно сказывается на формировании у студентов медицинских колледжей профессиональной компетентности. Также негативным фактором является отсутствие единой политики личностного роста будущих медицинских работников.

Таким образом, изучение учебных планов и стандартов, анализ работы медицинских средних учебных заведений Республики Таджикистан однозначно свидетельствуют о необходимости серьезных корректив в подготовке будущих медиков.

Формирование профессиональной компетентности у специалиста-медика мы рассматриваем как непрерывный процесс профильного образования, в результате которого учащийся медицинского учебного заведения получают профессиональную подготовку, которая непрерывно продолжается на всех ступенях образования, включая высшее и последипломное.

Таким образом, при непрерывном обучении учебная деятельность студентов и профессиональная деятельность педагогов некоторым образом переплетаются, создавая условия для самореализации будущих медиков.

Как показали наши исследования, для того, чтобы добиться качественных изменений в профессиональной компетентности специалистов-медиков, следует произвести следующие изменения в требованиях к будущим специалистам по таким направлениям:

- межпредметная интеграция учебных предметов гуманитарной, естественнонаучной и специальной направленности, цель которой заключается в общемировоззренческом развитии учащегося медицинского колледжа и более глубоком освоении им учебного материала;

- мероприятия, направленные на повышение эффективности формирования профессиональной и научной компетентности студентов колледжа, а также на усиление значения дисциплин естественнонаучной и гуманитарной направленности;

- введение в учебный процесс дополнительных курсов, позволяющих учащимся более успешно развивать у себя профессиональную компетентность на всех этапах учебного процесса;

- совершенствование методики преподавания учебных дисциплин гуманитарной и естественнонаучной направленности, с тем, чтобы оно основывалось на новейших практических и теоретических наработках зарубежного и отечественного здравоохранения [9, С. 140-142].

Таким образом, подвывая итог вышесказанному, можем констатировать, что назрела необходимость осуществления комплекса мероприятий, направленных на переориентацию учебных технологий и содержательной составляющей учебного процесса на усиление профессионального компонента в развитии будущих специалистов медицинского профиля. Считаем, что учебная программа по развитию у студентов медицинских колледжей Республики Таджикистан профессиональной компетентности должна быть дополнена интегрированным специальным учебным курсом «Основы формирования у студентов медицинских средних учебных заведений Республики Таджикистан профессиональной компетентности».

Это обусловлено тем, что стремительное развитие новейших технологий и динамики современных преобразований приводит к росту трудоемкости формирования у будущих специалистов профессиональной компетентности и резкому повышению требований к их профессиональному уровню, с тем, чтобы специалисты-медики были готовы проявлять в своей профессиональной деятельности творческий подход, демонстрировать высокий уровень культуры и стремление к самосовершенствованию на протяжении всех этапов своего обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абаев, Ю. К. Техницизм и клиницизм / Ю. К. Абаев. // Здравоохранение. - 2011. - № 6. - С. 35-41.
2. Абаев, Ю.К. Особенности и противоречия клинического мышления врача / Ю.К. Абаев // Медицинские новости. - 2008. - № 16. - С. 613.
3. Абдулгалимов, Р.М. и др. Студент как объект и субъект формирования профессионального мировоззрения / Психологические и педагогические аспекты учебно-воспитательного процесса в системе образования России: коллективная монография/ под науч. ред. Ю.В., Сорокопуд. М: ММУ, Изд-во «БИТ Принт» 2018. - 360 с.
4. Адольф, В.А. Инновационная деятельность в образовании: проблемы становления / В.А. Адольф, И.Ф. Ильина // Высшее образование в России. - 2010. - №1. - С. 81-87.
5. Акмеология: Учебник / Под общ. ред. А.А. Деркач. М.: Изд-во РАГС, 2002. - 650 с.

6. Анисимов, О.С. Цели и ценности: сущностные сопоставления // Мир психологии. - №4., 2008. - С.178-189.
7. Володин, Н.Н. Медицинское образование на рубеже веков // Лечащий врач. - 2000. - №4. - С. 68-70.
8. Гуссерль, Э. Кризис европейского человека и философии, Сб.: Культурология 20 в. Антология. М., 1994. - С. 5.
9. Мандриков, В.Б., Краюшкин А.И., Ефимова Е.Ю. и др. Использование инновационных технологий преподавания в медицинском вузе: Материалы региональной межвузовской учебно-методической конференции. - Краснодар, 18 марта 2010 г. // Международный журнал экспериментального образования. - 2010. - №4. - С. 140-142.

ТАШАККУЛИ ТАРЗИ ҲАЁТИ СОЛИМ БО ДАРНАЗАРДОШТИ МАХСУСИЯТҲОИ РАВОНӢ, ҶИСМОНӢ ВА МАЪНАВИИ ХОНАНДАГОН

СУЛТОНОВ Исмоил Сафаралиевич – ассистенти кафедраи тарбияи ҷисмонӣ ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** ahmadaliev9898@gmail.com, **тел.:** +(992) 988 48 88 87

Дар мақола масъалаи солимии психологӣ, ҷисмонӣ ва маънавии хонандагон ва тарзи ҳаёти солим ҳамчун омили нигоҳдошти солимӣ мавриди таҳлилду баррасӣ қарор гирифтааст. Соҳаи маориф, ҳамчун сохтори муҳимми давлатӣ ба қалам дода мешавад, ки масъулияти рушди иҷтимоии шахс, вазифаи нигоҳдории солимии ҷисмонӣ, психологӣ ва маънавии насли наврасро ба зимма дорад. Асоси тарзи ҳаёти солихро муаллиф дар эҷоди фаъолияти солимӣ бо фарогирии ҳамаи ҷузъҳои он мебинад. Мафҳуми тарзи ҳаёти солим на танҳо дар набудани одатҳои бад, речаи меҳнат ва истироҳат, низоми хӯрок, машқҳои гуногуни зиёд намудани тоқатпазирии бадан ва инкишофёбанда ифода меёбад, балки ба он низоми муносибатҳо нисбати худ, ба шахси дигар, ба ҳаёт (дар маҷмӯъ), инчунин зиндагии боақлона, мақсад ва муқаддасоти ҳаёт ва ғайра дохил мешаванд. Масъалаи солимии психологию ҷисмонӣ аз назари фалсафаи Осӣ, Аврупо, Юнони Қадим ва ниёкони мо батафсил мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Нақши муассисаҳои гуногуни таълимӣ, аз ҷумла таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ташаккули фарҳанги шахсият, баланд бардоштани захираҳои солимии зеҳнӣ, ҷисмонӣ ва руҳии ҷавонон маҳсусан таъкид мегардад.

Вожаҳои асосӣ: солимии ҷисмонӣ, солимии равонӣ, солимии маънавӣ, тарзи ҳаёти солим.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ С УЧЕТОМ МЕНТАЛЬНЫХ, ФИЗИЧЕСКИХ И ДУХОВНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК

СУЛТОНОВ Исмоил Сафаралиевич – ассистент кафедры физического воспитания и методики обучения Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафаров, 16, **E-mail:** ahmadaliev9898@gmail.com, **тел.:** +(992) 988 48 88 87

В статье рассматривается проблема психологического, физического и морального здоровья учащихся как факторы сохранения здоровья в целом. Сфера образования считается как важная государственная структура, на плечах которой лежат ответственность за социальное развитие личности, проблемы сохранения физического, психологического и морального здоровья подрастающего поколения. Основу

здорового образа жизни автор видит в создании здоровой деятельности с ее компонентами. Здоровый образ жизни понимается не только в отсутствии вредных привычек, соблюдении режима труда и отдыха, режима питания, различные методы повышения устойчивости организма, но и как система отношения к себе, к другому лицу, к жизни (в целом), сознательной жизни и т.д. Проблема психологического и физического здоровья рассматривается с позиции философии Азии, Европы, Древней Греции, а также отечественных мыслителей. Особо отмечается роль различных учебных заведений, в том числе общеобразовательных, в повышении интеллектуального, физического и психологического здоровья личности.

Ключевые слова: физическое здоровье, психологическое здоровье, моральное здоровье, здоровый образ жизни.

FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE TAKING INTO ACCOUNT MENTAL, PHYSICAL AND SPIRITUAL CHARACTERISTICS

SULTONOV Ismoil Safaralievich - Assistant of the Department of Physical Education and Teaching Methods of the Kulyab State University named after A. Rudaki, Kulyab, S. Safarov, st. 16, **E-mail:** ahmadaliev9898@gmail.com, **Phone:** +(992) 988 48 88 87

The article examines the problem of psychological, physical and moral health of students as factors of maintaining health in general. The sphere of education is considered as an important state structure, on whose shoulders lies the responsibility for the social development of the individual, the problems of preserving the physical, psychological and moral health of the growing generation. The author sees the basis of a healthy lifestyle in the creation of a healthy activity with its components. A healthy lifestyle is understood not only in the absence of bad habits, adherence to the regime of work and rest, diet, various methods of increasing the body's resistance, but also as a system of attitude towards oneself, towards another person, towards life, consions laife, etc.

Key words: physical health, psychological health, moral health, healthy lifestyle.

Соҳаи маориф самти афзалиятнок ва чузъи аз ҳама муҳимми рушди иҷтимоию фарҳангӣ ва иқтисодии мамлакат маҳсуб меёбад. Ба зиммаи соҳаи маориф, ҳамчун сохтори муҳимми давлатӣ, рушди иҷтимоии шахс, вазифаи нигоҳдории солимии ҷисмонӣ, равонӣ ва маънавии насли наврас гузошта шудааст.

Таълиму тарбия ва тарзи ҳаёти солим дар асри XXI аз муҳимтарин омилҳои таъминсозандаи дастоварду комёбиҳо маҳсуб ёфта, дар даҳсолаҳои охир аҳамияти ҷиддӣ ба худ касб кардааст. Аз ин дидгоҳ, солимии наврасону ҷавонони мамлакат ва пайваста ҳифзу ташаккули он масъалаи мубрам арзёбӣ мешавад. Маълумотҳои омӯрӣ нишон медиҳанд, ки дар 90% хаткунандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ, ки ба муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат дохил мешаванд, дар вазъи саломатиашон ин ё он иллат ё маризӣ мушоҳида карда мешавад. Ҷавонони донишҷӯ вобаста ба сарбории зиёдиравонию эҳсосотӣ ва зехнӣ, зарурияти мутобиқшавӣ ба шароитҳои нави зиндагонӣ ва таҳсил ба гурӯҳи аҳолии дорои хавфи баланди беморӣ дохил мешаванд.

Ба омилҳои бениҳоят ҷиддии манфии даврони муосир, ки ба солимии аҳоли таъсир мерасонанд, метавон майзадагӣ ва нашъамандиро нисбат дод. Мушкилиҳоеро, ки бинобар истифодаи машрубот ва маводи нашъадор ба миён меоянд, минбаъд набояд ҳамчун мушкилоти тиббӣ ё маънавӣ баррасӣ карда шаванд, зеро ин мушкилот пеш аз ҳама ба шахсияти алоҳида дахл дошта, бевосита ба осудаҳоливу суботи оила таъсир мерасонанд. Мушкилоти мазкур ба солимӣ, осудаҳолӣ ва бехатарии тамоми аҳоли, ҳатто ба рушди тамоми миллат таъсир мерасонанд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки аксарияти шахсони ба машрубот рағбатдошта ва аз маводи нашъадор вобаста буда, ки бо тамоми васила кӯшиш менамояд, то кайфияти худро конеъ гардонанд, бовар кардан намехоҳанд, ки машрубот ва нашъа онҳоро аз шахсони ҷавон, бошуур ва фаъол ба беморони музмин, маъҷуб, шахсони қобилияти корӣ надошта ва аксар вақт ба аъзоёни аз чихати иҷтимоӣ хатарноки ҷомеа, мубадал мегардонанд. Дар натиҷа оилаҳо вайрон шуда, ҳолатҳои осеббӣ, иллатбихоӣ вазнини ҷисмонӣ, одамкушӣ, худкушӣ ва дигар ҷиноятҳо зиёд мешаванд.

Солимӣ аз бисёр чихат аз тарзи ҳаёт вобаста мебошад. Асоси тарзи ҳаёти солим – ин эҷоди фаъолияти солимӣ бо фарогирии ҳамаи ҷузъҳои он мебошад. Ҳамин тариқ, мафҳуми тарзи ҳаёти солим нисбатан васеъ буда, он на танҳо набудани одатҳои бад, речаи меҳнат ва истироҳат, низоми хӯрок, машқҳои гуногуни зиёд намудани тоқатпазирии бадан ва инкишофбандаро дар бар мегирад, балки ба он низоми муносибатҳо нисбати худ, ба шахси дигар, ба ҳаёт (дар маҷмӯъ), инчунин зиндагии боақлона, мақсад ва муқаддасоти ҳаёт ва ғайра дохил мешаванд.

Яке аз омилҳои асосии ба ҳолати солимии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таъсири манфирасонанда ин ҷараёни расман ташкилкардашудаи таълим мебошад. Дар нақша ва барномаҳои таълим, нақшаҳо оид ба фаъолияти тарбиявӣ ва беруназсинфии муассисаҳои таълимӣ масъалаҳои солимнигоҳдоранда асоси назариявӣ ва роҳандозии амалии худро наёфтаанд. Дар натиҷа хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ оид ба нигоҳдории солимӣ дониш ва маҳорати амалии кофӣ пайдо намекунанд.

Бояд зикр кард, ки олимони дар байни салоҳиятҳои иҷтимоӣ салоҳияти ҳифзи солимиро ҷудо менамоянд ва онро аз салоҳиятҳои калидии шахс медонанд. Ин салоҳият ҳамчун асоси ҳастии инсон ба мисли мавҷудоти иҷтимоӣ, на ин ки танҳо мавҷудоти биологӣ баррасӣ мегардад, ки дар он дарки солимӣ ва тарзи ҳаёти солим барои тамоми давраи фаъолияти ҳаёти инсон муҳим мебошад. Аз ин рӯ, ба омӯзгорон, билхоса омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ зарур аст, ки вижагиҳои тарзи ҳаёти солим, ҳифзи солимӣ ва равонӣ-ҷисмонии шогирдонро хуб донад.

Дар фалсафаи Осиё ба ягонагии психологӣ ва ҷисмонӣ дар инсон таваҷҷуҳ медоданд. Масалан, мутафакирони чинӣ чунин мешуморанд, ки вайроншавии мувофиқати бадан дар натиҷаи вайроншавии мувофиқати равонӣ ба амал меояд. Онҳо панҷ руҳияи бемориро фарқ мекарданд: ғазаб ва бадҷаҳлӣ, эҳсосоти «хашмгинӣ», мушаввашӣ ва маъҷусӣ, ғаму андух, тарс ва изтироб. Онҳо чунин мешумориданд, ки тамоюл ба чунин руҳияҳо қувваи ҳам узвҳои алоҳида ва ҳам тамоми организмро дар маҷмӯъ вайрон ва фалаҷ намуда, ҳаёти инсонро кӯтоҳ мекунанд. Хурсандӣ бошад, ба манбаҳои неруи организм ёзандагии мувофиқ дода, ҳаёти инсонро дурахшон ва дароз мекунад.

Дар тибби тибетӣ дар рисолаи машҳури «ҷжуд-ши» ҷоҳилӣ сабаби умумии ҳамаи бемориҳо шуморида мешуд. Ҷоҳилӣ тарзи носолими ҳаёт, вайроншавии доимии кайфиятро ба амал оварда, ба эҳсосоти сангин ва ноумедӣ, рағбатҳои нобудсозанда, ғазаби беадолатона, норозигӣ нисбати одамони оварда мерасонад ва қаноатмандӣ дар ҳамаи чиз, аслияти табиӣ ва бартарафнамоии ҷоҳилӣ – таркибҳои асосии тарзи ҳаёти солим буда, осудаҳолии ҷисмонӣ ва равонии инсонро муайян менамояд.

Дар фаъолияти амалӣ ҳангоми муайян кардани маҳакҳои инфиродӣ ва мақсадҳои тарзи ҳаёти солим ду муносибати алтернативӣ мавҷуд мебошанд. Вазифаи муносибати анъанавӣ, ноил гаштан ба рафтори ягонае, ки дуруст шуморида мешавад, дар ҳама мебошад: даст кашидан аз одатҳои бад, фаъолнокии зиёд, маҳдуд намудани чарбуи ҳайвонот ва намаки ошӣ дар ғизо, нигоҳ доштани вазни бадан дар нишондодҳои меъёрӣ. Самаранокии тарғиби тарзи ҳаёти солим ва мустаҳкамнамоии оммавии солимӣ, мувофиқи шумораи шахсоне, ки рафтори тавсияшударо пеш мебаранд, баҳо дода мешавад. Аммо чи тавре ки амалия нишон медиҳад, бемориҳо бечуну чаро ҳангоми рафтори ягонаи одамони бо гено ва фенотипҳои ношабех, гуногун мушоҳида карда

мешаванд. Норасоии возеҳи чунин муносибат дар он аст, ки вай метавонад ба рафтори шабеҳи одамон, на ба анҷоми шабеҳи солимӣ оварда расонад.

Муносибати дигар, нишондиҳандаи тамоман дигар дошта, ба сифати рафтори солим, чунин тарзи рафтор баррасӣ карда мешавад, ки инсонро ба давомнокии дилхоҳ ва сифати зарурии ҳаёт оварда мерасонад. Дилхоҳ рафторро метавон солим шуморид, агар вай ба ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳи солимгардонанда оварда расонад. Ҳангоми чунин муносибат маҳаки самаранокии ташаққули тарзи ҳаёти солим на рафтори инсон, балки зиёдшавии воқеии солимӣ ба шумор меравад. Албатта, агар солимии инсон новобаста аз рафтори боақлона, аз ҷиҳати фарҳангию ҷамъиятӣ самаранок бехтар нашавад, пас чунин рафторро наметавон ҳамчун рафтори дуруст ҳисоб намуд. Барои баҳодихии вазъи солимӣ дар муносибати мазкур усуле, ки ба инсон имконият медиҳад бо дарназардошти вазъи солимӣ ва мувофиқи нишондодҳо мустақилона оид ба кадом рафторро солим шуморидан қарор қабул кунад, қорқард карда шавад. Ҳамин тариқ, дар доираи муносибати мазкур тарзи ҳаёти солим вобаста аз ҷанбаҳои инфиродӣ, интихоби инфиродии ҷорабиниҳои солимгардонии қобили қабул ва назорати самаранокии онҳо муайян карда мешавад. Ҳамзамон, барои шахсони ҳолати саломатиашон бениҳоят хуббуда тарзи ҳаёти дилхоҳ, ки барои онҳо муқаррарӣ мебошад, пурра солим шуморида мешавад.

Дар илми психология, ки дар баробари дигар қорқо ба солимии инсон машғул аст, фаъолияти мақсадноки бонизом оид ба баргардонидани инсон ба ҳудаш, аз ҷониби ӯ аз худ намудани ҷисм, руҳ, хиради худ, ташаққули «мушоҳидаи ботинӣ» (шунидан, дидан ва эҳсос карда тавонистани худ), барои дарк кардан ва қабул намудани худ, ба дунёи ботинии худ таваҷҷуҳ намудан зарур аст.

Дар дунёи антиқа анъанаҳои хоси бурдани тарзи ҳаёти солим мавҷуд буданд. Саломатии хуб маҳаки асосии таъмин намудани инкишофёбии зехнии насли наврас буд. Масалан, ҷавононе, ки инкишофёбии ҷисмониашон бад буд, барои гирифтани маълумоти олий ҳуқуқ надоштанд. Дар Юнони қадим парвариши бадан то қорқӯбаи қонунҳои давлатӣ баланд баровардашуда, низоми ҷиддии тарбияи ҷисмонӣ мавҷуд буд.

Дар ин давра консепсияҳои нахустини тарзи ҳаёти солим пайдо шуданд: «худро шинос» ва «нисбати худ ғамхор бош». Мувофиқи консепсияи охирон ҳар як инсон бояд тарзи ҳаёти муайяноро дошта бошад, ки нисбати худ амалӣ намояд ва он ғамхориро нисбати худ, тағйир ва табдил ёфтано дар бар гирад. Хусусияти давраи антиқа аз он иборат аст, ки ҷузъи ҷисмонии тарзи ҳаёти солимро дар навбати аввал ва руҳиро дар мавқеи дуом қарор медоданд. Дар фалсафаи шарқ бошад, алоқаи мустақкам байни ҳолати ҷисмонӣ ва руҳии инсон возеҳ пайғирӣ карда мешавад. Солимӣ дар ин ҷо ҳамчун «зинаи зарурии тақмил ёфтан ва арзиши олий» баррасӣ карда мешавад.

Андешаҳои файласуфи машҳури англис Ҷон Лок дар рисолаи фалсафии «Ақидаҳо дар бораи тарбия» хеле ҷолиб аст, ки фармудааст: «Рӯҳи солим танҳо дар ҷисми солим буда метавонад – ана шарҳи кӯтоҳ, аммо пурраи ҳолати хушбахтӣ дар ин дунё. Қасе, ки ҳам ин ва ҳам онро дошта бошад, ба вай ҷизи зиёд тамано қардан зарур нест, вале нафаре ки яке аз инҳоро надошта бошад, ба вай он ҷизеро ки намерасад, ҷуброн қардан лозим аст. Хушбахтӣ ё бадбахтии инсон асосан аз худӣ ӯ вобастааст. Шаҳсе, ки ҷисмаш носолим ва бемадор аст, ҳеҷ гоҳқувваи дар ин роҳ ба пеш ҳаракат қарданро надорад».

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мо ҳудамон инкишофёбии ақл ва ҷисми худро имқонпазир намуда, худро зехнан ва ҷисман инкишоф медиҳем. Мо ҳудамон ва танҳо ҳудамон метавонем худро шахси қомил, аз ҷиҳати руҳию ҷисмонӣ инкишофёта намуда, ҳамеша дар фикри он бошем.

Масалан, мувофиқи гуфтаҳои Адам Смит, мутафаккири шотландӣ, «Ҳаёт ва солимӣ маводи асосии ғамхорӣ мебошад, ки дар ҳар як инсон табиат ҷой додааст. Ғамхорӣ нисбати солимии худ, оид ба осудаҳои худ, ҳама он ҷизе ки ба бехатарӣ ва хушбахтии мо дахл дорад, маводи неқуқорӣ мебошад, ки фарзонагӣ номида мешавад»

«Вай ба мо барои дар хатар гузоштани солимӣ, осудаҳоли ва номи неки худ иҷозат намедихад». Хуллас, фарзонагӣ, ки ба нигоҳ доштани солимӣ равона карда шудааст, сифати беҳтарин мебошад».

Парвариши ҷисму руҳи солим, сифатҳои маънавӣ дар ақидаҳои педагогии халқи тоҷик мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Омӯзиши ҳамаҷонибаи мероси адабии намояндагони адабиёти тоҷику форс А. Рӯдакӣ, А.Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино ва бисёри дигарон нишон медиҳад, ки ҳамаи онҳо на танҳо ба ташаккули рӯҳӣ, балки ба рушди ҷисмонии инсон аҳамияти махсус меоданд.

Яке аз аввалинҳо шуда дар таърихи ақидаҳои педагогӣ асосгузори адабиёти классики тоҷик, малик-уш-шуаро Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ зиёда аз ҳазор сол қабл навишта буд:

Чаҳор чиз маро зода рози ғам бихарад,
Тани дурусту хуйи неку номи неку хирад.
Ҳар он ки Эзидаш ин чаҳор рӯзӣ кард,
Сазад, ки шод зияд, ҷовидон ғам нахӯрад!

Дар ашъори худ А. Рӯдакӣ хирад ва дониш, таҳаммулпазирӣ, қаноатмандӣ ва рафъ намудани нохушиҳои ҳаёт, инсонпарварӣ, кадр кардани меҳнатва корҳои ҷисмонӣ, эмин доштани худ аз ҳама он чизе ки ба тани инсон зарар мерасонад, васф кардааст. Ба ақидаи вай солимӣ – ин ҳолати осудаҳолии пурраи ҷисмонӣ, руҳӣ, зеҳнӣ ва маънавӣ мебошад.

Унсуролмаолии Кайковус дар тамоми таълимоти худ мегуяд, ки волидон бояд ба фарзандон ҳама чизро омӯзонанд. Маслан, падар бояд ба писар оббозӣ, тирандозӣ, аспасворӣ ва шамшерзаниро омӯзонад. Ҳамаи ин ба кӯдак дар ҳаёт, барои худашро муҳофизат намудан, лозим мешавад. Модар бояд ба духтар ҳамаи корҳои хона, хӯрокпазӣ, дарздӯзӣ, гулдӯзӣ ва ғайраро омӯзонад.

Барои нигоҳ доштан ва инкишофи иқтидори руҳӣ, зеҳнӣ ва ҷисмонии инсон, инсоният дар давоми тамоми инкишофёбии худ ниҳодҳои мувофиқи иҷтимоиро ташаккул медиҳад. Дар боқӣ мондани рӯҳияти инсон нақши таҳсил ва тарбияро барзиёд баҳо додан душвор аст. Нерӯи анъанавии зеҳнӣ бо таъсири низоми таҳсилу тарбия ва илм боқӣ монда, рушд менамояд. Барои нерӯи ҷисмонӣ салоҳият ба души тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, тандурустӣ ва низоми чорабиниҳои вокунишӣ гузошта шудааст.

Дар ташаккули фарҳанги шахсият, баланд бардоштани захираҳои солимии зеҳнӣ, ҷисмонӣ ва руҳии ҷавонон ба ақидаи мо бояд тарбияи иҷтимоӣ дар муассисаҳои гуногуни таълимӣ, аз ҷумла таҳсилоти миёнаи умумӣ нақши муҳим бозад. Ояндаи Тоҷикистон аз ҷигунагии хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ ва дурнамову рушди ояндаи дилхоҳи мамлакат аз солимии ҷавонон вобастааст.

АДАБИЁТ

1. Курбанов, Ф. Ташаккули тарзи ҳаёти солим дар хонандагони синфҳои болоӣ дар шароитҳои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. Автореф. барои дарёфти дараҷаи илмии н.и.п. - Душанбе, 2010. - 24 с.

2. Якунин, Ю.И. Барномаи мақсадноки тарбиявии ташаккули тарзи ҳаёти солим дар мактаббачагони синфҳои болоӣ дар шароитҳои мактаби олий // Тарбияи иҷтимоӣ дар мактаби таҳсилоти умумӣ ва олий / Мураттибон: В.М. Басова; муҳаррири илмӣ И.Ф. Басов. - Кострома: ДДК ба номи Н.А. Некрасова, 2002. - С.121-123.

3. Айзман, Р.И. Асосҳои илми тиб ва тарзи ҳаёти солим: Дастури таълимӣ / Р.И. Айзман, В.Б. Рубанович, М.А. Суботялов. - Новосибирск: нашрияи Донишгоҳи Сибир, 2010. - 214 с.

современных наук, включая лингвистику и культурологию, и требует четкого понимания. Так же, как различаются периоды развития языка, истории и культуры народов, различается и языковая картина мира. Таким образом, у каждого народа есть своя языковая картина мира, которая передается из поколения в поколение как уникальное наследие. Каждая нация и народ, у которых есть свой язык, конечно, использует ресурсы своего родного языка: слова, фразы, порядок предложений, произношение и другие грамматические элементы своего языка в общении, речь и другие ситуации, необходимые им, в лингвистическом описании, которые раскрываются в его мире.

Ключевые слова: язык, лингвистическое описание мира, описание мира, нация, люди, культура, история, мысли, лингвистика, культурология.

LANGUAGE DESCRIPTION OF THE WORLD

MATROBIYON Saodatsho Kosimzoda – Associate Professor of the Tajik Language Department of the Tajik State Institute of Languages named after S. Ulugzade, Dushanbe, st. F. Mukhammadiev, 17/6, **E-mail:** s.matrobov@mail.ru, **Phone:** +(992) 935087138

NAJMIDDINIYON Faizullo Rajab – Applicant of the Department of the Tajik language of the Tajik State Institute of Languages named after S. Ulugzade, Dushanbe, st. F. Mukhammadiev, 17/6, **E-mail:** fayzullo.r@mail.ru, **тел.:** +(992) 918188447

This article analyzes the “linguistic description of the world” from a scientific point of view. The concept of “linguistic description of the world” is very important for modern sciences, including linguistics and cultural studies, and requires a clear understanding. Just as the periods of language, history and culture of nations differ their woriduiewis also different. Therefore, each nation has its own linguistic description of the world, which is passed down from generation to generation as a unique heritage. Every nation and people that has its own language, of course, uses the resources of its native language: words, phrases, sentence order, pronunciation and other grammatical elements of its language in communication, speech and other situations necessary for them, all in the linguistic description which is revealed in its world.

Keywords: language, linguistic description of the world, description of the world, nation, people, culture, history, thoughts, linguistics, cultural studies.

Солҳои охир ифодаи «тасвири ҷаҳон» ва «тасвири забони ҷаҳон» дар соҳаҳои мухталифи илмҳои гуманитарӣ ба таври васеъ паҳн шудааст. Дар зери мафҳуми «тасвири ҷаҳон» дар маҷмӯи донишҳо оид ба воқеияти атроф, ки дар шуури ҷамъият, шахс ё гурӯҳи муайяни одамон ташаккул ёфтааст, фаҳмида мешавад. Дар забонҳои гуногун ҷаҳон бо рангҳои гуногун тасвир меёбад, ки он бо дараҷаи донишу фаҳмиши соҳибзабонон вобастагӣ дорад. Мафҳуми «тасвири ҷаҳон» барои илмҳои муосир воқеан ҳам муҳим буда, дарку фаҳмиши аниқро талаб мекунад, зеро муносибати бепарвоёна ва худсарона ба ин мафҳум имкон намедиҳад, ки намояндагони соҳаҳои гуногуни илм якдигарро пурра ва дуруст фаҳманд ва дар «тасвири ҷаҳон» ба дастовардҳо комёб шаванд. Махсусан, дақиқ муайян кардани «тасвири ҷаҳон» барои соҳаҳои забоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ, ки вақтҳои охир ба ин масъала бештар сару қор доранд, ниҳоят муҳим аст. Ба мафҳуми «тасвири ҷаҳон» аз нуқтаи назари инсонмарказӣ (антропосентризм), ки шаклҳои мухталифи тасвири ҷаҳонро дар бар мегирад, назар кардан аз манфиат ҳолӣ нахоҳад буд.

Мафҳуми «тасвири ҷаҳон» дар охири асри XIX ва аввали асри XX дар соҳаи физика пайдо шудааст. Аз солҳои 60-уми асри гузашта масъалаи «тасвири ҷаҳон» дар соҳаи забоншиносии маърифатӣ низ мақоми хоса пайдо мекунад. Тасвири ҷаҳон воқеияти шуури инсон аст, ки инсон меҳодад онро ба таври худ сода ва зебо бубинад. Ҷамаи ашӯҳои олами беруна дар шуури инсон дар шакли образҳо ифода ёфтаанд.

Аввалин ақида ва андешаҳои оид ба «тасвири забони ҷаҳон» аз осори олимони олмонӣ В. фон Гумболдт пайдо намудан мумкин аст. Ақидаҳои В. фон Гумболдт аз ҷониби Й. Л. Вайсгербер дастгирӣ ёфтаанд. Бори нахуст Й. Л. Вайсгербер мафҳуми «тасвири забони ҷаҳон»-ро соли 1929 дар асари худ «Забони модарӣ ва ташаккули рух» истифода намуда, онро ба илм ворид намудааст. Й. Л. Вайсгербер ба он ақида аст, ки «Тасвири ҷаҳон ба системаи овозҳо, талаффузи соҳибзабонӣ, лексика, фонетика, синтаксис, фразеология ва ғайра бетаъсир намонда, мероси нодири фарҳангии ҳар як қавму миллат ба ҳисоб меравад» [2, с. 107].

Аз гуфтаи ин муҳаққиқ бармеояд, ки ҳар қавму миллате, ки дорои забони модарии худ мебошад дар муоширату гуфтор ва дигар ҳолатҳои барояшон зарурӣ, албатта аз дорои забони модарии худ: калима, ибора, тартиби ҷумласозӣ, талаффузи овозҳо ва дигар унсурҳои грамматикаи забони худ истифода менамояд, ки ҷамаи он дар тасвири забони ҷаҳонӣ ӯ дарҷ мешавад. Чун даврони ташаккули забону таърихи маданияти халқҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд, ҷаҳонбинии онҳо ҳам аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Аз ин рӯ, ҳар халқ тасвири забони ҷаҳонӣ ба худ хосро дорост, ки чун мероси нодир ба наслҳо эҳдо мешавад.

Ёдовар бояд шуд, ки ҳанӯз пештар аз В. фон Гумболдт И. Г. Гердер ба ин масъала аҳамият дода буд.

Саҳми И. Г. Гердер дар таҳқиқи тасвири забони ҷаҳонӣ худ бузург аст. Ӯ дар асараш «Рисола дар бораи пайдоиши забон» (1772) қайд менамояд, ки: «Эҳсосоти рангини олами атроф, он чи ки инсон мебинад, ҳис мекунад, мешунавад ӯро ба шавқу шур меоранд, водор мекунанд, ки ҷамаи онҳоро дар тасаввур бинад, андешаҳои ӯро ба забон орад» [3, с. 151-152]. Ин андешаи муҳаққиқ собит менамояд, ки дар тасвири забони ҷаҳонӣ ҷамаи узвҳои ҳиссиёти инсон иштирок менамоянд.

Инсон мазмуну муҳтаво ва мундариҷаи гуфтори худро бо таъҷиб ба тасвири забони ҷаҳонӣ худ, ки дар забон дарҷ шудааст, омода менамояд. Тафовут дар байни фарҳангҳои қавму миллатҳои мухталифи олам аз замонҳои қадим мушоҳида мешуд. Барои дарёфти ҷавоб ба саволҳои фарқи урфу одатҳои халқҳо гуногун, фарҳангҳои миллии ба қадом ҳад аз ҳамдигар тафовут ва дар қадом сатҳ бо ҳам наздикӣ доранд, омилҳои пайдоиши тафовутҳо дар ҷаҳон, сабабҳои омезиши фарҳангҳо ва ғайра аз ҷониби муҳаққиқон қорҳои муайян анҷом дода шудааст. Имкониятҳои муқолаҳои фарҳангӣ ва байнифарҳангӣ аз муҳите, ки ин фарҳангҳо иҷота кардааст, вобаста мебошад. «Таҳқиқоти соҳаи концептуалии миллии омӯзиши ҷаҳонҳои гуногуни аспекти фарҳанги миллии аст», - мегӯяд З. И. Кирнозе [5, 227].

Бояд зикр намуд, ки ҳар як халқу миллат дорои фарҳанги хоси худ мебошад, ки дар шакли шифоҳӣ ва хаттӣ вучуд доранд. Фарҳангҳои миллии ҷузъи фарҳанги башарӣ маҳсуб меёбанд. Рушди фарҳангҳои миллии ва таҷассум ёфтани онҳо дар забон тасвири забони ҷаҳонро бою рангин менамоянд.

Ю. Е. Прохоров ба он назар аст, ки: «Тасвири забони ҷаҳонро ба ҳам пайваस्ताгии семантикӣ, семиотикӣ ва концептуалии халқҳо ташаккул медиҳанд ва комил месозанд» [13, с. 130].

Тасвири ҷаҳонро метавон ба ду шакл, тасвири бевосита ва бавосита ҷудо намуд. Тасвири бевоситаи ҷаҳон шинохти бевоситаи воқеияти атроф, ки тавассути шуур ба даст омадааст ва тасвири бавоситаи ҷаҳон бошад ин системаи аломатҳои дуҷумдараҷаи концептосфера, ки дар шуури маърифатӣ ҷо гирифтаанд, мебошад.

Н. М. Лебедова навиштааст: «Фарҳанги шахсии мо қолаби маърифатиро барои дарки ҷаҳон ва он чи, ки тасвири ҷаҳон номида мешавад, фароҳам меорад» [7, 21].

Таҳқиқи концептҳо дар ин ё он забон ба мафҳуми «тасвири забонии ҷаҳон» алоқаи зич дорад. Зеро он концептҳо, ки ифодаи забонии худро меёбанд, дар рангину пурчилло намудани тасвири забонии ҷаҳони ин ё он халқ истифода мешаванд. Бояд зикр намуд, ки ҳангоми тарҷума на ҳамаи концептҳо аз як забон ба забони дигар тарҷума мешаванд. Имконияти аз як забон ба забони дигар кӯчидани концептҳо мавҷуд аст.

Дар забони модарии ҳар як қавму миллат ҷаҳонбинии муайян вучуд дорад. Ҷаҳонбинии халқҳои гуногун аз ҳам фарқ мекунад, чун ки ҳар як миллат дорои забон, таърих, урфу одат, фарҳанг, мавқеи ҷуғрофӣ ва рушди маънавии хоси худ мебошад. Тасвири забонии ҷаҳон натавонанд оқибати инкишофи халқу забон, балки сабаби дар оянда ҳам роҳи беназири рушду тараққиёти онҳо маҳсуб меёбад. Бо гузашти вақт ва дигар шудани аҳволу шароити зиндагии халқ тасвири ҷаҳон низ дигар мешавад. Тасвири забонии ҷаҳон тавассути забон аз насл ба насл баробари меъёрҳои ахлоқ, ҷаҳонбинӣ, таассурот дар бораи ҳаёт ва ғайра эҳдо мешавад.

Муҳаққиқ В. В. Красних ба он назар аст, ки: «Тасвири забонии ҷаҳон ин «ҷаҳон дар оинаи забон» аст, вале тасвири ҷаҳон инъикоси объективии нақши ҷаҳон дар рӯи инсон аст. Ифодаҳои тасвири ҷаҳон ва тасвири забонии ҷаҳон бояд аз ҳамдигар ба тавре возеҳ ҷудо бошанд» [6, с. 53-55].

Муҳаққиқ М. В. Пименова бар он назар аст, ки: «Тасвири забонии ҷаҳон маҷмӯи донишҳо дар бораи ҷаҳон, ки дар забон мунъакис гардидаанд, инчунин роҳҳои ба даст овардан ва тафсири донишҳои нав мебошад» [12, с. 5].

Дар забоншиносии муосир самти нави забоншиносии маърифатӣ фаъолона инкишоф меёбад, ки забонро натавонанд воситаи муошират ва шинохти шахсият, балки чун рамзи фарҳангии миллат низ мебинад. Имрӯз ғояи инсонмарказӣ, ки дар он мақоми инсон дар ҷои аввал гузошта шудааст, аз тарафи аксар муҳаққиқон ҷонибдорӣ гардидааст. Парадигмаи инсонмарказӣ дар ибтидои асри XXI ба вучуд омадааст ва дар доираи он мақоми инсон дар рушди забон ва мақоми забон дар ташаккули инсон таҳлил карда мешавад. Тасвири забонии ҷаҳон аз нигоҳи мақоми инсон дар забон ва нақши забон дар рушди инсон баррасӣ мешавад. Одамони гуногуни забон дар баъзе ҳолатҳо метавонанд фаҳмишҳои концептуалии якхела дошта бошанд, вале одамони ҳамзабон метавонанд дорои фаҳмишҳои концептуалии гуногун шаванд. Тасвири концептуалии ҷаҳон аз тасвири забонии ҷаҳон бо он фарқ мекунад, ки агар тасвири забонии ҷаҳон дар забон инъикос ёбад, тасвири концептуалии ҷаҳон тасавури инсон оид ба ҷаҳон аст. Қисмҳои таркибии тасвири забонии ҷаҳон забон, фарҳанг ва тафаккури инсон мебошанд, ки бо ҳам алоқаи зич дошта, доим тараққӣ мекунад.

Муҳаққиқони хориҷӣ Р. И. Павиленис, Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, А. Вежбитская, Ю. С. Степанов, В. Н. Телия, В. Г. Гак, В. М. Мокиенко, Т. И. Вендин, Н. Н. Гончарова, Ж. А. Вардзелашвили, К. И. Демидова, В. А. Маслова, В. И. Постовалова, А. А. Уфимсева ва ватанӣ С. Қ. Матробиён, М. Маҳмудзода, М. Имомзода, Д. М. Азиззода ва ғайра дар таҳқиқоти илмиашон доир ба тасвири забонии ҷаҳон маълумоти ҷолиб пешкаш намуда, рисолаҳои илмӣ дифоъ намудаанд.

Тасвири забонии ҷаҳон ин тасвири забонии ҷаҳони қавм ё миллати конкретиро дар худ таҷассум мекунад. Донишҳои дар бораи тасвири забонии ҷаҳон дар лексика, грамматика, фразеология ва дигар воҳидҳои забонӣ дарҷ шудаанд. Одамоне андешаҳои онро бо дарки хусусиятҳои хоси тасвири ҷаҳонии худ ба забон меорад. Инсон худро ба воситаи забон мешиносад ва тасвири забонии ҷаҳони худро месозад. Шароити зиндагӣ ба инсон ва рафтори ӯ таъсир мерасонад, ӯ ҷаҳонро тавассути тафаккур ва он чи ки дар забон дарҷ ёфтааст, дарк мекунад.

З. Р. Сримова тасвири забонии ҷаҳонро як қолаби иҷтимоие меҳисобад, ки аз низоми аломатҳо ташаккул ёфтааст. Ӯ дар ин маврид андешаҳои худро чунин зикр намудааст: «Моделҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимми системавӣ тартибёфтаи аломатҳо, ки

бо ёрии воситаҳои гуногуни воҳидҳои забон ифода ёфта, маълумот дар бораи олами атрофро интиқол медиҳад» [15, с. 7].

Н. Н. Ганчарова мисли дигар муҳаққиқони тасвири забонии ҷаҳон бар он назар аст, ки вазифаи асосии тасвири забонии ҷаҳон ин: «1) таъмини дидгоҳи инсон ҷаҳонро ва 2) танзимкунандаи нуқтаи таъҷаҳои инсон ҷаҳонро, мебошад» [4, с. 402].

Ба ақидаи ӯ ба вазифаҳои дигари тасвири забонии ҷаҳон дохил мешаванд: номгузорӣ, пешниҳоди натиҷаҳои гурӯҳбандии ҳодисаҳои воқеият, муайян кардани зухуроти ҷаҳонӣ, зоҳир намудани диққат ба воқеияти атроф, мансубият ба фарҳанги мушаххас, ҷомеаи мушаххас ва ғайра.

Ақсар муҳаққиқон тасвири забонии ҷаҳонро ба ду гурӯҳ: 1) сода-дониш дар бораи ҷаҳони одами «одӣ», ки дар забон сабт шудааст, ва 2) илмӣ - донишҳои объективӣ оид ба ҷаҳон, ки дар марҳилаи муайяни инкишофи афкори илмӣ дар забон сабт шудааст, чундо намудаанд.

Муҳаққиқ Маслова В. А. ба он назар аст, ки: «Тасвири забонии ҷаҳон асоси ҷаҳонбинии инсон аст. Он усули фаъолияти тафаккуру нутқро, ки ба давраи муайян хос аст, бо арзишҳои худ инъикос мекунад. Тасвири забонии ҷаҳон мероси фарҳангии миллат буда, дарки олами беруна ва олами ботинии инсонро муайян мекунад» [8, с.67].

Ҷар як забон тасвири забонии худро дар бораи ҷаҳон дорад, ки мутобиқи он соҳибзабонон мундариҷаи онро вобаста ба фаҳмишу таҷрибаи андӯхташон ташкил мекунад. Маҳз бо ҳамин роҳ дарки мушаххаси инсон дар бораи ҷаҳон, ки бо забон сабт шудааст, зоҳир мешавад. Забон муҳимтарин роҳи ташаккули дониши инсон дар бораи ҷаҳон аст. Инсон ҷаҳони объективиро дар ҷараёни фаъолияти худ эҳсос карда, натиҷаҳои онро ба воситаи забон бо калимаҳо шарҳу тавзеҳ медиҳад. Маҷмӯи ин донишҳо, ки дар шакли забонӣ сабт шудаанд тасвири забонии ҷаҳон аст. Агар ҷаҳон дар муоширати шахс ва муҳит таҷассум ёбад, пас тасвири забонии ҷаҳон натиҷаи коркарди муҳит ва шахс аст.

Дар доираи равиши илмии антропосентрӣ тасвири забонии ҷаҳон дар шакли системаи тасвирӣ, ки воқеияти атрофро дар бар мегирад, пешниҳод мегардад. Тасвири забонии ҷаҳонро метавон бо истифода аз параметрҳои фазой, муваққатӣ, миқдорӣ, қавмӣ ва ғайра муаррифӣ кард. Бо ташаккули он анъанаҳо, забон, табиат, таълим, тарбия ва омилҳои зиёди иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Тасвири забонии ҷаҳон бо тасвирҳои махсуси илмӣ дар як саф намеистад, зеро ки он пеш аз онҳо пайдо шуда, ба онҳо асос мегузорад ва шахс танҳо ба тӯфайли он забоне, ки дар он таҷрибаи иҷтимоиву таърихӣ гирифтааст, ҷаҳонро меомӯзад ва дарк мекунад.

Асолати таҷрибаи миллии хусусиятҳои хоси ҷаҳонбинии халқҳои гуногунро ифода мекунад. Бо назардошти вижаҳои забон, дар навбати худ, тасвири муайяни забонии ҷаҳон ташаккул меёбад, ки тавассути он инсон ҷаҳонро дарк менамояд. Консептҳои ҷузъҳои тасвири забонии ҷаҳон буда, тавассути таҳлили онҳо баъзе хусусиятҳои ҷаҳонбинии миллии ошкор карда мешавад.

Муҳаққиқи тоҷик С. Матробиён дуруст қайд мекунад, ки: «Азбаски дар ташаккули тасвири ҷаҳон ҳамаи тарафҳои фаъолияти равонии инсон, шуруъ аз ҳис, идрок, тасаввурот ва то фикрронии инсон иштирок менамоянд, пас дар хусуси як раванди марбут ба ташаккули тасвири ҷаҳон дар инсон ҳарф задан мушкул аст. Инсон ҷаҳонро мушоҳида менамояд, онро фикр мекунад, ҳис менамояд, мефаҳмад, инъикос менамояд. Дар натиҷаи ин равандҳо тасвири ҷаҳон ва ё ҷаҳонбинӣ ба миён меояд» [10, с.52].

Тасвири ҷаҳон бе иштироки забон имкон надорад. Азбаски, забон ба ҳама гуна фаъолиятҳои инсон аз ҷумла, бо фаъолияти техникӣ, фикрӣ, бадеӣ, ҷамъиятӣ, руҳиву равонӣ ва ғайра алоқамандии зич дорад, пас дар баёни афкори андешаҳо низ иштироки ҳамаи тарафҳои фаъолияти равонии инсон ногузир аст. Муҳаққиқ С. Матробиён ба он назар аст, ки усули аз ҳама муҳими ташаккули дониши инсон оид ба ҷаҳон забон мебошад. Ҳамаи донишҳои инсон доир ба муҳити атроф ва ҷаҳон пеш аз ҳама дар забон инъикос меёбад. Забон воситаи муҳими интиқолдиҳандаи тасвири ҷаҳони

соҳибзабонон аст. Ҷ мегӯяд: «Асоси тасвири ҷаҳонро забон ташкил медиҳад. Дар забон донишҳои инсон доир ба муҳити атроф, ашӯ ва падидаҳои инъикос меёбанд. Он тасаввуроти андешаҳои, ки инсон дар бораи ҷаҳон дорад, маҳз тавассути забон ифодаи забонӣ ёфта, аз насл ба насл интиқол меёбанд. Яъне, забон на танҳо воситаи муоширати байни инсонҳо, балки воситаи интиқолдиҳандаи тасвири ҷаҳони соҳибзабонон низ маҳсуб меёбад. Ҳамчунин, забон – муҳимтарин усули ташаккули дониши инсон дар бораи олам мебошад. Бо инъикоси ҷаҳонӣ олами объективӣ, инсон натиҷаи ҷаҳонширо дар калимаҳо қайд менамояд. Маҷмӯи ин донишҳоро, ки дар шакли забонӣ дарҷ гардидаанд «тасвири забонии ҷаҳон» меноманд» [9, с.12].

Дар таҳқиқоти худ муҳаққиқи тоҷик Маҳмудзода М. ба масъалаи «тасвири ҷаҳон» дахл намуда, ба он назар аст, ки ҳамаи он симо ва низоми симоҳои, ки моро иҳота кардааст ва мо онҳоро мебинем, дарк мекунем, дар маҷмӯи тасвири ҷаҳонро ташкил мекунад. Ҷ гуфтааст: «Тасвири ҷаҳон» - ин симо ё низоми симоҳои, ки тасвири ҳама чизи дар гирду атроф медидамонро ташкил медиҳад. Ба ибораи дигар, тасвири ҷаҳон – ин тарзи дарки ҷаҳон ва худӣ мо дар он, инъикоси падидаҳои моро иҳотакунанда дар шуури мо ва натиҷаи робитаи дутарафаи мо бо олами атроф мебошад» [11, с.28].

Муҳаққиқи дигари тоҷик Азиззода Д. нақши инсонро дар тасвири ҷаҳон муҳим шуморида, ба он назар аст, ки дар тасвири ҷаҳон ҷаҳонӣ ҳамаҷонибаи инсон таҷассум меёбад, ки дар тӯли қору ҷаҳонӣ зиндагӣ таҷриба намудааст. Ҷ гуфтааст: «Тасвири ҷаҳон намунаи пурраи ҷаҳон мебошад, ки натиҷаи ҷаҳонӣ ҳамаҷонибаи инсон дар он таҷассум ёфтааст. Донишҳои, ки инсон дар тӯли ҳаёти худ ба даст овардааст, дар шуури инсон дар шакли тасвири ҷаҳон мавҷуд ҳастанд. Дар умум, зеро мафҳуми «тасвири ҷаҳон» ҳама он донишҳои ҷаҳонӣ мешавад, ки дар шуури ҷаҳонӣ инъикос ёфтааст» [1, с. 28].

Муҳаққиқи Фозилова Ш. К. ба он назар аст, ки: «Аксарияти таҳқиқотҳои, ки дар соҳаҳои гуногуни забоншиносии муосир гузаронида мешаванд, ба антропосентризм асос ёфтаанд, ки аз вобастагии забон, фарҳанг ва тафаккур ба вучуд омадааст.

Мо чунин мешуморем, ки баррасии ҳамаҷонибаи тасвири ҷаҳонӣ, концептуалӣ ва воқеии ҷаҳон омӯзиши муфассал ва амиқро ҳам дар алоҳидагӣ ва умумӣ (якҷоя) металабад» [14, с. 9-10].

Воҳидҳои забонӣ ҳангоми муоширату гуфтор бо афкори андеша ва дигар ҳолатҳои руҳиву равонии инсон алоқамандии зич пайдо мекунад, ки ҳамаи он дар тасвири забонии ҷаҳон инъикос меёбанд. Алоқии байни семантика ва семиотика концептосфераро ташкил мекунад. Концептосфера ҳам ба забон ва ҳам дарки олами атроф ва ҷаҳон алоқамандии зич дорад.

АДАБИЁТ

1. Азиззода, Д. Концепти «муҳаббат // love» дар тасвири забонии ҷаҳон (дар асоси маводи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) (рисолаи PhD). – Душанбе, 2019. – 150 с.
2. Вайсгербер, Й.Л. Родной язык и формирование духа. – М.: «Едиториал УРСС», 2004. – С. 107.
3. Гердер, И.Г. Трактат о происхождении языка: пер. с нем. / Вступ. ст. В.М. Жирмунского. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – С. 151-152.
4. Гончарова, Н.Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2012. Выпуск 2. – С. 402.
5. Кирнозе, З.И. Национальная концептосфера // Теория межкультурной коммуникации. – НГЛУ, 2013.
6. Красных, В.В. Структура языкового сознания: фрейм-структуры // Когнитивная семантика. - Часть 1. – Тамбов, 2000. - С. 53-55.

7. Лебедева, Н.Б. Полиситуативность глагольной семантики (на материале русских префиксальных глаголов). – Томск, 1999.
8. Маслова, В.А. Введение в когнитивную лингвистику (учебное пособие). – М. : Издательство “Флинта”, 2007.
9. Матробиён, С. Этнолингвистикаи тоҷик: назария ва пажӯҳиши амалӣ. Китоби 1. Асосҳои назарии этнолингвистика ва тасвири ҷаҳон. – Душанбе, 2021. – 238с.
10. Матробиён, С., Азиззода Д. Доир ба пажӯҳиши мафҳуми “тасвири забони ҷаҳон” дар забоншиносии муосир // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1, 2020. – С. 152-156.
11. Маҳмудзода, М. Муқоисаи концепти “дил” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” (рисолаи PhD). – Душанбе, 2019. – 160 с.
12. Пименова, М.В. Предисловие. / Введение в когнитивную лингвистику. Под ред. М.В. Пименовой. Вып.4. – Кемерово, 2004. –208 с.
13. Прохоров, Ю.Е. В поисках концепта. – М.: Флинта, 2008. –130 с.
14. Фозилова, Ш. К. Концепт “богатство” в английской, русской и таджикской лингвокультурах на материале фразеологических единиц, пословиц и поговорок. Автореф..... канд. фил наук. – Душанбе, 2019. – 211 с.
15. Цримова, З.Р. Концепт «сердце» в языковой картине мира (на материале кабардинского, русского и английского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Нальчик, 2003.

ЭКСПОЗИТСИЯИ ОСОРХОНАВӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ТУРИЗМИ ФАРҲАНГӢ

АБДУЛОВ Ҷамолiddин Мухрудинович – ходими калони илмии Осорхонаи маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, E-mail: Jan-0988@mail.ru, тел.: +(992) 91 825 29 60

Мавзӯи асосии мақола ба масоили экспозитсияи осорхонаи мактабӣ, ҷиҳатҳои назариявӣ амалӣ ва ҷамбаъҳои таълимиву тарбиявӣ бахшида мешавад. Муаллиф тамоюли муосири ташкилнамоии экспозитсияи осорхонаро дар рушди туризми фарҳангӣ муҳим арзёбӣ менамояд.

Мақола ба осорхонашиносон, роҳбарони осорхонаҳои мактабӣ, устодону донишҷӯёни соҳаи мазкур, ки ба фаъолияти намоиши экспозитсионӣ машғуланд бахшида мешавад.

Вожаҳои асосӣ: экспозитсия, осорхонаи мактабӣ, инноватсия, таҳқиқотчи, сифат, омӯзгор, таълим, тарбия.

МУЗЕЙНАЯ ЭКСПОЗИЦИЯ И ЕЁ РОЛЬ В РАЗВИТИИ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА

АБДУЛОВ Ҷамолiddин Мухрудинович – старший научный сотрудник Музея образования Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, E-mail: Jan-0988@mail.ru, тел.: +(992) 91 825 29 60

Статья посвящена проблемам школьной музейной экспозиции, ее теоретическим, практическим и воспитательным аспектам. Автором рассматриваются современные тенденции создания музейных экспозиций и ее роль в развитии культурного туризма.

Статья адресована музеологам, руководителям общеобразовательных учреждений, руководителям школьных музеев, преподавателям и студентам учебных

заведений данного профиля, занимающимся выставочной экспозиционной деятельностью.

Ключевые слова: экспозиция, школьный музей, инновация, исследователь, качество, преподаватель, обучение, воспитание.

MUSEUM EXPOSITION AND ITS ROLE IN DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM

ABDULOV Jamoliddin Mukhrudinovich - Senior Researcher, Museum of the Education Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 126 Ayni Str., **E-mail:** Jan-0988@mail.ru, **mob.:** +(992) 91 825 29 60

The main topic of the article is devoted to the problems of the school museum exposition, its theoretical, practical and educational aspects. The author examines the current trends in the creation of museum expositions and its role in the development of cultural tourism.

The article is addressed to musicologists, heads of educational institutions, heads of school museums, teachers and students of educational institutions of this profile, engaged in exhibition and exposition activities.

Keywords: exposition, school museum, innovation, researcher, quality, teacher, education, upbringing.

Таҳқиқи назарияи экспозитсияи осорхонавӣ ва фаъолияти амалии экспозитсионии осорхонаҳо яке аз мавзӯҳои муҳимми мавриди таҳқиқи фарҳангшиносону осорхонашиносон маҳсуб мегардад. Олимони гуногун мавзӯи мазкурро ба таври алоҳида ё умумӣ таҳқиқ кардаанд ва таҳқиқ мекунанд. Асари «Музейная экспозитсия», ки он ба қалами А.И. Михайловская мансуб аст, яке аз асарҳои таҳқиқоти муҳимми ба ин мавзӯ бахшидашудаи даврони шӯравӣ буда, он то солҳои охир баъди қормандони осорхонаҳо ба хусус қормандони осорхонаҳои Тоҷикистон ба сифати роҳнамои асосии назариявӣ оид ба фаъолияти экспозитсионӣ ба ҳисоб мерафт. Агар баъзе бобҳои асри мазкурро, ки мафкураи даврони Шӯравӣ доранд, истисно кунем, имрӯз ҳам метавонад, он ба ҳайси дастури методӣ хидмат намояд.

Вожаи «экспозиция» (экспозитсия) аз калимаи лотинӣ буда, маънои «ба намоиш гузоштан», «чо ба чо карданро ифода мекунад» (нигаред дар луғати русӣ-тоҷикӣ, соли 1949, саҳ ... Вале экспозитсияи осорхонавӣ дорои вижагии ба худ хос буда, намоиш як ҷузъи таркибии он маҳсуб мегардад. Асоси экспозитсияи осорхонавиرو на ҳама чиз, балки ашёи осорхонавӣ ташкил медиҳад, ки онҳо дар экспозитсия номи экспонат-нигораро гирифтаанд. Вобаста ба истифодаи ба ҷои мафҳум ашёи осорхонавӣ ин мафҳум. Дар асноди расмӣ ва меъёрии ҳуқуқи дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» ифодаи нигораҳои осорхона қаламдод шудааст, ки чандон саҳеҳ нест. Зеро ҳама гуна ёдгорӣ, чиз ва ё нусхаи онҳо метавонанд ашёи осорхонавӣ бошанд. Вале на ҳамаи онҳо дар ҳар гуна ҳолат ҳамавақт метавонанд экспонат шаванд. Экспонат ҳамон ашёи осорхонавист, ки танҳо дар асоси нақшаи алоҳидаи илман асосноки мавзӯи-экспозитсионӣ баъди инъикоси мавзӯи муайян ва хидмат мекунанд пешкаши тамошобин намудани далели шайии ҳамин мавзӯ ҳамазамон аз байни ашёи осорхонавии дар фонди осорхона мавҷуда интиҳоб шуда, зеро фаъолияти мушаххаси илмии қормандони ба ташкили экспозитсия машғул будаи осорхона қарор мегирад ва, сипас баъди намоиш дар экспозитсия гузошта мешавад. Дар забони имрӯзаи тоҷикӣ ҳамчун нигора тарҷума ва истифода шудани вожаи «экспонат» як масъалаи баҳсноки рӯзмарра мебошад.

Баъди омода намудани экспозитсияи осорхонавӣ ашёи осорхонавӣ, матнҳои тавзеҳӣ, зернавиштҳо, нақшаҳои харитаҳо ва дигар маводи ба ҳам марбут истифода

мешаванд, ки метавон онҳоро дар якҷоягӣ маводи экспозитсионӣ номидан мумкин аст. Бахшҳои гуногуни экспозитсия, ки бо ҳам алоқаманданд онҳоро дар маҷмӯъ сохтори мавзӯӣ меноманд. Вобаста ба ин маводи экспозитсионӣ ба воҳидҳои сохтори аз ҷиҳати мавзӯӣ, мундариҷа ва ё нишонаҳои дигари ба ҳам алоқаманди афкори ягонро ташкилкунанда гурӯҳбандӣ мешаванд, ки онҳоро маҷмӯи экспозитсионӣ мегӯянд. Дар осорхонашиносӣ экспозитсияи муваққатино намоиш мегӯянд ва ҳоло онро ба се бахш: 1. мавзӯӣ; 2. фондӣ ва 3. ҳисоботӣ ҷудо менамоянд.

Дар асоси усулҳои айният ва таҳқиқоти илмӣ ба ҳамагон пешкаш намудани ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва натиҷаи таҳқиқи онҳо аз ҷониби муҳаққиқони гуногун мақсад ва вазифаи асосии ташкили экспозитсияи осорхонавӣ мебошад.

Тамоми аҳолии кишварро новобаста ба синусол дар рӯиияи инсондӯстӣ, ватанпарварӣ, бунёдкорӣ, сулҳхоҳӣ, илмомӯзӣ, некахлоқӣ, худшиносӣ, ҳифзи осори фарҳангии моддию маънавии ниёгон ва дигар ахлоқи ҳамидаи, ки аз талаботи инсонӣ, ки аз талаботи сифатҳои инсонии замони муосир бармеояд, тарбия кардан аст. Аз ин хотир Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти, мақоми осорхонаҳо таваҷҷӯҳи махсус зоҳир менамояд. Новобаста ба душвориҳои иқтисодӣ дар ҳар яку воҳурию суҳанрониҳояш ПҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо аҳоли ба хусус кормандони соҳаи маориф, ташкили осорхонаю намоишҳо маводҳои онҳоро ишора менамоянд. Яъне фаъолияти осорхонаҳо дар сатҳи давлатӣ аҳамият дода мешавад. Дар навбати худ осорхонаҳо вазифадоранд, ки дар пешбурд ва амалӣ намудани сиёсати фарҳангии давлатӣ бештар фаъолу саҳмгузор бошанд. Дар амалӣ сохтани ин ҳадаф ташкил намудани экспозитсияҳо яке аз бехтарин фаъолияти осорхонаҳо ҳисоб меёбад. Дар ин асно кӯшиш ба ҳарч дод, ки бахшҳои кори экспозитсионӣ, ки ороиши бадеӣ-меъморӣ ҳисоб меёбад, дуруст ба роҳ монда шавад. Дар робита ба ин ҳанӯз дар асри гузашта осорхонашиносии машҳури шӯравӣ А. Михайловская дар ин хусус чунин гуфта буд: «Осорхонаҳо на танҳо бо роҳи намоиши ёдгориҳои санъат, балки бо тамоми намуди экспозитсия ва ороиши бадеию меъморӣ он вазифадоранд, ки дар тарбияи эстетикӣ меҳнаткашон саҳмгузор бошанд. Вазифаи асосии ороиши бадеии экспозитсия он аст, ки дар равшантар ифода кардани мундариҷаи он ва бехтар нишон додани нигораҳо кӯмак намояд». Ҷӣ гуна қабул намудани экспозитсия аз ҷониби тамошобин ба сатҳи ороиши бадеии он вобаста аст. Ҳар қадар, ки ороиши бадеии экспозитсия, баланд бошад, ҳамон андоза дарки мундариҷаи он барои тамошобин осонтар мегардад ва ӯ барои фаҳмидани он камтар вақт сарф менамояд. Аз тарафи дигар, ороиши бадеии экспозитсия ба зехни тамошобин бештар ва бехтар таъсири мусбат мерасонад. Пур кардани толорҳои намоиш ба витринаҳои гуногунҳаҷм, ба таври дурушту номунтазам болои ҳам гузоштани нигораҳо, ороиши дағали онҳо ва ҳаҷму шакли номатлуби матнҳо яъне навиштаҷот тамошобинро зуд хаста карда, ӯро аз тамошои экспозитсия дилсард менамояд. Таносуби дурусти паҳно ва дарозӣ, дуруст истифода бурдани девораҳо ва майдони фарш, истифодаи бомуваффақияти рӯшноӣ ва ранг, ҷойгиршавии равшани нигораҳо, мутобиқати ороиши ҳар як нигора бо намуди умумии толор чизҳоеанд, ки барои таассуроти муфид бардоштан аз дидани экспозитсия шароит фароҳам меоранд.

Бояд тазакур дод, ки ҳар як унсурҳои ороиши бадеӣ дар таносуб бо унсурҳои дигари он таҳия ва коркард карда мешавад. Инчунин бино, мебел, рӯшноӣ, ранги мебелу толор, ороиши матну нигораҳо бо ҳам алоқаманд ва бояд тобеи нақшаи бадеии умумӣ, бошанд зеро, аз он хулосаи умумию ягонаи меъморӣ-бадеии ҳар як толор мебарояд, бароварда мешавад. Нақшаи меъморӣ-бадеии ороиши осорхона бо назардошти дарки тамошобин ва зарурати иваз намудани таассурот ҳангоми тамошои осорхона таҳия карда мешавад.

Ҳангоми ороиши бадеии экспозитсия кӯшиш кардан лозим аст, ки ороиши он бо мундариҷааш мутобиқат намояд. Дар акси ҳол сохтани чунин экспозитсия аз доираи фаъолияти касбӣ берун афтада, он ба як намуди зоҳиршавии расмиятчигӣ, иҷрои фармоиши расмӣ табдил меёбад.

Чунон, ки ишора кардем, нуктаи дигари экспозитсияро маҷмӯаҳо-комплексҳои аз нигоҳи мавзӯӣ ягона буда ташкил менамоянд, ки онҳо аз ҷиҳати ороиш, нигорадорӣ ва

мутобикати бадеӣ хеле бой мебошанд. Ороиши меъморӣ- бадеӣ барои осорхонаҳо ҳамеша таъиноти ёрирасон мебошад. Нодуруст фаҳмидани ин нукта ба сохтани экспозитсияҳои шаклан боҳашамат, вале мазмунан номувофику камаҳмият оварда мерасонад.

Як ҷиҳати хоси экспозитсияи осорхонавӣ ин усулияти он мебошад. Усули (принсипи) якуми экспозитсияи осорхонаҳо дар асоси назарияи илмӣ сохта шудани онҳо мебошад. Вале назарияи илмӣ экспозитсияи осорхонаҳо вобаста ба ғояҳои пешбари ҷомеа ва сохти ҷамъиятӣ метавонад гуногун бошад. Масалан, асоси назарияи илмӣ экспозитсияи кишварҳои шӯравиро ғояю мафкураи марксизм-ленинизм ташкил меод. Ин усул дар худ мафҳуми таърихиятро фаро мегирифт.

Масалан, низоми материализми таърихӣ экспозитсияи осорхонавӣ воқеияти таърихро ҳамчун раванди қонунии ягона, вале гуногуншакл инъикос менамуд. Асоси ба қисмҳо ҷудо намудани экспозитсияро дар замони шӯравӣ тақсимқунии тараққиёти ҷамъиятии илми муосир қорқарда баромада, тибқи таълимоти марксистӣ-ленинӣ ташкил меод. Албатта ин ба осорхонаҳои даврони шуравӣ дахл дорад. Ҷи тавре ки маълум аст, таълимоти марксистӣ-ленинӣ фарматсияҳои ҷамъиятиро аз ҷиҳати пайдоиш, тараққиёт ва ивазшавӣ ба таври ба худ хос шарқ меод.

Хусусияти хоси самти ҷараёни осорхонаҳои шӯравӣ муносибати ҳизбӣ ё худ ҳизбияти воқеаҳо ё равандҳои таърихӣ дар экспозитсия инъикосшуда буданд. Тибқи назарияи осорхонашиносони шӯравӣ ҳизбият на танҳо мундариҷаи асосии экспозитсия, балки таносуби байни қисмҳои экспозитсияро муайян менамуд. Ҷун осорхонашиносони шӯравӣ экспозитсияи осорхонаҳоро бо ҳамин усули ҳизбият месохтанд, дар осорхонаҳо бо дигаргуниҳои ҷамъиятии замонашон бештар аҳамият меоданд.

Албатта, ин маънои онро надорад, ки онҳо бо инъикоси низомҳои (форматсияҳои) то шӯравӣ аҳамият наметоданд. Сохтори то шӯравии ҷамъият дар экспозитсияҳои шуравӣ ба таври ба худ хос инъикос мефт.

Усули дуҷуми экспозитсияи осорхонавӣ шайият (предметность) мебошад. Усули шайият аз моҳият ва соҳаи ҳуди осорхона бармеояд. Усули шайият дар он зохир мешавад, ки тамошобин бевосита ба ашёи осорхонавӣ, ки дар шакли ниғораҳои осорхона ба намоиш гузошта шудаанд, шинос мешавад, мебинад ва зехнаш зери таъсири онҳо қарор мегирад. Моҳияти асосии усули шайияти экспозитсия низ аз он иборат аст, ки мавҷудияти ниғораи асли ба зехни тамошобин таъсири мусбат расонда, шавқ завқи вайро баланд менамояд ва ба ӯ муяссар мешавад, ки раванди муайяни таърихро на танҳо донд, балки ҳис намояд.

Азбаски тамошобин бо ашёи осорхонавӣ дар навбати аввал бо воситаи дидан шинос мешавад, гоҳҳо экспозитсияро яке аз намудҳои ташвиқоти айнии дониши таърихӣ меноманд. Вале ҷунин муайянқунӣ моҳияти ташвиқоти осорхонавиро инъикос қарда наметавонад. Зеро аёният танҳо як тарафи ашёи осорхонавӣ мебошад.

Шайияти экспозитсия ба тамошобин он чизро медахад, ки онро бо нақл дода намешавад. Шайият дар равшан намудани тарафи моддии раванди таърихӣ ивазшаванда мебошад. Албатта мафкураи ҷамъиятиро бо сабаби дидашаванда набуданаш инъикос қардан мумкин нест. Вале метавон дар экспозитсия ашёро ба намоиш гузошт, ки дар он мафкураи давр тасвир ёфтааст. Акнун мо ин мавзӯро дар мисоли толори ба давлати Сомониён бахшидашудаи Осорхонаи миллӣ дида мебароем.

Бахшида ба ҷашни 1100-солагии таъсиси давлати Сомониён дар соли 1999 қисми ба ин давраи муҳими таърихи тоҷикон бахшидашудаи экспозитсияи осорхона аз нав тақарда шуда буд. Дар як бахши толор тавассути матн ривойи муносибатҳои молиқу пулӣ ва баровардани сиккаҳои муҳаммадӣ, мусайябӣ ва гитрифӣ дар аҳди Сомониён таъкид шуда, ҳамчунин харитаи инкишофи муносибатҳои тичоратӣ бо кишварҳои гуногун ба намоиш гузошта шуд.

Бояд қайд намуд, ки мақсади асосии дар сатҳи касбӣ амалӣ намудани ороиши меъморӣ-бадеии экспозитсияи осорхона пеш аз ҳама, ба дуруст инъикос намудани воқеияти таърихӣ новобаста аз сохти сиёсӣ ва иҷтимоии давлат ва ҳарчӣ бештар

мавриди сабақомӯзии насли ҳозира ва оянда қарор додани беҳтарин намунаҳои фарҳанги моддию маънавӣ вобаста мебошад.

Хулоса, ташкили дурусти экспозитсияи осорхонавӣ ба мо имконият медиҳад, ки он дар кишвар ба воситаи муҳими инкишофи туризми фарҳангӣ табдил ёбад ва барои туристони дохилию хориҷӣ ҷои истироҳату фароғати фарҳангӣ бошад ва ҳам дар муаррифии таъриху фарҳанги Тоҷикистон нақши муассир дошта бошад.

АДАБИЁТ

1. Юренева, Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы- М.: Академический проект, 2004, с.427.

2. Лугати русӣ-тоҷикии/ зери таҳрири А.П. Дехотӣ, Н.Н. Ершов ва Е.Э. Бертелс- Москва-Сталинобод, 1949,880 с.

3. Шарипов, А. Мафҳумҳо, усулҳои асосӣ ва марому мақсади экспозитсияи осорхонавӣ/ Аҳбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Беҳзод- Душанбе: Адиб, №8, 2009- С.4

4. Юренева, Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы- М.:Академический проект, 2004- с.429.

ВАЖНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКОВ ОВД

ДАВЛАТШОЗОДА Азиза – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой языков Академии МВД Республики Таджикистан, г. Душанбе, ул.Восифи, 21, E-mail: azizadavlat@mail.ru, тел.: +(992)93 9225097

В настоящей статье автором рассмотрены вопросы важности обучения языков в формировании культуры речи в профессиональной деятельности сотрудников ОВД. Очень часто в ситуациях межкультурной коммуникации обнаруживается, что не все ее участники обладают одинаковым объемом языковых знаний. Это обстоятельство порождает так называемые «языковые барьеры», которые приводят к потере информации и негативно влияют на весь процесс борьбы с преступностью. Более того, современный государственный (таджикский) язык объединяет языковую культуру нескольких стран.

Автор утверждает, что только грамотная нация может воспитать просвещенное, образованное поколение и достойных кадров современности, продвигаться вперед и обрести свое достойное место в цивилизованном обществе.

Ключевые слова: культура, сотрудник, язык, знания, языковые барьеры, нация, образование, современность, общество, информация.

АҲАМИЯТИ ОМЎЗИШИ ЗАБОН ДАР ТАШАКЛИ ФАРҲАНГИ СУХАН ДАР ФАЪОЛИЯТИ КАСБИИ КОРМАНДОНИ ВКД

ДАВЛАТШОЗОДА Азиза – номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент, сардори кафедраи забонҳои Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Восифӣ, 21, E-mail: azizadavlat@mail.ru, тел.: +(992)93 9225097

Муаллиф дар ин мақола аҳамияти омӯзиши забонро дар ташаккули фарҳанги суҳан дар фаъолияти касбии кормандони милитсия мавриди баррасӣ қарор додааст. Аксар вақт дар ҳолатҳои муоширати байнифарҳангӣ маълум мешавад, ки на ҳама иштирокчиёни он дониши яқхелаи забоншиносӣ доранд. Ин ҳолат ба истилоҳ « монеаҳои забонӣ»-ро ба вуҷуд меорад, ки боиси гум шудани маълумот мегардад ва ба тамоми раванди мубориза бо ҷинояткорӣ таъсири манфӣ мерасонад. Гузашта аз ин, забони муносири давлатӣ (тоҷикӣ) фарҳанги забоншиносии чанд кишварро муттаҳид месозад.

Муаллиф иддаъо кардааст, ки танҳо миллати босавод метавонад насли равшанфир, бомаърифат ва кадрҳои арзандаи замони моро ба воя расонад, пеш равад ва дар ҷомеаи мутамаддин ҷойгоҳи шоистаи худро пайдо кунад.

Вожаҳои асосӣ: фарҳанг, корманд, забон, дониш, монеаҳои забонӣ, миллат, маориф, муосир, ҷомеа, иттилоот.

THE IMPORTANCE OF LANGUAGE LEARNING IN THE FORMATION OF SPEECH CULTURE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF MIA EMPLOYEES

DAVLATSHOZODA Aziza – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Languages of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Dushanbe, Vosifi st., 21, E-mail: azizadavlat@mail.ru, mob.: +(992)93 9225097

In this article, the author discusses the importance of language learning in the formation of a culture of speech in the professional activities of police officers. Very often, in situations of intercultural communication, it is found that not all of its participants have the same amount of linguistic knowledge. This circumstance gives rise to the so-called "language barriers", which leads to the loss of information and negatively affect the entire process of combating crime. Moreover, the modern state (Tajik) language unites the linguistic culture of several countries.

The author argues that only a literate nation can bring up an enlightened, educated generation and worthy cadres of our time, move forward and find its worthy place in a civilized society.

Key words: culture, employee, language, knowledge, language barriers, nation, education, modernity, society, information.

Возрастание информационной насыщенности всех сфер деятельности приводит к необходимости владеть несколькими языками. Проблема содержания в методике обучения языкам продолжает оставаться одной из самых актуальных, особенно когда в обществе не хватает педагогических кадров в области обучения языков.

Немаловажное значение имеет взаимосвязь содержания обучения с социальным заказом общества, а в современных условиях, также и с политическим курсом государственной власти. Отсюда в своем выступлении от 1 сентября 2021 года по случаю Дня знания в городе Душанбе Президент страны Эмомали Рахмон [1], подчеркнул важность знания иностранных языков, в первую очередь, русского и английского языков.

Сегодня в стране в целях повышения эффективности деятельности органов внутренних дел, совершенствования их структуры, приведения деятельности органов внутренних дел в соответствие с современными требованиями и нормами международно-правовых актов, сближения деятельности органов внутренних дел к обществу, а также обеспечения социально-правовых гарантий сотрудников органов внутренних дел на основании Указа Президента Республики Таджикистан от 19 марта 2013 года «О стратегии реформы милиции на 2013-2020 годы» [2] Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 03 мая 2014 года принята Программа реформы (развития) милиции на 2014-2020 годы [3], согласно которой одной из главных целей реформы милиции на современном этапе является подготовка высококвалифицированных кадров для нужд министерства органов внутренних дел.

Республика Таджикистан в современных условиях осуществляет политику «открытых дверей», которая позволяет путем сравнения особенности своей национальной культуры с культурой других стран также знакомить с общечеловеческими ценностями, и тем самым содействует воспитанию курсантов и слушателей Академии МВД Республики Таджикистан в контексте «диалога культур».

Очень часто в ситуациях межкультурной коммуникации обнаруживается, что не все ее участники обладают одинаковым объемом языковых знаний. Это обстоятельство порождает так называемые «языковые барьеры», которое приводит к потере информации и негативно повлиять на весь процесс борьбы с преступностью. Более того, современный государственный (таджикский) язык объединяет языковую культуру нескольких стран. В таджикском языке сегодня можно увидеть слова, имеющие арабские, персидские, латинские, русские и узбекские корни. Такая ситуация также может считаться мотивацией к внимательному изучению языковых дисциплин, в частности в Академии МВД Республики Таджикистан.

Наравне с отмеченным, следует заметить, что важность изучения родного, государственного языка (таджикского) не должно быть малозначимым. Так как, по справедливому замечанию Л.П. Загорулько [4] «уровень знания неродного языка зависит от уровня владения тем языком, который человек считает родным; именно на родном языке происходит процесс становления умения мыслить. Языковое образование предполагает умение людей не только оценивать достоверность информации, но и умение анализировать ее».

При такой постановке вопроса одной из центральных проблем в современной методике преподавания языка в Академии МВД Республики Таджикистан должна является проблема повышения эффективности обучения. В отличие от традиционных методик, где преподаватель привык давать и требовать определенные знания, при использовании интерактивных форм обучения ученик сам открывает путь к познанию. Таким образом, интенсификация обучения языку должна сопровождаться с использованием современных форм и средств обучения, применение в преподавании новых методов познания: использование компьютеров, аудио-, видео- и электронно-вычислительной техники.

С учетом слабого знания русского и английского языков определенной части курсантами (слушателями) Академии МВД Республики Таджикистан новые правила, слова должны объясняться преподавателем только при помощи знакомой лексики, грамматических конструкций, жестов, мимики, рисунков, наглядных пособий, аудио-, видео- и электронно-вычислительной техники.

Более того, в случае различия учащихся в группах по уровню сформированности умений и навыков говорения, чтения, слушания, письма, по своему творческому потенциалу, умению общаться, в качестве основных методов технологии личностно-ориентированного обучения использования метода обучения в сотрудничестве является наиболее эффективным. Основная идея данной технологии – создать условия для активной совместной учебной деятельности учащихся в разных ситуациях для работы над совместным проектом. Надо заметить, что это новый подход к предмету, где акцент делается на самостоятельном познавательном интересе.

Вообще, усиленное внимание к изучению «языка в действии», в употреблении, что позволяет полнее раскрыть общественную природу и сущность языка, являющегося, по определению В.И. Ленина, «важнейшим средством человеческого общения». [6, с.258]

В целом к методам интерактивного обучения языков можно отнести викторины, дискуссии, семинары, диспуты, презентации, где, как правило, после изучения объемной и значимой темы самостоятельно в ходе коллективного обсуждения подводятся итоги. Курсанты и слушатели выступают с докладами, эссе, сочинениями, анализом, рецензиями, научно-практическими рефератами. Особое внимание уделяется научно-практической работе курсантов второго курса. Вся дополнительная информация и знания осмысливаются и перерабатываются на факультативах и кружках, индивидуальных занятиях, далее она обрабатывается и представляется в рефератах для дальнейшего обсуждения уже на студенческих и городских научно-практических конференциях. При написании рефератов учитывается актуальность темы.

Следует заметить, что самостоятельная работа позволяет снизить негативный эффект некоторых индивидуальных особенностей курсантов и слушателей Академии МВД Республики Таджикистан (например, инертность, неспособность распределять внимание, неспособность действовать в ситуации лимита времени и др.) и максимально использовать сильные стороны индивидуальности благодаря самостоятельному выбору времени и способов работы, предпочитаемых носителей информации и др. Приобретения навыков

самостоятельной работы, на наш взгляд, очень полезны для будущей профессиональной деятельности, где выпускники Академии МВД Республики Таджикистан будут сталкиваться с различными ситуациями. Поэтому в процессе самостоятельной работы обучающиеся Академии МВД Республики Таджикистан следуют принципам развивающего обучения: исследуют источники, сравнивают их, знакомятся с разными точками зрения, составляют их описание, систематизируют справочный материал.

При этом не надо забывать, что среда бытования языка исключительно разнообразна и исторически изменчива. Это обстоятельство приводит к его изменению, варьированию, или дифференциации. В зависимости от факторов, порождающих приспособления языка к условиям функционирования, различают четыре типа варьирования, или дифференциации языка: временное, пространственное, социальное, функционально-стилевое, которые должны учитываться при обучении языков.

Таким образом, курсанты и слушатели Академии МВД Республики Таджикистан становятся главной действующей фигурой. Преподаватель же в данной ситуации – активный помощник. При этом важно сбалансировать субординационные аспекты с интерактивными формами обучения.

Обучать языку – значит обучать его функциональным стилям, так как язык может выполнять свое назначение лишь постольку, поскольку в нем есть стилистическая дифференциация. Требование свободного владения всеми выпускниками Академии МВД Республики Таджикистан наряду с родным другим языком (например, русским – языком межнационального общения) обязывает преподавателей русского языка не только в совершенстве знать преподаваемый язык, но и владеть его теорией.

Уверенность в общении на негосударственном (таджикском) языке можно приобрести только в процессе практики. При этом, очень важно, чтобы занятия проходили в раскрепощенной обстановке и общение происходит только на изучаемом языке, так как язык, будучи средством общения, нуждается в том, чтобы его «содержали в рабочем состоянии», то есть всегда готовым к использованию в возникающих ситуациях общения.

Разумеется, рациональное преподавание, например, русского языка носителям других языков – родственных и неродственных – должно основываться на научном знании стилистической структуры как русского, так и национальных языков, в частности на сопоставительных стилистических исследований арабских, персидских, тюркских, английских и всех других языков народов региона Средней Азии.

Немаловажное место в процессе изучения языков занимает ознакомление с художественной литературы, так как литература может ответить на вопросы, связанные с особенностями традиций различных наций и народов, в частности их языка, его духа, законов развития и общественно-исторической функции. Ведь язык существует в жизни независимо от литературы и лишь применяется в литературе в зависимости от ее специфических особенностей, приобретая в силу этого некоторые особые свойства, позволяющие говорить о языке художественной литературы, о языке поэзии как о своеобразном ответвлении языка вообще. При этом основные качества языка, естественно, остаются в силе.

Преимущество изучения языка посредством художественной литературы и поэзии является то, что в них можно увидеть самые различные языковые стили, которые в языковой практике сравнительно строго разграничены в зависимости от тех или иных практических целей (научная, деловая, разговорная, интимная и т.п. речь). При этом в произведениях язык мотивирован тем, что он связан с конкретным его носителем, передает своеобразие характера личности человека, выражающееся в своеобразии речи, знание чего необходимы для будущих офицеров органов внутренних дел.

Большое значение в процессе обучения языка играет экскурсии по памятным литературным местам. Очень многие памятные места нашей страны связаны с творчеством писателей и поэтов, описаны в литературных произведениях. С достопримечательностями родного края курсантов и слушателей Академии МВД Республики Таджикистан могут знакомить музеи. Но нужно живое, личное знакомство с той атмосферой, в которой писатель жил и работал, с тем дорогим для него уголком, который вдохновлял его и получил отражение в его творчестве.

С учетом изложенного, будет правильнее, если формирование положительной мотивации, должно быть рассмотрено преподавателем как специальная задача. Как

правило, мотивы связаны с познавательными интересами учащихся, потребностью в овладении новыми знаниями, навыками, умениями. Но первая и естественная потребность изучающих язык - коммуникация. Для организации благоприятного климата, ориентирующего учащихся на коммуникацию, необходимо выбирать такие формы урока, которые будут стимулировать деятельность учащихся, а самое главное участники общения должны чувствовать себя в безопасности от критики, преследования за ошибки и наказания.

Таким образом, подытоживая рассмотренный вопрос, следует подчеркнуть мнение главы республики Эмомали Рахмона [5], высказанное им в своем Послании парламенту Республики Таджикистан от 2016 года о том, «что будущее страны во многом зависит от деятельности педагога и развития науки и образования». Следует помнить, что только грамотная нация может воспитать просвещенное, образованное поколение и достойных кадров современности, продвигаться вперед и обрести свое достойное место в цивилизованном обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Чумхурият. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Чумхурии Тоҷикистон дар маросими ифтитоҳи Муассисаи давлатии таълимии "Гимназияи № 4 барои хонандагони болаёқат" дар ноҳияи Фирдавсӣ дар Рӯзи дониш, шаҳри Душанбе, 1 сентябри соли 2021.
2. Электронный ресурс]. <http://mvd.tj/index.php/ru>. (дата обращения: 22.01.2019 г).
3. Загорюлько, Л.П. Языковое образование в современных условиях (Социально-философский анализ) / Л.П.Загорюлько. -Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2012. — Т. ХLI. — 118 с. (Приложение к журналу «Философия образования»).
4. [Электронный ресурс]. <http://www.toptj.com/News/2016/01/20> (дата обращения: 23.01.2019 г).
5. Ленин, В.И. О праве нации на самоопределение. – Полн. собр. соч., т. 25, - С. 258.

НАҚШИ МАТБУОТИ ДАВРӢ ДАР БОЗТОБИ ЧАШНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ НАВРӢЗ (дар мисоли рӯзнамаи Чумхурият ва ҳафтаномаи Озодагон)

ОЛИМИЁН Сабрина Шамсулло - аспиранти кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хийбони Рӯдакӣ, 17, **E mail:** journalist2020@mail.ru, **тел.:** + (992)908 87 88 74

Мақола ба таҳлили маводҳои рӯзнамаи “Чумхурият” ва ҳафтаномаи “Озодагон” бахшида шудааст. Муаллиф асосан ба усули пешниҳоди мавод, яъне мазмун аз ҷониби рӯзноманигорон тавваҷӯҳ намудааст. Ӯ дар ҷунин назар аст, ки манбаи ҳамаи маводи фарҳангии рӯзнама аз роҳнамоиҳои сарвари давлат аст. Тавваҷӯҳи махсуси сарвари давлат ба рушди фарҳанги миллии ба рӯзноманигорон ҷун манбаи илҳом дар инъикоси масоили фарҳанги миллии хизмат кардааст. Ба тӯфайли ин рӯзноманигорон дар баррасии маводи фарҳангӣ, махсусан ҷашни миллии Наврӯз бештар ба манбаҳои таърихиву адабӣ муроҷиат мекунанд ва бо ин паҳлӯҳои барои омма норавшани фарҳанги миллиро равшан мекунанд.

Ба андешаи муаллиф мавқеи рӯзнамаи “Чумхурият” ва ҳафтаномаи “Озодагон” дар баланд бардоштани маърифати мардуми кишвар дар шинохти ҷашнҳои миллии хеле калон аст. Дар мақола таъя ба сарчашмаҳои гуногуни илмӣ мавҷуд аст ва муаллиф мавқеъ ва андешаи худро дар таъя ба назари муҳаққиқон ва мисолҳои таҳлилгардида асоснок менамояд.

Вожаҳои асосӣ: фарҳанг, тамаддун, таърихи ниёгон, ҷашнҳо, наврӯз, шакл ва мазмун.

РОЛЬ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ В ОСВЕЩЕНИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАЗДНИКА НАВРУЗ

(на примере газеты «Джумхурият» и еженедельника «Озодагон»).

ОЛИМИЁН Сабрина Шамсулло – аспирантка кафедры печати Таджикского национального университета, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17, **E-mail:** *journalist2020@mail.ru*, **тел.:** + (992)908 87 88 74

Статья посвящена анализу материалов газеты «Джумхурият» и еженедельника «Озодагон». Автор акцентирует внимание на методике подачи материала журналистами. Он считает, что источником всех культурных материалов газеты является руководство главы государства. Особое внимание главы государства к развитию национальной культуры послужило источником вдохновения для журналистов в освещении вопросов национальной культуры. Благодаря этому журналисты часто обращаются к историческим и литературным источникам при рассмотрении материалов о культуре, особенно о национальном празднике Навруз, и тем самым проливают свет на непонятные общественности аспекты национальной культуры.

По мнению автора, очень важна роль газеты «Джумхурият» и еженедельника «Озодагон» в информировании населения страны о признании государственных праздников. Статья опирается на различные научные источники, а автор обосновывает свою позицию и мнение на взглядах исследователей и проанализированных примерах.

Ключевые слова: культура, цивилизация, история предков, праздники, Навруз, форма и содержание.

THE ROLE OF PERIODICALS IN COVERING THE INTERNATIONAL HOLIDAY OF NAVRUZ

(on the example of “Jumhuriyat” newspaper and “Ozodagon” weekly)

OLIMIYON Sabrina Shamsullo - postgraduate student of the Department of Printing of the Tajik National University, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17, **E-mail:** *journalist2020@mail.ru*, **mob.:** + (992)908 87 88 74

The article is devoted to the analysis of the materials of the newspaper "Jumhuriyat" and the weekly "Ozodagon". The author focuses on the method of presentation of the material by journalists. He is of the opinion that the source of all the cultural material of the newspaper is the guidance of the head of state. The special attention of the head of state to the development of national culture has served as a source of inspiration for journalists in covering issues of national culture. Thanks to this, journalists often refer to historical and literary sources when reviewing cultural materials, especially the national holiday of Navruz, and thus shed light on aspects of the national culture that are not clear to the public.

According to the author, the role of the newspaper "Jumhuriyat" and the weekly "Ozodagon" in raising the awareness of the people of the country in the recognition of national holidays is very important. The article relies on various scientific sources and the author bases her position and opinion on the views of researchers and analyzed examples.

Keywords: Culture, civilization, history of ancestors, holidays, Navruz, form and content.

Фарҳанг нишонаи тамаддуни миллат аст. Он шакли шуур ва ҳастии миллат буда, натиҷаи таҷрибаи ҳамзистии одамон аст, ки дар тӯли садҳо ва ҳазорсолаҳо ба даст омадааст. Ташаққули фарҳанг бо таърихи башарият пайвастагии зич дошта, он дар робита бо инсон ба вучуд омадааст. Дар раванди инкишофи шууру маънавиёти инсон фарҳанг низ такомул ва рушд меёбад. Фарҳанг самараи офаридаи ҳуди инсон аст. Яъне

бо ҷаҳду талош ва меҳнатҳои дуру дарози башарият офарида шудааст. Решаи калимаи фарҳанг ва маънои он низ ҷолиб аст. Он калимаи рехта аст ва аз ду ҷузъи аслан мустақил сохта шудааст, ки имрӯз ҷузъҳои он дар алоҳидагӣ ба кор намеравад. *“Истилоҳи «Фарҳанг» аввалин маротиба дар китоби динии зардуштиён «Авесто» ёдоварӣ шудааст. Худи калимаи “фарҳанг” ... аз ду баҳи «фар» ва «ҳанг» иборат буда, баҳи «фар» маънои комёбиҳои давраи пеш, баҳи «ҳанг» маънои овардан ва ё аз насл ба насл гузаштани комёбиҳои давраи пеш”*[10,3].

Бо мурури тараққиёти ҷамъият мафҳуми фарҳанг маънои васеътар касб кард ва ба маъноҳои тарбияёфта, маърифатнок, муаддаб, маълумотнок, хушахлоқ фаҳмида мешуд. Дар забони форсии миёна фарҳанг ба маънои донишу ақл, одоб, китоби луғат, тадбир, санҷидан истифода мешуд. Яъне инсон, ки бофарҳанг аст, албатта ақлан, шууран, рӯҳан аз атрофиён фарқ дорад. *“Одам – ин фарҳанг аст”*[10,3].

Вақте ки фарҳанг чун илми махсус шинохта шуд, олимони соҳа ба паҳлӯҳои гуногуни мафҳуми фарҳанг таваҷҷуҳ намуданд. В. Дал маънои фарҳангро ба нигоҳубину парвариш кардан, маърифатнокии фикрӣ ва ахлоқӣ алоқаманд мекунад. Маорифпарварони олмонӣ И.Гердер, С. Пуфендорф ва А. Аделунг фарҳангро *“азнавсозии ғайриҷамъиятӣ олам аз тарафи одам”*[10,3] медонистанд.

Аз гуфтаҳои олимону муҳаққиқон чунин хулоса кардан мумкин аст, ки фарҳанг дастовардҳои моддӣ маънавии аҳли башар аст, ки инсоният дар тӯли ғайриҷамъиятӣ бо кӯшишу ғайрати пай дар пайи худ ба даст овардааст.

Маҳз ба туфайли ин ки фарҳанг ҷузъи муҳими ҳаёти ҷомеаи башарӣ аст, инъикоси зуҳуроти он, ҳама воқеаҳои рӯзмарраи ба он алоқаманд аз вазифаҳои марказӣ ва асосии воситаҳои ахбори омма ба шумор меравад. Дар баробари ин, рисолати воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла матбуот, дар он зоҳир мешавад, ки ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ арзишҳои ҷомеаро аз тариқи инъикоси дуруст, тарғиб, ба вучуд овардани афкори умум нигоҳдорӣ намояд, барои устувории онҳо мубориза барад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муҳимияти фарҳангро барои ҳар як миллат чунин тавсиф менамояд: *«Фарҳанг, бешубҳа, ифодагари руҳи миллӣ, расму русум, анъана ва хотираи таърихӣ ҳар халқу миллат мебошад. Аз фарҳангу ҳунар дида, башарият барои ба ҳам наздик кардани инсонҳо ва ваҳдати умум воситаи самараноктареро эҷод накардааст»* [9].

Бинобар ин, дар шароити муосир ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаҳои фарҳанг ва омӯзиши он таваҷҷуҳи хоса зоҳир менамояд. Ҷомеаи фарҳангии мо тавассути инъикос ва баррасии фарҳанги худ дар ВАО арзишҳои миллии худро ба ҷаҳонӣ муаррифӣ менамояд. Ҳамчунин, тавассути инъикоси фарҳанги гузаштаву имрӯза, мо мероси фарҳангии ниёгон ва имрӯзӣро ба ояндагон мерос мегузорем.

Ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ имрӯзаи Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар нигоҳдории фарҳанг ҳамчун арзиши миллию давлатӣ ҳамаи ниҳодҳои давлатӣ иҷтимоӣ мубориза мебаранд. Махсусан, дар замони истиқлолият як силсила қонуну қарорҳои зарурӣ, аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи берун баровардан ва ворид кардани сарватҳои таърихӣ фарҳангӣ», аз 6.08.2001с. таҳти №42, «Барномаи ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик барои солҳои 2013–2020», «Дар бораи ҳифз ва истифодаи мероси таърихӣ фарҳангӣ», аз 3.03.2006 таҳти №178, «Барномаи давлатӣ рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020», «Дар бораи қоидаҳои ташкил ва низоми нигоҳдории ҳудудҳои таърихӣ фарҳангии махсус ҳифзшаванда», аз 30.05.2004 таҳти № 262, «Барномаи давлатӣ ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2012–2020», аз 03.12. 2011 таҳти № 577, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (1997), «Дар бораи таъсиси мавзӯҳои муҳофизатии объектҳои ғайриманқули мероси таърихӣ фарҳангӣ», аз 30.05. 2004 таҳти № 274; «Дар бораи қоидаҳои низоми нигоҳдории мавзӯҳои муҳофизатии объектҳои ғайриманқули мероси таърихӣ фарҳангӣ», аз 31.12. 2008 таҳти № 664 қабул шуда, инчунин як қатор ёдгориҳои ватанӣ ба феҳристи мероси умумиҷаҳонӣ

ЮНЕСКО ворид гардидаанд, аз ҷумла Наврӯз соли 2011 дар арсаи байналмилалӣ пазируфта шуда, “Чакан”, “Шашмақом” дар феҳрасти мероси фарҳангии умумичаҳонӣ дохил гардиданд, инчунин соли 2018 ҳамчун «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» ва солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардиданд, ки барои рушди ҳунарҳои мардумӣ ва сайёҳӣ дар мамлакат шароити мусоид фароҳам оварданд.

Ҳамаи ин қонун ва қарорҳо маҳз тавассути воситаҳои ахбори омма ба мардум шиносонида шуда, ба туфайли ин дар байни мардуми кишвар фаҳмиши арҷгузори ба фарҳанг, расму оин, анъана ва дин, гуногунрангии динӣ, таҳаммулпазирӣ ба вучуд оварда мешавад.

Ҳамчунин, дар даврони соҳибистиклолӣ бунёди як қатор иншооти фарҳангӣ, аз ҷумла Қасри миллат, Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, бунёди қасрҳои фарҳанг дар як қатор шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ба рушд ва пойдории фарҳанги миллии мусоидат хоҳанд кард, ки фаъолияти онҳо ҳам тавассути матбуоти даврӣ тарғиб мешавад.

Дар партави ҳамин қарору қонунҳо имрӯзҳо матбуоти даврӣ ва воситаҳои дигари ахбори омма таваҷҷуҳи мардуми ватанӣ ва хориҷиро ба ҷашну идҳои миллии тоҷикон - Наврӯз, Меҳргон, Сада, маросимҳои гулгардонӣ, ашағлон, сайри лола, суманак, иди харбуза, иди асал ва анъана ва урфу одатҳои маъракаорӣ, тарбияи фарзанд, ҳунармандӣ, манзилдорӣ, либоси анъанавии миллии – атлас, чакан, таомҳои миллии ҳар чӣ бештар ҷалб мекунанд ва муносибати дуруст ва созандаро дар мавриди ин ҷашнҳо тарғиб менамоянд.

Бо ташаббуси Сарвари давлат баргузор намудани Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии телевизионии «Шашмақомхонҳо» таҳти унвони «Ганҷи ниёгон», Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии телевизионии эҷодиёти халқ «Андалеб», фестивалҳои ҷумҳуриявии ансамблҳои оилавӣ таҳти унвони «Дунёи саодат», «Чилваи чакан», «Иди атласу адрас», “Чакомаи гесу” фестивалҳои ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасон», Фестивали байналмилалӣ ҳунарҳои бадеии халқ «Бозори ҳунар», озмунҳои ҷумҳуриявии «Чароғи ҳидоят», «Даргоҳи ҳунар ва маърифат», инчунин, ташкил ва роҳандозии «Қорвони китоб», озмуни ҷумҳуриявии “Фуруғи субҳи доной”, “Тоҷикистон - Ватани азизи ман!” ва дигар тадбирҳои нави фарҳангӣ ба ҳукми анъана даромад.

Дар тарғиби ин чорабиниҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ нақши матбуоти даврӣ хеле калон аст. Аввалан, эълон гардидани онҳо ҳамчун рамзи бузургдошти арзишҳои миллии ва зарурати ривочу раванқ бахшидани онҳо маҳз тавассути воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла, матбуот сурат гирифтанд, ки ин айният аст.

Дар баробари ин, шароити имрӯза фазои иттилоотӣ сарҳади ҳудро шикаста, доман паҳн мекунад. Бинобар ин, таъсири ҷаҳонишавӣ тавассути ВАО боз ҳам шиддатноктар мегардад. Ин таъсир пеш аз ҳама, маънавиёт, ахлоқ ва фарҳанги мардумро фаро мегирад. Аз ин лиҳоз ВАО, аз ҷумла матбуот бояд фазои фарҳангии кишвари ҳудро, пеш аз ҳама тавассути пур қардани ҷойи ҳолӣ ҳимоят кунанд ва дар навбати худ барои тарғиби фарҳанг, таърих ва ҳувияти миллатҳои кишвари худ талош намоянд.

Бесабаб нест, ки Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон масъалаи фарҳанг, оила ва ахлоқро дар мадди аввал гузошта, таъкид мекорад: «*Фарҳанг чун падидаи бузург ва арзишманду муассири рӯзгори иҷтимоӣ дар таърих ва рушди маънавии ҷомеаи муосири Тоҷикистон пайвасти нақши назаррас мебозад*» [10,3].

Ба туфайли чунин доманадорӣ ба масъалаи фарҳанг муҳаққиқони соҳаҳои гуногун таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, аммо дар доираи мавзӯ ва объекти баҳс мо асосан ба таҳқиқоти олимони соҳаи журналистика таваҷҷуҳ менамоем. Бояд бигӯем, ки муҳаққиқони журналистика низ ба туфайли доманадорӣ мавзӯи фарҳанг паҳлӯҳои гуногуни онро мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Мо дар мақолаи худ, инъикоси ҷашни умумимиллӣ, яъне Наврӯзро дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” ва ҳафтаномаи “Озодагон” дида мебароем.

Дар давраи таҳқиқ, мо танҳо яксола маводҳои рӯзномаи “Ҷумҳурият” ва “Озодагон” – ро таҳлил хоҳем дод.

Таври маълум, рӯзномаи “Ҷумҳурият” ҳамчун рӯзномаи расмӣ-давлатӣ дар инъикоси ҷашнҳои бузурги миллӣ, ки дар сатҳи баланди давлатӣ хеле бошукӯҳ таҷлил мегарданд, вазифаи мушаххас дорад ва матни табрикоти Сарвари давлат, чараёни пурраи баргузории ҷашнхоро бо расмҳо ва мақолаҳои олимону мардумшиносонро ҳам дар доираи васеъ нашр мекунад. Аз ҳамин сабаб ҳаҷми маводи “Ҷумҳурият” назар ба дигар ҳафтаномаҳои мавриди назар бештар аст.

Ин ҷо барои муқоисаи таносуби матлабҳо ба мухтавои як масъала дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” ва ҳафтаномаи “Озодагон” тавачҷуҳ мекунем. Соли 2010 бо пешниҳоди якчанд кишвар Созмони Милали Муттаҳид иди миллии аҷдодии мо – Наврӯзро ҷашни байналмилалӣ ва ба ифтихори он 21 мартро рӯзи истироҳат эълон кард. Табиист, ки ин мавзӯ дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” инъикоси хеле бошукӯҳ ва густурда дошт, зеро Тоҷикистон яке аз кишварҳои ташаббускори ҷаҳонишавии Наврӯз буд. То ҷое аз матлабҳои “Ҷумҳурият” бармеояд, кишвари моро ташаббускори ин иқдом мебуданд ва ғояи ин пешниҳодро ба Сарвари давлати Тоҷикистон вобаста мекунанд. Ҳамин аст, ки вобаста ба ин мавзӯ матлабҳои калонҳаҷм чоп шудаанд ва дар маҷмӯъ, аз ҷаҳонишавии ҷашни миллии аҷдодӣ - Наврӯз ифтихоркарда шудааст. Мусоҳиба бо директори вақти Институти шаркшиносӣ ва мероси хаттии Академияи илмҳои Тоҷикистон Кароматулло Олимов бо унвони *“Наврӯз ҷаҳонӣ шуд”* [12], мақолаи калонҳаҷми директори вақти Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии Академияи илмҳои Тоҷикистон Сайфиддин Назарзода бо унвони *“Истиқлолият ба Наврӯз шукӯҳи тоза бахшид”* [15] аз ин ҷумлаанд.

Ҳафтаномаи “Озодагон” ба ин масъала аз зовияи дигар нигоҳ кардааст. Ин ҳафтанома дар ҳошияи ҷаҳонишавии Наврӯз зери унвони *“Наврӯз иди ҷаҳонӣ шуд”* андешаҳои журналист Салими Аюбзодро нашр намудааст, ки ӯ ҷаҳонишавии Наврӯзро фурсати муносиб барои ивази солшуморӣ дар Тоҷикистон донистааст: *“Ҳоло ки Наврӯз бо қарори Маҷмааи умумии Созмони Милали Муттаҳид ба як иди ҷаҳонӣ табдил ёфт, Тоҷикистон шояд тамоми ҳақро дорад, ки Соли нави худро аз Наврӯз оғоз кунад. Ва набояд дар ин роҳ аз дарҳам-барҳамӣ дар гоҳшуморӣ ва ноҳамгунии он бо солишуморӣ дигарон нигарон буд. Ба вижа ки дастикам дар ин кишвар Наврӯз расман сари сол аст. Ва нашояд масъаларо сиёсӣ ва мазҳабӣ кард. Асли матлаб ҳештаниносист ва ҳамоҳангӣ бо табиатест, ки Худо офаридааст”* [13].

Дар идомаи матлаб муаллиф бо саволгузориҳои риторикӣ фикри худро таквият мебахшад: *“Чаро бояд пойбанди соли нави монд, ки дар он на чизе ба поён мерасаду на чизе оғоз меёбад, дар ҳоле ки соли нави форсиён табиитарин аст ва дар фарҷоми як давраву шурӯи давраи дигар фаро мерасад. Магар мо ба касе қавл додаем, ки умрбод соли нави онро аз онҳо худ хоҳем шумурд? Магар маҷбурем?”* [13].

Дар ин матлаб, ки пас аз эълони қатъномаи Созмони Милали Муттаҳид ва бо як овоз қабул гардидани он нашр шудааст, бархӯрдҳои олами ислом ба ин қатънома низ оварда шудааст, ки бархе уламои ислом дар сомонаҳо ҷашнгирии Наврӯзро аз ҷониби мусулмонон аъмоли нораво донистаанд. Дар идомаи матлаб журналист алоқамандии Наврӯзро бо мазҳаб, таърих ва фарҳанги ҷаҳонӣ таҳлил карда, фактҳои ҷолиберо тазаққур меदिҳад, ки онҳо ҷашни табиӣ ва худшиносӣ будани Наврӯзро таъкид менамоянд.

Ба назари мо, идораи нашрия ба хотири якҷониба нашудани масъалагузорӣ дар шумораи дигар бо саволи *“Шумо ҷонибдоред, ки солишуморӣ аз Наврӯз оғоз шавад?”* [14] пурсиш гузаронида, нуктаи назари олимони маъруф – академик Муҳаммадҷон Шакурӣ ва профессор Иброҳим Усмоновро дар баробари шакли мухтасари ин андешаи журналист Салими Аюбзод овардааст.

Муҳаммадҷон Шакурӣ гузаштани Тоҷикистон ба солшумории ҳичрии шамсиро падидаи хуб ва дар айни замон хеле душвор ҳисобидаанд. Хубии ин падида баргаштан ба асли хеш буда, душвориаш вобастагии Тоҷикистон ба кишварҳои муштаракулманофеъ (ИДМ) ва кӯшишҳо барои ҳамқадами бо ҷаҳонишавӣ шуморида шудааст.

Профессор Иброҳим Усмонов соли нави мелодиро солшумории байналхалқӣ доништа, алоқамандии кишварҳоро ба ин солшуморӣ таъкид кардааст: *“...Мо айни замон зарурати баркандани худ аз ҷомеаи ҷаҳониро надорем ва ҳар халқияте, ки солишумории нав ё кӯҳнаеро ба худ касб кардан меҳаҷад, маҷбур аст дар баъзе мавридҳо ба солишумории байналхалқӣ муроҷиат намуда, аз он истифода кунад”*[14].

Бо муқоисаи таносуби мухтавои матлабҳо муайян шуд, ки ҳар яке аз нашрияҳо вобаста ба таъйиноти худ амал намуда, вазифаи худро иҷро кардаанд. “Ҷумҳурият” аз нигоҳи расмӣ баромад намуда, ба ин паҳлуи масъала, ки дар “Озодагон” зикр шуд, умуман таваҷҷуҳ накардааст, зеро маълум мешавад, ки аз нигоҳи расмӣ ҳоло фурсати ивази тақвим нест. Аз ҷониби “Озодагон” ин гуна масъалагузорӣ шудан ба хотири таваҷҷуҳи бештари ҳафтанома ба Эрон аст: *“Муҳимтар аз ҳама, соли нав дар Эрон аз 20 март оғоз мешавад”*[13]. Илова бар ин, дар ҳафтаномаҳои дигар ҳам ингуна масъалагузорӣ нашудааст.

Як ҷиҳати муҳолифатнок миёни ин матлабҳо он аст, ки дар нигоштаҳои “Ҷумҳурият” ҷаҳонишавии Наврӯз ба ташаббуси Тоҷикистон алоқаманд доништа мешавад, аммо дар матлаби “Озодагон” изҳори таассуф мешавад, ки ин ташаббуси кишвари мо набуд: *“...дар ҳоле ки қарори Созмони Милал, дарего, ташаббуси мо набуд, нахустин шуда ба солишумории миллии наврӯзии хеш баргаштани мо ҳаққи таърихӣ моро ба он бештар ва маҳкамтар мекунад”*[13].

Ба назари мо, ин ҷиҳати масъала нозук аст, зеро хонандаро ба гумроҳӣ мебарад. Ҳарчанд аудиторияи ин нашрияҳо гуногун аст, вале ба назари хонандагони “Озодагон” маълумоти расонаҳои расмӣ нодуруст менамояд, дар сурате, ки дар матлабҳои “Ҷумҳурият” бо муаллифии шахсиятҳои маъруф, монанди академик Кароматулло Олимов ташаббуси Тоҷикистон будани ҷаҳонишавии Наврӯз исбот карда мешавад.

Мо низ ба ин мавқеъ мувофиқ ҳастем, ки нусхаи қарори ЮНЕСКО наметавонад баёнгари ҳама чиз бошад (Ва ин ҳам дар ҳолате, ки ба асл будани он касе кафолат намедихад). Яъне, аз рӯи тартибот, ворид гардидан ба рӯйхати ЮНЕСКО раванди муттасилест, ки яқбора анҷом дода намешавад. Аз ин рӯ, эътимод ба матлабҳои “Ҷумҳурият” моҳияти масъаларо рӯшан месозад.

Хулоса: Таҳлил ва баррасии маводи рӯзнома ва ҳафтанома нишон медиҳад, ки фарҳанги миллии чун ҷузъи муҳими иттилоот аз ҷониби мутахассисон ва рӯзноманигорон шинохта шудааст. Бинобар ин баррасии фарҳанги миллии чун ҷузъи муҳими иттилоӣ оммавӣ дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ ҷой дорад. Оид ба анъанаҳои миллии ва умумимиллии назар ба ҳафтаномаи “Озодагон”, дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” бештар мавод ба нашр расидааст. Аз ин рӯ ҳамчун намуна чандтои онро таҳлил намудем. Дар шумораҳои ҳарду нашрия, дар баробари рӯзноманигорон дигар мутахассисон низ оид ба ин ҷашн маводҳои ҷолиб омода ва chop намудаанд. Ҳар як хонанда аз мутолиаи маводҳо оид ба ҷашни ниёгону гузаштагони худ огаҳӣ пайдо намуда, барои худ маълумотҳои лозимаро дарёб хоҳад кард.

АДАБИЁТ

1. Астанакулова, Ҷ. Арзишҳои миллии дар шароити бархӯрди фарҳангҳо дар мисоли сомонаи www.jumhuriyat.tj ва сомонаи www.ozodagon.tj соли 2011- 2012) / Ҷ. Астанакулова. – Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. –2018. – №1. – С. 273-276.
2. Астанакулова, Ҷ. Проблемагузорӣ ва усули баррасии масъалаҳои фарҳанг дар матбуоти даврии тоҷик (дар мисоли маводи рӯзномаи «Ҷумҳурият» ва ҳафтаномаи

«Миллат» дар соли 2015) / Астанакулова, Ҷ. – Номаи Донишгоҳ. – 2017. – №4(53). – С. 156-160.

3. Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 (қарори ҲҚТ аз 9.02.2016, №9, 70 с)

4. Берунӣ. А. Осор-ул-боқия / А. Берунӣ. – Душанбе: Ирфон, 1990.

5. Бозоров, Н. Моҳияти факт дар публицистика. / Н. Бозоров. Дар маҷмӯи “Боли сухан”. – Душанбе: Сино, 2004. – С. 29-30

6. Бозтоби масъалаҳои фарҳанг дар ВАО (Маводи таълим барои донишҷӯёни итисоси рӯзноманигорӣ). – Мураттиб ва муҳаррири масъул: Хоҷаева М. Ю. – Хучанд: Меъроҷ, 2013. – 276 с.

7. Коммуникативные характеристики массовой культуры в медийном дискурсе (на материале русс/го и англ/кого языков): монография / В. А. Буряковская; Волгогр. гос. соц.-пед. ун-т.-Волгоград, 2014.- 228 с.

8. Олимиён С. Мавқеи жанрҳои хабарӣ дар рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Ҷавонони Тоҷикистон» соли 2014-2015” / С. Олимиён. – Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. – №6. – С. 267-273.

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» Душанбе, «Шарқи озод», 2017.

10. Точев, Н., Ҳусейнов, К., Назаров, Р., Точев, М. Фарҳангшиносӣ / Н. Точев, К. Ҳусейнов, Р. Назаров, М. Точев. – Душанбе: Шучоён, 2011.– 232с. – с.3

11. Ҷумҳурият, 2010. – 2 март.

12. Озодагон, 2010. – 03 март

13. Озодагон, 2010. –17 март

14. Ҷумҳурият, 2010. – 20 март.

**ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY**

ТДУ [378.147+303.622.32]:004.42

**ТАТБИҚИ НАВЪ ВА ШАКЛҲОИ ГУНОГУНИ САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТ
ДАР САНЧИШИ ДАСТОВАРДҲОИ ТАЪЛИМИИ ДОНИШЧҶҶЁН
АЗ СИЛСИЛАФАНҲОИ БАРНОМАСОЗӢ**

НАЗАРЗОДА Рустам Саидмурод – сардори раёсати технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои педагогӣ, муаллими калони кафедраи барномасозӣ ва муҳандисии компютери Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, E-mail: Rustam_N@hotmail.com, тел.: +(992-37) 224-53-62

Мақола ба тестгузаронӣ ҳамчун яке аз усулҳои муосиру самараноки санчиш ва арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯён бахшида шуда, навъҳои гуногуни савол ва масъалаҳо дар он баррасӣ гардидаанд. Зарурати истифодабарӣ аз усули тестгузаронӣ дар раванди таълими силсилафанҳои барномасозӣ баҳри баланд бардоштани савияи донишҳои назариявӣ ва рушди малакаю маҳоратҳои амалии донишҷӯён асоснок карда шудааст.

Дар таърих ба таҷрибаи педагогии муаллиф дар самти тадриси фанҳои ба омӯзиши барномасозии компютерӣ алоқаманд, татбиқи амалии навъ ва шаклҳои гуногуни саволу масъалаҳои тест барои гузаронидани имтиҳонҳо дар шакли тестгузаронии компютерӣ нишон дода шудааст.

Вожаҳои асосӣ: арзёбӣ, барномасозӣ, дохилкунии матн, дохилкунии рақам, интихоби бисёр, интихоби танҳо, мувофиқаткунонӣ, навъ ва шаклҳои саволу масъалаҳои тест, нишондиҳии дуруст ё нодуруст, пуркунии ҷойҳои холӣ, санчиши, тест, тестгузаронӣ, тестгузаронии компютерӣ.

**ПРИМЕНЕНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ И ФОРМ ТЕСТОВЫХ ВОПРОСОВ И
ЗАДАЧ В ПРОВЕРКЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПО РЯДУ
ПРОГРАММИРОВАНИИ ДИСЦИПЛИН**

НАЗАРЗОДА Рустам Саидмурод – начальник управления информационных и коммуникационных технологий Национального центра тестирования при Президенте Республики Таджикистан, кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры программирования и компьютерной инженерии Технологического университета Таджикистан. E-mail: Rustam_N@hotmail.com, тел.: +(992-37) 224-53-62

Статья посвящена тестированию как одному из современных и эффективных методов проверки и оценивания учебных достижений студентов, в которой рассмотрены различные виды тестовых вопросов и задач. Обоснована необходимость программирования использования метода тестирования в процессе обучения ряда дисциплин с целью повышения уровня теоретических знаний и развития практических навыков и умений студентов.

Основываясь на педагогическом опыте автора по преподаванию дисциплин, связанных с компьютерной программированием, показано практическое применение различных видов и форм тестовых вопросов и задач для проведения экзаменов в виде компьютерного тестирования.

Ключевые слова: ввод текста, ввод числа, виды и формы тестовых вопросов и задач, заполнение пустого места, компьютерное тестирование, множественный выбор, одиночный выбор, оценивание, приведение в соответствие, проверка, программирование, указание правильности или неправильности, тест, тестирование.

APPLICATION OF DIFFERENT TYPES AND FORMS OF TEST QUESTIONS AND TASKS IN CHECKING THE LEARNING ACHIEVEMENTS OF STUDENTS IN A SERIES OF PROGRAMMING SUBJECTS

NAZARZODA Rustam Saidmurod – Head of the Department of Information and Communication Technologies of the National Testing Center under the President of the Republic of Tajikistan, candidate of pedagogical sciences, Senior Lecturer of the Department of Programming and Computer Engineering at the Technological University of Tajikistan. E-mail: Rustam_N@hotmail.com, Phone: +(992-37) 224-53-62

The article is devoted to testing as one of the modern and effective methods of checking and assessing the educational achievements of students, in which various types of test questions and tasks are considered. The necessity of using the testing method in the teaching process of a series of programming subjects for increasing the level of theoretical knowledges and developing practical skills and abilities of students has been substantiated. Based on the author's pedagogical experience in teaching subjects related to computer programming, the practical application of various types and forms of test questions and tasks for conducting examinations in the form of computer testing is shown.

Key words: assessment, checking, computer testing, filling the blank, indicating correctness or incorrectness, matching, multiple choice, number input, programming, single choice, test, testing, text input, types and forms of test questions and tasks.

Имрӯзо, бо дарназардошти афзоиши талабот ба дараҷаи касбият ва салоҳиятнокии мутахассисон масъалаи баланд бардоштани сифати таҳсилот мавқеи боз ҳам бештарро ба худ касб мекунад. Бинобар ин, истифодаи усулҳои санҷиши илман асоснокшуда дар арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳорати амалии омӯзандагон, пеш аз ҳама, донишҷӯёни муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ, ҳамчун масъалаи мубрам ба ҳисоб меравад. Яке аз шартҳои ҳалли масъалаи мазкур дар таҳияи низоми ҷавобҳои санҷиш таҷассум меёбад, ки он аз шароити арзёбии воқеибинонаи дониши омӯзандагон иборат буда, имкони ошкор сохтани норасоӣҳо ва муайян кардани роҳҳои бартарафсозии онҳоро фаро мегирад.

Дар раванди педагогӣ санҷиш вазифаҳои омӯзишӣ, таҳхисӣ, арзёбӣ, ҳавасмандсозӣ ва ташаккулдиҳандагиро иҷро мекунад [4]. Одатан, санҷиши донишҳои омӯзандагон ба чунин навъҳои асосӣ ҷудо карда мешавад: қорҳои санҷишӣ, санҷиши мустакилона ва пурсиш. Онҳоро метавон бо роҳҳои гуногун ташкил ва баргузор намуд.

Санҷиш яке аз вазифаҳои асосии идораи сифати таҳсилот ба шумор меравад, ки шарҳи он дар луғати истилоҳҳои Азимов Э. Г. ва Шукин А. Н. ба ин тарз омадааст: «Санҷиш – раванди муайян кардани сатҳи дониш, малака ва маҳорати омӯзанда дар натиҷаи аз ҷониби ӯ иҷро кардани супоришҳои шифоҳию хаттӣ ва дар ин замина арзёбӣ кардани фаъли гузафтаи барномаи таълим (курс) мебошад» [3].

Санҷиши педагогӣ усули ба даст овардани маълумот дар бораи ҳолати сифатии раванди таълим мебошад, ки андозагирӣ ва арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳорати амалии омӯзандаро дар назар дорад. Дар аксари маврид чунин навъҳои санҷиши педагогӣ, аз қабилҳои *воридиавӣ, қорӣ, мавзӯӣ* ва *ниҳой* истифода мешаванд. *Санҷиши воридиавӣ* имкони маълум кардани дараҷаи омода будани омӯзандагонро барои дарки маводи нав фароҳам меорад. *Санҷиши қорӣ* дар марҳалаҳои гуногуни таълим

гузаронида мешавад, ки ба кори системаноки омӯзандагон мусоидат мекунад, ҳаваси онҳоро ба омӯзиш меафзояд ва ҳисси масъулиятшиносии омӯзандагонро нисбат ба натиҷаҳои таълим бештар мекунад. *Санҷиши мавзӯӣ* сатҳи азхудкунии боб ва ё мавзӯи мушаххасро аз ҷониби омӯзандагон муайян месозад. Дар асоси натиҷаҳои санҷиши мавзӯӣ омӯзгор оид ба зарурати коркарди иловагии мавзӯъ (боб)-и баррасигардида хулосабарорӣ менамояд. *Санҷиши ниҳой* дар охир – пас аз анҷоми омӯзиши курси таълимӣ (фан) барои санҷиши комёбиҳои таълимии омӯзандагон гузаронида мешавад.

Санҷиш марҳалае дар муносибатҳои таълимӣ ба ҳисоб меравад, ки ба омӯзор имкони ба даст овардани маълумот дар бораи самаранокии раванди таълимро фароҳам меорад. Дар навбати худ, самаранокии санҷиш аз усулҳои интихобгардида вобаста аст. Усулҳои санҷиш аз роҳҳои фаъолияти омӯзгор ва омӯзандагон иборат буда, дар давоми роҳандозии онҳо дараҷаи азхудкунии маводи таълимӣ ва ба даст овардани донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳорати амалии зарурӣ аз ҷониби омӯзандагон маълум карда мешавад.

Имрӯзо, дар низоми таҳсилот ҳарчи бештар аз усули тестгузаронӣ ҳамчун яке аз навҳои санҷиш истифода бурда мешавад, ки он ба «узви органикӣ»-и раванди таълим мубаддал гардида истодааст. Ҳоло, таҳсилоти муосирро бидуни афзори тестгузаронӣ тасаввур кардан ниҳоят душвор аст. Албатта, чунин ҳолат дигар тааҷҷубовар нест, зеро тестгузаронӣ усули беғаразона (объективона) буда, имкон медиҳад, ки бо сарфи камтарини вақти таълимӣ сатҳи дониши гурӯҳи калони омӯзандагон арзёбӣ карда шавад. Инчунин, барои таъмини боз ҳам самараноктари раванди таҳсилот, аз усули мазкур метавон дар ҳамбастагӣ бо технологияҳои дигари таълимӣ истифода намуд. Усули тестгузаронӣ ҳангоми тадريسӣ анқариб ҳамаи фанҳои таълимӣ татбиқпазир аст.

Тестгузаронӣ яке аз усулҳои муосир, самаранок ва ояндадори санҷишу арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯён ба ҳисоб рафта, муаррифғари технологияи ҳамгиро бо илмҳои педагогика, назарияи андозагириҳо, омори риёзӣ ва информатика мебошад. Он ҳамчун усули мустақили арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯён дар баланд бардоштани дараҷаи сифати таҳсилот мавқеи хосро соҳиб аст. Аз ин рӯ, татбиқи технологияи тестгузаронӣ дар раванди таҳсилот бечунучаро метавонад саҳми назаррасро дар ислоҳоти ботадричи низоми маорифи кишвар расонида, таъмини ҳамгироии онро бо фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ таъмин намояд [9]. Дар доираи мақолаи мазкур тасмими мо низ ба баррасии усули тестгузаронӣ ҳамчун яке аз навҳои санҷиши дониши донишҷӯён равона гардидааст.

Усули тестгузаронӣ, пеш аз ҳама, ба омӯзгорон имкони ба даст овардани маълумоти нисбатан аниқ ва воқеӣ (объективӣ)-ро дар бораи дараҷаи азхудкунии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳорати амалии омӯзандагон фароҳам меорад. Инчунин, истифодаи ин усул дар раванди санҷиш шарту шароити яқсонро барои ҳамаи омӯзандагон таъмин менамояд. Тестгузаронӣ маҷмӯи марҳалаҳои ба ҳам алоқамандро дарбар мегирад: банақшагирӣ, таҳия ва озмоиши саволномаҳо, коркард ва шарҳу тафсири натиҷаҳо. Ҳангоми санҷиши дараҷаи донишу малакаҳо тестгузаронӣ ҳамчун усули оммавӣ (фарогири шумораи зиёди иштирокчиён) ба ҳисоб рафта, аз афзори методии ягона истифода мебарад, ки дар заминаи он таҳлилҳои муқоисавии натиҷаҳои ба дастовардаи омӯзандагон ба роҳ монда мешавад. Тестгузаронӣ имкон медиҳад, ки самарабахшии фаъолияти донишандӯзии омӯзандагон дар фосолаҳои вақти нисбатан кӯтоҳ арзёбӣ карда шавад, яъне, сатҳ ва сифати ноилшавӣ ба ҳадафҳои таълим баҳо дода шавад.

Ба мисли навҳои дигари санҷиш усули тестгузаронӣ низ дорои як қатор бартарӣ ва камбудҳо мебошад, ки онҳо дар мақолаҳои қаблии мо [10, 11] баррасӣ гардидаанд. Дар робита ба мафҳуми «тестгузаронӣ» Майоров А. Н. қайд мекунад, ки «дар педагогика, ба маънои маҳдуд, тестгузаронӣ истифодаи тестҳои педагогии стандартишударо дар андозагирӣ ва арзёбии натиҷаҳои омӯзиш мефаҳмонад. Ба

маъноӣ васеъ бошад, тестгузаронӣ гуфта, озмоиши дилхохро бо мақсади андозагирии комёбиҳои омӯзанда мефаҳманд» [7].

Агарчи як қатор таъриф ва шарҳҳои гуногуни мафҳуми «тест» мавҷуд ҳаст, аммо дар бештари ҳолатҳо онҳо ба чунин хулоса оварда мерасонанд, ки *тест* – маҷмӯи саволу супориш ва масъалаҳои санҷишиест, ки аз рӯи қоидаҳои муайян тартиб дода шуда, самтнокии маҳдудро фаро мегирад. Вобаста ба ин мафҳум назария ва нигоҳҳои дигар низ ҷой доранд. Аз ҷумла, аз нигоҳи Аванесов В. С. [1] мафҳуми тест ба фаъолияти педагогӣ дар самти таҳияи саволу супориш ва масъалаҳои оварда мерасонад, ки онҳо метавонанд чи дар раванди санҷиш ва чи дар раванди омӯзиш мавриди истифода қарор дода шаванд.

Оид ба гуногунии навъ ва шаклҳои саволу масъалаҳои тест таҳқиқотҳои олимони зиёде бахшида шудаанд. Аз ҷумла, дар таҳқиқотҳои Аванесов В. С. [2], Майоров А. Н. [7], Мышко С. А. [8] ва Чельшкова М. Б. [12] шарҳу тафсири шаклҳои гуногуни саволу масъалаҳои тест ба таври муфассал баёни худро ёфтаанд.

Навъҳои саволу масъалаҳои тест, ки дар амалияи таҳсилот аз онҳо бештар истифода бурда мешавад, ба таври графикӣ дар расми 1 нишон дода шудаанд.

Расми 1. Navъҳои саволу масъалаҳои тести бештар истифодашаванда

Дар саволу масъалаҳои тести **навъи пӯшида** озмоишшавандаро лозим аст, ки аз байни вариантҳои ба сифати ҷавоб пешниҳодшаванда ҷавоб(ҳо)и дурустро интиҳоб намояд. Ин навъи саволу масъалаҳои тест, асосан, барои «муайян кардан ва арзёбӣ намудани донишҳои воқеиятӣ (фактологӣ), инчунин донишҳои марбут ба таърифҳо, қонунҳо, қоидаҳо, қонуниятҳо ва воҳидҳои дигари донишҳои системавӣ» [6] пешбинӣ гардидаанд.

Навъи пӯшида бо интиҳоби ҷавоб чунон саволу масъалаҳои тестро дарбар мегирад, ки дар онҳо омӯзанда (озмоишшаванда) бояд варианти ҷавоби дурустро аз миёни якчанд варианти пешниҳодшуда интиҳоб намояд. Ба туфайли имкониятҳои виҷаи ин навъ дар самти яғонасозӣ (стандартикунонӣ) ва худкорсозӣ (автоматонӣ)-и раванди санҷиш, алалхусус ҳисоби ҳолҳои озмоишшавандагон тавассути технологияҳои муосири компютерӣ, навъи мазкур татбиқи васеи худро пайдо кардааст. Маъмулан, саволу масъалаҳои тести навъи пӯшида дар шаклҳои зерин вомехӯранд:

- саволу масъалаҳо бо интиҳоби як ҷавоби дуруст;
- саволу масъалаҳо бо интиҳоби як ҷавоби аз ҳама бештар дуруст;
- саволу масъалаҳо бо интиҳоби якчанд ҷавоби дуруст.

Навъи пӯшидаи алтернативӣ – шакли саволу масъалаҳои тест, ки дар онҳо ягон баёния (фикр, изҳорот) оварда мешавад, ки озмоишшаванда бояд дурустӣ ё нодурустии

онро бо пешниҳод кардани ҷавоби «ха» ё «не», «дуруст» ё «нодуруст» ва монанди инҳо нишон диҳад.

Навъи пӯшида барои муайян кардани мувофиқат чунин саволу масъалаҳои тестро фаро мегирад, ки дар онҳо озмоишшаванда бояд мувофиқати байни унсурҳои ду рӯйхат (мачмӯъ)-ро муайян кунад. Одатан, дар ин шакли саволу масъалаҳои тест ба сифати унсурҳои ду рӯйхат мафҳум ва таъриф, мафҳум ва тавсиф, матн ва тасвир, муаллиф ва иқтибос, таърихи рӯз ва воқеа ва ғайра истифода бурда мешаванд.

Навъи пӯшида барои муайян кардани пайдарпайии дуруст саволу масъалаҳои тестро дарбар мегирад, ки дар онҳо озмоишшаванда бояд пайдарпайии дурусти унсурҳои пешниҳодшударо муайян кунад. Ҳадафи асосии татбиқи чунин саволу масъалаҳои тест ба ташаккули фикрронии алгоритмӣ, тақвияти донишҳо ва малакаю маҳорати алгоритмии омӯзанда нигаронида шудааст. Маъмулан, дар ин шакли саволу масъалаҳои тест чунин унсурҳо барои муайян кардани пайдарпайии дурусти онҳо пешниҳод карда мешаванд: муайян кардани пайдарпайии таърихӣ (хронологӣ)-и воқеаҳо, муайян кардани пайдарпайии мантиқӣ, ҷобачогузори ададҳо аз рӯи афзуншавӣ ё камшавии қиматҳояшон ва ғайра.

Дар саволу масъалаҳои тести **навъи кушода** озмоишшаванда бояд ба матни асосӣ чунон унсуреро илова кунад, ки дар натиҷа баёния (фикр, изҳорот)-и дуруст ба даст ояд. Саволу масъалаҳои тести навъи кушода имкон фароҳам меоранд, ки «*дониши озмоишшаванда дар бораи истилоҳот, таърифи мафҳумҳо, номҳо, таърихи рӯзҳо, тавсифҳо, малакаи истифодаи қоида ва амалҳои маъмул (элементарӣ), масалан, гузориш, ҳисоббарорӣ, табдилдиҳӣ ва санҷиш*» [6] арзёбӣ карда шавад. Саволу масъалаҳои навъи кушодаро ба ду шакл ҷудо мекунад: *якум, пурра кардан* ва *дуюм, баёни озод* [7]. Дар саволу масъалаҳои тести шакли *пурра кардан* зарур аст, ки озмоишшаванда дар ҷойи ихтисоршуда (ҳолигӣ)-и матни асосӣ як ҷумлаи кӯтоҳ ё як калима, ё як ҳарф, ё як аломати китобатро илова кунад. Дар саволу масъалаҳои тести *марбут* ба шакли баёни озод бошад, озмудашаванда бояд дар ҷойи ихтисоршудаи матн ҷавоби ботафсил (якчанд калима, ибора ё ҷумла)-ро нависад. Одатан, барои ин шакли саволу масъалаи тест ҷойи маҳдуд ҷудо карда мешавад, масалан, на зиёда аз 100 ё 500 аломат (ҳарф), 10 калима ва ғайра. Ҳангоми истифода бурдан аз саволу масъалаҳои тести шакли баёни озод мавҷуд будани ҷавоби ягона талаб карда мешавад, ки ин яке аз сабабҳои мушкил будани таҳияи чунин саволу масъалаҳо мебошад.

Дар робита ба масъалаи кай ва дар кадом маврид истифода шудани ин ё он навъи саволу масъалаҳои тест **Челышкова М. Б.** [12] ҷадвалеро пешниҳод кардааст (ниг. ба ҷадвали 1), ки он мувофиқати баъзе аз навъу шаклҳои саволу масъалаҳои тестро бо баъзе тавсифҳои раванди санҷиш фаро мегирад.

Ҷадвали 1.

Мавридҳои истифодаи самараноки навъ ва шаклҳои саволу масъалаҳои тест

Тавсиф	Навъи пӯшида	Пурра кардан	Муайянкунии мувофиқат	Муайянкунии пайдарпайӣ
Санҷиши дониши далелҳо	+	+	+	+
Татбиқи донишҳо аз рӯи намуна	+	+	+	+
Татбиқи донишҳо дар ҳолатҳои ғайристандартӣ	–	+	–	+
Пайбарӣ	+	Номумкин	+	+
Баҳои объективона	+	–	+	+
Истисноӣ ғалатҳо	–	+	–	–

Вижагиҳои хоси фанҳои таълимии марбут ба омӯзиши забонҳои барномасозӣ дар он таҷассум меёбад, ки маъмулан истифодаи тестгузаронӣ ҳамчун усули санҷиш дар раванди тадриси чунин фанҳо аз ҷониби аксари омӯзгорон ғайримаксаднок ҳисобида мешавад. Зеро, мақсад ва вазифаҳои асосии ингуна фанҳо на танҳо ба азхудкунии синтаксиси ягон забони барномасозӣ равона гардидааст, балки ба даст овардани малакаю маҳорати амалии таҳия карда тавонистани барномаҳои компютериеро дар он забони барномасозӣ дар назар дорад. Ин масъалаи муҷтамаъ (комплексӣ) ва мураккабест, ки аз донишҷӯ на танҳо донишу малакаҳои муайян, балки эҷодкорӣ ва фикронии инкишофёта ва мустаҳками алгоритмиро талаб мекунад. Аз ин рӯ, ингуна омӯзгорон бар онанд, ки санҷиш аз фанҳои ба барномасозии компютерӣ алоқаманд бояд дар шакли хаттӣ сурат гирад ва аз донишҷӯ навиштани якчанд барнома талаб карда шавад.

Аз нигоҳи мо, даст кашидан аз истифодаи усули тестгузаронӣ дар раванди таълими силсилафанҳои марбут ба омӯзиши барномасозии компютерӣ иқдоми нодуруст хоҳад буд. Зеро, барои ба даст овардани малакаю маҳорати амалии хуб дар самти таҳияи барномаҳои мураккаб, пеш аз ҳама, зарур аст, ки восита ва афзорҳои зарурӣ, ба вижа синтаксиси забони барномасозии мувофиқ ба таври устувор аз худ карда шавад. Дар ин робита, маҳз тестгузаронӣ метавонад ҳамчун воситаи ёрирасони мувофиқ нақши хеле хуб дошта бошад. Нигоҳи мазкури инҷониб така бар он мекунад, ки роҳу равиши омӯзиши забонҳои барномасозӣ (ва на танҳо забонҳои барномасозӣ) метавонад гуногун бошад ва фарзияе, ки аз нигоҳи мо ҳеч вақт дурустии худро гум намекунад, чунин аст: *натичаи беҳтарин дар ҳолате ба даст меояд, агар донишҷӯ ба иҷрои кори амалӣ баъди аз худ кардани маводи назариявӣ бипардозад.*

Саволу масъалаҳои тестеро, ки аз ҷониби мо ҳангоми тадриси як қатор силсилафанҳои марбут ба барномасозӣ, аз қабилӣ «Амалияи барномасозӣ», «Асосҳои алгоритмҳои ва барномарезӣ», «Барномасозии самти объектӣ», «Забонҳои барномасозӣ ва таҳияи дастаси барномаҳои амалӣ», «Сохтор ва алгоритмҳои коркарди додаҳо» ва «Технологияи барномасозӣ» дар заминаи кафедраи барномасозӣ ва муҳандисии компютери Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон тайи якчанд соли охир дар низоми иттилоотии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон – низоми идораи раванди таълим (*англ.* Learning Management System, LMS) барои гузаронидани санҷишҳои фосилавӣ (рейтингҳо) ва имтиҳонҳои ниҳой дар шакли тестгузаронии компютерӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд, метавон ба гурӯҳҳои зерин чудо намуд (навҳои саволу масъалаҳои тест ба инобати мушаххасоти техникаи низоми иттилоотии мазкур тавсиф шудаанд):

1. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ ПЎШИДА БО ИНТИХОБИ ТАНҲО ЯК ҶАВОБИ ДУРУСТ (минбаъд – навъи «**интихоби танҳо**»). Дар саволу масъалаҳои тести ин навъ ба донишҷӯ аз 3 то 5 варианти ҷавоб пешниҳод карда мешавад, ки дар байни онҳо танҳо яктояшон дуруст аст. Донишҷӯ имкони интихоби танҳо як варианти ҷавобро дорад, ки ин амали ӯ дар низоми иттилоотӣ тавассути элементи идоракунии RadioButton [13] идора карда мешавад: ○ – ҳолати вариантҳои интихобнашуда ва ⊙ – ҳолати вариантҳои интихобшуда. Намунаи ин навъи саволу масъалаҳои тест, ки дар расми 1 оварда шудааст, 5 варианти ҷавобро дар бар гирифта, танҳо як ҷавоби дуруст – вариантҳои С дорад.

Қадам усули таҳияи алгоритмҳо мавқеи мобайниро дар миёни забонҳои табиӣ ва формалӣ ишғол мекунад?	
A)	☐ барномавӣ
B)	☐ графикӣ
C)	☒ псевдокод
D)	☐ формалӣ
E)	☐ шифохӣ

Расми 1. Намунаи саволу масъалаи тести навъи интихоби танҳо

2. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ ПЌШИДА БО ИНТИХОБИ ЯКЧАНД ЧАВОБИ ДУРУСТ (минбаъд – навъи «интихоби бисёр»). Дар ин навъи саволу масъалаҳои тест низ ба донишҷӯ аз 3 то 5 варианти ҷавоб пешниҳод мегардад, ки дар байни онҳо метавонад аз 2 то 4 ҷавоби дуруст (вобаста аз шумораи вариантҳои ҷавоб) ҷой дошта бошад. Ҳангоми пешниҳоди чунин саволу масъалаи тест шумораи ҷавобҳои дуруст нишон дода мешавад. Интихоби вариантҳои ҷавоби дуруст ба донишҷӯ тавассути элементи идоракунии CheckBox [13] имконпазир мегардад: – ҳолати вариантҳои интихобнашуда ва – ҳолати вариантҳои интихобшуда. Намунаи саволу масъалаҳои тести навъи интихоби бисёр дар расми 2 оварда шудааст, ки аз 5 варианти ҷавоб иборат буда, 3-тои он (вариантҳои А, В ва Е) дуруст аст.

Барои коркарди додаҳо барнома бояд	
кадом мушаххасоти онҳоро донад?	(Шумораи ҷавобҳои дуруст: 3)
A) ☒ амалҳои раво	
B) ☒ нишонии ҷойгиршавӣ	
C) ☐ разряднокӣ	
D) ☐ системаи ҳисоб	
E) ☒ ҳаҷм	

Расми 2. Намунаи саволу масъалаи тести навъи интихоби бисёр

3. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ ПЌШИДАИ АЛТЕРНАТИВӢ (минбаъд – навъи «нишондиҳии дуруст ё нодуруст»). Ин навъи саволу масъалаҳои тест супориш ва якчанд саволро (аз 2 то 5) дар бар мегирад. Ба сифати ҷавоб ба ҳар савол ду вариант: «Дуруст» ва «Нодуруст» пешниҳод мегардад, ки донишҷӯ бояд яке аз онҳоро барои ҳар савол интихоб намояд. Интихоби ҷавобҳо аз тарафи донишҷӯ бо ёрии элементи идоракунии ComboBox [13] сурат мегирад. Дар расми 3 ҳолатҳои имконпазири ин элементи идоракунии оварда шудааст: (а) ҳолати аввалия ё пўшида будани рўйхати ҷавобҳо (ҳоло интихоб нагардидани ягон ҷавоб), (б) ҳолати кушода будани рўйхати ҷавобҳо, (в) ҳолати интихобшавии варианти ҷавоб, (г) ҳолати ҷавоби аллакай интихобшуда.

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
	Дуруст Нодуруст	Дуруст Нодуруст	Дуруст
(а)	(б)	(в)	(г)

Расми 3. Ҳолатҳои имконпазири элементи идоракунии ComboBox

Намунаи саволу масъалаҳои тести навъи нишондиҳии дуруст ё нодуруст дар расми 4 оварда шудааст, ки он супоришро барои интихоби ҷавобҳои алтернативӣ ба 5 савол дар бар мегирад (ду баёниҳои дуруст: бандҳои В ва Е, се баёниҳои нодуруст: бандҳои А, С ва D).

Дар робита ба хосиятҳои асосии алгоритмҳо дуруст ё нодурустии баёниҳои зеринро муайян кунед:

- A) Ба қадамҳои нисбатан хурд тақсимшавии раванди кори алгоритм, ки ҳар яки онҳо дар ягон фосилаи охиринокӣ вақт алоҳида-алоҳида иҷро мешаванд, баёнгари хосияти фаҳмоии алгоритм мебошад.
- B) Якмаъно ва яқинан маълум будани ҳар қадами алгоритм ва тартиби аниқии иҷрои онҳо барои иҷрокунандани хосияти муайяниии алгоритмро ифода мекунад.
- C) Хосияти дискретии алгоритм тақозо менамояд, ки новобаста аз иҷрои ҷандинқаратаи алгоритм барои ҳамагон як маҷмӯи додаҳои аввалия натиҷаи комилиан якхела бояд ба даст ояд.
- D) Татбиқпазирии алгоритм барои ҳалли доираи масъалаҳои ҳамсон хосияти охиринокии алгоритмро ифода мекунад.
- E) Хосияти умумии алгоритм тақозо менамояд, ки истифодаи алгоритм барои ҳалли маҷмӯи масъалаҳои типашон якхела аз рӯйи додаҳои аввалияи ҷоиш бояд имконпазир бошад.

Расми 4. Намунаи саволу масъалаи тести навъи нишондиҳии дуруст ё нодуруст

4. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ ПЌШИДА БАРОИ МУАЙЯН КАРДАНИ МУВОФИКАТ (минбаъд – навъи «мувофиқаткунонӣ»). Дар саволу масъалаҳои тести навъи мувофиқаткунонӣ дар сутуни чап аз 2 то 5 унсур (калима, ибора, ҷумла, формула, функсия, мафҳум, баёния ва ғайра) ҳамчун маҷмӯи якум ва дар сутуни рост аз 2 то 5 ҷавоби мувофиқ ба унсурҳо (ҷуфти онҳо) ҳамчун маҷмӯи дуум оварда мешавад. Ин навъи саволу масъалаҳои тест тақозо менамояд, ки мувофиқат дар байни элементҳои маҷмӯи якум ва элементҳои маҷмӯи дуум муайян карда шавад. Унсурҳо ва ҷуфти онҳо дар фигураҳои геометрии алоҳида (чаҳорҷӯбаҳо) ҷой дода мешаванд, ки донишҷӯ бояд мувофиқати онҳоро бо истифода аз усули «Drag-and-Drop» [5] муайян кунад: ҷуфти элементҳои мувофиқро бипайвандад. Мавқеи ҷойгиршавии элементҳои маҷмӯи якум доимӣ ва мақеи ҷойгиршавии ҷуфти онҳо (элементҳои маҷмӯи дуум) тағйирёбанда аст. Бинобар ин, донишҷӯ мувофиқати байни унсурҳоро зимни тағйир додани мавқеи ҷойгиршавии элементҳои маҷмӯи дуум муайян мекунад. Намунаи саволу масъалаҳои тести ин навъ дар расми 5 оварда шудааст, ки он дар ҳолати аввалия қарор дошта, мунтазири амалҳои минбаъдаи донишҷӯ аст. Дар расми 6 тарзи дурусти ҷавоб ба ин савол: натиҷаи мувофиқат кунонидани элементҳои ду маҷмӯъ нишон дода шудааст.

Мувофиқати дурустро дар байни усулҳои таҳияи алгоритмҳо ва шарҳи онҳо муайян кунед.	
Формалӣ	Он мавқеи мобайниро дар миёни забонҳои табиӣ ва формалӣ нишол мекунад.
Псевдокод	Ҳангоми таҳияи алгоритмҳои истифода мешавад, ки иҷрокунандани онҳо компютер аст.
Шифоҳӣ	Дар он алгоритм дар шакли пайдарпаии фигураҳои геометрии ба ҳам алоқаманд тасвир карда мешавад.
Барномавӣ	Дар он алгоритм ба таври озод дар забони табиӣ баён мегардад.
Графикӣ	Дар он алгоритмҳо бо воситаи забонҳои формалӣ таҳия мегарданд.

Расми 5. Намунаи саволу масъалаи тести навъи мувофиқаткунонӣ (ҳолати аввалия)

Формалӣ	Хангоми таҳияи алгоритмҳое истифода мешавад, ки иҷрокунандан онҳо компютер аст.
Псевдокод	Он мавқеи мобайниро дар миёни забонҳои табиӣ ва формалӣ ишғол мекунад.
Шифоҳӣ	Дар он алгоритм ба таври озод дар забони табиӣ баён мегардад.
Барномавӣ	Дар он алгоритмҳо бо воситаи забонҳои формалӣ таҳия мегарданд.
Графикӣ	Дар он алгоритм дар шакли пайдарпайии фигураҳои геометрии ба ҳам алоқаманд тасвир карда мешавад.

Расми 6. Намунаи саволу масъалаи тести навъи мувофиқаткунонӣ (ҳолати мувофиқат кунонидани элементҳои ду маҷмӯъ)

5. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ КУШОДА БАРОИ ПУРРА КАРДАНИ ҶОЙҲОИ ХОЛИИ МАТН (минбаъд – навъи «**пуркунии ҷойҳои холӣ**»). Маъмулан, дар саволу масъалаҳои навъи пуркунии ҷойҳои холӣ ягон матни кӯтоҳ ва ё ҷумлае пешниҳод карда мешавад, ки дар он ҷойи якчанд (аз 2 то 5) калима ё ибораи холӣ гузошта шудааст. Ин навъи саволу масъалаҳои тест тақозо менамояд, ки ҷойҳои холии матн тавассути интиҳоб гардидани калима ё ибораҳои мувофиқ пурра карда шаванд, то матн комил барқарор гардад. Барои интиҳоб кардани калима ё ибораи мувофиқ дар ҷойҳои холӣ, низоми иттилоотӣ ба донишҷӯ рӯйхати онҳоро бо ёрии элементи идоракунии ComboBox [13] пешниҳод менамояд. Намунаи саволу масъалаҳои тести навъи пуркунии ҷойҳои холӣ дар ҳолати аввалия дар расми 7 оварда шудааст. Донишҷӯ бояд ҷойҳои холии матнро бо интиҳоб кардани унсурҳои мувофиқ аз рӯйхати пешниҳодшаванда (ниг. ба расми 8) пурра сохта, матнро мукамал намояд. Ҳолати ба таври дуруст пур карда шудани ҷойҳои холии матн дар расми 9 нишон дода шудааст.

Барои мукамал гардонидани матни зерин ҷойҳои холиро дар он бо интиҳоби калима ё ибораҳои мувофиқ пурра созед:

Типи додаҳо гуфта, маҷмӯи қиматҳо ва нисбат ба онҳо имконпазирро мефаҳманд. Ҳамаи додаҳо ба типҳои муайян мансубанд. Аз рӯйи типҳои додаҳо ба онҳо ҷудо гардида, нисбаташон иҷро карда мешавад. Типи додаҳо чунин додаҳо муайян мекунад: (а) имконпазир қиматҳо; (б) ҳаҷми хотира барои муаррифии дохилӣ; (в) маҷмӯи имконпазир амалҳо.

Расми 7. Намунаи саволу масъалаи тести навъи пуркунии ҷойҳои холӣ (ҳолати аввалия)

- маҷмӯи амалҳои раво
- амалҳои
- мушаххасоти
- ҳаҷми муайяни хотира
- доираи

Расми 8. Намунаи рӯйхати унсурҳо барои интиҳоб ва пурра кардани ҷойҳои холӣ

Типи додаҳо гуфта, маҷмӯи қиматҳо ва нисбат ба онҳо имконпазирро мефаҳманд. Ҳамаи додаҳо ба типҳои муайян мансубанд. Аз рӯи типҳои додаҳо ба онҳо ҷудо гардида, нисбаташон иҷро карда мешавад. Типҳои додаҳо чунин додаҳоро муайян мекунад: (а) имконпазири қиматҳо; (б) ҳаҷми хотира барои муаррифии дохилӣ; (в) маҷмӯи имконпазири амалҳо.

Расми 9. Намунаи саволу масъалаи тести навъи пуркунии ҷойи ҳолӣ (ҳолати дуруст пур карда шудани ҷойҳои ҳолӣ)

6. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ КУШОДА БАРОИ ВОРИД КАРДАНИ ЧАВОБИ МАТНӢ (минбаъд – навъи «дохилкунии матн»). Дар ин навъи саволу масъалаҳои тест ягон варианти ҷавоб барои интиҳоб ва ё иҷрои амалҳои дигар пешниҳод карда намешавад.

Бинобар ин, донишҷӯ онро бояд мустақилона ҳал карда, ҷавоби ҳосилкардаашро пешниҳод намояд. Ҷавоби дурусти саволу масъалаҳои тести навъи дохилкунии матн, одатан дар намуди матни кӯтоҳ (калим ё ибора) воমেҳӯрад, ки он дар ҳолати умумӣ аз маҷмӯи аломатҳо: ҳарфу рақам, аломатҳои китобат ва махсус бо шумули аломати «фосила» (рус. «пробел») иборат аст. Донишҷӯ ҷавоби худро ба ин навъ саволу масъалаҳои тест дар майдони матнии элементи идоракунии TextBox [13] ворид мекунад. Намунаи саволу масъалаҳои тести навъи дохилкунии матн дар расми 10 оварда шудааст, ки ҷавоби дурусти он bool аст.

Кадом калимаи калидии забони барномасозии C++ барои эълон кардани тағйирёбандаҳои типҳои мантиқӣ истифода мешавад?

Расми 10. Намунаи саволу масъалаи тести навъи дохилкунии матн

7. САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТИ НАВЪИ КУШОДА БАРОИ ВОРИД КАРДАНИ ЧАВОБИ АДАДӢ (минбаъд – навъи «дохилкунии рақам»). Ин навъи саволу масъалаҳои тест ба саволу масъалаҳои навъи дохилкунии матн монанд буда, танҳо фарқи асосияш дар он аст, ки ҷавоби дурусти саволу масъалаҳои тести навъи дохилкунии рақам танҳо адад шуда метавонад. Агарчи дар аксари ҳолатҳо ҷавоби дурусти чунин саволу масъалаҳои ададҳои бутунанд, аммо истифодаи саволу масъалаҳои низ имконпазир аст, ки ҷавоби дурусти онҳо ададҳои касрианд. Донишҷӯ ҷавоби худро дар майдони воридкунии қиматҳои элементи идоракунии TextBox [13] дохил мекунад. Низомии иттилоотӣ чихати пешгирии ҳолатҳои дохил карда шудани қиматҳои хато нисбат ба майдони воридкунии ҷавобҳо маҳдудияти дохил кардани аломатҳои ғайрро пешбинӣ намудааст: танҳо дохил кардани рақамҳо ва як аломати нуқта («.») – ҷудокунандаи қисми бутуни адад аз қисми касрии он имконпазир аст. Намунаи саволу масъалаҳои тести навъи дохилкунии рақам дар расми 11 оварда шудааст, ки ҷавоби дурусти он адади бутуни 24 аст.

Расми 11. Намунаи саволу масъалаи тести навъи дохилкунии рақам

Дар фазои таҳсилоти муосир тестгузаронӣ ҳамчун яке аз усулҳои самараноки арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯён ба ҳисоб меравад, ки вазифаи асосии он ба даст овардани натиҷаҳои воқеӣ ва бозғаймӣ аст. Ингуна натиҷаҳо баёнги сифати азхудкунии барномаи таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён буда, мувофиқати онро ба талаботи донишгоҳ ва стандартҳои давлатии таълимӣ муайян мекунад.

Имрӯзо, дар шароити рақамкунонии низомии таҳсилот татбиқи васеи воситаҳои муосири технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар раванди таълим ба роҳ монда шуда истодааст. Хусусан, раванди гузариш ба тестгузаронии компютерӣ ҳангоми санҷиш ва арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯён босуръат ҷараён дорад. Фаврияти иҷро, воқеияти натиҷаҳо, имконияти фарогирии шумораи зиёди донишҷӯён, худкорсозии коркарди натиҷаҳо ва имкони худсанҷии донишҷӯён бартариҳои асосии низомҳои тестгузаронии компютерӣ ба ҳисоб мераванд. Дар қисм бо низомҳои варақавии тестгузаронӣ, тестгузаронии компютерӣ имкони истифодабарӣ аз усулҳои мураккаби санҷишу арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯёнро фароҳам меорад, ҳарҷоти маблағ ва вақти барои тестгузаронӣ заруриро кам мекунад, татбиқи масъалаҳои чандрасонаӣ (мултимедиявӣ)-ро дар тестгузаронӣ имконпазир мегардонад, дараҷаи ошкорияти раванди тестгузарониро меафзояд.

Аз ин рӯ, дар така ба имконияту бартариҳои тестгузаронии компютерӣ ва вижагии навҳои гуногуни саволу масъалаҳои дар мақола баррасигардида ҳамчун ҳуҷҷа таъкид месозем, ки бо мақсади боз ҳам афзудани дараҷаи саҳеҳии раванди санҷиш ва арзёбии дастовардҳои таълимии донишҷӯён аз силсилафанҳои барномасозӣ зарур аст, ки татбиқи васеи навъ ва шаклҳои гуногуни саволу масъалаҳои тест дар раванди таълими онҳо ба роҳ монда шуда, ҳар як навъ ва шакл ҳангоми таҳияи саволномаҳои тест доир ба ҳама мавзӯҳои ин ё он фанни таълимӣ мавриди истифода қарор дода шавад. Зеро, бо чунин тарз ва ба таври мудом ташкил ва баргузор кардани санҷишу арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳоратҳои амалии донишҷӯён метавонад боиси рушди муносибати бошууронаи донишҷӯён ба таълим, афзоиши ҳавасмандии онҳо ба омӯзиши нозуқиҳои фанҳои таълимӣ, ташаккули дақиққорию ҳадафмандӣ ва диққатдиҳию таҳлилгарию донишҷӯён, инчунин воридсозии гуногунӣ дар раванди таълим гардад.

АДАБИЁТ

1. Аванесов, В. С. Композиция тестовых заданий. – М.: «Центр тестирования», 2002. – 238 с.
2. Аванесов, В. С. Форма тестовых заданий. 2-е издание, переработанное и расширенное. – М.: «Центр тестирования», 2005. – 156 с.
3. Азимов, Э. Г., Шукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство «ИКАР», 2009. – 448 с.
4. Габова, О. В., Русаков А. А. Тестирование – одна из форм диагностики и проверки успешности обучения // Педагогическая информатика. – М., 2005. – № 3. – С. 13-17.
5. Дидактические основания технологии «Drag-and-Drop» [электронный ресурс]. – URL: <http://didaktor.ru/didakticheskie-osnovaniya-texnologii-drag-and-drop> (дата обращения: 12.11.2021).
6. Ефанова, О. А. Форма тестовых заданий // Учёные записки Орловского государственного университета. – 2018. – № 4 (81). – С. 320-323.
7. Майоров, А. Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. – М.: «Интеллект-Центр», 2001. – 296 с.
8. Мышко, С. А. Проблема тестирования в системе образования США : дисс. ... канд. пед. наук. – Ужгород, 1982. – 197 с.

9. Назарзода, Р. С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ҳамчун воситаи арзёбии сифати таҳсилот (дар мисоли низоми таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон) : дисс. ... номз. илм. пед. – Душанбе, 2021. – 177 с.

10. Назаров, Р. С. Тестгузаронии педагогӣ ҳамчун усули арзёбии объективонаи натиҷаҳои раванди таълим // «Номаи донишгоҳ»-и Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – 2017. – № 4 (53). – С. 292-299.

11. Назаров, Р. С., Юсупова М. М., Атоев Дж. И. Компьютерное тестирование: возможности, достоинства и недостатки // Материалы республиканской научно-практической конференции «Вклад науки в инновационном развитии регионов Республики Таджикистан» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 27-29 апреля 2012 года). – С. 45-49.

12. Чельшкова, М. Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов. – М.: «Логос», 2002. – 432 с.

ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ РАЗВИТИЯ АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

АБДУЛЛОЕВА Зарина Нумоновна – старший преподаватель кафедры методики преподавания математики и информационных технологии Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова, г. Худжанд, проезд Мавлонбеков 1. E-mail: abdulloevaz.1985@mail.ru, тел.: + (992) 92 773 82 54

В данной статье рассматриваются основные формы развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики. Обосновывается идея о том, что акмеологическая компетентность выпускника педагогического вуза – процесс внедрения студента в новые для него социальные условия, и развитие в них новых результатов труда. В системе подготовки будущих учителей педагогическая практика является одной из основных форм профессионального становления, которая позволяет синтезировать теоретические знания и практический опыт. Основные формы развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики являются фронтальная, индивидуальная, групповая, коллективная, игровая и тренинговая.

В целом, этап прохождения педагогической практики ознаменуется поиском и применением рациональных методов, приёмов и средств формирования акмеологической способности будущего учителя математики. Индивидуальная форма развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики имеет массу учебно-позитивных эмоций. Прежде всего, это наличие огромной возможности в определении целей, задач, объема, содержания и методов обучения при учете индивидуальных и когнитивных способностей учащихся, скорости и темпа усвоения учебного материала, анализа и обработки темы урока.

Ключевые слова: акмеология, педагогическая практика, будущий учитель, формы, фронтальная, индивидуальная, групповая, коллективная, игровая, тренинговая, компетенция, образование.

**ШАКЛҲОИ АСОСИИ ИНКИШОФИ САЛОҲИЯТИ АКМЕОЛОГИИ
ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ МАТЕМАТИКА ДАР РАВАНДИ
ТАҶРИБАОМУЎЗИИ ПЕДАГОГӢ**

АБДУЛЛОЕВА Заррина Нӯмоновна - муаллими калони кафедраи методикаи таълими математика ва технологияи информатсионии Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров, ш. Хуҷанд, гузаргоҳи Мавлонбеков 1. E-mail: abdulloevaz.1985@mail.ru, тел.: + (992) 92 773 82 54

Дар мақолаи мазкур шаклҳои асосии инкишофи салоҳияти акмеологии муаллимони ояндаи математика дар раванди таҷрибаомуъзии педагогӣ дида баромада шудааст. Ҷояи он ба салоҳияти акмеологии хатмқунандагони донишгоҳҳои педагогӣ дар раванди ҷорӣ шудан ба шароитҳои барои вай нави иҷтимоӣ ва ташаккул додани натиҷаҳои назаррас асоснок мебошад. Дар низоми тайёр кардани омӯзгорони оянда таҷрибаомуъзии педагогӣ яке аз шаклҳои асосии ташкилбӣи касбӣ буда, барои донишҳои назариявӣ ва таҷрибаи амалиро барқарор намудан имкон медиҳад.

Дар умум, марҳилаҳои гузаштани таҷрибаомуъзии педагогӣ бо ҷустуҷӯ ва истифодаи усулҳои самаранок, воситаҳои ташаккули қобилияти акмеологии омӯзгорони ояндаи математика мебошад. Шакли инфиродии ташаккулбӣи салоҳияти акмеологии омӯзгорони ояндаи математика дар раванди таҷрибаомуъзии педагогӣ хиссиёти мусбати таълимӣ-тарбиявиро дорад. Пеш аз ҳама, ин мавҷудияти имконияти бузург дар муайян кардани ҳадафҳо, вазифаҳо, ҳаҷм, мазмун ва усулҳои таълим бо назардошти қобилиятҳои фардӣ ва маърифатии хонандагон, суръат ва суръати азхудкунии маводи таълимӣ, таҳлил ва коркарди мавзӯи дарс мебошад.

***Вожаҳои асосӣ:** акмеология, таҷрибаомуъзии педагогӣ, омӯзгорони оянда, шаклҳо, фронталӣ, инфиродӣ, гурӯҳӣ, коллективӣ, бозӣ, тренинг, таълим, салоҳият, тарбия.*

**THE MAIN FORMS OF DEVELOPMENT OF ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF
FUTURE MATHEMATICS TEACHERS IN THE PROCESS OF
PEDAGOGICAL PRACTICE**

ABDULLOEVA Zarina Numonovna - teacher of the department of methods of teaching mathematics and information technology, Khujand State University named after Academician Bobodjon Gafurov, Khujand, Mavlonbekov passage 1. E-mail: abdulloevaz.1985@mail.ru, mob.: + (992) 92 773 82 54

This article discusses the main forms of development of acmeological competence of future mathematics teachers in the process of teaching practice. The idea is substantiated that the acmeological competence of a graduate of a pedagogical university is the process of introducing a student into new social conditions for him, and the development of new labor results in them. In the system of training future teachers, pedagogical practice is one of the main forms of professional development, which allows synthesizing theoretical knowledge and practical experience. The main forms of development of acmeological competence of future mathematics teachers in the process of pedagogical practice are frontal, individual, group, collective, play and training.

In general, the stage of passing pedagogical practice will be marked by the search and application of rational methods, techniques and means of formation acmeological ability of the future teacher of mathematics. Individual form of development the acmeological competence of future mathematics teachers in the process of pedagogical practice has a lot of educational positive emotions. First of all, this is the presence of a huge opportunity in determining the goals, objectives, scope, content and methods of teaching, taking into account

the individual and cognitive abilities of students, the speed and pace of assimilation of educational material, analysis and processing of the topic of the lesson.

Keywords: *acmeology, teaching practice, future teachers, forms, frontal, individual, group, collective, play, training, competence, education.*

Профессионализм сегодня наиболее активно изучается в психологии труда и акмеологии, и его определение имеет специфику в каждой из наук. В психологии профессионализм понимается как устойчиво-успешный по получаемым результатам высокий уровень решения задач, составляющих содержание деятельности специалиста в той или иной области труда.

Акмеология активно занимается проблемой достижения вершин профессионализма, и именно этой науке принадлежат новые универсальные методы и средства повышения профессионального уровня, которые могут использоваться для специалистов различных отраслей деятельности.

Акмеологическая компетентность выпускника педагогического вуза – процесс внедрения студента в новые для него социальные условия, и развитие в них новых результатов труда. Данный процесс включает три фазы:

- адаптация – усвоение имеющихся ценностей, норм, изучение средств, способов и приемов реализации деятельности;
- индивидуализация – противоречия между обыденностью и стремлением выделиться на фоне обычного;
- интеграция – потребность общества в принятии личности с его характерными особенностями, отличиями.

Мы рассматриваем личность будущего учителя математики в системе деятельности, в которой реализуется жизнь человека в обществе.

В системе подготовки будущих учителей педагогическая практика является одной из основных форм профессионального становления, которая позволяет синтезировать теоретические знания и практический опыт.

К.Д. Ушинский писал: «Метод преподавания можно изучить из книги или со слов преподавателя, но приобрести навык в употреблении этого метода можно только длительной и долговременной практикой» [10, с. 13].

В целом, этап прохождения педагогической практики ознаменуется поиском и применением рациональных методов, приёмов и средств формирования акмеологической способности будущего учителя математики. В ходе проведения настоящего исследования нами были выделены механизмы реализации акмеологической активности студентов, способствующие решению задач, стоящих перед будущим учителем математики. В том числе:

- овладение педагогической компетентностью в процессе обучения математике учащихся общеобразовательных учреждений;
- использование рациональных методов и приёмов обучения в период прохождения педагогической практики;
- стремление к самосовершенствованию;
- повышение мотивационного уровня;
- укрепление позиции учителя - наставника;
- выработка и демонстрация психологического качества «Я -учитель математики»;
- профессиональное отношение к профессиональной деятельности (призвание, долг, ответственность, мотивированность);
- самоутверждение и самоактуализация;
- ценностно-ориентированные приоритеты.

Форма – внешнее очертание, модель определения всеобщего и неизменного. Педагогика определяет форму как способ реализации учебного и воспитательного

процесса, внутренней структуры, связанной с числом обучающихся, местом, временем проведения учебных занятий. Форма обучения – деятельность педагога и обучающихся в рамках определенного времени и условиях.

Методическая литература выделяет разные трактовки понятий «форма обучения», «форма организации учебного процесса». Разные трактовки определяют существующую проблему формулирования единого определения данных понятий.

По мнению Л.Клинберга формой организации учебного процесса является метод, отнесенный к формам сотрудничества [4, с.49].

Основные формы развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики: фронтальная, индивидуальная, групповая, коллективная, игровая, тренинговая.

1. *Фронтальная форма* – вид деятельности, направленный на совместную деятельность всех обучающихся, когда каждый задействован в учебном процессе в одно время при выполнении одного задания. Результаты проделанной работы после обсуждаются, сравниваются выводы, обобщаются результаты.

Задача учителя – взаимодействовать со всеми обучающимися в равной мере в процессе проведения занятия, вовлекать их в учебную деятельность. Это будет способствовать формированию у обучающихся умений аргументировать свою точку зрения, оценивать свою работу и деятельность других, формирует у них познавательный интерес, мотивирует их на последующую деятельность.

Используя в процессе обучения фронтальную форму работы с обучающимися, педагог способен положительно воздействовать на весь класс, передавать знания сразу всем, направлять деятельность обучающихся с учетом их индивидуальных способностей. Данная форма работы является самой распространенной сегодня.

Фронтальная работа может быть выражена в виде:

- беседы;
- обсуждения;
- дискуссии;
- сравнения;
- диктанта.

Фронтальная форма работы обеспечивает:

1. Развитие доверительных взаимоотношений между педагогом и обучающимися в процессе передачи им знаний, объяснения материала по теме;
2. Активизацию деятельности обучающихся.

Для реализации фронтальной формы работы от педагога требуется умение организовать деятельность обучающихся, терпение, тактичность, умение корректировать ответы обучающихся, так чтобы школьники поняли.

Помимо положительных качеств данной формы, существует ряд недостатков. Данная форма не взаимодействует с индивидуальностью обучающегося, уровнем их подготовки. Так, обучающиеся с низким уровнем знания не могут при выполнении данной формы работы полноценно усвоить материал, а сильные обучающиеся не могут совершенствоваться и углублять свои знания, умения.

Существуют различные виды фронтальной работы:

1. *Опрос* – устный ответ обучающегося на конкретный вопрос, решение задачи. При опросе обучающихся каждый включен в его проведение. Данная форма работы требует от школьников внимательности, активности познавательных и мыслительных процессов. Опрос является универсальным способом для развития учебных действий и навыков.

2. *Фронтальная проверка письменной работы*. Данный вид работы отличается вышерассмотренного тем, что обучающимся предоставляется больше времени на формулирование ответа задания, поскольку письменная работа требует большего времени на выполнение.

Применение фронтальной формы организации учебной деятельности по развитию акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе

педагогической практики положительно сказывается на создании комфортной, дружественной среды в школьном коллективе и на занятиях, формирует систему тесных взаимоотношений между педагогом и учащимися, а также укрепляет чувство нужности и важности каждым учащимися, осознание своей значимости в результатах общей коллективной работы.

2. Индивидуальная форма, которая прослеживается на фоне усиления самостоятельной работы и действий студента – будущего учителя математики с учетом полученных им теоретических знаний и практических умений. Такая форма самостоятельного поиска подготовит его в качественном использовании методических приёмов, такие как работа с карточками; работа у доски с таблицами, схемами, задачами, учебниками и учебной литературой и т.п.

Индивидуальная работа может осуществляться на любом этапе урока, она может быть направлена:

- на закрепление полученных знаний, умений и навыков;
- на обобщение, систематизацию и повторение пройденных тем;
- на самостоятельное изучение вопросов по теме.

Недостатком данной формы работы является ограничение взаимодействия обучающихся с педагогом и между одноклассниками.

Индивидуальная форма развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики имеет массу учебно-позитивных эмоций. Прежде всего, это наличие огромной возможности в определении целей, задач, объема, содержания и методов обучения при учете индивидуальных и когнитивных способностей учащихся, скорости и темпа усвоения учебного материала, анализа и обработки темы урока. Безусловно, индивидуальная работа с учащимися превосходит по качеству фронтальной формы занятия, хотя она требует применение больших усилий и определенного мастерства в учебном процессе.

К преимуществам индивидуальной формы развития акмеологической компетентности будущих учителей математики в процессе педагогической практики можно отнести:

- самостоятельное усвоение знаний;
- формирование умений и навыков;
- развитие самооценки практикантов;
- познавательной самостоятельности;
- творческих способностей;
- осуществляется хороший контроль.

5. В процессе реализации индивидуального задания обучающиеся не контактируют между собой, таким образом у них не развивается навык сотрудничества.

Ценность индивидуально-образовательной траектории будущего учителя математики в том, что она позволяет на основе оперативно регулируемой самооценки, активного стремления к совершенствованию собственных знаний и умений, пополнить знания при проектировании своей учебной деятельности с целью отработки методов и техники самостоятельной работы в различных формах учебно-познавательной деятельности.

При этом очень важно, чтобы у каждого будущего учителя математики была сформулирована лично-ориентированная задача по проектированию индивидуально-образовательной траектории в процессе педагогической практики, что способствует повышению личностного образовательного роста будущего учителя математики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дубинина, В. Ранняя педагогическая практика: только плюсы / В. Дубинина // Народное образование. 2001. - № 8. - С. 193 - 197.
2. Дьяченко, В.К. Организационная структура учебного процесса и ее развитие. –

М.: Педагогика, 1989. – 160 с.

3. Ительсон, Л.Б. Математические и кибернетические методы в педагогике Текст / Л.Б. Ительсон. - М.: Просвещение, 1964. -248 с.

4. Клинберг, Л. Проблемы теории обучения / Пер. с нем. - М., 1984. -256с.

5. Митина, Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы). М., 1994. -216с.

6. Никишина, И.В. Научно-методическое обеспечение новых технологий в системе методической работы. - Волгоград, 2009. - 178 с.

7. Новиков, А. М. Интеграция базового профессионального образования // Педагогика. -№3,1993. -С. 3-8.

8. Овакимян, Ю.О. Теория и практика моделирования обучения: дис. докт. пед. наук/ Ю.О. Овакимян. - М., 1989. 459с.

9. Смолянинова, О.Г. Формирование информационной и коммуникативной компетентности будущего учителя на основе мультимедийных технологий [Текст]/Информатика и образование. № 9. 2002. –С.116-119.

10. Ушинский, К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. М., 1974. -584с.

МЕТОДИКАИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ ИҚТИСОДӢ БО ЁРИИ БАРНОМАҲОИ КОМПЮТЕРӢ

ДАВЛАТОВ Раҳматулло Чурабекович – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи системаҳо ва технологияҳои иттилоотии Донишқадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат, ш. Душанбе, к. Борбад 48/5, E-mail: davlatov_r@mail.ru, тел.: +(992) 555552577

МУСУЛМОНИ Абдусамад – ассистенти кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва методикаи таълимии информатикаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав, ш. Бохтар, к. Айни, 67, E-mail: abdusamad06@mail.ru, тел.: +(992) 900004246

Дар мақолаи мазкур методикаи иҷрои баъзе масъалаҳои иқтисодӣ дар гурӯҳҳои иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав пешниҳод гардидааст. Натиҷаи гузаронидани анкета дар гурӯҳҳои мазкур ҷиҳати баҳодихии истифодаи ТИ дар раванди дарсҳои таълимӣ ва омода гардидани онҳо дар фаъолияти касбӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки пас аз анҷоми дарс қисми зиёди донишҷӯён аллақай бар он назаранд, ки истифодаи ТИ дар дарсҳои таълимӣ ба болобарии дарки онҳо ва азҳуд кардани онҳо дар дарсҳои таълимӣ мусоидат хоҳад кард.

Возеаҳои асосӣ: методика, технологияҳои иттилоотӣ, иқтисодиёт, гурӯҳҳои иқтисодӣ, масъалаҳои иқтисодӣ, самаранокӣ.

МЕТОДОЛОГИЯ РЕШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗАДАЧ С ПОМОЩЬЮ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ

ДАВЛАТОВ Раҳматулло Джурабекович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры системы и информационные технологии Институт туризма, предпринимательства и сервиса, г. Душанбе, ул. Борбад 48/5, E-mail: davlatov_r@mail.ru, тел.: +(992) 555552577

МУСУЛМОНИ Абдусамад – ассистент кафедры информационных технологий и методики преподавания информатики Бохтарского государственного университета им. Н. Хусрава, г. Бохтар, ул. Айни, 67, E-mail: abdusamad06@mail.ru, тел.: + (992) 900004246

В данной статье представлена методика реализации некоторых экономических задач в экономических группах Бохтарского государственного университета имени Н. Хусрава. Результаты опросов этих групп по оценке использования ИТ в учебном процессе и их подготовка к профессиональной деятельности показывают, что после окончания лекции

более 87,8% студентов считают, что использование ИТ на уроках улучшается. восприятие, они и их мастерство в классе будет облегчено.

Ключевые слова: методология, информационные технологии, экономика, экономические группы, экономические задачи.

METHODOLOGY FOR SOLVING ECONOMIC PROBLEMS WITH THE HELP OF COMPUTER PROGRAMS

DAVLATOV Rakhmatullo Dzhurabekovich – candidate of pedagogical science, associate professor of the Department of system and information technologies of the Institute of tourism, entrepreneurship and service, Dushanbe, Borbad st.48/5, **E-mail:** davlatov_r@mail.ru, **mob.:** + (992) 555552577

MUSULMONI Abdusamad - assistant of the Department of information technologies and methods of teaching informatics, Bokhtar State University named after N. Khusrav, Bokhtar, Ayni street, 67, **E-mail:** abduamad06@mail.ru, **mob.:** +(992) 900004246

This article presents a methodology for the implementation of some economic tasks in economic groups of N. Khusrav Bokhtar State University. The results of questioning of these groups to assess the use of IT in the educational process and their preparation for professional activity show that after the end of the lesson more than 87.8% of students already believe that the use of IT in the classroom will help to improve their understanding and mastery in the classroom.

Key words: methodology, information technology, economics, economic groups, economic tasks.

Албатта, яке аз масъалаи асосие, ки имрӯз дар назди ҷомеа истодааст ин пеш аз ҳама омода намудани мутахассисони ҷавобгӯ ба талаботҳои бозори меҳнат мебошад. Ҳамзамон, омодагии касбии иқтисодчиён метавонад омили асосии рушди иқтисодиёти мамлакат гардад. Имрӯз, мебошад ҷи гуна барои оянда мутахассис-иқтисодчиро омода намуд, андеша бояд кард. Дар ҳақиқат дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ чи омӯзгорони фанҳои сикли иқтисодӣ, чи омӯзгорони фанҳои сикли информатика аз методҳои гуногуни таълимӣ истифода мебаранд. Аммо, таҳқиқотҳо нишон додаанд, ки имрӯз зарур аст, ки он мутахассис – иқтисодчиёнеро омода намоем, ки на танҳо иштироккунандаи ҳодисаҳои иқтисодӣ (амалиётҳои иқтисодӣ дар корхонаҳо, бонкҳо, молия ва ғ.) бошанд, балки онҳо дар таҳияи дурнамои вазъи иқтисодии ин соҳторҳо фаъолият намуда тавонанд. Албатта, имрӯз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ омили асосӣ ва сарчашмаи калидии фаъолияти пурсамари дилхоҳ сектори иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, таҳияи маводҳои методӣ, ки дар он усулҳои истифодаи замимаҳои компютерӣ ва барномаҳои компютерӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ ба назар мерасад, бояд фарогири он масъалаҳо бошанд, ки он дар ҳаёти иқтисодии оянда нақши муассир гузошта тавонад.

Бояд зикр намуд, ки «...омодакунии мутахассиси ба талаботи имрӯзаи ҷомеа ҷавобгӯ яке аз масъалаҳои муҳими муосир ба ҳисоб меравад. Дар ин самт роҳи усули гуногун, алалхусус, бо истифодаи технологияи нав, бояд босамар татбиқ гардад. Дар ҳама давру замон пешравиҳои ҷомеа аз сатҳи иқтисодиёт зич алоқаманд буда, тайёркунии иқтисодчиёни ихтисосманд муҳим мебошад ва дар замони муосир, вақте, ки тамоми хоҷагидорӣ ба қонунҳои иқтисоди бозоргонӣ таъҷиб мекунад, ба зимаи макотиби олию коллеҷҳо вазифаҳои нав гузошта мешавад.»[3, с. 149]

«Омодасозии мутахассиси иқтисодиёт ба фаъолияти касбӣ бо истифодаи компютер, ки бо парадигмаи субъектии ҷараёни маълумотгирӣ дода мешавад, мавҷудияти мавқеи сифати нави касбии шахсият, ки бо ислоҳоти когнитивӣ дар ҷараёни маълумотгирӣ ва сатҳи муносиби омодасозии донишҷӯ таъмин аст, дар назар дорад. Мақсаднокии эҷодӣ, фаълнокии зеҳнӣ, салоҳиятнокии илмӣ, интизомнокии касбӣ ва коммуникавиати

байнишахсӣ сифатҳои муҳаққикро, ки дар муҳити технологияҳои иттилоотӣ ҳосил мешаванду мавҷудият ва рушди онҳо шартӣ ҳатмии баланд бардоштани омодагии касбӣ мебошад, ташкил медиҳанд»[5, с. 66].

Инчунин, бояд ибраз намуд, ки «...имрӯз технологияҳои компютерӣ дар ташаккул ва рушди бахшҳои иқтисодӣ нақши муҳим мебозанд, бинобар ин, омӯзиши мутахассисони ояндаи ин соҳа яке аз талаботи муҳимми арзёбӣ ва талаботи умумӣ дар бозори меҳнат мебошад.»[2, с.207]. Тибқи маълумоти коршиносон, яке аз роҳҳои самаранок ва дуруст ҷорӣ намудани технологияҳои нави иттилоотӣ ба системаи маориф ин муносибати мустақимии равандҳои асосии иттилоот, аз ҷумла Интернет, бо рушди мундариҷа, усул ва ташкили ҳамаи шаклҳои таҳсилот мебошад. Дар мақолаи мазкур, мо дар таъриҳ ба яке аз методҳои ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ [1] онро дар гурӯҳҳои иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав мавриди таҳқиқ қарор додем ва натиҷаи онро дар мақолаи мазкур пешкаш хоҳем кард.

Ҳалли масъалаи зерини иқтисодӣ «Барои ҳар як нархи захира, талаботи бозорро бо назардошти талаботи фардии якчанд харидорон муайян кунед.» дар баҳши якуми ихтисоси 1-250108 «Баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит» ва баҳши дууми ихтисоси 1-250104 «Молия ва қарз» аз фанни «Микроиқтисодиёт» пешкаш гардида, амалан тариқи воситаҳои технологияҳои иттилоотӣ (ТИ) иҷро гардид. Методикаи иҷрои онро дар чунин тарз пешниҳод намудем.

Мавзӯи дарс:

Истифодаи функсияҳои сохташудаи MS Excel барои ҳисобҳои иқтисодӣ.

Вазифа:

Барои ҳар як нархи захира, талаботи бозорро бо назардошти талаботи фардии якчанд харидорон муайян кунед.

Намуна

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Ҳисоби талаботи бозор							
2	Аризи захира(ҷуб) барои 1 м ³	Бузургии тақозо (м ³)						
3		Ширкати "Сомон"	Заводи "Ваҳдатмебел"	Фабрикаи мебелбарории №1	Комбинати селюлозии №2	Ширкати "Мебел-шарқ"	Ширкати мебелбарории "Симиғанч"	Бозорӣ
4	\$10,00	25	100	55	34	250	25	489
5	\$20,00	23	95	51	31	230	24	454
6	\$30,00	21	90	47	28	210	23	419
7	\$40,00	19	85	43	25	190	22	384
8	\$50,00	17	80	39	22	170	21	349
9	\$60,00	15	75	35	19	150	20	314
10	\$70,00	13	70	31	16	130	19	279
11	\$80,00	11	65	27	13	110	18	244
12	\$90,00	9	60	23	10	90	17	209
13	\$100,00	7	55	19	7	70	16	174
14	\$110,00	5	50	15	4	50	15	139
15	\$120,00	3	45	11	1	30	14	104

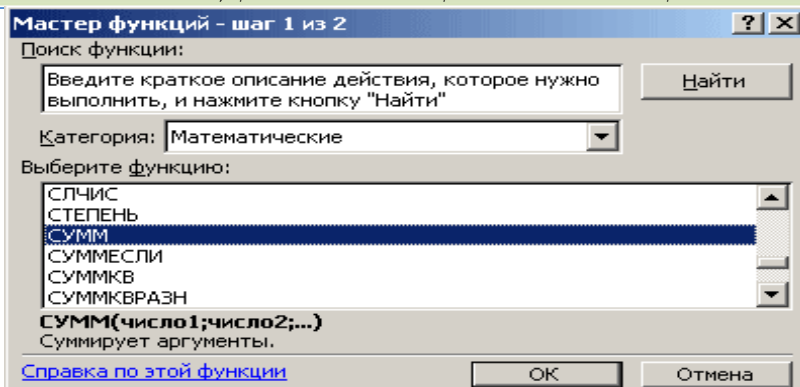
Расми 1. Ҳисоби талаботи бозор

Усули ҳисоб:

$$\text{Талаботи бозор} = \sum_{i=1}^n \text{Талаботҳои шахсӣ}$$

Иҷроиш:

1. Аз ҷузвдони «*Namuna*» файли *Misoli 3-ро кушоед*.
2. Рақамҳоро дар каталогҳои *A4:A15 формат* кунед (формати пулӣ, таъинот \$ англисӣ (ИМА), шумораи қисмҳои даҳӣ 0).
3. Ба катаки *H4* формулаеро дохил кунед, ки талаботи бозорро ҳисоб мекунад:
 - 3.1. Катаки *H4-ро ғайб* созед;
 - 3.2. Бо ёрии фармони *Вставка/ Функция* равзанаи муқоламавии *Устои функцияҳо (Мастера функции)*-ро ҷеғ занед ;

Расми 2. Фаълот гардонидани устои функцияҳои

- 3.3. Дар равзанаи кушодашуда категорияи *Математические* -ро интихоб кунед;
 - 3.4. Функцияи *СУММ*-ро ёбед;
 - 3.5. Тугмаи *ОК*-ро пахш кунед;
 - 3.6. Дар равзанаи *Аргументи функции* тариқи мушак дар чадвал диапазони аргументҳои B4:G4 -ро ҷудо кунед;
 - 3.7. Тугмаи *ОК*-ро пахш кунед;
 - 3.8. Катакҳои *H5:H15-ро бо* Аломати пуркунӣ (*Маркер заполнения*) пур кунед;
4. MS Excel -ро пӯшед, чадвалро дар ҷузвони худ бо номи "Misoli 6" сабт намоед.

Ҳамин тартиб, ҳалли масъалаи зерини иқтисодӣ « Функцияи талабот дар асоси роҳҳои таҷрибавӣ муайян карда шудааст $Q_d(P) = \frac{4(P+5)}{P+1}$ ва $Q_s(P) = P-1$. Нархи мувозинатро ёбед.» дар ҳамин гурӯҳҳо тариқи методи зерин иҷро гардид, ки иҷрои онро дар намуди зерин пешкаш намудем.

Вазифа:

Функцияи талабот дар асоси роҳҳои таҷрибавӣ муайян карда шудааст $Q_d(P) = \frac{4(P+5)}{P+1}$ ва $Q_s(P) = P-1$. Нархи мувозинатро ёбед.

Намуна

	A	B	C	D	E
1	Ҳисоби нархҳои мувозинатӣ				
2	Нарх, сомонӣ, P	Бузургии талабот, воҳиди мол Qd	Бузургии пешниҳод, воҳиди мол Qs	Зиёдатӣ (+) ё норасоиӣ (-) молҳо, воҳиди мол D	
3	1,00 TJS	12,00	0,00	-12,00	
4	2,00 TJS	9,33	1,00	-8,33	
5	3,00 TJS	8,00	2,00	-6,00	
6	4,00 TJS	7,20	3,00	-4,20	
7	5,00 TJS	6,67	4,00	-2,67	
8	6,00 TJS	6,29	5,00	-1,29	
9	7,00 TJS	6,00	6,00	0,00	Нархи мувозинатӣ
10	8,00 TJS	5,78	7,00	1,22	
11	9,00 TJS	5,60	8,00	2,40	
12	10,00 TJS	5,45	9,00	3,55	
13	11,00 TJS	5,33	10,00	4,67	
14	12,00 TJS	5,23	11,00	5,77	
15	13,00 TJS	5,14	12,00	6,86	
16	14,00 TJS	5,07	13,00	7,93	
17	15,00 TJS	5,00	14,00	9,00	

Расми 3. Ҳисоби нархҳои мувозинатӣ

Усули ҳисоб:

$$Q_d = \frac{4(P+5)}{P+1};$$

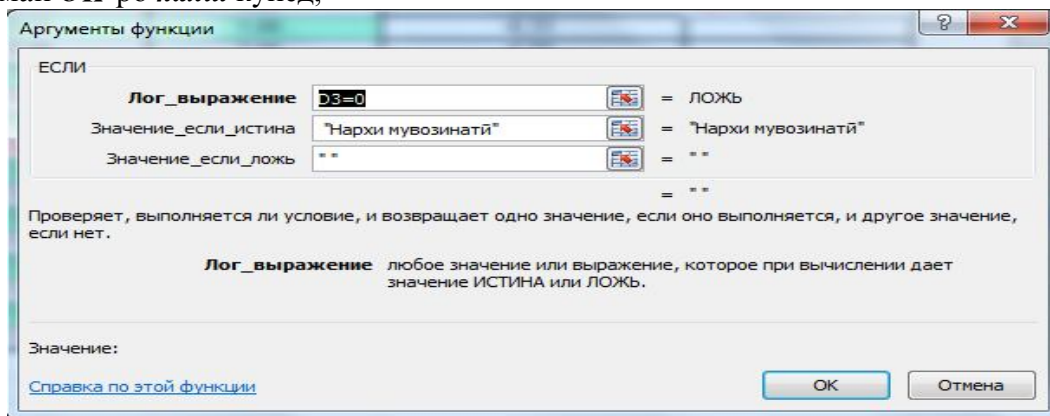
$$Q_s = P-1;$$

$$D = Q_s - Q_d.$$

Иҷроиш:

1. MS Excel-ро кушоед.
2. Катакҳои чадвалро бо *маълумотҳои намунавӣ* пур кунед:
 - 2.1. Номи сарлавҳахоро ташкил ва ҳуруфчинӣ намоед;
 - 2.2. *Катакҳои сарлавҳаи* сутунҳоро *пур* кунед;

- 2.3. Хангоми пур кардани катакҳои *A3:A17* шумо бояд аломати пуркуниро истифода баред;
3. Формулаҳоро дар катакҳои чадвал дохил кунед:
- 3.1. Ба катаки *B3* формуларо дохил кунед: $=4*(A3+5)/(A3+1)$;
- 3.2. Катакҳои *B4:B17*-ро бо аломати пуркунӣ пур намоед;
- 3.3. Ба катаки *C3* формуларо дохил кунед: $=A3-1$;
- 3.4. Катакҳои *C4:C17*-ро бо аломати пуркунӣ пур намоед;
- 3.5. Барои катаки *D3* формула эҷод кунед ва онро мустақилона дохил кунед;
- 3.6. Қисми дигари катакҳои сутунҳоро бо аломати пуркунӣ пур намоед;
- 3.7. Ба катаки *E3* формулаеро дохил кунед, ки қимматҳои он аз маълумотҳои катакҳои ҳамсоя (*D3*) вобаста аст: агар дар катаки *D3* цифр бошад, пас қимматҳои катаки *E3* – ин калимаи нархи баробарарзишӣ аст, вагарна қимматҳои катаки *E3* – ин калимаҳои хушқу холист («»). Барои ин функсияи *ЕСЛИ* -ро истифода баред:
- Катаки *D3*-ро ғайб созед;
 - Равзанаи муколамавии (диалогии) устои функсияро (*Мастера функций*) даъват кунед;
 - Дар равзанаи кушодашуда категорияи *мантиқиро* (*Логические*) интихоб кунед;
 - Функсияи *ЕСЛИ* -ро ёбед;
 - Тугмаи *ОК*-ро пахш кунед;

Расми 4. Гузоштани фарғументҳои функсия

- Дар равзанаи Аргументҳои функсия (Аргументы функции), истиноди *D3*-ро бо муш даъват кунед, курсорро дар майдони Лог_выражение гузored ва хангоми иҷрои шарт $= 0$ онро чамъбаст кунед;
- Майдони «Значение_если_истина»-ро пур кунед: курсорро ба он дохил кунед, матни «Нархи мувозинатӣ»-ро дохил намоед;
- Дар майдони «Значение_если_ложь» «» ворид намоед;
- Пас аз анҷом тугмаи *ОК*-ро пахш кунед.

Санҷиш: Формулаи дар катаки *D3* дар сатри формула бояд чунин бошад: $=ЕСЛИ(D9 =0; "Нархи мувозинатӣ"; " ")$.

1. Катакҳои пуркардашударо *формат* кунед:
- 1.1. Форматҳои рақамии чадвалро муайян кунед: сутуни *A* - формати *пулӣ* (нишонгузорӣ - TJS, рамзҳои дахӣ - 2), сутунҳои *B, C, D* - формати *рақамӣ* (бо ҷудокунии гурӯҳҳои рақамҳо, рамзҳои дахӣ - 2)
- 1.2. *Рангрэро* аз рӯи намуна ташкил кунед;
- 1.3. Сарҳадҳоро созед;
- 1.4. Матни катакҳоро *баробар* намоед;
- 1.5. Параметрҳои *хуруфро* (*шрифт*) таъин кунед.
2. MS Excel -ро пӯшида, чадвалро дар ҷузвони худ дар файли "Misoli 7" сабт намоед.

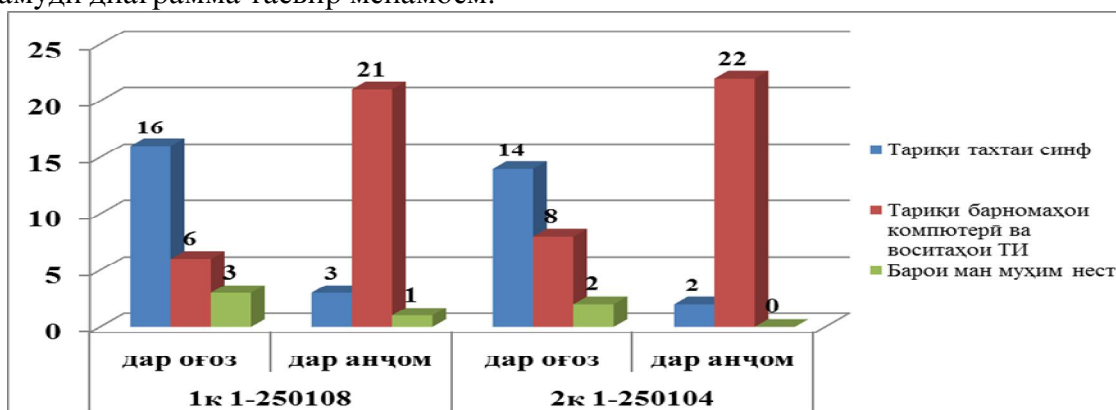
Дар оғоз ва пас аз анҷоми иҷрои масъалаҳои мазкур, аз тарафи донишҷӯён бо мақсади муайян намуди таъсири мотиватсионӣ тариқи анкетиронӣ натиҷагирӣ карда шуд, ки он дар чадвали зерин таҳия гардидааст.

Чадвали 1.

Натиҷаи анкетиронии гурӯҳҳои иқтисодӣ чихати иҷрои масъалаҳои иқтисодӣ

Пешниҳоди ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ	1к 1-250108		2к 1-250104	
	дар оғоз	дар анҷом	дар оғоз	дар анҷом
Тариқи тахтаи синф	16	3	14	2
Тариқи барномаҳои компютерӣ ва воситаҳои ТИ	6	21	8	22
Барои ман муҳим нест	3	1	2	0

Барои болобарии аёнӣҳо мо натиҷаҳои бадастомадаро тариқи чадвали электронӣ дар намуди диаграмма тасвир менамоем.

Расми 1. Натиҷаи анкетиронии гурӯҳҳои иқтисодӣ чихати иҷрои масъалаҳои иқтисодӣ

Чи тавре аз расми мазкур бармеояд шумораи донишҷӯёне, ки иҷрои ҳалли маъалаҳои иқтисодиро дар оғози дарс тариқи тахтаи синф афзал мешумориданд 61%-ро ташкил дода, пас аз анҷоми дарс он 10,2%-ро ташкил додааст ва фисади нафароне, ки иҷрои ҳалли масъалаҳои иқтисодиро тариқи барномаҳои компютерӣ ва воситаҳои ТИ афзал меҳисобид дар оғоз 28,5%-ро ташкил дода пас аз анҷом 87,8%-ро ташкил додааст. Аз ин бармеояд, ки иҷрои ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ тариқи барномаҳои компютерӣ бештар ба донишҷӯён таъсири мусбӣ расонида, ба баланд бардоштани сатҳи азхудкунӣ ва сифати донишандӯзии гурӯҳҳои таълимӣ мусоидат хоҳад кард.

АДАБИЁТ

1. Давлатов, Р.Қ. Технологияҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёт (маҷмӯи ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ бо ёрии MS Excel). ҶДММ «Сомон-Граф». Душанбе. 2019. – 64 с.
2. Давлатов, Р. Қ. Самаранокии истифодаи технологияҳои иттилоотии муосир дар гурӯҳҳои иқтисодии МТМК [Матн] / Р.Қ. Давлатов, Ф.С. Комилиён, Б. Ф. Файзализода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2019. – № 1/3 (65). – С. 205-210.
3. Давлатов, Р. Қ. Таҳлили натиҷаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба санҷиши самаранокии методикаи таълими курси «Технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёт» [Матн] / Р.Қ. Давлатов, Ф.С. Комилиён // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – 2019. – № 4 (28). – С. 149-158.
4. Комилов, Ф.С. Информационные технологии в высшем образовании Республики Таджикистан [Текст] / Ф.С. Комилов, З.Ф. Рахмонов – Душанбе: «Ирфон», 2012. – 174 С.
5. Мусулмони, А. Баъзе масъалаҳои таълими информатика дар омодакунии мутахассиси соҳаи иқтисод [Матн] / А. Мусулмони, А.Э. Сатторов, Р.Қ. Давлатов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2. – 2018. – № 1/4 (57). – С. 65-67

БА ТАВАЧҶУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, устодони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, мушовирон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва унвонҷӯёни ватанию хориҷӣ ба таъб расонида мешаванд.

Ба хотири беҳбудии фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур мебуд, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: ҳатман бо ҳулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, мақола дорои сарлавҳа бошад, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб, унвони илмӣ, вазифа ва ҷойи қор), шарҳ - номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли ҳаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ба таври ҷопи принтерӣ пешниҳод карда шаванд.

Маводи мақола ҳаматарафа санҷида шуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj – 14 таҳия шаванд.

Андозаи қоғаз: А - 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см., тарафи чап – 3 см., рост – 1,5 см., андозаи ҳуруф – 14, фосилаи байни сатрҳо: 1,0.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Ба мақола шарҳи мухтасари мухтасар ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ илова карда мешаванд. Шарҳи мухтасари мухтасар дар оғоз ва адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешаванд.

Ҳайати таҳририя ҳақ дорад мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва қӯтоҳ кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳои, ки пештар дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳо барои тақриз арзёбӣ мешаванд ва муаллиф дар мавриди зарурат ба мухтасарии он ошно мегардад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯёну аспирантон тавсияи роҳбарони илмиашон зарур аст.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Академии образования Таджикистана» печатаются статьи ученых педагогов, преподавателей ВУЗ-ов, методистов, учителей средних общеобразовательных учреждений, аспирантов, местных и зарубежных соискателей, содержащие результаты исследований по педагогическим наукам.

При отправке статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила: размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на таджикском, русском, и английском языках.

Для подготовки статьи должен использоваться текстовый редактор Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (шрифт Times New Roman Tj 14, формат А-4, интервал одинарный, поля: верхнее и нижнее -2,5 см, левое-3 см, правое -1,5 см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в начале статьи, список использованной литературы в конце.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются с рекомендациями научных руководителей.

NOTES FOR THE AUTHORS

The scientific journal «Bulletin of the Academy of Education of Tajikistan» publishes articles by scientific educators, university professors, methodologists, teachers of educational institutions, graduate students of local and foreign applicants containing the results of research on pedagogical sciences.

When submitting articles to editorial board the following rules should be observed: the size of the article should not exceed 10 pages of computer text, including texts, tables, bibliography, drawings and annotation texts in Tajik, Russian and English.

For the preparation of the article should be used the text editor Microsoft Word.

An electronic version remains simultaneously with the printout of the article. The manuscript must be printed on a computer font Times New Roman TJ 14, format A-4 single spacing, upper and lower margins 2,5 sm, left 3 sm, right 1,5 sm and all the pages should be paginate.

At the top of the page in the center of the sheet is the title of the article, below after one interval the initials and surname of the author. Below is the name of the organization and address.

The main text follows through the given line. The article offers a summary in Tajik, Russian and English with title of article. The text of the summary is given at the beginning of the article, list of references at the end.

Editorial board reserves the right to make reductions and editorial changes to the article.

Articles do not comply with these rules are not accepted.

Articles of graduate students and applicants are accepted with the recommendations of supervisors.

**ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН / Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ
ва таълимию методӣ. – Душанбе, 2021. - № 3 (40). – 143 с.**

Сармуҳаррир:	<i>Бобизода Ф. М.</i>
Муовини сармуҳаррир:	<i>Каримзода М.Б.</i>
Котиби масъул:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Муҳаррири матни тоҷикӣ:	<i>Гулмадов Ф.</i>
Муҳаррири матни русӣ:	<i>Ҷонмаҳмадова Г.Ш.</i>
Муҳаррири матни англисӣ:	<i>Абдуллозода М.И.</i>
Муҳаррири техники:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Саҳифабанд:	<i>Ҳайдаров Р.</i>

Муассис: Академия таҳсилоти Тоҷикистон

**ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА / Научно-просветительский
и учебно-методический журнал, 2021. - № 3 (40). – 143 с.**

Главный редактор:	<i>Бобизода Г. М.</i>
Зам. главного редактора:	<i>Каримзода М.Б.</i>
Ответственный секретарь:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Редактор таджикского текста:	<i>Гулмадов Ф.</i>
Редактор русского текста:	<i>Джонмаҳмадова Г.Ш.</i>
Редактор английского текста:	<i>Абдуллозода М.И.</i>
Технический редактор:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Верстка:	<i>Ҳайдаров Р.</i>

Учредитель: Академия образование Таджикистана

**BULLETIN OF ACADEMY OF EDUCATION OF TAJIKISTAN/
Scientific-educational and metodical Journal, 2021. - №3 (40). – 143.**

Chief Editor:	<i>Bobizoda GH.M.</i>
Deputy Chief Editor:	<i>Karimzoda M.B.</i>
Executive Secretary:	<i>Muhiddinzoda B.</i>
Tajik Text Editor:	<i>Gulmadov F.</i>
Russian Text Editor:	<i>Djanmakhmadova G.Sh.</i>
English Text Editor:	<i>Abdullozoda M.I.</i>
Technical Editor:	<i>Muhiddinzoda B.</i>
Verska:	<i>Haidarov R.</i>

Founder: The Academy of Education of Tajikistan

*Ба матбаа 27.09.2021 сунорида шуд. Ба чоп 29.09.2021 имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/8 ҷузъи ч. ш. 18. Теъдод 100 нусха. Сунориши №14
Дар матбааи «Фасл-4», кӯчаи А. Навоӣ 13 чоп шудааст.*

*Сдано в печать 27.09.2021. Подписано к печати 29.09.2021. Печать офсетная.
Формат 60x84 1/8 Условно-печатный лист - 18. Тираж - 100. Заказ № 14.
Издательство «Фасл-4», 7734024, улица А. Навои, 13*

*Download in Print 27.09.2021. Posted on 29.09.2021. Offset printing.
Size 60x84 1/8 Printer's sheet - 18. Edition - 100. Assignment № 14.
Publishing office "Fasl-4", 7734024, 13 A. Navoi Str.*